

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (м. Суми)
кафедра соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
Департамент з питань соціальної політики, ветеранів та реінтеграції Сумської обласної
державної адміністрації
Служба у справах дітей Сумської обласної державної адміністрації
Сумський обласний центр соціальних служб
Громадська організація «Ліга сучасних жінок» (м. Суми)
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (м. Суми)
кафедра педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка (м. Київ)
кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів)
кафедра соціальної роботи
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (м. Ніжин)
кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи
Черкаський державний технологічний університет (м. Черкаси)
кафедра соціального забезпечення
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (м. Харків)
кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки
Криворізький державний педагогічний університет (м. Кривий Ріг)
кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СІМ'Ї ТА ДИТИНИ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ГРОМАДИ

Матеріали
V Всеукраїнської науково-практичної конференції
04 червня 2024 року

Суми

УДК 316.356.2:316.61:37.013.42(063)
С69

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка
(протокол № 3 від 28.10.2024 р.)*

Редакційна колегія:

- А. О. Полянничко* – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності СумДПУ імені А. С. Макаренка;
Н. О. Максимовська – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності СумДПУ імені А. С. Макаренка;
Є. В. Стеценко – лаборант кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності СумДПУ імені А. С. Макаренка.

С69 Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (04 червня 2024 року, м. Суми). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2024. 262 с.

Збірник містить матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади».

У збірнику розглядаються технології соціально-педагогічної, психологічної, корекційної та соціокультурної підтримки сім'ї і дитини у вітчизняному та зарубіжному контексті; партнерство державних та громадських організацій у сфері надання соціальних послуг сім'ї та дитині; гендерний підхід як засіб оптимізації соціальної підтримки і соціально-правового захисту сім'ї та дитини; підготовка фахівців соціальної та соціокультурної сфери до соціальної підтримки сім'ї та дитини.

УДК 316.356.2:316.61:37.013.42(063)

© Колектив авторів, 2024
© СумДПУ імені А. С. Макаренка,
2024

ЗМІСТ

ДОПОВІДІ НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

Бондар Валерія

Розмежування поняття «конфлікт» та «булінг»: ознаки конфлікту та булінгу в закладі освіти..... **12**

Vertel Anton

Homer Lane's «Little Commonwealth» correctional institution for delinquent teenagers as an example of successful extrapolation of psychoanalytic theory into the practice of social and pedagogical work..... **14**

Горчинський Руслан

Принцип конфіденційності під час виявлення дитини, (ймовірно) постраждалої від домашнього насильства..... **17**

Гриценко Вікторія, Рижанова Алла

Соціальна допомога громадських організацій жінкам, які зазнали сексуального насильства під час воєнного стану..... **20**

Пахомов Ілля

Програма формування моральних цінностей здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти..... **24**

Пономаренко Людмила

Зміст та особливості соціальної діяльності студентів та викладачів у громадській організації «Ліга сучасних жінок»..... **27**

Пономаренко Олена, Гончаренко Олена

Діяльність закладів культури і дозвілля об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації..... **29**

Тірон Валентина, Гончаренко Олена

Формування соціальної активності студентів як соціально-педагогічна проблема..... **32**

Харківська Тетяна

<i>Розмежування понять сімейного конфлікту та домашнього насильства: ефективні алгоритми реагування.....</i>	36
--	-----------

Шевченко Таїсія

<i>Особливості використання методів соціокультурної діяльності в роботі з переселенцями в країнах ЄС для зменшення психоемоційного напруження.....</i>	40
--	-----------

Секція 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'Ї ТА ДИТИНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Губар Олександра, Нагайчук Неля, Власюк Олена

<i>Складові інклюзивного середовища в закладах вищої освіти.....</i>	43
--	-----------

Загутіна-Візер Яна

<i>Міждисциплінарна взаємодія фахівців у інклюзивному закладі освіти.....</i>	45
---	-----------

Ігнатенко Дар'я, Максимовська Наталія

<i>Соціалізація учнів середньої ланки в умовах дистанційного навчання.....</i>	48
--	-----------

Котелевець Анастасія

<i>Соціальна активність молоді як рушійна сила соціальних змін</i>	50
--	-----------

Лехолетова Марина

<i>Розвиток соціально-виховного середовища відповідно до потреб дітей та їхніх сімей в громаді.....</i>	54
---	-----------

Лупаренко Світлана

<i>Сучасні проблеми сім'ї та виховання дитини.....</i>	56
--	-----------

Мільська Олександра, Єсіна Наталія

<i>Неформальні об'єднання як інструмент соціалізації студентської молоді.....</i>	59
---	-----------

Мухутдінова Юлія, Знобей Олексій

Сутність проблематики раннього соціального сирітства..... **63**

Попенака Артем, Максимовська Наталія

Моделі соціальної реабілітації дітей, які зазнали насильства в сім'ї..... **66**

Шликова Жанна, Максимовська Наталія

Особливості соціально-педагогічної профілактики агресивної поведінки старшокласників у сучасних умовах..... **69**

Чичикало Дар'я, Клочко Олексій

Загальна характеристика напрямів соціального супроводу неповнолітніх у виховних колоніях..... **74**

Якушев Олександр, Шендрик Катерина

Соціально-економічна підтримка населення: теоретичний аспект..... **77**

Секція 2

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ, ПСИХОЛОГІЧНОЇ І КОРЕКЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'Ї ТА ДИТИНИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Архипова Світлана, Тернова Людмила, Чорномор Софія

Організація соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в громадах..... **81**

Бєлкіна-Ковальчук Олена

Психоедукаційна програма «Коло сили» як інструмент профілактики соціальних девіацій..... **83**

Бєлова Інна, Губар Олександра, Котко Анастасія

Використання арт-терапії в процесі підтримки дітей, постраждалих внаслідок локальних збройних конфліктів..... **87**

Бичук Ірина

Кризове втручання як модель практики соціальної роботи..... **90**

Буднікова Ольга, Романова Інна <i>Співпраця соціального працівника з громадою: реалізація місцевих проєктів (досвід Польщі).....</i>	92
Бурмака Анастасія, Костіна Валентина <i>Особливості роботи соціального педагога закладу загальної середньої освіти з батьками з соціального виховання підлітків засобами телебачення.....</i>	94
Демчик Наталія <i>Партнерство сім'ї, школи та громади у підготовці учнів до створення сім'ї: досвід Швеції.....</i>	97
Дуля Аліна <i>Зарубіжний досвід соціальної роботи з українськими біженцями.....</i>	100
Губар Олександра <i>Арт-терапія у психокорекційній роботі з дітьми.....</i>	103
Хорт Альона, Знобей Олексій <i>Напрями профілактики соціального сирітства в умовах коледжу.....</i>	106
Клочко Оксана <i>Соціально-педагогічний супровід батьків дітей з інтелектуальними труднощами.....</i>	109
Красношопка Юрій, Іонова Ірина <i>Технології соціальної роботи з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах.....</i>	112
Логвиненко Аліна, Рижанова Алла <i>Соціально-педагогічна програма розвитку громадянської свідомості обдарованих підлітків у закладах загальної середньої освіти в умовах війни.....</i>	115
Марущенко Олена, Макар Людмила <i>Організація надання фахівцями соціальної роботи послуги консультування сім'ям з дітьми.....</i>	119
Нікітіна Вікторія, Максимовська Наталія <i>Провідні засади організації соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні.....</i>	121

Сосноковська Діана, Пономаренко Людмила	
<i>Нормативно-правова база соціально захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.....</i>	124

Шевченко Дар'я, Рижанова Алла	
<i>Соціально-педагогічна профілактика комп'ютерної залежності підлітків під час війни: узагальнення зарубіжного досвіду.....</i>	128

Швед Ольга	
<i>Дистанційне та телефонне соціальне консультування дітей та їхніх сімей.....</i>	131

Ярошенко Каріна, Гончаренко Олена	
<i>Використання інформаційних технологій в процесі надання соціальних послуг населенню.....</i>	134

Секція 3

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ МЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ СІМ'Ї ТА ДИТИНИ

Максимовська Наталія	
<i>Анімаційна соціокультурна діяльність як чинник подолання соціальної ексклюзії в умовах військових дій та в повоєнний період.....</i>	137

Останіна Ніна	
<i>Виховний потенціал закладів позашкільної освіти в умовах соціокультурного простору громади.....</i>	143

Щербак Євгенія, Максимовська Наталія	
<i>Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в соціокультурному просторі територіальної громади.....</i>	146

Чеховська Ганна, Кабусь Наталія	
<i>Практичні аспекти соціально-педагогічної діяльності з соціалізації підлітків у клубах за інтересами.....</i>	150

Секція 4

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У ПИТАННЯХ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ І СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СІМ'Ї ТА ДИТИНИ

Горобчук Людмила

Вітчизняний і зарубіжний досвід профілактики гендерно зумовленого насильства..... **153**

Гуріна Дар'я, Луценко Олена

Гендерні та статеві-вікові особливості сексуальної експлуатації..... **156**

Заладовська Софія, Степаненко Вікторія

Гендерно орієнтований підхід у роботі соціального працівника з вразливою молоддю..... **159**

Кагітіна Софія, Гончаренко Олена

Гендерний підхід у роботі з жінками..... **165**

Луценко Олена

Батьківська відпустка як засіб формування гендерної культури та навичок усвідомленого батьківства в молодих сім'ях Швеції..... **168**

Тимченко Олексій, Клочко Олексій

Гендерні стереотипи у засобах масової комунікації як феномен сучасності..... **172**

Секція 5

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'Ї ТА ДИТИНИ

Гриценко Олексій, Клочко Оксана

Розвиток емоційного інтелекту фахівців соціокультурної сфери..... **175**

Ларіонова Наталія

Структура готовності фахівця соціальної сфери до сексуальної просвіти батьків і дітей..... **178**

Неклюдов Тимофій, Знобей Олексій

Засоби запобігання емоційного вигорання майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти..... **181**

Новгородський Руслан

Особливості роботи асистента вчителя з дітьми з розладами аутистичного спектру в закладах освіти..... **184**

Петрович Валерій

Підвищення кваліфікації працівників соціальних служб територіальних громад: виклики сьогодення..... **187**

Файдюк Олена

Взаємодія фахівців в процесі надання соціальної підтримки учасникам бойових дій..... **191**

Чернета Світлана

Інституційні та нормативно-правові засади захисту прав та інтересів майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти..... **193**

Секція 6**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'Ї ТА ДИТИНИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ КРИЗ****Архипова Світлана, Бєлова Інна, Тарануха Тетяна**

Новітні підходи та стратегії соціальної роботи осіб з інвалідністю..... **197**

Безкровний В'ячеслав, Іонова Ірина

Особливості надання соціальних послуг особам з інвалідністю в Україні як складової їх соціального захисту..... **199**

Бикова Олександра, Іонова Ірина

Проблеми та перспективи удосконалення системи соціального захисту малозабезпечених сімей з дітьми в Україні..... **202**

Будник Майя, Могілат Дар'я, Клочко Олексій

Особливості соціалізації підлітків в інформаційному середовищі в умовах воєнного стану..... **206**

Губар Олександра, Клименко Олександра

Соціальна підтримка молоді в умовах війни..... **208**

Жуков Віктор	
<i>Соціальна політика, як поле діяльності соціальних партнерів в управлінні соціальним страхуванням.....</i>	210
Клименко Вікторія, Полянничко Анжела	
<i>Особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми військовослужбовців в умовах об'єднаної територіальної громади.....</i>	213
Клочко Олексій	
<i>Особливості розвитку соціально-трудових відносин на ринку праці України в умовах сьогодення.....</i>	218
Кобзар Юлія	
<i>Характеристика програми формування емоційної культури неповнолітніх засуджених до яких застосовано наглядову пробацію засобами театральної педагогіки.....</i>	221
Маринич Юлія, Хлеб'як Світлана	
<i>Гра як засіб психосоціальної підтримки дітей в умовах воєнного стану.....</i>	225
Мітрофанова Світлана, Іонова Ірина	
<i>Втрата батьківського піклування як актуальна соціальна проблема.....</i>	229
Мумінджанов Віталій, Гончаренко Олена	
<i>Діяльність соціального працівника в реабілітаційному відділенні закладу охорони здоров'я як вид соціальної підтримки сім'ї, члени якої отримали травми в результаті воєнних дій.....</i>	232
Левченко Олександр, Нагайчук Неля	
<i>Роль громадських організацій у соціальній підтримці сім'ї та дитини.....</i>	234
Олійник Марія, Рижанова Алла	
<i>Сучасний стан технологій соціальної допомоги безробітним громадянам під час війни в Україні.....</i>	238
Тернова Людмила, Нагайчук Неля, Лісова Дар'я	
<i>Формування системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні.....</i>	241

Тернова Людмила, Оліфіренко Анастасія <i>Особливості соціального захисту дітей-сиріт в умовах воєнного стану.....</i>	244
Терновська Вікторія, Гончаренко Олена <i>Перспективні напрями упровадження соціального партнерства у систему надання соціальних послуг населенню.....</i>	247
Ушкалова Євгенія, Ключко Олексій <i>Інструменти державної молодіжної політики в Україні.....</i>	250
Чуприк Наталія, Рижанова Алла <i>Соціально-педагогічна профілактика вживання алкоголю у середовищі старшокласників в умовах війни.....</i>	254
Шеплякова Ірина, Рязанова Наталя <i>Цифрові освітні центри як інститути соціалізації дітей у громадах, що постраждали від війни.....</i>	258

ДОПОВІДІ НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

Бондар В. І.,
*здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка*

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТТЯ «КОНФЛІКТ» ТА «БУЛІНГ»: ОЗНАКИ КОНФЛІКТУ ТА БУЛІНГУ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

В умовах воєнного стану в Україні особливої актуальності набуває питання розбудови безпечного освітнього простору. Сучасні заклади освіти відіграють важливу роль у формуванні у здобувачів/здобувачок освіти моделей ненасильницької поведінки, зокрема ставлень та навичок, які потрібні для попередження та запобігання проявам насильства, налагодження конструктивного спілкування, розв'язання конфліктів мирним шляхом, досягнення порозуміння та взаємодії на шляху до встановлення миру та його подальшої розбудови [2].

Останнім часом тенденція, насильства та проявів булінгу (цькування) у закладах освіти зростає. Така ситуація пов'язана з багатьма факторами, але основні з них – це дискримінація серед дітей та молоді та агресивність. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) визначає булінг (цькування) як небажану агресивну поведінку дітей шкільного віку, що призводить до цькування дитини іншою дитиною чи групою дітей з метою приниження, залякування та демонстрації сили [1].

Згідно Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», булінг (цькування) – діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, також із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному і фізичному здоров'ю потерпілого [4].

У закладі освіти часто між учасниками освітнього процесу виникає конфлікт, і для нас важливо встановити розмежування між поняттями «конфлікт» та «булінг» і описати як їх можна ідентифікувати.

Тілікіна Н, зазначає, що конфлікт – це зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною потреб, інтересів, соціальних установок, планів тощо у свідомості окремої особи, яке виникає в міжособистісних взаємодіях окремих осіб чи груп.

Для конфлікту як способу взаємодії характерним є: По-перше, його не регулярність та випадковість (відсутністю злого умислу); По-друге,

баланс (рівність) сил між його учасниками, владний баланс (симетричні відносини), що характеризується здатністю кожної зі сторін однаково впливати на процес конфлікту, відносною рівністю фізичних сил, соціально-психологічної адаптованості, соціального статусу, стану здоров'я, ментального розвитку тощо; По-третє, спостерігається розкаяння сторін конфлікту та спрямованість зусиль сторін конфлікту на його вирішення [6].

Булінг (цькування) відрізняється від сварки або конфлікту між дітьми кількома типовими ознаками:

систематичність (повторюваність) діяння – вчинення різних форм насильства (фізичного, економічного, психологічного, сексуального, в тому числі за допомогою засобів електронної комунікації) двічі і більше разів стосовно однієї і тієї ж особи;

- булінг майже завжди має злий умисел, коли метою дій кривдника є умисне заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страху, тривоги, бажання підпорядковувати потерпілого своїм інтересам та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого;

- дисбаланс сил – владний дисбаланс між кривдником і потерпілим (асиметричні відносини), різниця у 2 фізичному розвитку, рівні соціально-психологічної адаптованості, соціальному статусі, стані здоров'я (наявність інвалідності чи особливих освітніх потреб), ментальному розвитку тощо;

- відсутність розкаяння у кривдника. Варто пам'ятати, що булінг (цькування) ніколи не припиняється самотійно – потрібно втручання сторонніх осіб, захист і допомога потерпілому, кривднику та свідкам [1].

Головною ознакою булінгу є те, що у закладі освіти в ситуації булінгу центральним суб'єктом є дитина (до 18 років). Тобто:

- діти можуть потрапити в ситуацію булінгу (бути постраждалими) від інших дітей, педагогічних працівників, обслуговуючого персоналу, батьків здобувачів освіти, інших осіб, тобто учасників освітнього процесу;

- діти можуть виступати в ролі кривдника стосовно інших дітей, педагогічних працівників, обслуговуючого персоналу, батьків здобувачів освіти, інших осіб, тобто учасників освітнього процесу [3].

Булінг як соціально негативне явище сучасності має свої передумови та причини виникнення. Причинами виникнення булінгу (цькування) у міжособистісних взаєминах можуть бути різні чинники, які можна поєднати у чотири групи: особистісні, сімейні, соціальні, оточення (середовище).

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити наступні висновки. Отже, булінг за своєю природою є складним соціально-психологічним явищем. Ми розуміємо булінг як специфічну соціальну ситуацію, яка виникає в групі, засновану на порушеннях у соціальних відносинах, яка передбачає специфічну групову динаміку (з перерозподілом ролей, статусів, групових норм, цінностей) та ситуацію, у якій прямо чи побічно

здіяні всі члени колективу. Відмінність поняття «булінг» від суміжних понять полягає у тому, що дії булінгу вчиняються в освітньому середовищі, учасниками якого є суб'єкти освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Андрєєнкова В.Л, Мельничук В.О, Калашник О.А. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. : метод. посіб. Київ : «Агентство «Україна», 2019. 132 с.
2. Впровадження відновного підходу, посередництва, медіації та практики функціонування служб порозуміння в закладах освіти / Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В. та ін – Київ: ТОВ «Агентство Україна», 2023. 186 с.
3. Попередження насильства в закладах освіти: методичний посібник для педагогічних працівників. Видання друге, доповнене та оновлене. – К.: Благодійний фонд «Здоров'я жінки і планування сім'ї», 2020. 104 с.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 18.12.2018 р. № 2657- VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 5. Ст. 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (дата звернення: 05.03.2023).
5. Бондар В., Лях Т., Нохріна І. Системний підхід до профілактики булінгу в закладі загальної середньої освіти. Ввічливість. Humanitas. 2023. № 2. С. 3–11. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.1>.
6. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект. – Навч.-метод. посібник / К.: ФОП Стеценко В. В., 2016. – 192 с.

Vertel A. V.,

*Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student of Pedagogy Department,
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko*

HOMER LANE'S «LITTLE COMMONWEALTH» CORRECTIONAL INSTITUTION FOR DELINQUENT TEENAGERS AS AN EXAMPLE OF SUCCESSFUL EXTRAPOLATION OF PSYCHOANALYTIC THEORY INTO THE PRACTICE OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL WORK

Homer Lane (1875-1925) was the superintendent of «The Little Commonwealth», a correctional institution in Evershot, Dorset for delinquent children and young people under the age of 19. «The Little Commonwealth» was certified by the UK penitentiary system as a correctional institution [6]. Children over the age of 13 were held there because they were classified as delinquent or were sentenced to minor terms (up to a few years) for a crime and were sent to «The Little Commonwealth» for re-education. Most of the children were sent to «The Little Commonwealth» by court order.

In the official documents (characteristics) of the children, the terms «undisciplined», «indecent», «dishonest», «lazy», «hopelessly incorrigible», «moral idiots» were used. Most of the children were convicted of pickpocketing and shoplifting, but there were others whose only crimes were idleness, vagrancy, or gambling. H. Lane's two young daughters lived and

studied in «The Little Commonwealth» as community members, and there were other children who were sent to «The Little Commonwealth» by their parents, not the courts [5].

In «The Little Commonwealth» from 1913 to 1918, H. Lane introduced what later came to be called «group therapy» and «shared responsibility». His educational approach included a freedom path instead of imposed authority, self-expression instead of a stream of (sometimes unnecessary) knowledge, awakening and using a child's natural sense of wonder and curiosity instead of repetitive relaying of boring facts.

The most interesting period in the short history of «The Little Commonwealth» is the first few months after a group of about 15 juvenile delinquents (of both sexes) was formed and the experiment in self-government began. These children had no concept of social order. Their idea of material values was very vague. H. Lane's pupils were born and raised in the urban slums, were deprived of attention and care from destructive, antisocial parents. These children's childhood was spent in a narrow and limited social environment, their capacity for self-control and self-restraint was completely undeveloped, except when they were in close proximity to any restraining factor (police control and authoritarian teachers). Their idea of social relations was limited to a primitive form of cooperation for the purpose of self-defense – against the authorities. Separated from each other, they were passive, depressed and apathetic. Together or as a group, they were aggressive, fearless and antisocial [3].

H. Lane used unusual methods at the time to change children's distorted ideas about society and social order. The children had a very keen sense of justice, but it could not be called a moral code. During the experiment, children became interested in more serious activities. The ideal of the band has changed. They began to work and warn the most antisocial children against their behavior. Gradually, the children came to the point where the need for formal rules and laws began to be felt. They established something like a parliamentary procedure by which the rules were made, but also a judicial procedure by which violations of the rules were dealt with.

The children's moral standards of «The Little Commonwealth», which were measured by their attitude towards individual delinquents, were always healthy, clear and transparent. There were sudden changes in the attitude of the group towards an individual offender. Sometimes severe punishments were imposed on them, and then suddenly the punishments types were changed noticeably. Such punishments as restriction of freedom, fines and other forms of penalties have almost disappeared [2].

The main difference between «The Little Commonwealth» and other correctional institutions and schools is that it did not have any rules regulating behavior, except for those created by the delinquent children themselves [4]. All children of «The Little Commonwealth» who reached the age of fourteen were called «citizens», since this age children are jointly responsible for the regulation of their lives by «laws» and «judicial mechanisms» organized and

developed by themselves. Adults carefully avoided any interference in the self-governing processes of «The Little Commonwealth», except for the direct performance of their professional duties as teachers or managers of farms or factories («departments») in which children worked as part of the economic scheme.

«Citizens» were paid wages for their work in various «departments» in «The Little Commonwealth» currency, and were able to provide themselves with food, clothing, and recreation to the comfort and quality degree that their earning capacity allowed. The paid wages were in line with wages for similar jobs in the UK. It should be noted that the «citizens» were mainly busy earning a living, not having enough time for normal education. The exception was children under the age of fourteen, who had the opportunity to choose their own work only after finishing school [1].

H. Lane, tried to identify the origins of delinquent and aggressive behavior of teenagers. H. Lane believed that delinquent teenagers have a pronounced individuality and initiative, showing even negative qualities, but those that, under favorable circumstances, could be useful for the children's team. H. Lane considered the main task of «The Little Commonwealth» to be the creation of a free, non-violent and emotionally comfortable climate in an educational institution, to direct aggression and antisocial behavior of children in a creative direction [5]. H. Lane believed that such an environment based on love and mutual understanding should be created both in the educational institution and in the family.

H. Lane was a mentor and teacher of Alexander Neill, who worked for H. Lane for several years, trying to identify the origins of teenagers' delinquent and aggressive behavior. Thanks to H. Lane, O. Neil became interested in the ideas of psychoanalysis, which became the basis of his pedagogical concept. At the operation beginning of the O. Neill School «Summerhill», the main contingent of the school consisted of children from disadvantaged families and families that found themselves in difficult life circumstances, including delinquent teenagers. For several years, O. Neill's «Summerhill» school, as well as H. Lane's «The Little Commonwealth», performed the function of re-education and rehabilitation.

References

1. Bazeley E. T. *Homer Lane and the Little Commonwealth* (2nd ed.). London: George Allen & Unwin, 1948. 200 p.
2. Brehony K. J. *The genesis and disappearance of Homer Lane's Little Commonwealth: A Weberian analysis*. In: Göhlich, M., Hopf, C., Tröhler, D. (eds) *Persistenz und Verschwinden. Persistence and Disappearance*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008. Pp. 237-253.
3. Lane H. *Talks to Parents and Teachers*. *Humana Mente*. 1928. № 3 (11). Pp. 397-398.
4. Nichol L. *Reviewed Works: Talks to Parents and Teachers by Homer Lane; Homer Lane and the Little Commonwealth by E. T. Bazeley*. *Elementary English*. 1970. № 47 (7). Pp. 1010-1011.
5. Stinton J. *A Dorset Utopia: The Little Commonwealth and Homer Lane*. Normal, Illinois: Black Dog Books, 2005.

6. *Wills W. D. Homer Lane: A Biography. London: George Allen & Unwin Ltd, 1964. 276 p.*

Горчинський Р. А.,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Лях Т. Л.,
кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ПРИНЦИП КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ПІД ЧАС ВІЯВЛЕННЯ ДИТИНИ, (ЙМОВІРНО) ПОСТРАЖДАЛОЇ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Питання домашнього насильства, а особливо домашнього насильства стосовно дітей є однією із найактуальніших питань сьогодення [1, с. 319-335]. Відповідно, пріоритетним завданням соціальної роботи є як запобігання (тобто недопущення випадків домашнього насильства, в тому числі через формування нульової толерантності до будь-яких форм та проявів насильства), так і протидія цим випадкам. За напрямом протидії найважливішим є питання саме виявлення випадків насильства, адже без цього першого кроку будь-яка інша робота є неможливою через відсутність інформації про потребу у втручанні. Тому саме виявлення дітей, що (ймовірно) є постраждалими від домашнього насильства, є пріоритетним завданням кожного суб'єкта, дотичного до роботи у дитячому середовищі.

Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження (далі – Порядок), затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 01 червня 2020 року № 585, чітко вказує, що «суб'єкти, юридичні та фізичні особи, яким стало відомо про дитину, яка перебуває в складних життєвих обставинах внаслідок жорстокого поводження з нею або наявності загрози її життю чи здоров'ю, зобов'язані (...) невідкладно, у строк, що не перевищує однієї доби, звернутися/ повідомити (...) органам Національної поліції та службі у справах дітей за місцем виявлення та (або) проживання (перебування) такої дитини» [3, п. 8]. Тобто кожен дорослий, не зважаючи на його професійні обов'язки, має виконати свій громадський обов'язок – невідкладно повідомити про випадок ймовірного домашнього насильства стосовно дитини.

Однією із небагатьох структур, з якими дитина зобов'язана взаємодіяти, є заклад освіти. Це є наслідком одного з обов'язків щодо

виховання та розвитку дитини, визначеними у ст. 150 Сімейного кодексу України, де вказано що «Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя» [5, ст. 150]. Отож, дитина зобов'язана відвідувати заклад освіти, а працівники закладу, у свою чергу, мають можливість щоденно спостерігати за станом дитини і, в разі наявності обґрунтованої підозри щодо вчинення насильства стосовно дитини, зобов'язані відпрацювати за алгоритмом повідомлення про випадок насильства.

За результатами власного дослідження щодо обізнаності спеціалістів закладів освіти у темі запобігання і протидії домашньому насильству стосовно дітей (опитані 1381 респондент закладів дошкільної, загальної середньої, професійної та позашкільної освіти) можна констатувати загальний скоріше високий рівень особистої готовності фахівців до реагування у разі виявлення випадків домашнього насильства стосовно учнів/ вихованців навчального закладу. Результати даного опитування представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Готовність працівників(ць) закладів освіти до реагування на випадки домашнього насильства

Рівень готовності	Кількість респондентів	Відсоток респондентів від загальної кількості
Низький	16	1,16%
Скоріше низький	53	3,84%
Середній	308	22,30%
Скоріше високий	527	38,16%
Високий	477	34,54%

Тобто спеціалісти закладів освіти відчують особисту готовність до реагування, що передбачає оперативне повідомлення відповідних структур. Водночас практика взаємодії демонструє лише поодинокі випадки наявності таких повідомлень. На нашу думку, причиною такої розбіжності є недотримання принципу конфіденційності під час виявлення (ймовірно) постраждалої дитини.

Повага конфіденційності та приватності – один із дев'яти основних етичних принципів соціальної роботи, що містяться у «Глобальній декларації етичних принципів соціальної роботи» [4]. Принцип конфіденційності зазначений у Порядку [3, п. 3] і зобов'язує суб'єктів дотримуватись «забезпечення конфіденційності інформації про дитину, що перебуває у складних життєвих обставинах, осіб, які її виявили, з дотриманням вимог Закону України “Про захист персональних даних”». Тобто будь-яка соціальна робота щодо виявлення дітей, (ймовірно) постраждалих від домашнього насильства, має відбуватись виключно із дотриманням цього принципу.

За словником української мови «Конфіденційний – який не підлягає розголосові; довірчий, таємний» [2]. Відповідно, вся

інформація і про дитину, і про особу, яка здійснює повідомлення, не може бути передана розголосу, не може бути передана іншим особам. Адже розкриття такої інформації в першу чергу загрожує безпеці і дитини, і особи, яка здійснила повідомлення.

Уявімо ситуацію, в якій суб'єктами не був дотриманий принцип конфіденційності щодо особи, яка здійснила повідомлення. Тобто при контакті із сім'єю дитини, серед яких цілком може бути ймовірний кривдник, спеціаліст суб'єкту розкриває джерело інформації – повідомлення надійшло від фахівців закладу освіти. Ймовірний кривдник (навіть якщо факту насильства і не відбулось насправді) відчуває себе обуреним, бажає «захистити власну честь та гідність» і з'ясувати стосунки із «дуже уважним» педагогом. Ця розмова навряд чи відбудеться у спокійній діловій атмосфері і точно створить стресову ситуацію для працівника закладу освіти, який(яка) зробили саме те, що були зобов'язані – повідомили в разі наявності обґрунтованої підозри. А якщо факт насильства насправді мав місце, то ймовірний кривдник спробує таким чином залякати фахівця освіти, аби в жодному випадку не бути притягнутим до відповідальності. Що в першому, що в другому варіанті порушення принципу конфіденційності призведе до одного результату – ситуації небезпеки для спеціаліста закладу освіти.

Такий же сценарій може відбутись і з фахівцем будь-якого іншого суб'єкту взаємодії – лікарем, спортивним тренером, спеціалістом правничої допомоги, фахівцем соціальної сфери тощо. Проте саме серед працівників закладів освіти страх за власну безпеку через розголошення джерела інформації найчастіше стає причиною бездіяльності – тобто неготовності повідомляти відповідні структури в разі присутності обґрунтованої підозри щодо ймовірного випадку насильства. А це, в свою чергу, унеможливорює надання оперативної і якісної допомоги постраждалій дитині і припинення актів вчинення домашнього насильства.

Реалізація принципу конфіденційності є першочерговим при здійсненні роботи щодо виявлення дітей, (ймовірно) постраждалих від насильства. І від того, наскільки кожен працівник суб'єктів, кожен мешканець громади буде впевнений у його дотриманні, залежить і швидкість допомоги конкретній дитині, і загальний рівень включеності громади у процеси протидії домашньому насильству.

Список використаних джерел

1. *Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47338/>.*
2. *КОНФІДЕНЦІЙНИЙ - тлумачення, орфографія, новий правопис онлайн. СЛОВНИК - тлумачний словник української мови, орфографічний словник онлайн. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=конфіденційний> (дата звернення: 03.06.2024).*
3. *Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах : Постанова Каб. Міністрів України від 01.06.2020 р.*

№ 585 : станом на 4 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-п#Text> (дата звернення: 03.06.2024).

4. Семигіна Т. Нові глобальні етичні принципи соціальної роботи. Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2019. № 1. С. 70–85. URL: <https://doi.org/10.33287/11196> (дата звернення: 03.06.2024).
5. Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 03.06.2024).

Гриценко В. А.,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Рижанова А. О.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЖІНКАМ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Проблема сексуального насильства під час воєнних конфліктів залишається надзвичайно актуальною та трагічною. Воєнний стан створює умови, які значно підвищують ризик сексуального насильства щодо жінок, що потребує негайного втручання та надання всебічної підтримки постраждалим. Актуальність цієї теми зумовлена рядом факторів, які мають як гуманітарне, так і соціальне значення. Сексуальне насильство має тяжкі психологічні наслідки, такі як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожні розлади та інші психічні проблеми. Психологічна підтримка та реабілітація є одним із ключових елементів соціальної допомоги, необхідної для відновлення психічного здоров'я постраждалих. Жінки, які зазнали сексуального насильства, часто стикаються зі стигматизацією та ізоляцією з боку суспільства. Це може перешкоджати їхньому поверненню до нормального життя та соціальної інтеграції. Громадські організації можуть допомогти у подоланні цих бар'єрів шляхом надання юридичної допомоги, підтримки з боку громади та адвокації прав постраждалих. Під час воєнного стану ресурси державних структур часто спрямовані на інші пріоритетні сфери, такі як оборона та надання гуманітарної допомоги. Це може призвести до недостатнього фінансування та уваги до проблеми сексуального насильства. Вітчизняні громадські організації заповнюють цю

прогалину, залучаючи до співпраці міжнародні об'єднання, що сприяє впровадженню найкращих світових практик та забезпеченню додаткових ресурсів для надання допомоги жінкам.

Проблему сексуального насильства під час військових конфліктів активно вивчають, але переважно зарубіжні соціологи, юристи, психологи: Ц. Енло, К. Нордстрем, С. Браунміллер, Р. Голдстоун, Ф. Бенсуда, П. Вісс, Д. Герман, Дж. Шей, К. Карні. Роль громадських організацій у наданні допомоги постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного з військовими конфліктами, вивчають: К. Мозер, К. Теулі, Л. Арбур, Л. Маккі, К. Хьюз, Ч. Боул. Однак комплексних досліджень та аналізу соціальної допомоги, яку надають громадські організації жінкам, що зазнали сексуального насильства під час воєнного стану в Україні, існує недостатньо. Метою даної публікації є узагальнення досвіду громадської організації «Ліга сучасних жінок» стосовно соціального супроводу жінок, що зазнали сексуального насильства, на Сумщині.

Згідно визначення УВКБ ООН, Агентства ООН у справах біженців, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК) – це форма гендерно зумовленого насильства (ГЗН), що включає зґвалтування, сексуальне рабство, примус до проституції, примусову вагітність, примусовий аборт, примусову стерилізацію, примусовий шлюб, а також будь-яку іншу форму сексуального насильства порівнянної тяжкості, вчиненого щодо жінок, чоловіків, дівчат або хлопців, яка напряду чи опосередковано пов'язана з конфліктом [4]. Відповідно до міжнародного визначення правозахисників – це протиправне посягання однієї особи на статеву недоторканність іншої [4].

Ця форма насильства може стосуватися будь-якої людини, але особливо сильно торкається жінок та дівчат. Зазвичай, коли йдеться про сексуальне насильство в контексті військового конфлікту, перше, що приходить на думку, - це зґвалтування. Варто зазначити, що сексуальне насильство під час війни в Україні поєднане із застосуванням таких методів впливу на людину як: сексуальні тортури, приниження, умисне зараження венеричними захворюваннями, примус до споглядання сексуального насильства щодо інших людей, погрози зґвалтуванням або сексуальним насильством, роздягання, утримання полонених або заручників чоловіків та жінок в одному приміщенні тощо [1]. Таке розмаїття може призводити до того, що багато потерпілих навіть не усвідомлюють своє становище, не заявляють про злочин і не шукають підтримку. Іноді людина, яка пережила сексуальне насильство в умовах війни, може намагатися забути про це якнайшвидше і продовжувати жити, як раніше. Проте є ризик, що отримані фізичні та психологічні травми можуть проявитися пізніше, погіршити фізичне здоров'я та спричинити психологічні проблеми, такі як депресія, розпач, глибоке приниження та втрата самооцінки [3].

У сучасній війні виявлені випадки сексуального насильства пов'язаного з конфліктом в Бучі, Ірпені, Ворзелі, Херсоні та інших містах або селах України, які звільняють. Станом на березень 2023 р. українська прокуратура розслідувала 171 випадок сексуального насильства проти українців з боку російських військових [2]. Даний вид злочину є грубим порушенням міжнародного права. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом не має терміну давності. Особи, які пережили сексуальне насильство можуть звернутися за допомогою тоді, коли вони будуть готові говорити. Але, як правило, допомога потрібна негайна, бо відсутність справжньої допомоги іноді призводить до суїцидів, руйнує психіку, провокує хвороби.

Жінки, які постраждали від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, часто бояться звертатися до державних установ через страх втрати конфіденційності та анонімності. Вони хочуть, щоб про їхню ситуацію ніхто не дізнався, оскільки це може призвести до негативних наслідків у їхньому житті та взаєминах з оточуючими. У таких випадках громадські організації виступають на допомогу, забезпечуючи безпечне та довірливе середовище для постраждалих. Вони надають різноманітну підтримку та послуги для жінок із збереженням їх конфіденційності.

На теренах Сумщини громадська організація «Ліга сучасних жінок» стала надійною опорою жінок, які постраждали від будь-якого виду насильства. Її місія полягає в забезпеченні безкоштовного супроводу вирішення проблем разом з постраждалими для відновлення їх фізичного, психічного, соціального здоров'я та благополуччя.

Одним із ключових сервісів, який пропонує ГО «Ліга сучасних жінок», є Безпечний простір для жінок і дівчат. Адреса цього простору засекречена, щоб забезпечити максимальний рівень конфіденційності. Жінки можуть звертатися сюди для отримання підтримки та допомоги у будь-який час, знаючи, що їхні права та приватність будуть захищені. Одним із принципів роботи організації є те, що вони нічого не роблять для жінки без згоди та участі самої жінки. Дана організація діє відповідно до міжнародних стандартів у галузі захисту прав жінок та боротьби з насильством проти них, що забезпечує надійність та ефективність їхньої діяльності. Одним із ключових аспектів їхньої роботи є надання комплексного супроводу, який включає не лише психологічну та юридичну допомогу, а й інші види підтримки, такі як соціальна, медична та економічна. Крім того, дана організація першою на Сумщині запровадили кейс-менеджмент - індивідуальний підхід до надання послуг, спрямований на задоволення унікальних потреб кожної клієнтки. Кейс-менеджерка - фахова спеціалістка, яка працює для того, щоб допомогти жінкам та дівчатам, котрі зіштовхнулися з сексуальним насильством, знаходити та координувати різні види допомоги: соціальну, психологічну, медичну, юридичну. На основі глибокого аналізу проблеми жінки фахівці розробляють індивідуальні плани дій,

спрямовані на максимальну підтримку та відновлення самостійності та благополуччя жінок. Аспект менеджменту полягає у перенаправленні жінок до відповідних їх потребам служб та ресурсів, таких як медичні установи, правозахисні організації, житлові програми та інші. Кейс-менеджери сприяють встановленню зв'язків з цими установами та забезпечують, щоб інтереси жінок були враховані, а потреби задоволені за умов конфіденційності. Координуючи підтримку різних служб та організацій ці фахівці уникають дублювання послуг, жінкам, що зазнали сексуального насильства, що дозволяє реалізовувати системний, злагоджений та ефективний підхід до кожного випадку. У сучасних умовах важливим є те, що кейс-менеджери координують надання грошової та гуманітарної допомоги для постраждалих жінок. Вони сприяють вирішенню побутових проблем, забезпечують доступ до фінансово-матеріальних ресурсів. У результаті індивідуального підходу та координації послуг кожна жінка отримує унікальний план дій, спрямований на максимальну підтримку соціального середовища для відновлення її фізичного, психічного, соціального здоров'я. Діяльність ГО «Ліга сучасних жінок» є важливим елементом суспільної системи підтримки та захисту жінок, що зазнали насильства, в тому числі й сексуального, вона відіграє важливу роль у створенні безпечнішого та дбайливішого середовища для вразливих категорії населення.

Отже, соціальна допомога громадських організацій постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, виявляється невід'ємною та важливою складовою у захисті прав жінок та забезпеченні їхнього благополуччя та безпеки. Громадські організації дотримуються міжнародних стандартів та впроваджують найкращі європейські практики у галузі захисту прав жінок та боротьби з насильством у вітчизняний соціальний простір. Ключовими аспектами їх роботи є конфіденційність, приватність та відчуття безпеки для постраждалих, а також комплексний, координаційний підходи для вирішення унікальних проблем жінок для відновлення їх соціального благополуччя.

Список використаних джерел

1. ГО ЮрФем Насильство під час війни <https://jurfem.com.ua/nasylstvo-pid-chas-zbroynogo-konfliktu/>
2. Левченко К. Урядова уповноважена з гендерної політики <https://www.facebook.com/GovernmentCommissionerforGenderPolicy>
3. Робота з жертвами сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом: рекомендації та матеріали для розробки державної політики та місцевих планів дій <https://censs.org/work-with-victims-of-conflict-related-sexual-violence/?fbclid=IwAR3JoW5AxI5LYnk7LN5HDtKiN2Asf38mDX5BfmHPxnE7CrOTKH0Jw3oKcmk>
4. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК) загальні рекомендації https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2022/10/crsv_dos_and_donts_ukr.pdf

Пахомов І. В.,
старший викладач
кафедри педагогіки, психології та менеджменту,
Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України

ПРОГРАМА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

У період воєнного часу особливої актуальності набуває морально-етичне виховання учнівської молоді з метою формування у них позитивних національно-патріотичних цінностей. Це стосується і здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти (далі – П(ПТ)О), кількість яких сягнула 230 тис. осіб. Переважна їх більшість юнацького віку, який є сенситивним для формування ціннісно-мотиваційної системи особистості.

З метою формування моральних цінностей здобувачів П(ПТ)О ми розробили та апробували відповідну тренінгову програму [1], яка побудована на засадах екзистенційної психології та притчатерапії.

Зміст даної тренінгової програми відображає сучасні тенденції з формування моральних цінностей здобувачів П(ПТ)О, містить інформацію щодо сутності цих цінностей, методики організації та проведення тренінгових занять в умовах сучасного закладу П(ПТ)О на засадах компетентнісного підходу.

Основні положення даної тренінгової програми носять як науково-методичний, так і практично-зорієнтований характер і покликані сприяти більш чіткому та систематизованому уявленню про методику формування моральних цінностей здобувачів П(ПТ)О. Матеріали даної тренінгової програми стануть у нагоді педагогічним працівникам і керівникам закладів освіти, насамперед соціальним педагогам та психологам.

Програма розроблена на засадах екзистенційної психології та притчатерапії, кількість прихильників практичного застосування яких останніми роками в Україні значно зросло. Це пояснюється, передусім, їх результативністю, завдяки якому за відносно короткий термін відбуваються позитивні зміни у поведінці людини. Участь у Програмі слугує ефективним інструментом корекції порушень ціннісно-сислової сфери юнаків. Учасники замислюються над своїми життєвими цінностями, набувають знань та вмінь щодо планування шляхів їх досягнення.

Екзистенційний підхід вимагає від фахівців зваженого та уважного ставлення до формуванні системи цінностей особистості. Безперечно, визнання ефективності загальнолюдських цінностей є необхідною умовою впровадження Програми.

Програма призначена для роботи з особами різного віку та статі, які здобувають П(ПТ)О і прагнуть навчитися керувати своїми емоціями та діями, приймати рішення, визначати мету і планувати позитивні зміни у своєму житті.

Мета тренінгової програми – усвідомлення учасниками системи власних життєвих цінностей, навичок конструктивного та позитивного мислення, саморегуляції, рефлексії, цілепокладання і планування, а також сприяння позитивним змінам у поведінці.

Завданнями Програми є: усвідомлення власної системи життєвих цінностей; власної відповідальності за керування своїм життям; цінностей як рушійної сили людини; власної відповідальності за свої цінності; розуміння процесу формування просоціальних цінностей і їх впливу на життя людини; інформація щодо основних гуманістичних цінностей; розуміння важливості правильної постановки цілей та визначення шляхів їх досягнення, планування змін у своєму житті.

Позитивна динаміка всіх учасників групи визначається шляхом постійного спостереження за їх поведінкою та реакцією на навчальний матеріал, а також аналізу заповнення ними оцінювальних форм.

Навчально-методичний комплект Програми складається з методичного посібника для ведучого. Матеріали Програми подано у вигляді серії з 12 послідовних занять.

Кожне заняття триває дві академічні години (90 хв.) і складається з трьох частин: вступна частина: привітання учасників Програми, повторення матеріалу попереднього заняття, роз'яснення незрозумілого; основна частина: огляд поточного заняття, представлення нового теоретичного матеріалу, інтерактивні вправи; підсумок заняття: підбиття підсумків, оцінювання кожним учасником своєї роботи, матеріалу Програми і роботи ведучого.

Під час Програми у здобувачів П(ПТ)О формується усвідомлення наступних цінностей: «Життя», «Щастя», «Сім'я», «Свобода», «Любов», «Дружба», «Праця», «Навчання», «Час», «Самовдосконалення».

Основна форма проведення заняття – тренінг, що дозволяє учасникам обмінюватися інформацією з іншими у групі, вчитися висловлювати свою думку, розвивати та відпрацьовувати на практиці необхідні навички. У процесі тренінгу інформація засвоюється швидше, тому що учасники мають змогу обговорити те, що є незрозумілим, поставити питання й одразу застосувати отримані знання на практиці, формуючи таким чином відповідні поведінкові навички.

Групова робота в межах тренінгу реалізується у різних формах, що охоплюють інформаційні повідомлення та презентації ведучого, пошук творчих ідей за допомогою «мозкового штурму», бесіди та обговорення, роботу в групах, рольові ігри. Також можливе застосування інших форм роботи, що дають учасникам можливість закріпити здобуті теоретичні знання на практиці. Вибір форми залежить від особливостей конкретної групи та можливостей ведучих.

До моменту входження учасників у Програму бажано провести індивідуальну роботу з ними з метою ознайомлення зі змістом, метою Програми та очікуваним результатом, а також графіком відвідування занять. Необхідно врахувати, що впродовж проходження Програми деякі учасники матимуть потребу у додатковій увазі з боку спеціалістів, тому необхідно забезпечити їх своєчасну підтримку та надавати кваліфіковану допомогу (наприклад, забезпечення психологічною підтримкою).

Упродовж проведення Програми бажано підтримувати зв'язок зі спеціалістами, залученими до співпраці (психологами, соціальними працівниками), для відстеження змін у поведінці учасників. Надалі, з метою закріплення позитивних результатів та відстеження ефективності Програми, бажано проводити періодичні зустрічі з учасниками та працівниками, залученими до роботи з ними (наприклад, після проходження програми через 3 та 6 місяців).

Оптимальний розмір групи – 6-8 осіб. Рекомендована періодичність занять – не рідше одного разу на тиждень.

Основні вимоги до ведучого Програми: базова психологічна чи педагогічна освіта; ознайомлення з основами екзистенційного підходу, оволодіння матеріалами тренінгової програми; володіння знаннями, вміннями та навичками тренінгової роботи з аудиторією; дотримання вимог етичного кодексу психолога, зокрема збереження конфіденційності інформації, отриманої від учасника.

Проведення Програми передбачає певні вимоги до навчального приміщення та його технічного забезпечення, а саме: площа аудиторії має відповідати чисельності групи; стільці для учасників та ведучого мають бути розташовані по колу, за межами якого мають розміщуватися столи для роботи груп; місця учасників повинні бути мобільними, столи та стільці – доступними для переміщення; має бути наявна дошка для розміщення блокнота фліпчарт; необхідна проекційна техніка (ноутбук і проектор) та екран.

Список використаних джерел

1. Пахомов І. В. *Формування моральних цінностей здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти : тренінгова програма*. Біла Церква : БІНПО, 145 с.

Пономаренко Л. І.,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності*
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ТА ВИКЛАДАЧІВ У ГРОМАДСЬКІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ «ЛІГА СУЧАСНИХ ЖІНОК»

Соціальна діяльність студентів та викладачів у громадській організації має важливе значення для розвитку громадянського суспільства, формування соціальної відповідальності та активної життєвої позиції.

У вітчизняній літературі під громадськими організаціями розуміють добровільні формування громадян, які утворюються в результаті вільного волевиявлення з метою висловлення колективних інтересів і вирішення громадських питань та проблем [1, с. 77].

Соціальна діяльність студентів та викладачів у громадській організації включає в себе різноманітні аспекти та має ряд особливостей. Зокрема, зміст соціальної діяльності студентів і викладачів може включати такі компоненти:

- **Волонтерство.** Включає: допомогу у організації та проведенні благодійних акцій; підтримка соціально вразливих груп населення (діти-сироти, люди похилого віку, люди з інвалідністю тощо); участь у екологічних проєктах (прибирання територій, висадка дерев, просвітницькі кампанії).
- **Освітні проєкти.** Включає: організацію безкоштовних курсів та тренінгів для різних груп населення, проведення лекцій та семінарів на соціально важливі теми (здоровий спосіб життя, права людини, екологічна свідомість).
- **Культурно-масові заходи.** Включає: організацію фестивалів, концертів, виставок, які сприяють культурному обміну та взаєморозумінню, проведення тематичних вечорів, присвячених культурним традиціям різних народів.
- **Науково-дослідницька діяльність.** Включає: проведення досліджень на актуальні соціальні теми; публікацію наукових робіт, статей, організація конференцій та симпозіумів.

Серед особливостей соціальної діяльності студентів та викладачів у громадській організації доцільно виділити наступні:

1. **Інтерактивність та співпраця.** Характеризується спільною діяльністю студентів та викладачів, що сприяє розвитку навичок командної роботи. При цьому викладачі можуть виступати в ролі менторів, надаючи студентам підтримку та керівництво.

2. **Практичний досвід.** Реалізується через участь у соціальних

проектах, що дозволяє студентам здобувати практичний досвід, який доповнює теоретичні знання. Також студенти можуть розвинути лідерські якості, комунікативні навички та відповідальність.

3. Розвиток соціальної відповідальності. Участь у громадських організаціях формує у студентів та викладачів почуття відповідальності за суспільство та оточуючий світ, а також підвищення рівня соціальної активності та усвідомлення важливості громадянської позиції.

4. Вивчення практики використання інноваційних підходів. Це дозволяє сформувати навички використання сучасних технологій та методик у соціальній діяльності (соціальні мережі, онлайн-платформи для навчання та волонтерства). Також студенти можуть розробляти та реалізовувати креативні проєкти, які відповідають актуальним соціальним викликам.

Базою практики та майданчиком для втілення креативних і інноваційних ідей студентів, які навчаються на кафедрі соціальної педагогіки та менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету стала громадська організація Ліга сучасних жінок.

Громадська організація «Ліга сучасних жінок» заснована 5 червня 2019 року. Метою діяльності ГО «Ліга сучасних жінок»: сприяння демократичному розвитку суспільства шляхом активізації дівчат і жінок, дітей і молоді для розвитку соціально-правової держави та впровадження практик міжнародного гуманітарного співробітництва.

Напрямами залучення студентів кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності до діяльності в громадській організації «Ліга сучасних жінок» є: спостереження за роботою фахівців; вивчення документації, яка забезпечує діяльність громадської організації; участь у заходах, які проводить організація: тренінги з протидії ГЗН, заняття з самооборони, тренінги для підлітків «Трендове спілкування», майстер-класи для дітей та інші; залучення до волонтерської роботи на базі ГО; участь у публічних акціях; надання рекомендацій для навчання студентів за різними тренінговими програмами, в тому числі за кордоном.

Станом на 30.01.2024 року в громадській організації «Ліга сучасних жінок» надають послуги 2 студентки та 11 випускниць Сумського державного педагогічного університету.

Отже, соціальна діяльність студентів та викладачів у громадській організації є багатогранною та надзвичайно важливою для особистого розвитку та формування активної громадянської позиції. Вона сприяє зміцненню зв'язків між навчальними закладами та суспільством, а також створює умови для реалізації соціально значущих ініціатив.

Список використаних джерел

1. Газуда Л. М. Слюсаренко В.Є. Громадські організації як третій сектор економіки. Серія Економіка. Випуск 2 (32). С. 77-84.

Пономаренко О. В.,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальність 028 Менеджмент соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Гончаренко О. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ І ДОЗВІЛЛЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Важливим етапом у розвитку культурно-дозвіллевої сфери територіальних громад стало кардинальне реформування системи місцевого самоврядування. У 2014 року в Україні почалася реформа децентралізації, яка передбачала передачу повноважень і бюджетів для їх реалізації від державних органів влади до органів місцевого самоврядування. З ухваленням Кабінетом Міністрів «Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» (2014), прийняттям Верховною Радою законів «Про співробітництво територіальних громад» (2014) та «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (2015) в країні розпочалася децентралізація (передача повноважень і бюджетів з центру «на місця»), метою якої стало «створення безпечного та комфортного середовища для життя людини» [5]. Цей процес здійснювався відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування, що дозволило сформувати на базовому рівні об'єднані територіальні громади (ОТГ).

У результаті децентралізації протягом 2015–2020 рр. шляхом добровільного об'єднання суміжних територіальних громад сіл, селищ, міст (відповідних сільських, селищних та міських рад) було створено 1070 об'єднаних територіальних громад, які охопили майже 47% від загальної площі країни, де проживало понад 70% українського населення. Освіта, медицина, культура, комунальні послуги стали компетенцією влади ОТГ. Новостворені громади отримали більше фінансових ресурсів, прямі відносини з державним бюджетом та одночасно ширші повноваження та більше обов'язків. Разом з тим, до органів місцевого самоврядування перейшла величезна відповідальність за підвищення якості життя людей, за всебічний розвиток громади, в тому числі – культурний.

Проте, зауважують І. Бовсунівська та О. Бутник, не зважаючи на те, що культурно-дозвіллева сфера визначалася однією з вагомих сфер підтримки сприятливого середовища для розвитку людського

потенціалу, до 2016 р. процес децентралізації не торкався проблем культури і відбувався без її урахування. Наслідком цього стало те, що питання культури в більшості нормативно-правових актах, програмах, концепціях були розглянуті в загальному контексті, замість спрямування на вирішення проблем, що існують у цій сфері. Це призвело до тенденції зменшення кількості закладів культури, особливо у малих містах і селах, відсутності успішних моделей для переорієнтації наявної культурної інфраструктури [1, с. 80].

Під тиском економічної скрути бюджети, що виділялися на культуру, часто перерозподілялися в інші сфери. Результатом стало зменшення закладів культури і відвідувачів у них (за даними Державної служби статистики України, починаючи з 1990 року, кількість театрів зменшилась з 125 до 112, а кількість театральних глядачів зменшилась з 17,6 млн. осіб до 6,2 млн осіб, кількість слухачів на концертах зменшилась з 15,0 млн осіб до 2,8 млн осіб, кількість відвідувачів музеїв зменшилась з 31,8 млн осіб до 16,4 млн осіб [2]).

З іншого боку, саме децентралізація збільшила роль локальної культури у житті кожної громади. Культурні особливості території почали розглядатися як цінний набуток громади, як можливості для розвитку традицій, туризму, ремесел, а отже – й економіки. Крім того, створення нових територіальних громад дало поштовх до впровадження кардинальних змін у системі надання якісних і доступних культурних послуг на місцевому рівні. І це надважливо, оскільки культура в тому числі створює умови та можливості для підвищення продуктивності праці через якісне дозвілля, розвиток креативного мислення, вихід з «рамки» буденності і професійної діяльності.

У той же час, децентралізація стала викликом для багатьох закладів культури, бо перед місцевою владою гостро постали питання – у якому форматі ці заклади мають існувати надалі і які послуги надавати людям, щоб бути максимально корисними для громади. Основними положеннями децентралізації в галузі культури стало:

- перерозподіл повноважень між регіонами з метою ефективного використання потенціалу та розмежування функціонального навантаження між усіма рівнями управління;
- реорганізація закладів культури з оновленням функціонального навантаження та регулюванням соціальної та економічної складових частин локальних закладів культури;
- рівномірний поділ поступу щодо культурних заходів і подій по всій території України з урахуванням сільської місцевості відповідно до потреб місцевого населення;
- регулювання фінансових потоків між усіма закладами культури різного рівня та частковими культурними проєктами;
- створення багатофункціональних культурних осередків на базі сільських будинків культури і бібліотек [3].

Отже, процеси децентралізації вимагали реорганізації сільських закладів культури відповідно до нових соціально-економічних умов. Результатом децентралізації стало прийняття оновленої редакції Закону України «Про культуру» (2021), в якому зокрема було визначено зміст нового поняття – «центр культурних послуг» («багатофункціональний заклад культури, що має зручне розташування для відвідування жителями територіальної громади/суміжних територіальних громад, забезпечений кваліфікованими кадрами, має сучасну матеріально-технічну базу та спроможний забезпечувати надання комплексу культурних послуг, консультаційної, інформаційної допомоги, доступ до користування приміщеннями та обладнанням для творчості, неформального навчання та спілкування жителів територіальної громади з урахуванням чисельності, вікового, статевого, національного, соціального, професійного складу населення, мінімальних стандартів забезпечення населення культурними послугами») [5]. Відтепер напрями роботи центру культурних послуг мали формуватися згідно з потребами та інтересами жителів об'єднаної територіальної громади. У зв'язку з цим, ініціативні ОТГ почали шукати можливості для створення нових багатофункціональних закладів культури. На сьогодні, в територіальних громадах багатьох регіонів України існують комунальні заклади культури, які мають різні назви: «Центр культури і дозвілля», «Центр надання культурних послуг», «Центр культури і спорту», «Центри культури, молоді і спорту» тощо [6, с. 21].

Подібним закладом став Хоружівський СБК-філія КЗ «Недригайлівський центр культури і дозвілля» Недригайлівської селищної ради Сумської області, метою діяльності якого є духовний розвиток особистості, формування громадської думки, сприяння консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури. Недригайлівський центр культури і дозвілля став місцем для творчого розвитку як для місцевих дітей, так і для дорослих. У ньому створено сприятливі умови для розвитку народної творчості, задоволення культурних потреб та організації відпочинку населення. На його базі функціонують різноманітні гуртки, зокрема: драматичний гурток; аматорський вокальний жіночий ансамбль «Сусідоньки»; гурток солістів вокалістів; танцювальний колектив; гурток художнього читання; любителівського об'єднання «Олімп»; любителівського об'єднання «Дивосвіт». Така залученість місцевих мешканців до соціокультурного життя ОТГ надає їм можливість познайомитися з різноманітними мистецькими техніками, визначитися з творчими та життєвими пріоритетами, дозволяє на практиці обирати ті з них, які найбільше відповідають власним індивідуальним особливостям.

Таким чином, можемо підсумувати, що в процесі децентралізації культурно-дозвіллевій сфері об'єднаних територіальних громад була приділена належна увага, яка забезпечила реорганізацію сільських

закладів культури і дозвілля відповідно до нових соціально-економічних умов, зміну наповненості та оновлення змісту культурно-дозвіллевих послуг для місцевих мешканців.

Список використаних джерел

1. Бовсунівська І. В., Бутник О. О. Децентралізація в сфері культури: досвід ефективної реформи європейських країн для України. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №24. С. 79–83.
2. Державна служба статистики України / Культура. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Дудік В. В. Принципи децентралізації у сфері культури. Культура і мистецтво: сучасний науковий вимір: м-ли IV міжнар. наук. конф. молодих вчених, аспірантів та магістрів, 4-5 лист. 2021 р. М-во культ. та інформ. політики України; Нац. акад. кер. кадрів культ. і мистец. Київ: НАКККиМ, 2021. С. 45–46.
4. Про внесення змін до Закону України «Про культуру» щодо загальних засад надання населенню культурних послуг: Закон України від 29 квітня 2021 р. №1432-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2021. №31. ст. 246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1432-20#Text>
5. Реформа децентралізації. Урядовий портал: сайт. 2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivnevryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>
6. Центр культурних послуг у територіальній громаді: посібн. / Петраков Я., Кулініч М., Чмир О., Копил О., Остапенко П., Остапенко Д. / Проєкт «Центри культурних послуг як інструмент згуртованості громади», Міністерство культури та інформаційної політики України, Товариство дослідників України. Київ, 2022. 296 с.

Тірон В. О.,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Гончаренко О. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У сучасному освітньому просторі виникла потреба підготовки активних, ініціативних компетентних молодих професіоналів, готових забезпечити суспільству стійкий та успішний розвиток. Спільнота студентів має великий потенціал для здійснення змін в суспільстві, впливу на політичні процеси та розвиток культури і освіти. Завдяки активності молодь може навчитися командній роботі, лідерству, спілкуванню та розв'язанню проблем. Такі навички будуть корисні не

лише під час навчання, а й у подальшій майбутній професійній діяльності.

Під соціальною активністю розуміємо свідому активну участь соціального суб'єкта (індивіда, групи) у різних сферах суспільного життя, спрямована на покращення умов власної життєдіяльності та всього суспільства в цілому. Соціальна активність включає в себе різні види діяльності, спрямовані на підтримку соціальної справедливості, збереження довкілля, громадське здоров'я, розвиток освіти та культури, підтримку вразливих груп населення тощо. Зокрема, варіантами виявлення соціальної активності є участь у політичній, громадській і професійній діяльності, доброчинності та волонтерстві. Активісти виявляють ініціативу у вирішенні актуальних соціальних завдань, сприяють покращенню умов життя інших людей [5].

Прояв соціальної активності у громадській діяльності сприяє відтворенню таких цінностей як справедливість, взаємна підтримка, відповідальність, толерантність та рівноправ'я. Разом з цим, соціальна активність виступає можливістю для самореалізації та самовдосконалення самого суб'єкта. Діяльність активістів слугує прикладом для інших індивідів, мотивуючи їх до активної життєвої позиції та соціальної відповідальності [2].

Розглядаючи соціальну активність, слід враховувати особливості носія цієї властивості та мотиви її виявлення. У контексті даного дослідження нас цікавить студентство як одна з найбільш соціально активних груп населення.

Студентство як соціальна група може бути визначено як сукупність осіб, які займаються навчанням у вищих навчальних закладах (університетах, інститутах тощо) і мають спільні інтереси, цінності та цілі. Ця група може включати студентів різних спеціальностей, курсів та рівнів навчання. У студентства можуть існувати свої традиції, норми, способи спілкування, а також у взаємодії з іншими групами у суспільстві [4].

Студентство – це період життя, коли людина активно навчається, розвивається та шукає своє місце в суспільстві. Студентство має свої особливості, цінності, інтереси і завдання. Зазначимо основні характеристики цієї соціальної групи.

1. Студентство – це група людей, які об'єднані спільною метою – отримання вищої освіти. Студенти відчують деяку спільність і залежність один від одного, оскільки всі вони проходять через подібний процес навчання і стикаються зі схожими викликами і труднощами.

2. Студентство має власні цінності, які визначаються освітнім процесом. Для студентів важливі знання, саморозвиток, успіх у навчанні. Вони також цінують можливість спілкування з однолітками та педагогами, обмін досвідом і ідеями.

3. Студентство характеризується певними інтересами, які можуть бути як академічного, так і позаакадемічного характеру. Студенти

можуть цікавитися науковими дослідженнями, культурними подіями, спортом тощо. Ці інтереси сприяють розвитку особистості і формуванню життєвої позиції.

Соціальна активність студентів – це активна участь у різних громадських та соціальних ініціативах, заходах та проєктах, спрямованих на покращення якості життя спільноти або розвиток суспільства в цілому. Соціальна активність студентів допомагає розвивати в них важливі навички та компетенції, такі як лідерство, комунікація, співпраця, організаційні здатності та вміння працювати в команді.

Соціальна активність студентів представляє діалектичну єдність об'єктивної та суб'єктивної сторін, які взаємодіють, взаємопроникають, взаємовпливають один на одного. Об'єктивна сторона соціальної активності визначається соціально-економічними умовами життя суспільства, умовами існування вищого навчального закладу, умовами навчальної та професійної діяльності. Суб'єктивна сторона характеризується як осмислення цих умов і виражається творчим проявом таких якостей особистості студентів, як ініціативність, відповідальність, заповзятість та ін. Студент стає суб'єктом, здатним цілеспрямовано, планомірно перетворювати як навколишню дійсність, так і себе. Провідною потребою особистості студента є діяльність у колективі. Оскільки джерелом активності є потреба, то діяльність у колективі як потреба виступає основою подальшого розвитку студента та водночас однією з суттєвих форм її прояву. Соціальна активність студентів відіграє ключову роль у їхньому розвитку і формуванні особистості, а також у формуванні позитивного впливу на суспільство [1].

Соціальна активність студентів є важливим аспектом їхнього життя, оскільки не лише формує їх як особистостей, але й впливає на їх розвиток і успішність у навчанні та подальшому житті. Формування соціальної активності студентів має декілька головних аспектів, на які варто звернути увагу:

1. Розвиток комунікативних навичок (вміння ефективно спілкуватися з іншими людьми є ключовим у професійній та особистій сферах життя, тому студентів слід навчати взаємодіяти з різними людьми, працювати в команді, вирішувати конфліктні ситуації тощо).

2. Виховання відповідальності та ініціативності (надавати можливість самостійно приймати рішення, брати на себе відповідальність за свої дії та ділитися своїми ідеями та пропозиціями).

3. Стимулювання участі студентів у громадській діяльності (активна участь у студентських органах управління, громадських організаціях та заходах, створення сприятливих умов для розвитку та реалізації ініціатив студентів, підтримуючи їх у здійсненні проєктів та ідей, підтримка спільних ініціатив студентських організацій та адміністрації університету, сприяючи співпраці та взаєморозумінню [3].

Хоча формування соціальної активності студентів – це важлива складова їхньої освіти, однак, в умовах сьогодення існує цілий ряд соціально-педагогічних проблем, які ускладнюють процес формування соціальної активності студентів. Зокрема:

1. Відсутність мотивації до соціальної діяльності. Деякі студенти можуть відчувати відчуженість від суспільства або відчувати, що їхні дії не мають значення, що ускладнює їхню готовність до участі в соціальних проєктах.

2. Відсутність можливостей для розвитку соціальних навичок. Багатьом студентам може бракувати досвіду у взаємодії з іншими людьми або в розв'язанні конфліктів, що ускладнює їхню готовність до активної соціальної діяльності.

3. Відсутність підтримки від оточуючих. У деяких випадках студенти можуть стикатися з негативною реакцією з боку оточуючих на їхні соціальні ініціативи, що може пригнічувати їхні бажання діяти.

4. Економічні обмеження. Деякі студенти можуть бути обмежені в своїй соціальній активності через фінансові труднощі, які ускладнюють їхню можливість участі у різних проєктах та заходах.

5. Негативний вплив соціального середовища. Деякі студенти можуть стикатися з негативними впливами у своєму соціальному середовищі, які можуть пригнічувати їхню соціальну активність та бажання діяти в інтересах суспільства.

Соціальна активність студентів також може бути важливим чинником в їх особистісному та професійному розвитку, допомагаючи їм розвивати свої інтереси, здібності та цінності. Крім того, вона може сприяти побудові сильних міжособистісних зв'язків, створювати нові можливості для навчання та саморозвитку, а також допомагати у створенні позитивного іміджу вищого навчального закладу серед громадськості.

Висновки. Отже, формування соціальної активності студентів є складним та багатогранним процесом, який вимагає системного підходу та взаємодії різних сторін: університету, викладачів, студентів та громадськості. Важливо надати студентам можливість розвивати свої здібності та зростати особистісно, щоб вони могли успішно застосовувати свої знання та навички на практиці та стати активними учасниками суспільного життя та громадської діяльності.

Список використаних джерел

1. Абрамова С. В. Педагогічні умови формування соціальної активності особистості. Теорія та методика навчання та виховання : зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту. ім. Г.С. Сковороди. Харків. 2013. Вип. 34. С. 5-15.
2. Базиленко А. К. Психологічні чинники формування соціальної активності студентської молоді (на прикладі студентського самоврядування). Дис. на здоб. канд. психол. наук.: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Ін-тут. психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. К., 2018. 234 с.
3. Балахтар В. В. Психологія особистості фахівця з соціальної роботи. К.: Талком, 2018. 384 с.

4. Васильєва М. П. Проблеми формування соціальної активності студентської молоді в Україні: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. Сучасні тенденції у підготовці та професійній діяльності фахівців соціальної галузі. Харків, 2018. С. 9-11.
5. Івженко Ю. Формування соціальної активності студентської молоді. Нові технології навчання. 2020. № 94. С. 154-161.

Харківська Т. А.,
*здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка*

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ СІМЕЙНОГО КОНФЛІКТУ ТА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: ЕФЕКТИВНІ АЛГОРИТМИ РЕАГУВАННЯ

У сучасному світі, де інтенсивність міжособистісних, групових та суспільних взаємодій постійно зростає, питання конфліктів та насильства набувають особливої актуальності. Незважаючи на часте використання цих термінів як синонімів, вони мають принципові відмінності, які впливають на методи їх розуміння та вирішення. Конфлікти можуть слугувати поштовхом для розвитку та вдосконалення, тоді як насильство здебільшого призводить до руйнівних наслідків для особистостей та спільнот. Розмежування цих понять є важливим для створення ефективних стратегій запобігання та вирішення негативних ситуацій.

На основі аналізу психологічної, соціальної та правової літератури, ми визначимо ключові аспекти цих явищ та їх взаємозв'язок, що дозволить глибше зрозуміти механізми їх виникнення і розвитку.

Сімейні конфлікти та домашнє насильство часто сприймаються як схожі явища, але між ними існують суттєві відмінності. Від правильного розмежування цих понять залежить вибір ефективних стратегій реагування та допомоги.

Конфлікт – це зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження і крайнє загострення суперечностей, що може призвести до активних дій усіх осіб, що залучені до конфлікту. Ескалація конфлікту може призвести до насильства, але не завжди до нього призводить.

Сімейний конфлікт можна визначити як ситуацію, в якій члени сім'ї мають протилежні або суперечливі погляди, інтереси чи цілі, що призводить до тимчасового напруження.

Сімейний конфлікт фактично виступають ситуацією, в якій члени сім'ї мають різні погляди, інтереси чи потреби, що призводить до суперечок або протиріч. Основними характеристиками сімейного конфлікту є те, що обидві сторони мають можливість виражати свої думки та почуття. Жодна зі сторін не має значної переваги над іншою, а

також те, що конфлікт можна вирішити шляхом переговорів і знаходження компромісу. Сімейні конфлікти можуть супроводжуватися емоційними реакціями, але ці емоції зазвичай не виходять за межі словесного обміну. Важливою рисою та характеристикою сімейного конфлікту є відкритий діалог, де кожен має право на висловлення своєї думки.

Зміст сімейного конфлікту складають: міжособистісні відносини і правові і моральні обов'язки, які пов'язані із реалізацією функцій сім'ї, а саме: репродуктивної, виховної, господарсько-економічної, рекреативної (взаємодопомога, підтримка здоров'я, організація відпочинку), комунікативної і регулятивної.

В основному на причини конфліктів в сім'ях впливають фактори мікро- і макросередовища. До факторів мікросередовища слід віднести: погіршення матеріального становища сім'ї; надмірну зайнятість одного чи навіть двох членів сім'ї на роботі; неможливість нормального працевлаштування подружжя; тривала відсутність власного житла; відсутність можливості влаштувати малих дітей в дитячі заклади тощо.

Особливість конфліктів у сім'ї проявляється і в динаміці та формах протікання. В цілому, динаміка сімейних конфліктів характеризується класичними етапами (виникнення конфліктної ситуації, усвідомлення її, відкрите протистояння – інцидент, ескалація, кульмінація, завершення конфлікту, постконфліктна ситуація), але сімейні конфлікти відрізняються підвищеною емоційністю, швидкістю протікання кожного із етапів. Основними формами триборства у сімейних конфліктах є: докори, взаємні звинувачення, сварки, сімейні скандали, порушення спілкування.

Сімейні конфлікти мають особливі способи вирішення: примирення, досягнення згоди, притирання відносин на основі взаємних поступів, розлучення.

Домашнє насильство – це один із різновидів насильства. Воно відрізняється від інших проявів тим, що відбувається між близькими один одному людьми, членами родини або сім'ї, які мають тісні стосунки.

З прийняттям Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2021 року, державою були сформульовані організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства [1].

Отже законодавство визначає домашнє насильство, як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у

родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [3].

Домашнє насильство розглядається, як поведінка, спрямована на встановлення влади та контролю над іншим членом сім'ї шляхом використання фізичної сили, психологічного тиску, економічної залежності чи інших форм насильства. Основними характеристиками домашнього насильства є нерівність сил, адже кривдник, має явну перевагу над постраждалою, яка відчуває себе безпорадною. Дії кривдника спрямовані на фізичні, психологічні, сексуальні або економічні прояви, що завдають шкоди постраждалій особі. Під час домашнього насильства, відсутня можливість для пошуку компромісу, адже насильство не може бути вирішене шляхом переговорів або компромісів, оскільки одна сторона прагне повного контролю. Домашнє насильство часто включає систематичний контроль і залякування, які спрямовані на підтримання влади над постраждалою особою. Коли мова йдеться про домашнє насильство, то важливим акцентом є те, що відбувається порушення прав людини, включаючи право на безпеку, здоров'я та свободу від страху, тощо. Отже, можемо виокремити такі ознаки насильства, як:

- дії кривдника носять умисний характер;
- дії кривдника спричиняють фізичну та психологічну шкоду постраждалій особі;
- дії кривдника є порушенням прав та свобод людини і громадянина;
- асиметрія сил, тобто значна перевага сил кривдника (фізичних, психологічних, владних, економічних, тощо) по відношенню до постраждалої особи.

Характеризуючи ці два поняття, можемо побачити, що конфлікти можуть бути словесними, психологічними або поведінковими, тоді як насильство завжди включає в собі агресивні дії. Конфліктні ситуації можуть бути вирішені через діалог і переговори, а насильство вимагає інтервенції та захисту постраждалих. Сімейний конфлікт – це нормальна частина взаємовідносин, яку можна вирішити через відкритий діалог і пошук компромісів. У той час, як домашнє насильство – це кримінальне правопорушення, яке потребує втручання правоохоронних органів і підтримки спеціальних служб для захисту постраждалої особи та припинення насильства.

Розуміння цих відмінностей допомагає ефективно підтримувати здорові сімейні відносини та вчасно надавати допомогу тим, хто є постраждалим від домашнього насильства.

Ефективне реагування на сімейний конфлікт та домашнє насильство вимагає різних підходів. Для конфліктів важливо створити умови для діалогу та компромісу, тоді як при домашньому насильстві першочерговими є забезпечення безпеки та надання комплексної

підтримки постраждалий особі. Алгоритми реагування на сімейний конфлікт передбачає, перш за все визнання та усвідомлення сторонами конфліктної ситуації. Для вирішення конфліктної ситуації, яка сталася в сім'ї, важливо створити безпечне середовище для відкритого діалогу та заохочувати всі сторони висловити свої думки та почуття без перебивань, та з використанням технік активного слухання. Під час комунікації, сторонам необхідно, визначити загальні цілі та інтереси, які можуть їх об'єднати, а також здійснити пошук рішень, які будуть прийнятними для обох. Як результат такої комунікації, найкращим вирішенням конфліктної ситуації є компроміс, тож важливо визначити найкраще рішення, яке задовольнить всіх учасників конфлікту.

Алгоритми реагування під час домашнього насильства, дещо відрізняється від сімейного конфлікту. І в цьому випадку важливо потурбуватися про безпеку. У разі небезпеки негайно звернутися до правоохоронних органів або інші екстрені служби. В Україні для надання допомоги створено ряд суб'єктів, які можуть надати фахову підтримку, наприклад постраждала особа, може звернутися до кризових центрів, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, Центрів безоплатної правничої допомоги, гарячих ліній та інших державних та неурядових служб підтримки.

Як висновок, можемо сказати, що сімейний конфлікт, який є природною складовою міжособистісних взаємин, може бути вирішений через відкритий діалог, активне слухання, пошук компромісів та спільне рішення проблем. Ефективне управління конфліктами сприяє зміцненню сімейних зв'язків та підтримці здорового мікроклімату в родині. У той же час, домашнє насильство є серйозним порушенням прав людини, яке вимагає негайного втручання з боку правоохоронних органів, медичних та соціальних служб.

Важливо усвідомлювати відмінності між цими поняттями, щоб забезпечити адекватну та ефективну допомогу в кожній ситуації. Сімейний конфлікт потребує методів вирішення через комунікацію та взаєморозуміння, тоді як домашнє насильство вимагає комплексного підходу з акцентом на безпеку та підтримку постраждалої особи. Правильне розуміння та застосування цих алгоритмів сприятиме зниженню рівня насильства в сім'ях та покращенню якості життя постраждалих.

Список використаних джерел

1. *Впровадження моделі "Школа вільна від насильства" в закладах освіти" : навч.-метод. посіб. / В. Л. Андрєєнкова та ін. Київ, 2023. 160 с. URL: <https://la-strada.org.ua/download/posibnyk-vprovadzhennya-modeli>*
2. *Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>*
3. *Запобігання та протидія домашньому насильству: діяльність закладів освіти. : Навч-метод. посіб. / В. Л. Андрєєнкова та ін. Київ : ФОП Нічога С. О., 2020. 196 с. URL: <https://la-strada.org.ua/download/posibnyk-vprovadzhennya-modeli>*

Шевченко Т. С.,
*викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РОБОТІ З ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ В КРАЇНАХ ЄС ДЛЯ ЗМЕНШЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО НАПРУЖЕННЯ

У останні десятиліття країни Європейського Союзу (ЄС) стикаються зі значним збільшенням кількості переселенців, що пов'язано з різними факторами, такими як політична нестабільність, військові конфлікти, економічні труднощі та екологічні катастрофи в різних частинах світу. За даними Європейського агентства з надання притулку (EASO), кількість заяв на отримання притулку в ЄС суттєво зросла з початком повномасштабної війни на території України, що створює виклики для приймаючих країн у плані інтеграції новоприбулих. Згідно з оновленими даними УВКБ ООН, кількість українських біженців у Європі станом на 15 лютого 2024 року оцінювали в 6,004 млн, а загалом у світі – у 6,480 млн, що відповідно на 29 тис. і 30 тис. більше, ніж на початок року [3]. У зв'язку з тим, що переселенці часто стикаються з важкими випробуваннями та стресом, пов'язаними з втратою рідного дому, розлукою з родиною, адаптацією до нового середовища та невизначеністю майбутнього, особливо важливо використовувати в роботі з ними різноманітні методи соціокультурної діяльності, які є перевіреним дієвим способом для зменшення психоемоційного напруження та міжкультурної інтеграції.

Термін «переміщена особа» почав широко використовуватися під час Другої світової війни, в результаті якої близько 10 млн. чоловік було залучено до примусової праці або ж вислано з країн звичного місця проживання за расовими, релігійними або політичними міркуваннями. Сутність поняття значно розширилась в останні півстоліття. Категорію «переміщених осіб» також часто прирівнюють до категорії вимушених мігрантів [4, с. 7]. Такі особи часто страждають від психоемоційного напруження, яке може призводити до розвитку різноманітних психологічних проблем, таких як депресія, тривожність, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Соціокультурна діяльність, спрямована на залучення переселенців до культурних, освітніх та громадських заходів, сприяє зниженню рівня ізоляції та покращенню психоемоційного стану. У результаті співпраці між урядовими організаціями, неурядовими організаціями, громадськими

об'єднаннями та міжнародними організаціями на теренах ЄС було запущено багато проєктів, які мають в основі саме соціокультурну діяльність з переселенцями.

До прикладу, в місті Люблін (Польща) вже тривалий час для українських дітей від 1 до 6 років функціонують пункти опіки Spynka від Fundacja Rozwoju Dzieci im.J.A.Komeńskiego. Батьки можуть залишати дітей під опікою професійних опікунів з України і Польщі з понеділка по п'ятницю і розраховувати на безкоштовне перебування та харчування, залучення їх до розвивальних занять та майстер-класів.

Centrum Kultury w Lublinie як і багато інших культурних установ на території ЄС надає переселенцям з України можливість відвідувати концерти, кінопокази, виставки і творчі зустрічі безкоштовно. На базі Pracowni Sztuczka юні українки та українці могли протягом останніх двох років відвідувати сенсоричні заняття, творчі та кулінарні майстер-класи, кінопокази з обговоренням, заняття зі сторітелінгу та створення коміксів, мультимедійні ігрові програми, тощо. А кожні літні канікули для дітей до 15 року життя починає працювати Rezerwat Dzikich Dzieci – простір в якому відвідувачі можуть під відкритим небом спробувати свої сили у вирощуванні овочів, догляді за рослинами, будівництві різноманітних конструкцій за допомогою дощок, гвіздків і молотків. Ідея Rezerwatu випливає з визначення гри як вільної діяльності дітей і сам простір був натхненний ідеєю Adventure Playground [1].

Одним із вартих уваги проєктів для переселенців з України та інших країн став проєкт “Артолюція” в рамках якого відбулося створення муралу в м. Люблін. Galeria Labirynt та УВКБ ООН, Управління Високого Комісара ООН з питань біженців об'єдналися з метою зображення мрій, досвіду, планів та натхнення біженців через мистецтво [2]. Більше ніж 15 осіб, які мають травматичний досвід міграції, разом зі своїми дітьми змогли взяти участь у художніх майстер-класах, розробити макет муралу під мистецьким наставництвом художника Мацея Палкі і перенести всі свої емоції за допомогою фарби на стіну галереї.

Список подібних ініціатив можна продовжувати довго, адже різноманітні форми і методи соціокультурної діяльності знаходять неабиякий позитивний відгук у переселенців з України. Маленькі та великі розважальні і мистецькі заходи, тематичні заняття і майстер-класи дають змогу дітям та дорослим відчувати себе живими, відкрити себе новому досвіду, побороти страхи та мовні бар'єри. Таким чином, тема використання методів соціокультурної діяльності в роботі з переселенцями є надзвичайно актуальною, оскільки вона безпосередньо впливає на якість життя новоприбулих та сприяє їх успішній інтеграції в суспільство.

Список використаних джерел

1. Centrum Kultury w Lublinie. Режим доступу: <https://ck.lublin.pl/>
2. Артолюція. Мистецтво очима біженців. Режим доступу: <http://surl.li/uoqpk>
3. Інформаційне агентство “Інтерфакс-Україна”. Режим доступу:

<https://interfax.com.ua/news/general/972650.html>

4. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»] / І.О. Григоренко, Н. М. Савельєва. – Полтава : ПНПУ, 2017. – 100 с.

Секція 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'Ї ТА ДИТИНИ
У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Губар О. Є.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет

Нагайчук Н. Г.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет

Власюк О. С.
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність 232 Соціальне забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет

СКЛАДОВІ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА
В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Інклюзивне середовище в закладі вищої освіти (надалі – ЗВО) має велике значення для забезпечення соціальної справедливості та рівних можливостей доступу до освіти для всіх студентів, незалежно від їхньої фізичної, інтелектуальної або соціальної ситуації. Інклюзивний простір допомагає розкрити потенціал кожного студента, підвищує його самооцінку та сприяє успішній соціальній адаптації в закладі вищої освіти. Крім того, інклюзивна освіта сприяє толерантності до осіб з інвалідністю та людей з особливими освітніми потребами, що є ключовим аспектом в побудові гармонійного суспільства. Тому актуальним є висвітлення основних засад формування інклюзивного середовища у закладах вищої освіти.

Питання побудови інклюзивного простору в ЗВО досліджували К. Кольченко, Г. Нікуліна [2] та Х. Дрималовська [1]. Практичні аспекти інклюзивного простору у ЗВО було висвітлено у дослідженнях громадською організацією «Культурно-інформаційна агенція «Соціальний портал України» [3].

Кожна людина, незалежно від стану здоров'я, фізичної або розумової здатності, має право на повноцінне життя і на таку ж якість освіти. Інклюзивне освітнє середовище в закладі вищої освіти в Україні визначається як спеціальне середовище, спрямоване на забезпечення

сприятливих умов для навчання і всебічного розвитку студентів з різним рівнем здоров'я та освітніми потребами.

Стан навчання людей з інвалідністю проявляється нерівністю у доступі до освітніх корпусів та недостатньою підготовкою працівників та професорсько-викладацького складу для роботи з ними. Коли до студентів з інвалідністю некоректно звертаються, вони відчують себе неповноцінними, дискримінованими, що впливає на їхнє самопочуття, мотивацію до навчання та загальний досвід навчання.

Для забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти потрібно [4]:

- забезпечити безбар'єрне освітнє середовище;
- адаптувати навчальні програми та плани;
- забезпечити технічне обладнання (наприклад, ноутбуки, диктофони, лупи) для надання необхідної технічної підтримки людям з особливими освітніми потребами відповідно до їхніх медичних показань, індивідуальних потреб та різних форм навчання;
- забезпечити умови для всебічного розвитку особистості студентів з інвалідністю та їх повноцінної участі у студентському житті;
- підготувати професорсько-викладацький склад до нових стилів роботи.

Підготовка професорсько-викладацького складу до роботи в інклюзивному освітньому середовищі вкрай важлива для забезпечення рівних можливостей навчання для всіх студентів, враховуючи їхні різні освітні потреби та можливості. Така підготовка допоможе викладачам розуміти та враховувати індивідуальні потреби студентів з інвалідністю, що сприятиме їхньому успішному навчанню та загальному розвитку. Правильна підготовка викладачів також дозволяє підвищити ефективність навчання та покращити соціальну адаптацію студентів з різними освітніми потребами. Інклюзивна освіта стає не лише питанням соціальної справедливості, а й ключовим елементом якісної та прогресивної освіти в сучасному світі.

Для підготовки професорсько-викладацького складу до роботи в інклюзивному освітньому середовищі слід провести спеціальні курси підвищення кваліфікації та тренінги з корекційної педагогіки та психології. Крім того, важливо організувати методичні семінари та робочі групи, де викладачі зможуть обмінюватися досвідом та розробляти ефективні підходи до навчання різних груп студентів.

Необхідно також залучати експертів з інклюзивної освіти для проведення консультацій та надання підтримки викладачам у розвитку інклюзивних практик. Важливим елементом є практичне навчання викладачів, де вони зможуть випробувати різні методики та стратегії роботи зі студентами з інвалідністю.

Також важливо створити спеціальні програми та ресурси для підтримки викладачів у роботі з інклюзивними групами студентів, наприклад, матеріали з адаптивних методик навчання та оцінювання.

ЗВО також можуть створити центри підтримки інклюзивної освіти, де викладачі зможуть отримати необхідну допомогу та консультації у роботі з різними студентськими групами.

Вирішення проблеми неефективного спілкування допоможе створення інклюзивного словника з подальшим навчанням викладачів та впровадженням навичок спілкування у навчальний процес. Викладачі мають бути обізнаними з основами інклюзивної мови та забезпечувати рівні умови для навчання для всіх студентів, незалежно від їх особливостей та потреб.

Отже, розвиток інклюзивного середовища в ЗВО важливий для розвитку кожної особистості та формування толерантного суспільства.

Список використаних джерел

1. Дрималовська Х.В. Особливості міжнародного та вітчизняного досвіду щодо розвитку інклюзії в закладах вищої освіти [Електронний ресурс] / Х.В. Дрималовська // Бізнесінформ. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2019-7_0-pages-108_114.pdf.
2. Кольченко К.О. Концептуальні підходи до впровадження інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах / К.О. Кольченко, Г.Ф. Нікуліна // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. – К. : Університет «Україна», 2013. – № 10 (12). – С. 12-22.
3. Щокань Г. Інклюзивна вища освіта в Україні: формальність і реальність [Електронний ресурс] / Ганна Щокань // Соцпортал. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://socportal.info/ua/news/yak-realizuiut-inkliuziiu-v-ukrainskikh-universitetakh/>.
4. Gubar, O., & Yakushev, O. (2021). Тайм-менеджмент в системі управління закладом вищої освіти. *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, (3).

Загутіна-Візер Я. Ю.,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ВЗАЄМОДІЯ ФАХІВЦІВ У ІНКЛЮЗИВНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Практичне запровадження інклюзивного навчання та створення відповідного стимулюючого до розвитку інклюзивного середовища є полем для ефективної міждисциплінарної взаємодії спеціалістів у своїй спільній практичній діяльності. Ефективність роботи такої команди у закладі освіти, підвищує, у свою чергу його інклюзивність, оскільки робота такої команди відбувається з урахуванням різних потреб всіх учасників навчального процесу, їх особистісних та професійних якостей, забезпечуючи їх всебічний розвиток. Отже, налагоджена таким чином

взаємодія між фахівцями є не лише обумовленою специфікою інклюзивного простору, а і впливає на його формування.

Сьогодні, у загальному розвиненому освітньому просторі різних держав від фахівців, що взаємодіють один з одним в інклюзивному закладі освіти очікується, що вони будуть вмотивовані до свого професійного розвитку та взаємодії в команді однодумців на засадах партнерства. Це співпадає з загальною освітньою концепцією України сьогодні і прописано в Концепції Нової української школи (НУШ).

Постійний розвиток та залучення найкращих спеціалістів до такої команди є найважливішими умовами її ефективного функціонування. Залучення фахівців спеціальної освіти до підтримки дітей з ООП збільшують ефективність такої команди. А підготовка фахівців до роботи в інклюзивному просторі є важливим компонентом ефективності для взаємодії між фахівцями міждисциплінарної команди у інклюзивному середовищі закладу освіти.

У реаліях сьогодення освітньої політики України, ми можемо сфокусувати свою увагу саме на досвіді розвитку взаємодії фахівців між різними закладами освіти, задля формування ефективних міждисциплінарних команд супроводу, збільшуючи таким чином загальну кількість інклюзивних закладів і дітей з ООП, які навчаються в них. Повна відмова від спеціальних закладів освіти в Україні, на прикладі досвіду розвинених держав, має бути для нас еталоном, щодо подальшої розбудови міждисциплінарної взаємодії фахівців на рівні законодавства та загальних закладів освіти.

Інклюзивне навчання є інноваційною формою організації освітнього середовища, яка реалізується шляхом налагодження ефективного процесу взаємодії між всіма його учасниками. Така взаємодія забезпечує реалізацію особистісно орієнтованого, індивідуалізованого підходу до кожного учасника спільної діяльності. Під інноваційними методами взаємодії ми маємо на увазі ефективну взаємопов'язану спільну діяльність всіх учасників навчального процесу, з урахуванням їх різних потреб, особистісних та професійних якостей. Реалізація цих інноваційних методів здійснюється, в тому числі, через активну суб'єкт-суб'єктну взаємодію фахівців міждисциплінарної команди один з одним. Така спільна діяльність сприяє всебічному розвитку всіх її учасників як особистостей, стимулює до оволодіння навичками активної комунікації, формує тривалі позитивні міжособистісні взаємозв'язки [6].

Враховуючи перепони, з якими стикаються наші закордонні колеги, в українському науковому просторі зараз робиться велика ставка на підвищення інклюзивного потенціалу серед фахівців в період їх професійного становлення, поширення інформації і консультування з даної проблематики серед працюючих спеціалістів та батьків, створюються умови для безперервної освіти педагогів та фахівців, що взаємодіють в інклюзивному просторі закладу освіти. Робиться наголос

на необхідності збільшення фінансування задля повного забезпечення всіма необхідними ресурсами закладів інклюзивної освіти, у тому числі необхідними спеціалістами, нестача яких також пов'язана з низьким фінансуванням з боку держави. Є наразі розуміння, що широкий спектр залучення спеціальних кадрів дасть можливість вирішити існуючі проблеми в інклюзивному просторі загального закладу освіти та, насамперед, у формуванні ефективної міждисциплінарної команди фахівців для забезпечення корекційної складової під час супроводу дітей з ООП. Адже всі ці перепони постають на шляху до імплементації філософії інклюзивного навчання в суспільство та освітній простір вітчизняних навчальних закладів освіти і потребують вирішення саме на державному рівні [4; 7; 3; 1].

Від фахівців, що взаємодіють один з одним в інклюзивному закладі освіти очікується, що вони будуть вмотивовані до свого професійного розвитку та взаємодії в команді односторонців на засадах партнерства [1]. Оскільки адаптація загального освітнього середовища у вітчизняних закладах освіти до забезпечення різних освітніх потреб учнів ще перебуває у стані розвитку, більшість вітчизняних науковців наголошують у своїх дослідженнях на розвитку таких стратегічних напрямів інклюзивного навчання загалом та міждисциплінарної взаємодії фахівців у ньому, зокрема: подальший розвиток державного забезпечення умов для реалізації інклюзивного навчання дітей з ООП; організація постійного професійного навчання фахівців та педагогів закладів освіти з метою підвищення їх кваліфікації щодо інклюзивної компетентності, формування готовності спеціалістів до взаємодії в інклюзивному просторі; забезпечення закладів освіти необхідними фахівцями шляхом формування активної взаємодії з фахівцями спеціальної освіти на прикладі закордонних держав [5; 2].

Звичайно, що кінцевою нашою метою мало б бути зменшення кількості спеціальних закладів освіти та повний перехід до моделі інклюзивного навчання в Україні, на прикладі найбільш розвинених держав. Але, в реаліях сьогодення ми можемо сфокусувати свою увагу саме на розвитку взаємодії фахівців між різними закладами, за для формування ефективних міждисциплінарних команд супроводу, збільшуючи таким чином загальну кількість інклюзивних закладів освіти і дітей з ООП, які навчаються в них.

Список використаних джерел

1. Андреас Шлейхер *Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття* / пер. с англ. Г. Лелів. Львів: Літопис, 2018. 296 с.
2. Грищенко Г., Лукіна Т. Державна політика щодо запровадження інклюзивної освіти: зарубіжні підходи та українські реалії. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)* №9 (61), 2020р. С. 27 – 36.
3. Кайдалова Г. Досвід зарубіжних країн у запровадженні інклюзивного навчання в Україні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2015, № 6 (50). С. 108 – 116.

4. *Кравець Н., Палагнюк О. Зарубіжний досвід інклюзивного навчання дітей та перспективи його запровадження в Україні. Вісник Науково дослідної лабораторії інклюзивної педагогіки за матеріалами IV Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Інклюзивна освіта: теорія, методика, практика» (29 березня 2018 р.). [гол. ред. Демченко 1.1.]. Умань: ВПЦ «Візаві», 2018 р. Вин. IV. 167 с.*
5. *Комар О., Пісняк В. Актуальні питання інклюзивної освіти: основні вектори. Академічні візії, випуск 17/2023.*
6. *Семенюк А., Хникіна О., Шкаровецька А. Упровадження освітньої концепції навчання дітей з особливими потребами. Корекційна педагогіка. Випуск 11. Т. 3. 2019р. С. 77 – 80.*
7. *Тимошко Г., Гладуш В. Розвиток комунікативної компетентності педагогів в умовах інклюзивного освітнього середовища : монографія – Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2023. 192 с.*

Ігнатенко Д. Л.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Максимовська Н. О.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

СОЦІАЛІЗАЦІЯ УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ЛАНКИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Сучасний етап розвитку освітніх технологій, обумовлений глобальними змінами у суспільстві, він вимагає системного розгляду ключових аспектів освітнього процесу, зокрема в сфері соціалізації учнів. Специфіка останнього десятиліття, умови та виклики, пов'язані із пандемією та різким переходом до дистанційного навчання, ставлять перед сучасною освітою ряд питань, що потребують вивчення та осмислення. Одним із таких актуальних напрямків постає вплив дистанційного навчання на соціалізацію учнів середньої ланки.

Розвиток інноваційних технологій віртуального простору здійснює все більший вплив на індивіда. Телебачення, Інтернет, соціальні мережі впливають на формування уявлень про світ, встановлення моделей поведінки та культурних цінностей. Це створює нові виклики і можливості для формування особистості.

У зв'язку з цим постає питання віртуальної соціалізації. З'являються нові можливості для комунікації. З появою дистанційного навчання в освіті з'явилися нові можливості для впровадження інноваційних методів. Відкритий доступ до онлайн-ресурсів, використання відео-лекцій, інтерактивних завдань та віртуальних класів

стали новими інструментами для навчання та сприяють залученню учнів до процесу навчання.

Інноваційні методи та підходи у системі дистанційного навчання постійно розвиваються, відповідаючи викликам сучасності та потребам учнів. До таких методів відносяться проєктне навчання, проблемне навчання, методи активного слухання, індивідуалізація та диференціація навчання.

Соціалізація учнів середньої ланки - це складний та багатогранний процес, який потребує уваги та підтримки як з боку освітніх інституцій, так і з боку сім'ї та суспільства в цілому. Спілкування та взаємодія з ровесниками мають велике значення для розвитку соціальних навичок. Дистанційне навчання ставить під сумнів можливість участі у різноманітних соціальних ситуаціях, що може вплинути на розвиток цих навичок.

Вагому роль у процесі соціалізації відіграють агенти соціалізації. Вони включають сім'ю, школу, релігію, мас-медіа та інші інституції. Кожен з цих агентів вносить свій вклад у формування особистості, передаючи індивіду соціальні норми та цінності. Спілкування та взаємодія з ровесниками мають велике значення для розвитку соціальних навичок. Дистанційне навчання ставить під сумнів можливість участі у різноманітних соціальних ситуаціях, що може вплинути на розвиток цих навичок.

Сучасне освітнє середовище надає нові виклики для соціалізації учнів середньої ланки, зокрема через розширення діапазону можливостей дистанційного навчання. Дистанційне навчання може ускладнити соціалізацію учнів через відсутність фізичного контакту та можливості взаємодії у класичному змісті. Важливою складовою процесу соціалізації учнів є розвиток комунікативних навичок, які можна сприяти як у традиційних, так і у віртуальних навчальних середовищах.

Створення віртуальних спільнот та форумів для обговорення навчального матеріалу може сприяти соціалізації учнів під час дистанційного навчання. Залучення до спільних проєктів, онлайн-колаборацій та інтерактивних вправ може сприяти формуванню соціальних навичок учнів у віртуальному середовищі.

Важливою частиною соціалізації є формування емпатії та розуміння поглядів інших учасників освітнього процесу, що може бути досягнуто через взаємодію у віртуальних спільнотах.

Необхідно створити належні умови для побудови взаємних стосунків між учнями під час дистанційного навчання, використовуючи інструменти для спілкування та співпраці. Важливою задачею вчителя є створення структурованих можливостей для соціалізації учнів у віртуальному середовищі, які б доповнили традиційні методи.

Забезпечення психологічного комфорту учнів у віртуальному просторі є важливим аспектом. Проведення тренінгів та сесій з психологічної підтримки може сприяти адаптації до нових умов та

зменшенню стресу. Підвищення цифрової грамотності серед учнів та педагогів є ключовим чинником у забезпеченні успішної соціалізації учнів у сучасному освітньому просторі. Навчання правил етикету та безпеки в онлайн середовищі є важливим елементом формування компетентних користувачів інтернету. Збалансоване поєднання онлайн та офлайн активностей може створити оптимальні умови для соціалізації учнів середньої ланки в умовах сучасного освітнього простору.

У контексті дистанційного навчання виявлено значущі висновки щодо соціалізації учнів середньої ланки. З одного боку, цей формат навчання приніс нові можливості для використання технологій та розвитку цифрових компетенцій. Учні отримали змогу спілкуватися, співпрацювати та навчатися в онлайн середовищі, що сприяло розвитку їхніх навичок у сфері використання інформаційних ресурсів.

З іншого боку, дистанційне навчання викликає виклики у сфері соціалізації. Відсутність фізичного контакту та регулярного спілкування з однолітками може впливати на розвиток соціальних навичок та взаємодії. Учні можуть відчувати відсутність спільності та взаєморозуміння, що може вплинути на їхню самооцінку та відчуття належності до соціальної групи.

Список використаних джерел

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. / О.В. Безпалько – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 130 с.
2. Мартиненко, А. В. Віртуальна взаємодія в освітньому просторі: проблеми та перспективи. Видавництво «Новий світ», 2018. – 234 с.
3. Денисенко Л.В. Використання інноваційних методик у соціалізації учнів в онлайн-освіті. Видавництво «Освітнє майбутнє», 2017. – 98 с.
4. Головка Т.М. Психолого-педагогічні аспекти взаємодії учасників навчального процесу в онлайн-середовищі. Видавництво «Шкільний світ», 2015. – 54 с.
5. Бондар О., Лисенко В. Сучасні виклики соціалізації особистості. Видавництво «Нова книга», 2016. – 64 с.

Котелевець А. М.,
викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Київський столичний університету імені Бориса Грінченка

СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ МОЛОДІ ЯК РУШІЙНА СИЛА СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН

Сучасні реалії життя української молоді спонукають ставати соціально активними та ініціювати соціальні зміни. Соціальні зміни є певною відповіддю на виклики з якими стикається суспільство, оскільки

вони є процесом, що включають наступні етапи: виникнення, поширення, трансформації та зникнення. Ці процеси стосуються соціальних відносин, суспільних та культурних явищ, також можуть стосуватися різних інституцій, практик і способів поведінки індивідів та соціальних груп. Таким чином, ми розуміємо, що соціальні зміни відбуваються безперервно й охоплюють всі рівні суспільного життя: мікрорівень, мезорівень та макрорівень. Мікрорівень включає процеси взаємодії на рівні особистісних зв'язків, сім'ї та громади; процеси мезорівня охоплюють вже більш більші соціальні групи та організації; макрорівень відповідає за національні та міжнародні соціальні системи. Найбільш значущі соціальні зміни є фундаментальними та формують шлях розвитку суспільства [2].

І. Савельчук зазначає, що з огляду на умови в яких зараз живе та формується особистість молодих людей, стає ще більш актуальним зосереджувати увагу на життєстійкості та їхній здатності до побудови планів на майбутнє. Науковиця зазначає, що важливо враховувати виклики з якими стикається та буде стикатися молодь, у зв'язку воєнним та післявоєнним станом в Україні [3, с.113-114].

Н. Гевчук та Н. Жилияк, зазначають, що саме соціальна активність у вигляді волонтерської діяльності допомагає молоді розвинути альтруїстичні схильності, емпатію та толерантність, емоційну відкритість та комунікативні навички. Також завдяки своїй активній залученості у процеси на різних рівнях суспільного життя вони можуть краще побудувати свою життєву і професійну стратегію [1, с. 31].

У межах дисертаційного дослідження «Розвиток соціальної активності студентів у волонтерській діяльності», що проводиться на кафедрі соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка нами було досліджено як саме молодь може проявити себе через соціальну активність та як дана діяльність може вплинути на соціальні зміни в суспільстві. Нами було проведено опитування серед 335 студентів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) освітніх рівні серед 13-ти закладів вищої освіти.

Зокрема нас цікавило, що саме студенти розуміють під поняттям соціальної активності. Тож, в опитуванні ми попросили визначити, які асоціації викликає у них дане поняття та зазначили можливість обрати чи є це обов'язковою складовою, можливою чи взагалі не обов'язково це є проявом соціальної активності див. таблицю 1.1.

Таблиця 1.1

Асоціація до поняття «соціальна активність»	так, це одна з обов'язкових складових	так, можливо це є складовою	ні, це не обов'язково є проявом соціальної активності
волонтерство	62%	34%	4%
втілювати соціальні проєкти	48%	46%	6%
лідерство	35%	47%	18%
у критичній ситуації взяти відповідальність на себе	44%	41%	15%
бути організатором громадських ініціатив та проєктів	48%	42%	10%
брати участь у громадських ініціативах та проєктах	62%	33%	5%
брати участь у політичному житті громади (міста, країни)	45%	44%	11%
брати участь у творчих заходах громади (міста, країни)	48%	43%	9%
бути гарним організатором	33%	48%	19%
допомагати іншим	65%	32%	3%

З огляду на відповіді на дане питання: волонтерство, участь у громадських ініціативах та проєктах та допомога іншим є обов'язковими складовими соціальної активності, оскільки ці відповіді обрали більше половини респондентів. Цікавими є майже ідентичні показники щодо понять волонтерство та допомога іншим, що свідчить про єдине сприйняття цих двох понять та закладання у них близьких, ідентичних сенсів.

Майже половина респондентів – 48%, визначили як показники обов'язкової складової соціальної активності набрали: втілювати соціальні проєкти, бути організатором громадських ініціатив та проєктів, брати участь у творчих заходах громади (міста, країни). Цей результат на пряму свідчить про розуміння впливу власних дій на соціальні зміни у суспільстві.

Цікавим був результат показників щодо лідерства – 35% та уміння бути гарним організатором – 33%, респонденти не вважають ці показники тими, що відповідають обов'язковим у розрізі соціальної активності, проте вважають їх такими, що можуть бути складовою даного поняття.

У критичній ситуації взяти відповідальність на себе та брати участь у політичному житті громади (міста, країни) набрали також майже

однакову кількість відповідей щодо обов'язковості складових – 44% та 45% відповідно. Цей показник також є важливим, оскільки саме під час повномасштабного вторгнення більшість опитаних почали бути більш соціально активними, про що також свідчать результати нашого дослідження.

При цьому на питання: «Чи вважаєте ви волонтерство одним з проявів соціальної активності особистості?» – 51% респондентів відповіли, що вважають; 28.1% – зазначили, що вважають, що соціально активна людина не завжди йде волонтерити; 20.3% – обрали варіант, що волонтерство може бути проявом соціальної активності, але не завжди. Жоден респондент не обрав варіант – «ні», та всього двоє людей зазначили, що не знають відповіді на дане питання.

Проте цікавими у даному контексті є відповіді на питання як часто респонденти брали участь у політичних/громадських заходах протягом останнього року: 24% зазначили, що одного разу, 26% – рідше разу на місяць, 39% – не брала жодного разу участі у таких заходах і лише 9% вказали варіант щомісяця, а 2% – щотижня. Проте 12%, зазначили, що щотижня займаються волонтерством, щомісяця – 24%, рідше ніж щомісяця – 35%, одного разу – 15% і зазначили, що ніколи не займалися протягом останнього року волонтерською діяльністю – 14%. Тобто, бачимо, що все ж більше половини опитаних студентів дотичні до волонтерської діяльності з певною періодичністю, що для нас є показником прояву їх соціальної активності та бажанні через практичне застосування своїх навичок бути дотичними до здійснення соціальних змін. Студенти, що брали участь у колективній творчій роботі – щотижня – 12%, щомісяця – 25% та рідше ніж щомісяця – 33% (див. рис.1.1.).

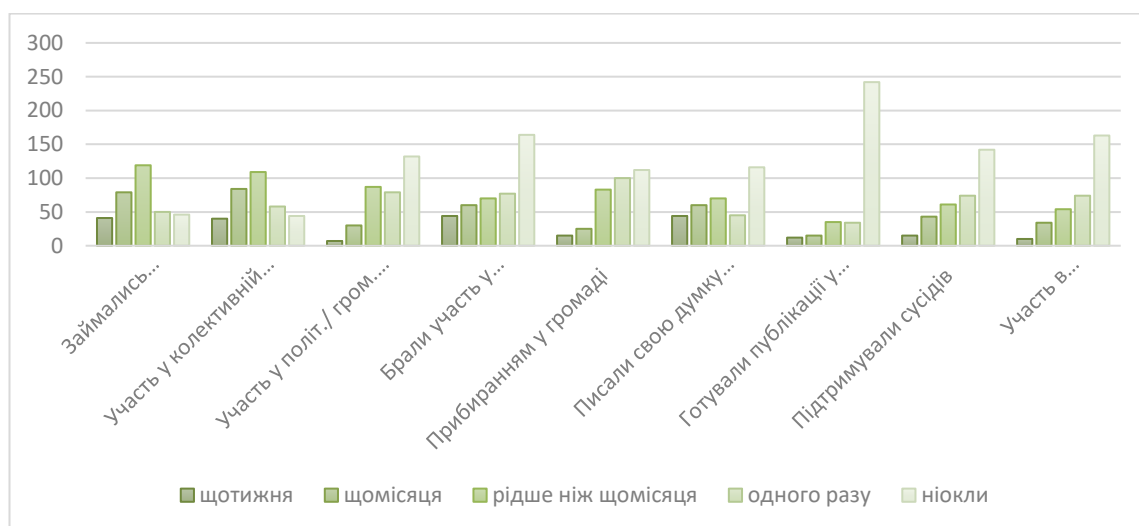

Рис.1.1. Відповідь на питання «Як часто протягом останнього року Ви займались даною діяльністю?»

Джерело: складено авторами самостійно

Отже, таким чином ми бачимо, що молодь готова завдяки своїй соціальній активності ставати рушійною силою соціальних змін суспільства, особливо під час глобальних подій, що відбуваються не тільки на рівні власної громади, а на рівні держави. Саме під час повномасштабного вторгнення молодь загалом, та зокрема саме студенти почали брати активну участь в суспільному житті та брати на себе відповідальність за соціальні зміни, що мають відбуватися через ряд обставин з якими стикнулось українське суспільство.

Отже, бачимо, що соціальна активність молоді дійсно є рушійною силою, що безпосередньо впливає на впровадження соціальних змін у суспільстві. Завдяки цьому формується нове бачення громади та суспільства на всіх рівнях, що наразі є вкрай важливим для України.

Список використаних джерел

1. Гевчук Н. С., Жияк Н. В. Програма дослідження готовності майбутніх корекційних педагогів до волонтерської діяльності. *Інклюзія і суспільство* 2022. №1, С. 29-34.
2. Савельєв Ю. Б. Соціальні зміни. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua> (дата звернення: 29.05.2024).
3. Савельчук І. Б. Соціальні очікування молоді: від теоретичного осмислення до практичного застосування у воєнний та післявоєнний період. *Social Work and Education*, 2022. Vol. 9, No. 1. pp. 113-121. DOI: 10.25128/2520-6230.22.1.9

Лехолетова М. М.,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА ВІДПОВІДНО ДО ПОТРЕБ ДІТЕЙ ТА ЇХНІХ СІМЕЙ В ГРОМАДІ

Можлива територіальна ізоляваність громади, нестача необхідних контактів та соціальних агенцій, ситуація воєнного стану в якій наразі перебуває населення України все це ускладнює якісне надання соціальних послуг дітям та їхнім сім'ям, які є найбільш незахищеними [6]. Тому, надання соціальної підтримки дітям та їхнім сім'ям, розвиток соціально-виховного середовища з урахуванням потреб та запитів громади є актуальним і потребує окреслення особливостей соціально-виховного середовища, його функцій, механізмів організації та шляхів включення дітей та їхніх сімей у це середовище.

У Енциклопедії освіти (2021) зазначено, що «соціально-виховне середовище – ознака соціального середовища чи сукупність умов життєдіяльності особистості, що цілеспрямовано впливають на її

свідомість і поведінку, набуття соціального досвіду, соціально-адаптивних можливостей, самореалізацію і самоствердження» [4, с. 957]. Оскільки розвиток соціально-виховного середовища повинен бути орієнтованим на розвиток особистості та відповідати очікуванням людини, важливо зосереджуватись на виявленні проблем та запитів мешканців громади. Це допоможе врахувати можливі ризики та створити найбільш сприятливі умови для позитивного впливу соціально-виховного середовища в найкращих інтересах дітей та їхніх сімей.

Досліджуючи інструменти розвитку соціальної згуртованості громади, науковці С. Гунько, О. Карпенко, Т. Лях наголошують на необхідності створення в громаді комунікаційного простору (місця у власності громади та/або у вільному доступі і пристосоване для користування мешканцями), який забезпечить об'єднання всіх мешканців [1]. Такий публічний простір дозволить використовувати комунікативний потенціал громади і сприятиме розвитку соціальної згуртованості її мешканців.

Крім налагодження комунікації в громаді, важливими функціями соціально-виховного середовища є: створення умов для навчання, відпочинку, відчуття безпеки; допомога у налагодженні соціальних зв'язків; сприяння соціальній адаптації; організація змістовної дозвілєвої діяльності з метою профілактики девіантної поведінки дітей та підлітків.

У цьому контексті профілактика у соціально-виховному середовищі громади має бути направлена на превентивну виховну діяльність: координацію зусиль стосовно вирішення проблем профілактики негативної поведінки; формування здорового способу життя; розроблення та запровадження ефективних форм роботи з превентивної виховної діяльності; організація соціально-педагогічної просвіти батьків щодо розв'язання проблем деструктивної поведінки дітей та підлітків [5]. *«Деструктивна поведінка – це руйнівні дії підлітка (вербальні чи практичні), які можуть бути спрямовані на самого себе або зовнішній світ і проявлятися в нападах агресії, гніву чи ворожості» [2, с. 6].*

Важливо відмітити, що при організації соціально-виховного середовища необхідно враховувати соціально-педагогічні умови, наявність або відсутність яких впливають на активність або пасивність дітей. В цьому контексті вирізняють різні типи середовища: догматичне (умови при яких дитина ставиться у позицію пригнічення власної волі, ігнорування ініціативи і активності), безтурботне (формування відносно незалежної, але пасивної особистості, коли щиросердне ставлення до дітей не підкріплюється відповідною вимогливістю), кар'єрне (формування атмосфери суперництва, вислужування, холодного розрахунку) і творче (сприяння саморозвитку вільної й активної особистості, різносторонній розвиток активної дитини) [3]. Таким чином,

яким буде вплив соціально-виховного середовища на дітей та їхніх сімей залежить не лише від позитивних чи негативних установок, але й від самих суб'єктів, від їх самостійності та ініціативності.

Ефективне включення дітей та їхніх сімей у соціально-виховне середовище можливе шляхом: ознайомлення із середовищем; підтримки будь-яких корисних ініціатив; урахування потреб і запитів особистості; дотримання соціально значущих цінностей; формування адекватного ставлення до позитивних і негативних явищ і робота над посиленням позитивних факторів.

Список використаних джерел

1. Гунько С., Лях Т., Карпенко О. Публічний простір як інструмент розвитку соціальної згуртованості громади. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. 2. С. 218–224, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.32>.
2. Журавель Т., Удовенко Ю. Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навчальн-метод. посіб. Київ : Вид-во ФОП Буря О.Д., 2022.
3. Ковальчук В. А. Творче освітньо-виховне середовище навчального закладу – важлива умова розвитку та самовдосконалення особистості. *Креативна педагогіка*. 2017. Вип.12. С. 57–62.
4. Петрочко Ж. В., Лехолетова М. М. Соціально-виховне середовище. *Енциклопедія освіти / НАПН України* : 2-ге вид, допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 957–958.
5. Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект : монографія. Черкаси, 2011. 488 с.
6. Gunko S., Liakh T., Vainola R., Lekholetova M. Features of Providing Social Services in Rural Communities. *Society, integration, education. Proceedings of the International Scientific Conference. Volume I, May 24, 2024*. 652–664. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2024vol1.7899> ISSN 1691-5887

Лупаренко С. Є.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СІМ'Ї ТА ВИХОВАННЯ ДИТИНИ

Загальновідомо, що батьки відіграють надзвичайно важливу роль у житті дітей, адже спілкування з близькими дорослими є для них головним джерелом інформації про світ навколо, і від того, які зразки вивчення і взаємодії зі світом батьки демонструють дитині, залежить її сприйняття світу і подальший розвиток. Сім'я, побут і система сімейних взаємин складають первісну основу соціально-культурного розвитку практично кожної людини. Позитивні або негативні риси, якості особистості, сформовані в дитинстві на зразках взаємин батьків, зберігаються в дитини протягом усіх подальших років, впливають на

вибір наступних виховних впливів індивіда в дорослому житті та виявляються в його міжособистісних контактах у різних сферах життєдіяльності.

Утім, зараз спостерігається своєрідна криза сім'ї та батьківства. Корені негативних явищ у розвитку сім'ї як інституту соціалізації дитини знаходяться в соціально-економічній сфері, зокрема у сфері оплати праці. Та частина національного доходу, що використовується на особисте споживання, не задовольняє потреб населення в необхідній якості і кількості, оскільки її недостатньо для утримання і виховання не тільки другої, а й першої дитини. Величезний вплив на становище дітей у сім'ї має безробіття дорослих. Воно не лише призводить до бідності матеріальної, а й духовної, зумовлює маргіналізацію населення [2, с. 9].

Складні соціально-економічні умови життя в призводять до значного занепокоєння дорослих матеріальним забезпеченням свого існування і життя дітей (і це змушує батьків працювати на одночасно декількох роботах задля забезпечення достатнього рівня життя родини) та зміни соціальної позиції батьків (жінки усе частіше прагнуть самореалізуватися у професії). Зосередженість батьків над розв'язанням проблем утримання сім'ї призводить до зменшення часу для спілкування з дітьми і спільної діяльності [1]. Унаслідок цього батьки приділяють недостатньо уваги проблемам дітей, їхнім потребам та інтересам, втрачають емоційний контакт із ними.

Суттєві деформації внутрішньосімейних стосунків, що виявляються у відчуженні дітей і батьків, розриві тісних емоційних зв'язків між старшим і підростаючим поколіннями, є основною причиною психічного неблагополуччя дитини в сім'ї. Викликає тривогу зменшення тривалості та значне збіднення змісту спілкування членів родини, зникнення спільних форм діяльності батьків та дітей, а також спільних форм проведення сімейного дозвілля [7, с. 243].

В Україні через зайнятість обох батьків значну роль починає відігравати так зване «заочне сімейне виховання»; дедалі частіше використовується «телефонне виховання» [6].

Це зумовлює катастрофічне збіднення емоційних взаємозв'язків між батьками й дітьми, оскільки між ними не формуються довірливі стосунки, які необхідні для повноцінного психічного розвитку особистості.

Окрім того, широкого поширення набуває таке явище, як «соціальне сирітство», коли дорослі просто відмовляються від виховання власних дітей. Це зумовлене зміною ставлення батьків до своїх обов'язків, коли для дорослих на перше план виходять не родина і діти, а задоволення власних амбіцій.

Слід відзначити, що зараз у системі людських цінностей сім'я подекуди посідає далеко не перше місце. Зміна системи суспільних відносин призвела до серйозних зрушень у системі цінностей дорослих [5, с. 277]. Сучасна молодь має недостатній рівень розуміння

значущості сім'ї, недостатню сформованість сімейних цінностей, що в майбутньому може призвести до труднощів у родинному житті, небажання та невміння їх розв'язувати.

Унаслідок цього відбувається відрив дорослої спільноти від дитинства, що виявляється у відсутності психологічного налаштування й готовності дорослих до взаємодії з дітьми. Так, О. Комякова стверджує: «У сучасному суспільстві часто відсутнє спільне життя з дітьми, бажання займатися ними, немає по-справжньому близьких стосунків батьків і дітей. Діти засвоюють відособленість та свавілля. Вони звикають обходитися без любові і самі не здатні любити. Вони прагнуть пізнати іншу людину раціонально. Але людину можна зрозуміти тільки через любов. Коли ми любимо, ми входимо в іншу душу, і вона розкривається нам на зустріч, немов підпускаючи до себе. Саме цього теперішнім дорослим та дітям катастрофічно не вистачає» [4, с. 24].

Окрім того, змінюється і якість спілкування дітей і дорослих, оскільки постійна занятість батьків на роботі спричиняє виникнення в них стомлюваності і нервової напруженості [5], що значно знижує ефективність виховного впливу батьків на дітей і негативно позначається на них.

Нестача спілкування в сім'ї призводить також до того, що діти отримують потрібну і важливу для їхнього розвитку інформацію не від батьків, а від друзів, засобів масової інформації, і зазвичай зміст та якість цієї інформації надзвичайно низькі. Вакуум спілкування заповнюють комп'ютер чи телевізор, що з успіхом замінюють для дитини мамині колискові [3, с. 16].

Руйнування сім'ї як інституту соціалізації дитини також пов'язане із тим, що батьки часто мають недостатній культурний і духовний рівень та низький рівень педагогічних знань, що спричиняє їх недостатнє розуміння особливостей розвитку дітей, непродумані виховні впливи на них, непорозуміння в родинних стосунках.

Окрім того, спостерігається несприйняття, байдужість та зневажання дорослими дитячої субкультури і труднощі дітей у формуванні взаємин з однолітками. Це призводить до недостатньої соціальної компетентності дітей, обмеження і збіднення спілкування між ними, переживання почуття самотності.

Отже, традиційні інститути соціалізації дітей (сім'я, дитяча спільнота) подекуди втрачають своє значення, і відбувається зміна інститутів соціалізації. Змінюються також і способи передачі соціальної культури: безпосередній спосіб (через дорослих та однолітків) і спосіб передачі через засоби культури (книги, іграшки, твори мистецтва) замінюються телеекранними способами передачі соціальної культури й телеекранною соціалізацією. Це призводить до зростання дитячої самотності, виникнення розриву між поколіннями, зникнення емоційного зв'язку між дітьми та батьками. Усе це ускладнює можливість дітей

налагодити живий діалог зі світом навколо, стимулює загострення конфліктів у взаєминах з оточенням, спричиняє зростання кількості дітей, що мають емоційні проблеми і знаходяться у стані напруги через відчуття незахищеності, відсутність опори у близькому оточенні, зміну цінностей та позбавляє дітей можливості гармонізувати їхні взаємини зі світом природи, повсякденною реальністю та мистецтвом, що закономірно призводить до зникнення самотності дитинства.

Список використаних джерел

1. *Батьки і діти: соціальне самопочуття дітей в українських сім'ях* / Г. Святненко, Л. Волинець, Є. Луценко та ін. Київ : Логос, 2000. 92 с.
2. *Голубєва І. Дитинство як об'єкт соціально-демографічної політики в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.09.01. Київ, 2005. 21 с.*
3. *Загарницька І. Інформатизоване суспільство: між прогресом та бездуховністю. Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія : зб. наук. праць. Київ : Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 6. С. 14-20.*
4. *Комякова О. Вплив цивілізації на дитинство. Науковий вісник. Серія «Філософія» : зб. наук. праць. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2006. Вип. 20. С. 21-24.*
5. *Кравченко Т. Сім'я і її вплив на соціалізацію дитини. Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка» : зб. наук. праць. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2007. Вип. 9. С. 274-282.*
6. *Ольховик Л. Спілкування дитини з членами сім'ї як складова виховного процесу. Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. Одеса : ПП «Фенікс», 2007. Вип. 31. С. 220-225.*
7. *Рогальська І. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.05. Луганськ, 2009. 45 с.*

Мільська О. В.,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди*

Єсіна Н. О.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди*

НЕФОРМАЛЬНІ ОБ'ЄДНАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

В умовах воєнного стану перед системою освіти України гостро постала проблема виховання громадянина нової формації –

національно свідомого, творчого, вільного, здатного до плідної суспільно корисної праці.

Своєю чергою, соціалізація є процесом, під час якого людина набуває тих соціальних якостей, які необхідні їй для успішного входження в соціум, соціальної адаптації в ньому та інтеграції в систему існуючих суспільних відносин. Саме в процесі соціалізації відбувається становлення соціального досвіду та забезпечується наступність розвитку.

Проведений аналіз наукових джерел засвідчив, що історію виникнення, розвитку та діяльності неформальних молодіжних об'єднань розглядали О. Голобуцький [2], Т. Голобуцька [2], В. Кулік [2], Н. Мужанова [7], окремі різновиди неформальних об'єднань, процеси їх становлення та взаємодії з соціальними інститутами та формами суспільної свідомості відображені у роботах Л. Вольнова [1], Р. Науменка [8]; окремі аспекти проблеми соціалізації здобувачів вищої освіти розкриті в дослідженнях А. Капської [3], В. Коваленко [4] та інших.

За А. Капською, процес *соціалізації студентської молоді* – це «входження студента у соціальне середовище, який регулюється через цілеспрямований соціальний розвиток (соціальне виховання) особистості як у навчально-виховному, так і позанавчальному процесах, на дозвіллі» [3]. При цьому вченою акцентовано на необхідності «створити оптимальні умови для розвитку особистості студента, здійснити йому допомогу і підтримку в самовихованні, самовизначенні, моральному самовдосконаленні, засвоєнні соціального досвіду» [3]. У визначеному контексті гостро актуалізованою і надскладною проблемою (з огляду на воєнний стан і спричинену ним системну соціально-політичну, економічну кризу) є необхідність створення сприятливого для процесу соціалізації молоді, зокрема студентської, середовища.

Слід зазначити, що для молоді (як соціальної групи) характерним є розмаїття бажань, інтересів та цінностей. Проте спільним є те, що молоді люди прагнуть одного й того ж: шансу проявити свою індивідуальність, взяти на себе контроль над своїм життям і, зрештою, знайти щастя. Це, так би мовити, «мотиваційне ядро» людини. Від того, які можливості дає індивіду оточення реалізувати це ядро, залежать відповіді на питання, як діє молода людина і через що вона обирає саме таку модель поведінки в певній життєвій ситуації. Також слід враховувати, що наявним є «моральний розрив» між поколіннями. Адже для сучасної молоді характерним є небажання дотримуватися загальноприйнятих принципів, що суперечать логіці суспільного прогресу.

Отже, актуальною вбачається необхідність перегляду функцій неформальних молодіжних об'єднань як інститутів соціалізації сучасної молоді, у тому числі й студентської. Розуміння діяльності таких соціальних інститутів вимагає дослідження факторів, які призвели до

відчуження молоді від традиційних умов соціалізації, а також аналіз різних субкультур, котрі існують в молодіжному середовищі, зокрема й у спільноті студентів. Адже саме через діяльність таких інститутів соціалізації створюються умови для того, щоб позиція сучасної молоді була чітко виявлена (почута) як всередині, так і поза традиційними інституційними рамками (наприклад, сім'я, заклад загальної середньої освіти, університет, друзі, засоби масової інформації тощо).

Це зумовило останніми роками зростання інтересу до вивчення молодіжних неформальних об'єднань. Слід зазначити, що для визначення цих організацій та характеристики їхньої діяльності, як правило, використовують терміни «неформальна група», «неформальне угруповання», «спонтанні», «нетрадиційні», «неофіційні» об'єднання та організації. Так, за А. Капською, неформальна група (об'єднання) – це «організація, що визначається високим ступенем злагодженості, особистим характером спілкування, але з нечітко сформульованою метою групової діяльності та неформальним контролем, що базується на традиціях і покладається на ступінь усвідомлення членства в групі» [3]. Своєю чергою, за Р. Науменко, неформальне об'єднання дітей і молоді, визначено як «об'єднання, що виникає самочинно, стихійно і не має офіційно зафіксованої та закріпленої законодавством чи підзаконними актами структури» [8]. Підтримуємо позицію автора про те, що «права та обов'язки членів таких груп більш аморфні й невизначені, а способи їхньої реалізації менш конкретні, ніж у формальних групах» [8]. Зауважимо, що утворення неформальних об'єднань можливе як всередині звичайних структур, так і поза ними.

Узагальнюючи, зазначимо, що ми розглядаємо неформальне молодіжне об'єднання як об'єднання, що виникають самочинно, стихійно і не мають офіційно зафіксованої та закріпленої законодавством чи підзаконними актами структури.

Характерними особливостями такої соціальної групи (організації, об'єднання) є: високий рівень згуртованості та міцні зв'язки між її членами; орієнтація на взаємодію один на один під час передачі інформації; відсутність ясності щодо кінцевих цілей діяльності групи; наявність системи управління, що одночасно ґрунтується на традиціях, консенсусі і неформальному контролі і залежить від ступеня групового усвідомлення.

На нашу думку, характерними особливостями соціалізації молоді в неформальних об'єднаннях є: відповідність інтересам молоді; швидке засвоєння соціального досвіду серед однолітків, які мають спільні інтереси; неформальний вплив на молодь; наявність неформального лідера, за допомогою якого можна впливати на все об'єднання; можливість спрямування молодіжного неформального об'єднання на здійснення соціально корисної діяльності.

Провідною метою діяльності закладів вищої освіти має бути

сприяння зростанню особистості здобувачів через реалізацію їхніх власних планів розвитку характеру, цінностей і цілей. Окрім того, для закладів вищої освіти пріоритетною є профілактика негативних явищ серед здобувачів, зокрема щодо «відходу від традиційних культурних норм і вступу в будь-які негативно спрямовані неформальні об'єднання студентської молоді» [7].

Дослідниками О. Лісовцем [6], Н. Слюсаренко [9] та О. Панагушиною [9], доведено, що соціалізація молодих людей у неформальних об'єднаннях, що організовано та представлено: шляхом підтримання і збереження системи поглядів, норм, ціннісних орієнтацій своєї родини, групи або соціуму; шляхом перетворення й переробки як попередніх, так і дійсних соціальних норм і культурних цінностей суспільства; шляхом створення нових правил, стандартів, ціннісних орієнтацій соціального досвіду. Тож, соціальні фахівці повинні сконцентровувати зусилля на вивченні різних аспектів соціалізації молоді у неформальних об'єднаннях та дослідження відповідних форм соціальної роботи.

Робота соціального педагога з соціалізації студентської молоді передбачає використання індивідуальних, групових та колективних форм роботи у клубах, гуртках, проведення спеціальних тренінгів, бесід, «круглих столів», диспутів, індивідуальних консультацій, тощо. Найбільш сприятливі умови формування соціальності студентської молоді у неформальних об'єднаннях створюються в результаті клубної діяльності, що пояснюється широкими можливостями для творчості і самореалізації кожного члена клубу, розвитку здібностей і нахилів, можливістю творчого спілкування, неформальними стосунками, нерегламентованим змістом виховання.

Отже, важливим інструментом у соціалізації студентської молоді є неформальні об'єднання, завдяки формам соціально-педагогічної роботи (тематичні вечори, конкурси, вечори запитань і відповідей, конференції, фестивалі, гуртки, екскурсії, походи, тощо), що застосовуються у них.

Список використаних джерел

1. Вольнова Л.М. Місце студентської субкультури в соціокультурному просторі міста. Соціалізація особистості: зб. наук. праць. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 138–147.
2. Голобуцька Т., Голобуцький О., Кулік В. Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива: дослідження. Київ: Центр дослідження проблем громадянського суспільства, 2020. 460 с.
3. Капська А. Й. Соціальна робота і деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. Київ. 2001. 123 с.
4. Коваленко В. Є. Соціалізація особистості в умовах сучасних викликів. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2020. №7 (338). С. 5-15.
5. Ларкін М. Причини виникнення неформальних молодіжних груп (об'єднань) злочинної спрямованості. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2019 № 41. том 2. С. 115-117.
6. Лісовець О. В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними

- організаціями України. 2019. 256 с.
7. Мужанова Н. В. Особливості актуальних потреб особистості юнацького та дорослого віку в неформальній субкультурі. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. 2020. 10 (55). С.155–160.
 8. Наumenко Р. А. Неформальні об'єднання дітей і молоді. Енциклопедія Сучасної України. Київ: Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. URL: <https://esu.com.ua/article-71893>.
 9. Слюсаренко Н. В., Панагушина О. Є. Організаційно-педагогічні основи соціалізації підлітків у молодіжних організаціях: навчальний посібник. Херсон: Айлант, 2020. 146 с.

Мухутдінова Ю. Р.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Знобей О. В.,
викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

СУТНІСТЬ ПРОБЛЕМАТИКИ РАНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА

Для будь-якого суспільства характерним є те, що зі зниженням потенціалу загальнолюдських і духовних цінностей, в ньому активно проявляється феномен розвитку соціального сирітства: зростає кількість дітей, які опинилися у групі ризику соціального осиротіння або залишилися без батьківського піклування.

На сьогодні в українському суспільстві постали складні часи, для яких характерні різнобічні прояви підриву соціальних стандартів. Причинами таких тенденцій стали: війна, яку розв'язала проти нашої країни російська федерація; суттєва різноаспектна нестабільність соціальної ситуації, або, інакше кажучи, в Україні має місце криза соціально-економічного буття, яка в свою чергу на факторіальному рівні пов'язана із зубожінням сімей (безробіття обох або одного з батьків, жебрацтво, тривала відсутність, розлучення батьків, відсутність постійного житла); різносторонній асоціальний спосіб життя батьків, різні види залежності, примушення дітей до жебракування, злочинні діяння батьків, різноманітні форми насильства, спрямовані на дітей, раннє або позашлюбне материнство; проявлення дисфункційності сім'ї – неповна, новоутворена, багатодітна, сім'я осіб з інвалідністю; нездорова емоційна атмосфера в сім'ї, конфліктність її членів. Як наслідок вищезазначеної тенденції в межах сім'ї формуються своєрідний світогляд, морально-естетичні ідеали і смаки, норми поведінки, трудові навички, ціннісні орієнтири дитини, тобто всі ті якості,

які згодом становитимуть сутність її як особистості та можуть призвести до виникнення такої проблеми, як раннє соціальне сирітство.

Соціальне сирітство – це стан, при якому дитина залишається без належної батьківської опіки та підтримки, хоча батьки можуть бути живими. На жаль в Україні нині немає чіткого визначення «соціального сирітства» на законодавчому рівні. Згідно закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «дитина-сирота» – це дитина, в якій померли чи загинули батьки; діти, позбавлені батьківського піклування, це діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти [3].

Разом з тим Л. Кривачук наголошує на відсутності визначення терміну «раннє соціальне сирітство», що, у свою чергу, ускладнює розробку механізмів запобігання ранньому соціальному сирітству та пропонує таке трактування цього терміну: «раннє соціальне сирітство – це соціальне явище, яке визначається наявністю в суспільстві дітей віком від їх народження до 3 років, які позбавлені батьківського піклування із соціальних причин [2].

Причинами раннього соціального сирітства є: соціально-економічні фактори (бідність, безробіття, відсутність житла та фінансової стабільності можуть призвести до того, що батьки не в змозі забезпечити належний догляд за дітьми); проблеми в сім'ї (алкоголізм, наркоманія, домашнє насильство, психічні захворювання батьків, а також розлучення або смерть одного з батьків); відсутність соціальної підтримки (недостатність державної підтримки для сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, а також слабка інфраструктура соціальних служб) [1].

Як наслідок, раннє соціальне сирітство може призвести до виникнення таких проблем, як: відчуття покинутості, низька самооцінка, депресія, тривожність, низька успішність, проблеми з поведінкою, труднощі в комунікації та встановленні соціальних зв'язків, високий ризик правопорушень, вживання наркотиків та алкоголю тощо [5].

Також можна виокремити соціальні наслідки раннього соціального сирітства, якими є збільшення кількості дітей у дитячих будинках та інших закладах опіки, що може призвести до проблем з адаптацією у

суспільстві та потреба у довготривалій соціальній допомозі та підтримці для таких дітей у дорослому житті [5].

Важливими напрямками профілактики раннього соціального сирітства є: забезпечення фінансової, психологічної та соціальної підтримки для сімей, що опинилися в складних обставинах; створення та підтримка ефективних служб соціального захисту та підтримки, які можуть своєчасно реагувати на проблеми у сім'ях; підвищення обізнаності про права дітей та важливість сімейних цінностей серед населення [4].

Отже, проблематика раннього соціального сирітства є багатогранною та потребує комплексного підходу для її вирішення, що включає заходи підтримки на державному, соціальному та індивідуальному рівнях. На державному рівні необхідними кроками є: розробка програм, що підтримують сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах; надання соціальної допомоги, субсидій та інших видів матеріальної підтримки для малозабезпечених сімей; забезпечення доступу до якісних соціальних послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, психологічна підтримка. На соціальному рівні важливими є: підтримка з боку соціальних працівників, психологів, педагогів; організація програм, спрямованих на попередження насильства в сім'ї, алкогольної та наркотичної залежності, підвищення батьківських навичок; активна взаємодія з благодійними фондами та організаціями, що займаються підтримкою дітей та сімей. Індивідуальний рівень передбачає: надання індивідуальних консультацій та психотерапевтичної допомоги для дітей та батьків, які опинилися у важких життєвих обставинах; навчання батьків основам виховання дітей, управління стресом, фінансової грамотності; розвиток у дітей та молоді навичок самостійного життя, таких як управління фінансами, пошук роботи, адаптація в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Галатир І.А. Щодо причин виникнення явища соціального сирітства у сучасному українському суспільстві. Зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту соц. технологій ун-ту «Україна». 2011. № 3. С. 10–14.
2. Кривачук Л. Ф. Удосконалення нормативно-правового механізму соціально-правового статусу захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, установлення юридичного статусу. Актуальні проблеми державного управління. URL: <http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-2/index.html> (дата звернення: 29.05.2024)
3. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України 2342-IV від 03.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show /2342-15#Text> (дата звернення: 28.05.2024)
4. Сопівник І. В. Формування сімейних цінностей та батьківської відповідальності – основа первинної профілактики соціального сирітства Соціальна профілактика сирітства : матеріали науково-практичного семінару (м. Київ, 20 бер. 2018 р.). Київ, 2018. с. 7–9.

5. Яковлєва В.А. Подолання наслідків соціального сирітства як показник безпеки життєдіяльності суспільства. *Духовність особистості*. Вип. 6. 2011. С. 205–212 URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/domtp_2011_6_26.pdf. (дата звернення: 28.05.2024)

Попенака А. С.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 232 Соціальне забезпечення,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Максимовська Н. О.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

Соціальній роботі властивий широкий спектр спеціалізацій. Одним із перспективних і важливих його напрямів є соціальна реабілітація, як комплекс заходів, спрямованих на відновлення зруйнованих або ж втрачених індивідом суспільних зв'язків і відносин. Реабілітація – це власне комбіноване та координоване застосування методів у соціальних, медичних, педагогічних і професійних заходах з метою підготовки та перепідготовки індивідуума для досягнення його оптимальної працездатності.

Реабілітація – поняття з багатим та різноманітним змістом, має різні загально визнані аспекти, у визначенні сутності яких професіонали з різних галузей спираються на дослівне значення «відновлення» вихідного пізньолатинського «rehabilitation», а саме: психологічний, який передбачає відновлення втрачених здібностей особистості як прояв її пластичності; соціальний, що націлює на відновлення втрачених соціальних функцій та зв'язків із середовищем життєзабезпечення; медичний, спрямований на запобігання інвалідності за рахунок відновлення порушених функцій організму [1].

Соціально-психологічна реабілітація пронизує, по суті, всі аспекти роботи, спрямовані на відновлення індивідуально-особистісного статусу, на відновлення, розвиток та формування здібностей і якостей, які дають змогу їй успішно відігравати різні соціальні ролі (сімейні, батьківські тощо), мати можливість бути реально включеними в різні сфери соціальних відносин і життєдіяльність. Змістовний зміст соціально-психологічної реабілітації полягає насамперед у відновленні оптимального функціонування психологічних механізмів, що забезпечують соціальну діяльність та соціальну інтеграцію.

Головне завдання фахівців, які займаються соціальною реабілітацією, полягає в тому, щоб забезпечити позитивні зміни клієнта як особистості, а також позитивні зміни в його навколишньому середовищі. Для цього необхідні не разові і не односторонні заходи, а комплексний, системний підхід, що певним чином передбачає врахування як зовнішніх, так і внутрішніх чинників впливу. Тому діяльність фахівця із соціальної реабілітації має бути багатоплановою і включати в себе всі основні напрями соціально реабілітаційного процесу [3].

Власне Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді приймають інформацію щодо випадків вчинення домашнього насильства чи власне реальної загрози його вчинення; забезпечують надання особам, що безпосередньо постраждали від домашнього насильства, психологічної, а також соціально-педагогічної, соціально-економічної, й інформаційної, юридичної допомоги; у разі необхідності направляють постраждалих осіб до окремих центрів соціально-психологічної допомоги; здійснюють соціальний супровід сімей, а також осіб, де мають місце випадки вчинення домашнього насильства чи в яких існує певна реальна загроза щодо його вчинення; проводять оцінку потреб сімей та осіб, де власне мають місце випадки вчинення домашнього насильства чи в яких існує певна реальна загроза його вчинення [4].

Як правило, діти, які зазнали жорстокого поводження з боку близької людини переживають цілу низку негативних емоцій та думок. Такі ситуації є психологічно травматичними для дитини і пов'язані з серйозними страхами. Ці ситуації характеризуються, по-перше, тим, що вони завжди виникають раптово, по-друге, загрозою для життя, яку дитина в цей момент відчуває вперше, і, по-третє, тим, що дитина не може контролювати їх через відсутність відповідного досвіду. Ці три фактори викликають сильну тривогу і стрес, зазначає М. Сосюра [5]. Власне тому у соціальній роботі з дітьми, які зазнали насильства у сім'ї виділяються 3 групи завдань:

- з підтримки соціального функціонування;
- з їх порятунку;
- з соціального розвитку.

О. Денисюк виділяє 2 напрямки допомоги:

1) Власне екстрена психологічна допомога при гострій травмі насильства, а також посттравматичному стресі.

2) Тривалий супровід у процесі індивідуального консультування й групової роботи [2].

Зауважимо, що допомога дітям, які зазнали насильства в сім'ї має бути комплексною і вимагає залучення фахівців медичних, психологічних та освітніх служб для найбільш ефективного вирішення проблеми. Надаючи допомогу дітям, які постраждали від жорстокого поводження, соціальні працівники вирішують багато завдань: екстрена

допомога для захисту життя і здоров'я дитини, підтримка соціального функціонування сім'ї та підтримка її соціального розвитку.

Найважливішим напрямком діяльності соціальних працівників при підтримці дітей, які зазнали насильства в сім'ї, є захист від жорстокого поводження в сім'ї. Цей вид діяльності характеризується складністю встановлення факту насильства. Це пов'язано з тим, що дитина не завжди повністю усвідомлює, що відбувається, залякана і не може розповісти про те, що з нею сталося. Щоб допомогти дитині, соціальні працівники повинні знати ознаки, які характеризують жорстоке поводження з дитиною. Прямими ознаками домашнього насильства є сліди побоїв. Непрямими ознаками домашнього насильства є тривожність та замкнутість дитини у спілкуванні з іншими людьми. Дані ознаки повинні розглядатися соціальним працівником комплексно.

Слід зазначити, що надання екстреної допомоги дітям, які зазнали насильства в сім'ї, не вирішує повністю всіх сімейних проблем. У зв'язку з цим доцільно надавати екстрену допомогу, а потім переходити до заходів, спрямованих на стабілізацію сім'ї, відновлення її функціональної цілісності та гармонізацію стосунків між усіма членами. При цьому важливо враховувати особливості ситуації в сім'ї, виявлені під час розслідування.

Як правило, соціальна реабілітація дітей, які зазнали насильства в сім'ї в закладах нестационарного типу вимагає поєднання діяльності правоохоронних органів та соціальних служб. Власне перші припиняють насильство, а другі надають реабілітацію, правову допомогу та інші види підтримки його жертвам. Це включає морально-психологічну реабілітацію, інформування та консультування щодо прав жертв насильства та соціальних ресурсів для їх захисту. У зарубіжних практиках у даному випадку можуть формуватися лікувальні групи з осіб, які пережили домашнє насильство, члени яких підтримують один одного і під керівництвом фахівців із соціальної роботи досягають кращих результатів у корекції особистості та захисті соціальних інтересів [6].

Власне вищим рівнем соціальної роботи з дітьми, які зазнали насильства в сім'ї є перехід від груп лікування до груп самопомоги, власне тобто об'єднань клієнтів, які існують довше, мають ширше коло проблем і сильніше впливають на особистість своїх членів. Підтримка соціальних працівників у створенні таких груп означає, що клієнти з об'єктів впливу стають суб'єктами і на рівних правах беруть участь у вирішенні власних проблем.

Список використаних джерел

1. Вайнола Р. Х. *Технологія соціальна. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери*. Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. С. 226-228.
2. Денисюк О. М. *Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб.* Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
3. Кучер Г. М. *Інновації соціальної роботи в громаді із сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах. Педагогічні науки: збірник наукових праць.*

Вип. 82, том 2. 2018. С. 187-191.

4. Пеша І. В., Сопівник І. В., Галайдюк В. В., Кошук О. Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю. Навчальний посібник. Київ: Компрінт, 2023. 449 с.
5. Сосюра М.О. Соціально-педагогічна реабілітація неповнолітніх, які опинились у складних життєвих ситуаціях. Теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 8 (52). С. 417-420.
6. Domestic Violence: Rehabilitation Programme for the Victim and Violent. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35045789/>

Шликова Ж. В.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Максимовська Н. О.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Зростання агресивних проявів у поведінці підростаючого покоління не в останню чергу спровоковано жорстокою агресією ворога під час військових дій в нашій країні. Зокрема посилюється емоційна реакція дітей та підлітків на негативну інформацію, що може стати причиною прояву конфліктів, булінгу, кібербулінгу, ксенофобії, залежної, асоціальної, протиправної поведінки. Це вимагає постановки перед школою нових педагогічних завдань та їх вирішення силами класних керівників, вихователів, соціальних педагогів, педагогів-психологів з фахівцями позашкільних державних, громадських та приватних структур, соціальних установ.

У науковій літературі агресію пояснюють, як емоційний стан, для якого характерна імпульсивна поведінка, афективне переживання гніву, злості, прагненням заподіяти іншому травму [1, с. 73]. Загалом, агресивна поведінка є деструктивною, вона суперечить нормам і правилам поведінки, які існують у суспільстві та завдає шкоду тим на кого спрямована. До всього, агресивна поведінка є вмотивованою.

Агресивна поведінка старшокласників сьогодні є поширеним явищем. До цієї поведінки призводить ряд соціально-психологічних причин. У науковій літературі можна знайти наступний поділ теорій, які пояснюють причини та саму агресію в різних контекстах: теорії, які розглядають агресію в контексті інстинкту; теорії, які пояснюються

агресію як результат набутого потягу; теорії, які стверджують, що агресія формується на основі ефекту навчання. Ці теорії пояснюють появу агресії в психологічному контексті. А от до соціальних причин можна віднести вплив: телебачення та Інтернету, агресивні ігри, негативна взаємодія з однолітками, соціального оточення, загальний нестабільний інформаційний фон під час війни в країні.

Завданням соціального педагога та вчителів в школі є профілактика агресивної поведінки в контексті соціально-педагогічної діяльності. Соціально-педагогічна діяльність як багатовекторна діяльність, яка розглядається як випереджальна діяльність, спрямована на недопущення ситуацій агресивної поведінки дітей; «запобіжна» діяльність», націлена на ранню профілактику поведінки, що відхиляється; «допомагаюча» діяльність, орієнтована на надання соціально-педагогічної підтримки дитині та її сім'ї у ситуації агресивних поведінки.

Профілактика є одним із основних видів діяльності соціального педагога. Метою профілактики є підвищення якості життя, створення умов, які є необхідним для того, щоб підтримувати благополуччя. Особливим видом педагогічної діяльності є соціально-педагогічна профілактика. Предметом соціально-педагогічної профілактики можна назвати [4, с. 237]: негативні соціальні явища, соціально-економічні проблеми, деструктивні конфлікти, особистісні проблеми. Ряд авторів пояснює соціально-педагогічну профілактику по різному: В. Оржеховська, наприклад, визначає її як «вид превентивної роботи, метою якої є здійснення освітньо-профілактичних заходів з метою попередження різних видів небезпечної поведінки на ранніх стадіях відхилень» [3]; А. Капська дає наступне визначення «надання допомоги тим, хто потрапив у складні життєві обставини за допомогою різних видів підтримки» [2].

Було проведено емпіричне дослідження рівня агресивної поведінки старшокласників з використанням таких методик: Тест вимірювання агресії Б. Басса і Р. Дарка, Методика діагностики схильності до 13 видів залежностей (Г. В. Лозова) та Опитувальник легітимізованої агресії (автори-розробники С. М. Єніколопов, М. П. Цибульський). Агресивність серед підлітків сьогодні є явищем поширеним. В нашій роботі ми провели емпіричне дослідження для того, щоб з'ясувати рівень агресивності, схильність до різних видів залежностей та схильності до легітимізації агресії. Для чого були використані наступні методики:

Тест вимірювання агресії Б. Басса і Р. Дарка [2, с. 14], Методика діагностики схильності до 13 видів залежностей (Г. В. Лозова) [1, с. 58] та Опитувальник легітимізованої агресії (автори-розробники С. М. Єніколопов, М. П. Цибульський) [3]. Методика схильності до 13 видів залежностей (Г. В. Лозова) дозволяє визначити схильність людини до 13 основних видів залежностей. Цей тест-опитувальник

містить 70 питань. Тест вимірювання агресії Б. Басса і Р. Дарка складається з 75 питань, які дозволяють визначити рівні різних показників агресії, серед яких: фізична агресія, вербальна агресія, гнів, ворожість та ін. На базі отриманих показників визначаються: індекс ворожості (додаються показники шкал «образа та підозрілість») та індекс агресивності (сума показників шкал «фізична агресія», «вербальна агресія» та «роздратування»). Опитувальник легітимізованої агресії (автори-розробники С. М. Єніколов, М. П. Цибульський), який призначається як для індивідуальної так і для групової діагностики рівня легітимізованої агресії. Основою опитувальника є положення про те, що в суспільстві завжди існували непокарані, санкціоновані й навіть заохочувані різновиди насильства, що, власне й називають «легітимізованою агресією»). Опитувальник включає 74 твердження і шість шкал, які позначають сфери, в яких, власне, досліджується рівень легітимізованої суб'єктом агресії: «Політична сфера», «ЗМІ», «Особистий досвід», «Виховання», «Спорт», «Традиції». Кожне із тверджень необхідно оцінити за семибальною шкалою.

Далі наведемо результати за кожною з методик. Першим етапом було дослідження схильності до залежностей. На рис. 1 показано вираженість схильності старшокласників до різних видів залежності, в результаті якісного аналізу було виявлено також значущі відмінності (при $p \leq 0,05$) серед старшокласників за наступними шкалами: «Алкогольна залежність», «Телевізійна залежність», «Любовна залежність», «Ігрова залежність», «Харчова залежність», «Лікарська залежність», «Комп'ютерна залежність» і «Залежна поведінка від куріння». Це свідчить про те, що саме ці види залежності є поширеними серед досліджених старшокласників.

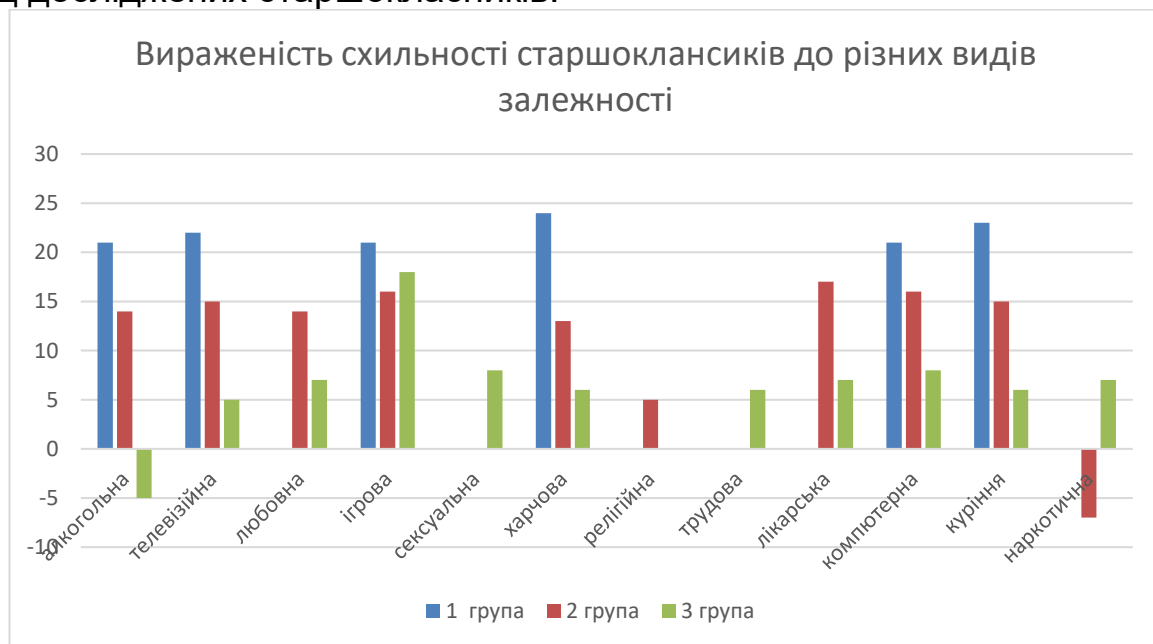

Рис.1. Вираженість схильності старшокласників до різних видів залежності

Наступним етапом нашого дослідження було щодо визначення рівня агресії старшокласників, які потім порівнялись із виділеними групами з різним рівнем схильності до залежності. Для цього старшокласників було об'єднано в групи: 1 група – схильні до залежності, 2 група – не схильні до залежності. На рис. 2 показано отримані результати.

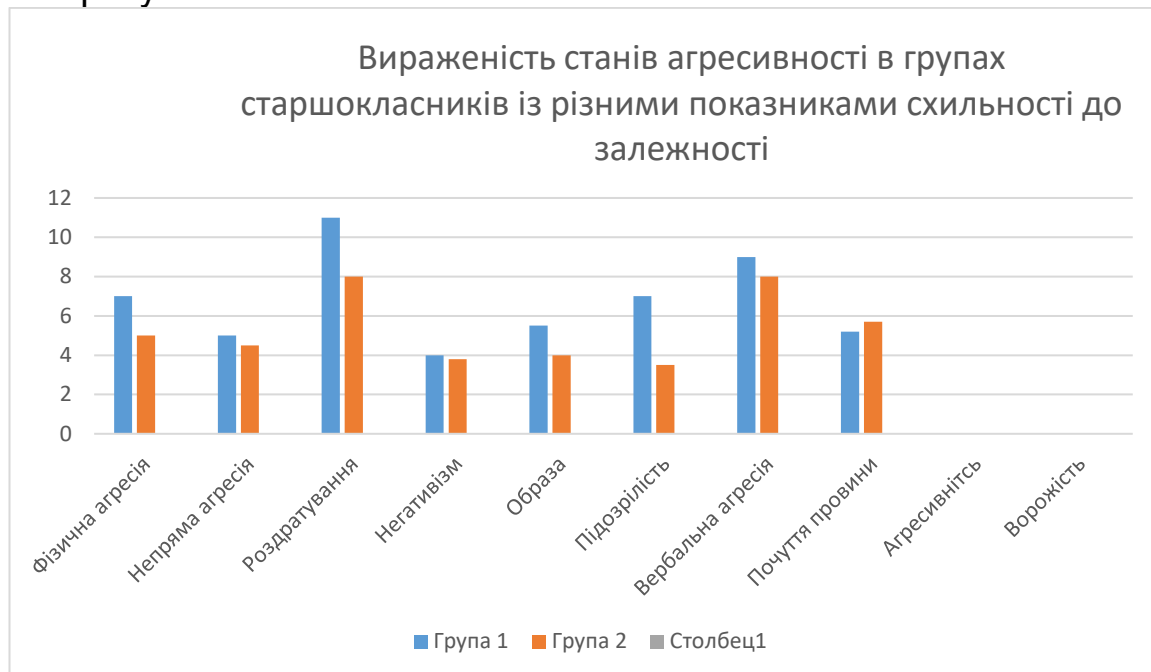

Рис.2. Вираженість станів агресивності в групах старшокласників із різними показниками схильності до залежності (у балах)

Отримані результати та їх якісний аналіз показав, що існують статистично значущі відмінності між групами зі схильністю до залежної поведінки та відсутністю такої. Таким чином, у досліджуваних першої групи фіксувались вищі показники за такими шкалами, як: «фізична агресія», «роздратування», «образа», «підозрілість», «агресивність», «ворожість». Отже, можна зробити висновок про те, що ці досліджувані є більш схильними до різних видів агресії, вони більше схильні відчувати заздрість і ненависть до оточуючих людей, при цьому вони більш підозріло ставляться до оточуючих.

Останнім етапом було дослідження наявності легітимізованої агресії, аналіз якого дозволяє виявити відмінності між старшокласниками, у яких наявна та відсутня схильність до залежності. Результати наведені у табл. 1. З цієї таблиці видно, що старшокласники у яких виявлено схильність до залежності є більш схильними до обґрунтування прийнятності та виправдання різних форм агресивної поведінки. Проведене нами дослідження свідчить про те, що на рівень агресивності та легітимізації агресивної поведінки значною мірою впливає наявність або відсутність схильності до залежності. За отриманими результатами було виявлено наступне: переважає середній та високий рівень схильності до різних видів залежностей;

високі показники агресії корелюють з середнім та високим рівнями схильності до залежностей; старшокласники з середнім та високим рівнями схильності до різних видів агресії більш схильні до обґрунтування прийнятності та виправдання різних форм агресивної поведінки.

Таблиця 1

Вираженість легітимізованої агресії в групах старшокласників із різними показниками схильності до залежностей (у балах)

№ п/п	Показники легітимізованої агресії	1 група схильні до залежності	2 група не схильні до залежності	Коефіцієнт кореляції
1.	Політика	62	37	$p \leq 0,05$ $p \leq 0,05$
2.	Особистий досвід	34	29	-
3.	Виховання	19	16	-
4.	Спорт	31	19	$p \leq 0,05$
5.	ЗМІ	69	42	$p \leq 0,05$
6.	Інтегральна шкала	135	43	$p \leq 0,05$

На основі отриманих результатів було розроблено програму «Соціально-педагогічна профілактика агресивності у старшокласників», мета та завдання якої виходять з отриманих результатів діагностики. Ця програма спрямована на розв'язання таких завдань: збільшити знання підлітків про сутність та особливості агресивної поведінки та способи її подолання; сприяти формуванню навичок оптимально реагувати у різних конфліктних ситуаціях; навчити підлітків усвідомленню шляхів вивільнення агресії с соціально прийнятній формі; задіяти оточення для підвищення ефективності соціально-педагогічної профілактики; формувати навички неагресивної поведінки, управління своїми емоціями шляхом взаємодії із соціальним оточення та однолітками.

Отже, соціально-педагогічна профілактика має бути комплексною та системною, в цій роботі повинні бути задіяні і батьки, і вчителі, і соціальний педагог, заняття та їх проведення повинно цілком відповідати меті та цілям. Цей процес може бути успішним в тому випадку, якщо той на кого вона спрямована бере активну участь в роботі. Для соціально-педагогічної профілактики агресивності старшокласників до програми слід включати такі види роботи, які мають на меті взаємодію з оточуючими для формування навичок неагресивної поведінки. Теоретичний матеріал програми соціально-педагогічної профілактики повинен поєднуватись з практичним.

Список використаних джерел

1. Астремська І. В. Теоретичні аспекти проблеми дослідження агресивної поведінки особистості / Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Соціологія. 2013. Т. 225. Вип. 213. С. 111– 115.
2. Барна М. В. «Програма соціально – психологічного тренінгу з розвитку

- емпатійності» 2006. №12 С. 50-66.
3. Бернацька, І. Школа без агресії. Формування ненасильницького простору в НУШ / Соціальний педагог. 2019. № 5. С. 22-24
 4. Вознюк О. В. Психолого-педагогічні та філософські аспекти агресивної поведінки: спроба міждисциплінарного аналізу / О. В. Вознюк // Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. – Житомир, 2017. – Вип. 2 (88) : Педагогічні науки. – С. 61-64.

Чичикало Д. В.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Ключко О. О.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАПРЯМІВ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ НЕПОВНОЛІТНІХ У ВИХОВНИХ КОЛОНІЯХ

Соціальний супровід неповнолітніх у виховних колоніях розглядається сучасною науковою думкою як система заходів, спрямованих на допомогу й підтримку неповнолітніх у процесі їх виховання, перевиховання, соціально-педагогічної реабілітації та ресоціалізації [4]. Урахування загальних аспектів тлумачення дослідниками поняття соціального супроводу неповнолітніх у виховних колоніях дозволяє виокремити основні його напрями:

1. Соціально-педагогічний супровід – сприяння адаптації неповнолітніх до умов життя у виховній колонії; надання психолого-педагогічної допомоги; розвиток особистості вихованців; підготовка до виходу на волю.

2. Соціально-психологічний супровід – діагностика психологічного стану вихованців; психокорекційна робота; профілактика психологічних проблем; надання психологічної допомоги в конфліктних ситуаціях.

3. Соціально-правовий супровід – захист прав та законних інтересів вихованців; надання юридичної консультації; допомога у вирішенні особистих проблем; сприяння у відновленні соціальних зв'язків.

4. Соціально-економічний супровід – допомога у працевлаштуванні після звільнення з виховної колонії; надання матеріальної допомоги; сприяння у вирішенні житлових проблем; допомога у відновленні соціальних зв'язків [1].

Важливо відзначити, що сформульовані напрями соціального супроводу неповнолітніх у виховних колоніях є комплексною системою заходів, спрямованих на виправлення та ресоціалізацію неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, а також забезпечення їх соціального та психолого-педагогічного захисту; сприяння їм у виході з виховних колоній та адаптації до умов життя на волі. Зазначимо, що за визначення інших науковців та дослідників (В. Григоренко; А. Гусака; Н. Мірошніченко та ін.) основними напрямками соціального супроводу є:

1. Соціально-виховна робота – формування у неповнолітніх позитивних життєвих орієнтирів та цінностей; виховання у них поваги до закону та прав інших людей; розвиток їх соціальних та трудових навиків; підготовка до самостійного життя в суспільстві.

2. Соціальна допомога – надання неповнолітнім матеріальної та соціальної допомоги; захист їх прав та інтересів; сприяння у відновленні зв'язків з сім'єю та оточуючими.

3. Психолого-педагогічна робота – проведення психолого-діагностичних досліджень неповнолітніх; надання їм психологічної допомоги та підтримки; проведення виховних та корекційних заходів; підготовка до навчання та трудової діяльності.

4. Соціально-профілактична робота – профілактика правопорушень та рецидивів; залучення неповнолітніх до суспільно-корисної діяльності; сприяння їм у виборі професії та навчанні [2; 3; 5].

Важливо відзначити, що зважаючи на важливість здійснення соціального супроводу неповнолітніх у виховних колоніях, його значення полягатиме у:

1) вивченні особистості неповнолітнього: допомагає зрозуміти причини правопорушення, виявити його сильні та слабкі сторони, потреби та інтереси;

2) наданні соціальної допомоги та підтримки: сприяє вирішенню особистих та соціальних проблем неповнолітнього, надає йому емоційну підтримку, допомагає адаптуватися до умов життя в колонії;

3) сприянні ресоціалізації неповнолітнього: допомагає йому подолати негативний досвід, здобути нові знання та навички, налагодити стосунки з оточуючими, підготуватися до самостійного життя в суспільстві;

4) запобіганні правопорушенням та рецидивам: виявляє фактори, що можуть призвести до повторного скоєння злочинів, розробляє заходи щодо їх попередження;

5) захисті прав та законних інтересів неповнолітнього: допомагає йому реалізувати свої права, захищає від порушення його законних інтересів;

6) формуванні позитивних особистісних якостей: сприяє розвитку таких якостей, як відповідальність, самостійність, чесність, повага до інших людей.

7) розвитку соціальних навичок: допомагає неповнолітньому навчитися спілкуватися з людьми, вирішувати конфлікти, працювати в команді.

8) підготовки до самостійного життя: допомагає неповнолітньому визначитися з професією, здобути освіту, знайти роботу, влаштувати своє життя.

Таким чином, узагальнимо, що ефективний соціальний супровід неповнолітніх у виховних колоніях може значно знизити рівень рецидивної злочинності та допомогти цим дітям стати повноцінними членами суспільства. Важливо зазначити, що соціальний супровід повинен бути комплексним та індивідуальним. Це означає, що до роботи з неповнолітніми повинні залучатися фахівці різних галузей: соціальні працівники, психологи, педагоги, юристи, медики. Також важливо, щоб соціальний супровід здійснювався протягом усього періоду перебування неповнолітнього в колонії та після його звільнення.

Соціальний супровід неповнолітніх у виховних колоніях відіграє важливу роль у їх виправленні та ресоціалізації. Він допомагає їм подолати негативний досвід, здобути нові знання та навички, налагодити стосунки з оточуючими, підготуватися до самостійного життя в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Соціальна робота із засудженими в Україні. К. : ВД «Дакор», 2018. 230 с.
2. Григоренко В. Д. Проблеми реалізації психологічної роботи із засудженими до довічного позбавлення волі. Соціально-виховні та психологічні аспекти діяльності пенітенціарного персоналу із засудженими до довічного позбавлення волі в Україні : матеріали круглого столу (Біла Церква, 11 груд. 2018 р.) / ДДУ ПВП, Швейцар. бюро співробітництва в Україні. Біла Церква : БУППП ДПтС України, 2018. С. 20–23.
3. Гусак А. П. Кримінологічні аспекти ресоціалізації осіб, засуджених за вчинення насильницьких злочинів, в умовах позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. П. Гусак. К. 2017. 16 с.
4. Караман О. Л. Професійний портрет соціального педагога пенітенціарного закладу для неповнолітніх. Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Пед. науки. 2012. №19 (254), ч. II. С. 242–249.
5. Мірошниченко Н. О. Особливості застосування технологій виховної роботи із особами, засудженими до довічного позбавлення волі. Соціально-виховні та психологічні аспекти діяльності пенітенціарного персоналу із засудженими до довічного позбавлення волі в Україні : матеріали круглого столу (Біла Церква, 11 груд. 2018 р.) / ДДУ ПВП, Швейцар. бюро співробітництва в Україні. Біла Церква : БУППП ДПтС України, 2018. С. 24–28.

Якушев О. В.,
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет*
Шендрик К. Ю.,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 232 Соціальне забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПІДТРИМКА НАСЕЛЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Якість життя сучасних українців визначається тим, наскільки держава забезпечує необхідний їм рівень соціально-економічної підтримки. Україні слід спрямувати зусилля на побудову дієвої системи надання допомоги, що дозволить створити умови для соціального та економічного зростання рівня якості життя громадян. Для цього варто дослідити досвід розвинених країн світу – Швейцарії, Німеччини, Угорщини, Японії та США.

Аналіз останніх досліджень. Існують сучасні дослідження, які описують теоретичні засади соціально-економічної підтримки: питання теоретичних засад дефініції «соціально-економічного забезпечення» відображене в роботі Г. Г. Казарян [1]; увагу розвитку програм соціальної допомоги з урахування доходів населення визначав О. В. Демкович [2]. Зарубіжний досвід системи соціального забезпечення в своїх дослідженнях розглядали науковці: О. Ю. Мішин та С. В. Мішина – з ракурсу надання соціальних виплат [3]; З. Г. Гонтар вивчав перспективні напрями вдосконалення соціальної політики в Україні з урахуванням досвіду Європейських країн [4]; Л. Ю. Малюга є автором монографії «Теоретико-правові основи адаптації соціального законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [5].

Метою роботи є виявлення практичних напрямів удосконалення та теоретичних підходів, що сприяють побудові ефективної системи соціально-економічної підтримки населення та формування напрямів удосконалення цього процесу на основі досвіду розвинених країн світу.

Викладення основного матеріалу. Соціальні ризики – це ймовірність виникнення несприятливих подій, внаслідок яких, особа не може самостійно утримувати себе, та має право претендувати на державну підтримку [6]. Конституція України гарантує сукупність правових, економічних та соціальних заходів, для забезпечення соціального захисту та економічної підтримки, не тільки для громадян, які знаходяться у складних життєвих обставинах, а й для економічно активних.

Першим і важливим недоопрацюванням в сфері соціального забезпечення є велика кількість законодавчих і нормативних актів, але

відсутність єдиного зведеного законодавчого документу – Соціального кодексу, який би унормував всі акти у сфері соціальної підтримки. Успішний приклад Кодексу соціального права реалізовано в Німеччині, він регламентують окремі види соціального забезпечення.

Однією з вимог, щодо вступу України до ЄС є створення належної системи статистичних даних, у соціальній сфері, для того, щоб розуміти скільки людей в Україні потребують соціального захисту. Рішенням цієї проблеми є ведення обліку наданих пільг та створення системи єдиної бази даних їх одержувачів.

За різними оцінками, для надання всіх існуючих пільг державі потрібно від 180 до 500 млрд. грн. При цьому, від 17 млрд. до 25 млрд. грн. державної допомоги виділяється людям, які згідно із критерієм прожиткового мінімуму не є бідними [7]. Основну роль в масштабах цієї проблеми грає корупція. Для контролю за правомірністю отримання пільг варто виключити будь-які корупційні можливості при проходженні медико-соціальної експертної комісії (далі – МСЕК) та посилити відповідальність за зловживання державною допомогою.

У міжнародній практиці державна підтримка надається лише тим громадянам, які не здатні себе утримувати власними силами і не мають альтернативних джерел доходів. Виходячи з принципу доцільності та соціальної справедливості, в Україні можна встановити суму максимально можливого доходу громадянина, отримуючи який він не матиме права на соціальні виплати, натомість матиме можливість отримувати соціальну допомогу в натуральній формі.

В Україні допомога малозабезпеченим сім'ям надається виключно у грошовій формі і не передбачає натуральної форми. Соціальна допомога надається на задоволення базових потреб людини, наприклад на придбання необхідних для життя продуктів харчування та/або оплату житлово-комунальних послуг. Але, відстежити витрати одержувачів і забезпечити цільове використання виплачених їм коштів в умовах чинних систем соціальної допомоги складно. Для того, щоб виключити випадки коли соціальні виплати в малозабезпечених сім'ях йдуть на купівлю алкоголю, наркотичних засобів і т. д., можна розглянути досвід США з програмою «Жінки, немовлята, діти». Допомога за програмою оцінюється не у грошовому виразі, а як набір продуктів харчування певного обсягу [3]. Одержувачі користуються смарт-картками, при здійсненні покупки якими зчитується інформація про придбаний товар, передається до центральної бази даних, і після проведення перевірки надається дозвіл чи заборона на здійснення покупки [3].

В Угорщині, США та Німеччині застосовуються для деяких категорії осіб види тимчасових соціальних програм, такі як: тимчасова фінансова допомога для малозабезпечених громадян; додатковий соціальний дохід; американська програма пільгової покупки товарів; освітній грант від держави, тощо [3]. Запровадження подібної практики

в Україні, та тимчасовість державної фінансової підтримки спонукала б до перенавчання, працевлаштування, професійного розвитку, виходу з кризової ситуації громадян, які більшу частину життя живуть на соціальні виплати.

Висновки дослідження та перспективи подальшого розвитку. Для оптимізації системи соціальної підтримки України варто працювати в таких напрямках: створення єдиного зведеного законодавчого документу – Соціального кодексу; ведення обліку наданих пільг та створення єдиної бази даних їх одержувачів; виключити будь-які корупційні можливості при проходженні МСЕК та посилити відповідальність за зловживання державною допомогою; встановити суму доходу, отримуючи який особа не матиме права на соціальні виплати, натомість запровадити можливість отримувати соціальну допомогу в натуральній формі; впровадження смарт-карток для цільового направлення державної фінансової допомоги; введення для деяких категорій громадян тимчасової фінансової підтримки. В умовах економічної нестабільності, дефіциту ресурсів, війни та зростання числа осіб, що потребують державної допомоги, проблеми соціального захисту населення вимагають подальшого комплексного дослідження, що дозволить досягти поліпшення якості життя населення як основної мети реалізації соціально-економічної політики держави.

Список використаних джерел

1. Казарян Г. Г. Теоретичні засади дефініції «соціально-економічного забезпечення». Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" №9, 2018. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2018/32.pdf
2. Демкович О. В. Методи надання програм соціальної допомоги з урахування доходів населення. *Modern economics*. – 2017. – № 4. – С. 75–81. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/modecon_2017_4_10
3. Мішин О. Ю., Мішина С. В. Міжнародний досвід надання соціальних виплат. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» №10, 2021. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2021/81.pdf
4. Гонтар З. Г. Перспективні напрями вдосконалення соціальної політики в Україні з урахуванням досвіду Європейських країн. Збірник наукових праць «Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України». Випуск 3 (149) 2021. – Режим доступу: [https://ird.gov.ua/sep/sep20213\(149\)/sep20213\(149\)_036_HontarZ.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20213(149)/sep20213(149)_036_HontarZ.pdf)
5. Малюга Л. Ю. Теоретико-правові основи адаптації соціального законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. – 406 с. – Режим доступу: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3FMB_Pravo/Malyuha--TEORETYKO-PRAVOVI-OSNOVY-ym-preview-2.pdf
6. Yakushev O., Zachosova N., Zhurba I., Zubarieva H., Svishchenko, H. Personnel security management of enterprises as a component of social protection and social stability in society. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки, № 65, 2022, С. 4–15. – Режим доступу: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=Msl3akEAAAAJ&sortby=pubdate&citation_for_view=Msl3akEAAAAJ:LPZeul_q3PIC

7. Сайт «ZN.UA»: Для надання всіх існуючих пільг потрібно від 180 до 500 млрд грн. 22.03.2015. – Режим доступу: https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/dlya-nadannya-vsih-isnuyuchih-pilg-potribno-vid-180-do-500-mlrd-grn-167528_.html

Секція 2
ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ, ПСИХОЛОГІЧНОЇ І
КОРЕКЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'Ї ТА ДИТИНИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Архипова С. П.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет

Тернова Л. Ю.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет

Чорномор С. С.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 232 Соціальне забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В ГРОМАДАХ

У зв'язку з вторгненням та окупацією росією українських територій безліч громадян, які мешкали в районах окупації, змушені були змінювати місце проживання та переїжджати в регіони, де не проводяться бойові дії, задля збереження життя та здоров'я. Стрімко зростаюча кількість переселенців створює навантаження на соціальну інфраструктуру, вимагає оптимізації роботи установ та закладів соціального спрямування, нормативно-правового врегулювання даної проблеми.

Метою статті є у розкриття проблемних сторін у процесі соціалізації внутрішньо переміщених осіб, визначення їх соціальної незахищеності з ціллю забезпечення базових потреб для внутрішньо переміщених осіб, а саме: фізичного, соціального та психологічного благополуччя у нових громадах.

Завдання полягає у виявленні соціального явища внутрішньої міграції в Україні; описі нормативно-правової бази, спрямованої на соціальний захист внутрішньо переміщених осіб; виявлення форм та методів соціального супроводу даної категорії осіб.

Проблематика соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами містить наступні аспекти, а саме: надання житла – безліч громадян втратили свої домівки через воєнні дії або переслідування; забезпечення медичної допомоги – досліджувана категорія осіб

потребує доступу до надання якісної медичної допомоги, оскільки безліч громадян через зміну звичного середовища (переселення із зони бойових дій) мають безліч фізичних та психологічних травм; працевлаштування та освіта – для успішної інтеграції внутрішньо переміщених осіб до життя в нових громадах необхідно забезпечити можливість отримання освіти (перекваліфікації) та працевлаштування.

У залежності від обставин, в яких перебуває клієнт, надається соціальна підтримка. Одним із першорядних спрямувань соціальної роботи вважається соціальний супровід фахівцями центрів соціальних служб, що передбачає відповідний розподіл фахівців та забезпечення усіма необхідними соціальними послугами. Працівниками соціальної сфери використовуються форми та методи соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб відповідно до рівня та причин виникнення дезадаптованості.

Соціальна адаптація передбачає пристосування індивіда або групи осіб, які опинились у нових складних життєвих обставинах. Основним напрямом соціальної реабілітації є відновлення здатності особи жити та діяти в соціальному середовищі, поновлення соціального статусу задля успішної суспільної інтеграції. Цей спосіб соціальної реабілітації призначений для поновлення можливостей особи щодо життєдіяльності в соціумі та зміни характеру оточення, що обмежує змогу до реалізації потреб особистості [1].

Таблиця 1.1

Форми адаптації

№	Назва	Зміст
1.	Соціально психологічна адаптація	Коригування поведінки ВПО, подолання стресу
2.	Професійна адаптація	Професійна орієнтація внутрішньо переміщених осіб, а також їх стажування та перекваліфікація
3.	Економічна адаптація	Сприяє формуванню спроможності індивіда задовольняти свої потреби через посередництво професійної діяльності. Економічна підтримка соціально незахищених верств населення органами державної влади
4.	Соціально-побутова адаптація	Пристосування до нових умов соціального життя.
5.	Культурна адаптація	Сприяє опануванню морально-етичних норм, цінностей, правил соціуму, в якому знаходяться внутрішньо переміщені особи

Державні органи зреагували на проблему та запровадили в дію низку законодавчих актів, зокрема, Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2, 3, 4]. Постанова Кабінету Міністрів України № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на

проживання, в тому числі на оплату житлово комунальних послуг», діє спрощений механізм надання ВПО субсидіарної допомоги для відшкодування витрат на придбання твердого та рідкого пічного побутового палива, скрапленого газу [3].

Отже, у висвітленні проблемних аспектів соціалізації внутрішньо переміщених осіб та їх соціальної незахищеності виявлено ряд важливих викликів. Зокрема, необхідність ефективної державної політики для інтеграції цієї групи людей у суспільство, підтримка з боку громадськості та активізація міжнародного співробітництва. Для подолання цих проблем важливо розробляти комплексні підходи та забезпечувати доступ до освіти, робочих місць та медичної допомоги для внутрішньо переміщених осіб, щоб забезпечити їхню стабільність та інтеграцію у суспільство.

Список використаних джерел

1. Організація соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб URL: [https://lib.iitta.gov.ua/722789/1/116-Article%20Text-200-1-10-20200301%20\(3\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/722789/1/116-Article%20Text-200-1-10-20200301%20(3).pdf)
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
3. Журба І.О., Якушев О.В., Губар О.Є., Тернова Л.Ю., Самара Н.С. (2021) Соціальна робота як складова політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб регіону. Зб. наук. праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Вип. 63. Черкаси: ЧДТУ, С.147-156.
4. Журба І.О., Якушев О.В., Тернова Л.Ю., Губар О.Є. (2021) Соціальний захист безробітних учасників АТО/ООС в контексті діяльності державної служби зайнятості України. Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки. Вип. №4, Черкаси: ЧНУ, С.124-132.
5. Офіційний портал Верховної Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF#Text>

Бєлкіна-Ковальчук О. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЕДУКАЦІЙНА ПРОГРАМА «КОЛО СИЛИ» ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНИХ ДЕВІАЦІЙ

Сучасне українське суспільство має багато політичних, економічних, соціальних проблем, що потребують пильної уваги фахівців з метою дослідження причин їх виникнення та шляхів подолання. О. Сахань звертає увагу на те, що у період різких переломів у суспільстві часто порушується єдність буття та свідомості, виникає невідповідність взаємодії суб'єктів і соціальних інститутів, неадекватність соціальної політики і моралі. Розмитість норм,

ослаблення соціальної регуляції спотворює духовні та культурні підвалини та закладає основу для девіантної поведінки [4, с. 78].

Особливо сьогодні, в умовах російсько-української війни, яка загрожує територіальній цілісності, втраті незалежності та суверенітету України, питання поширення соціальної девіантності стає особливо актуальним. Це потребує поглибленого дослідження проблеми та пошуку шляхів подолання негативних форм прояву руйнівних процесів усередині суспільства та консолідації професійної спільноти для роботи щодо профілактики соціальних девіацій.

Девіація – будь-яке відхилення від нормального, загальноприйнятого стану речей як у природі, так і в суспільстві. Зазвичай це поведінка, яка не відповідає стандартній соціальній нормі, яку наслідують і якої дотримується більшість людей у певній соціальній групі чи суспільстві загалом [1, с. 56].

У науковій літературі поняття «соціальна девіація» часто пов'язане із небажаними, негативними явищами в суспільстві та розглядається як синонім до таких понять як: «соціальна патологія», «негативний соціальний феномен», «антисоціальна поведінка», «протиправна поведінка», «аномія» тощо. М. Когут, М. Зан, І. Переш зауважують, що поняття девіантності зазвичай викликає у людей негативні оцінку, реакцію та стереотипи й асоціюється виключно з негативним відхиленням від прийнятих стандартів поведінки. Однак, на думку науковців, такий підхід є не зовсім коректним. «Це пояснюється тим, що в основі вищеперерахованих понять лежать виключно негативні, не бажані для суспільства явища. Всі вони спрямовані на заподіяння шкоди суспільству, і в такому контексті їх не можна ототожнювати з соціальною девіацією, оскільки в сутність останньої включені будь-які відхилення від загальноприйнятої поведінки, незалежно від того, є вони є негативними чи позитивними» [1, с. 56]. Тому, девіація є набагато ширшим поняттям, яке не слід ототожнювати виключно з незаконними діями.

Негативний вплив соціальних девіацій на групу чи суспільство полягає в тому, що вони можуть становити загрозу правам, свободам, інтересам окремих індивідів, соціальних груп та суспільства загалом; зменшують готовність людей до сприйняття та дотримання стандартів належної поведінки, мотивують їх досягати цілі за допомогою девіантної поведінки.

Серед позитивних тенденцій впливу соціальних девіацій на групу чи суспільство виділяють: розуміння меж між нормою та неприйнятною поведінкою; перегляд соціальних стандартів та їх авторитету; вплив на згуртованість та солідарність соціальної одиниці.

Коли проявляються соціальні девіації – це сигнал суспільству про наявність проблеми, яку варто вирішити. У результаті члени суспільства вчаться долати взаємні суперечки та конфлікти, об'єднуються проти

порушника норм або ж, навпаки, захищають та підтримують девіантну людину [1, с. 57].

На думку ряду дослідників, соціальна девіація є динамічним явищем, на формування якого впливають такі елементи, як соціальні цінності, соціальні інститути, соціальні норми, соціальні відносини, особистість індивіда.

Сьогодні, в умовах війни, кожен громадянин країни відчуває на собі вплив війни та має свій досвід подолання її наслідків. Вимушене переселення, окупація, деокупація, біженство, людські та матеріальні втрати впливають на всі ключові елементи, які спричиняють соціальні девіації та вимагають від особистості неабиякої стійкості та здатності до опору і відновлення. Як зазначає О. Плетка, особливо діти потребують пильної уваги з боку фахівців, бо мають певну специфіку проживання таких складних часів. По-перше, завдяки своєму віку вони не спроможні діяти самостійно, відповідати за свої стани; по-друге, часто не в змозі усвідомити обсяг лиха та можливості з ним впоратися; по-третє, процес додання ускладнюється тим, що найближчі дорослі самі перебувають у цих обставинах і не можуть надати необхідну підтримку [2, с. 3].

Тому питання профілактики соціальних девіацій є особливо актуальним. Одним із її інструментів є робота з населенням щодо соціально-психологічної підтримки та поширення соціальної просвіти.

Програма «Коло сили» розроблена й впроваджується з 2022 року у відповідь на розв'язану росією війну фахівцями Українського фонду «Благополуччя дітей» за підтримки Evangelisches Werk für Diakonie und Entwicklung e.V. for Brot für die Welt (Німеччина). В основі Циклу лежить «Програма 15», яка упродовж 6 років реалізується в Україні ВБО «Український фонд «Благополуччя дітей» за фінансової підтримки Протестантської Асоціації з Співробітництва та Розвитку «Хліб для світу», Німеччина (Brot für die Welt).

Завданнями програми є: допомога в адаптації до змін у житті, пов'язаних із війною, у тому числі з переміщенням у межах країни, тимчасовою розлукою з близькими, втратою членів родини; налагодження/збереження/покращення/відновлення стосунків у родині; ознайомлення з техніками відновлення власних сил та визначення найбільш дієвих з них; формування життестійкості у дорослих і дітей; навчання інструментів підтримки психосоціального здоров'я.

Учасниками програми є родини з числа ВПО, родини військовослужбовців, які захищають нашу країну та всі охочі. Заняття проводяться окремо у групі дорослих, старших підлітків 14-18 років та дітей віком 9-12 років. Завдяки підтримці GlobalGiving розроблені заняття для молодших вікових груп (4-8 та 10-12 років).

Формою роботи є тренінгові заняття (в окремих групах дорослих та дітей), але з розглядом однакових тем.

Зміст програми включає кілька блоків занять: «Я та емоції», «Я та цінності», «Я та світ» та заняття з плекання життєстійкості.

Заняття з блоку «Я та емоції» ознайомлюють учасників із теоретичними основами ефективного, безконфліктного спілкування, сприяють вдосконаленню комунікативних прийомів взаємодії у групі, команді; надають учасникам інформацію про емоції, їх значення у побудові міжособистісних стосунків; допомагають становленню емоційної стійкості учасників через осмислення свого ставлення до подій війни, розпізнавання та прийняття власних емоцій, опанування безпечних способів регулювання емоційних станів.

Зміст занять блоку «Я та цінності» спрямований допомогти учасникам ідентифікувати свої цінності, зрозуміти їх трансформації під час війни; сприяти самоідентифікації через відновлення чи формування нових цінностей; показати взаємозв'язок між цінностями та поведінкою; відпрацювати практичні навички вибору поведінки відповідно до цінностей. Окрім цього, на заняттях учасники мають можливість усвідомити власні потреби та відповідальність стосовно себе і партнера в інтимних взаєминах; формувати відповідальну статеву поведінку, що сприяє збереженню репродуктивного здоров'я, профілактиці домашнього насильства, сприяє усвідомленню поваги до кордонів і потреб іншої людини. Також у цьому блоці надається інформація щодо таких понять, як стереотипи, упередження та дискримінація; розглядається вплив стереотипів та упереджень на ставлення до інших людей та власну поведінку.

Заняття блоку «Я та світ» сприяють усвідомленню важливості прийняття виважених рішень, розвитку критичного мислення в контексті ухвалення швидких та важливих рішень, у тому числі в часи війни, надають можливість учасникам розглянути як сильні емоції та стрес у період війни впливають на прийняття рішень. Крім того, учасники розглядають поняття «зміни» і «втрати» в часи війни як процес адаптації та закріплюють навички помічати та реагувати на зміни в житті й використовувати їх як поштовх до нової мети.

Заключні заняття спрямовані на розвиток життєстійкості учасників: визначення індивідуальних відмінностей в реагуванні на стрес; навчання різним способам самодопомоги та допомоги іншим у разі стресу; виховання мотиваційних основ до власної психогігієни; аналіз впливу викликів і змін на людину та її оточення, а також власний життєвий шлях у цьому контексті; розгляд доступних ресурсів для руху у майбутнє.

Програма «Коло сили» – це справжня спільнота, де учасники отримують не лише нові знання, а й знаходять підтримку та обмін досвідом. Як зазначають самі учасники програми, проведений у колі час збагачує емоційний досвід та допомагає краще зрозуміти почуття та стани як свої, так і інших людей, сприяє налагодженню взаєморозуміння в родині та з іншими людьми. У 2023 році учасниками програми стали

460 підлітків і дорослих в Бердичеві, Луцьку, Сарнах, Смілі, Черкасах та Чернівцях та проведено вже 103 заняття для найменших учасників [3].

Теплі зустрічі та відверті розмови, турбота й увага до кожного допомагають учасникам ідентифікувати свої цінності, зрозуміти їх трансформацію під час війни, стабілізувати психоемоційний стан, збагатити власну скарбничку регулювання емоцій, сприяють формуванню навичок безконфліктної та безпечної комунікації. Сьогодні так важливо об'єднуватись і триматися разом, відчувати підтримку й розуміння, адже діалог та взаємодопомога – це надзвичайний потужний ресурс нових життєвих можливостей та профілактики соціальних девіацій загалом.

Список використаних джерел

1. Козут М. Г., Зан М. І., Переш І. Є. Соціальна девіація: поняття та класифікація. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 59. Том 1. 2019. С. 55-59.
2. Плетка О. Психосоціальна підтримка підлітків, що пережили страхіття війни : методичний посібник. К. : Центр реадaptaції та реабілітації «ЯРМІЗ», 2022. 54 с.
3. Річний звіт 2023. URL : https://childfund.org.ua/Uploads/Files/Annual_reports/AR_2023_ukr.pdf
4. Сахань О. М. Соціальна девіантність в українському суспільстві як результат деструктивної політики влади. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Випуск 28. 2014. С. 77-94.

Бєлова І. О.,

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет

Губар О. Є.,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет

Котко А. А.,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність 232 Соціальне забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет

ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ В ПРОЦЕСІ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК ЛОКАЛЬНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Військові дії та збройний конфлікт мають серйозний вплив на життя дітей, які стають свідками або безпосередніми жертвами цих подій. Такі діти зазнають фізичних та емоційних травм, втрати, стресу

та дезорієнтації. Станом на 14.03.2024 р., за офіційною інформацією ювенальних прокурорів, 535 дітей загинули та понад 1255 отримали поранення різного ступеня тяжкості [1].

Однак, наслідки війни для дітей не обмежуються лише фізичними травмами. Вони також дуже чутливі до психологічних травм і стресу, пов'язаного з військовими конфліктами (рис.1).

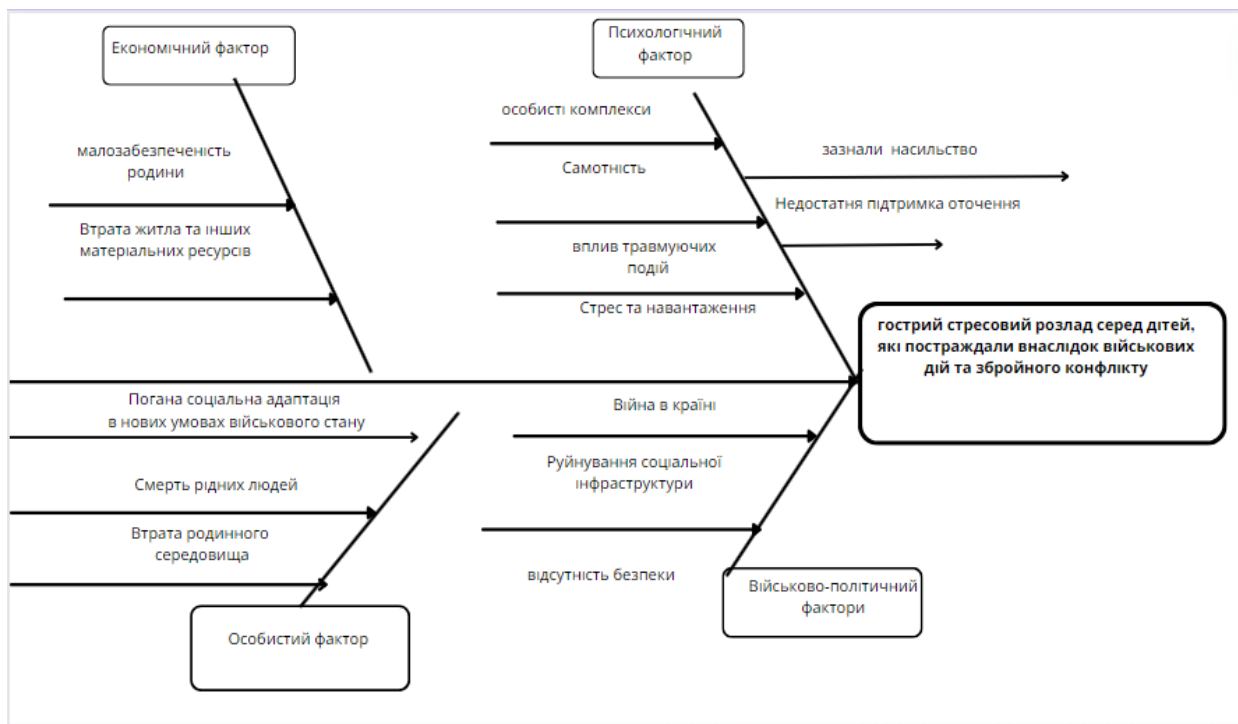

Рис.1. Фактори впливу на стресовий розлад дітей, які постраждали внаслідок військових дій та збройного конфлікту.

Особливості травматичного стресу у дітей включають такі аспекти:

1 - *гострий стресовий розлад*, що проявляється в повторюваних спогадах, кошмарах, тривозі, гіперпильності, інтрузіях або униканні спогадів про подію;

2 - *депресія та тривога* – діти можуть почуватися безнадійними, пригніченими, втратити інтерес до раніше улюблених занять та демонструвати низький настрій, переживати постійну тривогу, страх, нервозність;

3 - *соціальна та емоційна дезадаптація*: проблеми зі здатністю встановлювати стабільні та здорові взаємини з іншими людьми, відчуття відчуженості, недовіри, агресії або, навпаки, прояв гіперзалежності від інших [2].

Діти втрачають нормальне дитинство та можливість насолоджуватися безпечними та здоровими дитячими заняттями. Вони позбавлені можливості отримувати повноцінно освіту, гратися у безпеці, розвивати свої таланти, формувати здорові навички соціальної взаємодії. Це може мати довготривалий вплив на їхній розвиток і майбутнє в цілому.

Однією із потужних та ефективних методик, яка може допомогти таким дітям в розумінні, вираженні та опрацюванні своїх емоцій та сприяти їхньому психологічному відновленню, є арт-терапія. Арт-терапія є формою психотерапії, яка використовує мистецтво та креативні процеси для сприяння самовираженню, розвитку та зціленню особи. Вона базується на упевненості в тому, що творчий процес і мистецтво мають потужний вплив на емоційний, психологічний та фізичний стан людини. У розумінні арт-терапії, сам процес творчості стає засобом комунікації та вираження тих емоцій, які можуть бути важко висловлені словами. Це особливо корисно для дітей, які можуть мати обмежену словесну здатність або досвід, що перевищує їх словесні навички [3].

Ми розробили соціальний проєкт «Арт-терапія відновлення» для дітей, які постраждали внаслідок військових дій та збройного конфлікту. Метою проєкту є згуртування дітей, які постраждали внаслідок військових дій та збройного конфлікту для проведення якнайменше 12 арт-терапевтичних занять на базі Безпечного простору створеного та облаштованого ГО «Десяте квітня» - Агентство ООН у справах біженців в Україні в період з березня по травень 2024 року.

У рамках арт-терапії діти використовують різні художні матеріали, такі як фарби, фломастери, кольорові олівці, повітряний пластилін для творчого вираження своїх думок, емоцій та переживань. Цей процес надає можливість дітям створювати образи, символи та метафори, які відображають їхні внутрішні стани. Мистецтво стає мовою, через яку діти можуть виразити навіть складні або неказані почуття. Вони можуть створювати малюнки, скульптури або інші художні проєкти, що відображають їхні страхи, турботи, радості, фантазії та інші аспекти їхнього внутрішнього світу. Це допомагає дітям впоратися з емоційними труднощами, зрозуміти себе краще та знайти шляхи до розвитку та змін.

Таким чином, важливо пам'ятати, що кожна дитина унікальна і може реагувати на травматичні події по-різному. Надання підтримки та ресурсів для відновлення фізичного та психологічного благополуччя є важливою складовою роботи з дітьми, які пережили війну. Через процес рефлексії дитина може отримати нові інсайти про себе. Вона може виявити певні теми, конфлікти або проблеми, які виникають у її житті, і почати шукати способи їх вирішення. Арт-терапія надає можливість дитині відстежувати свій розвиток, виявляти зміни та здатність до зцілення.

Список використаних джерел

1. *Війна в Україні.* URL:<https://suspilne.media/705362-535-ditej-zaginuli-v-ukraini-vnaslidok-zbrojnoi-agresii-rf-zrosla-kilkist-poranenih-ogpu/#:~:text=%>
2. *Основні методи Арт-терапії у роботі практичного психолога.* URL:<https://naurok.com.ua/osnovni-metodi-art-terapi-u-roboti-praktichnogo-psihologa-119428.html>
3. *Що треба знати про ПТСР?* URL:<https://www.unicef.org/ukraine/stories/about-post-traumatic-stress-disorder>

4. Журба, І., Якушев, О., Тернова, Л., Самара, Н., & Присяжненко, Ю. (2023). Основні напрямки та підходи щодо соціальної реабілітації учасників бойових дій в сучасних збройних конфліктах. *Ввічливість. Humanitas*, (4), 78–86. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.11>

Бичук І. О.,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

КРИЗОВЕ ВТРУЧАННЯ ЯК МОДЕЛЬ ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Згідно Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання: «кризове та екстрене втручання – термінове втручання в кризову ситуацію з метою негайного усунення або мінімізації наслідків такої ситуації, надання допомоги та підтримки, спрямованої на її подолання [2].

Життєва криза як закономірний етап розвитку є перехідним періодом життя, який має два види детермінації: внутрішню (обумовлену поступовими внутрішніми змінами) і зовнішню (обумовлену обставинами життя, труднощами міжособистісних стосунків, значущими життєвими подіями). Зазвичай, в основі кризи лежать втрати і страждання. І саме через таке сприйняття можливе розв'язання критичної ситуації, причому ці страждання виступають точками росту життєвого досвіду особистості [1].

Залежно від особливостей кризової ситуації виділяють такі види кризового та екстреного втручання:

1. Телефонне консультування («гаряча лінія» – за наявності).

Дана послуга полягає у наданні отримувачам соціальної послуги можливості швидко сповістити про кризову ситуацію, отримати необхідну інформацію та консультативну допомогу. Даний вид кризового втручання ставить на мені виконання наступних завдань: попередження розвитку кризової ситуації, залагодження її, запобігання підвищенню ризику, надання конкретні інструкції отримувачу соціальної послуги щодо зменшення ризику, вирішення проблем, які спровокували кризову ситуацію.

Отримувач соціальної послуги має право звернутися на телефонну лінію анонімно. Послугу телефонного консультування можна розглядати як перший етап кризового та екстреного втручання або самостійний вид – кризової допомоги. Звернення на телефонну лінію приймається надавачем соціальної послуги та фіксується в журналі реєстрації кризових ситуацій.

Початок надання соціальної послуги настає безпосередньо після зв'язку з отримувачем соціальної послуги.

Надавач соціальної послуги здійснює оцінку кризової ситуації зі слів отримувача соціальної послуги, за потреби надає чіткі інструкції щодо зменшення небезпеки, інформує його про можливості отримання допомоги і починає телефонне консультування або перенаправляє отримувача соціальної послуги в організацію, діяльність якої відповідає заявленим потребам і проблемам [2].

2. Екстрена допомога.

Екстрена допомога надається в разі загрози життю та здоров'ю отримувача соціальної послуги негайно, але не пізніше ніж протягом 24 годин після отримання повідомлення про кризову ситуацію.

Екстрена допомога ставить перед собою наступні завдання – усунути загрозу, небезпеку для здоров'я та життя отримувача соціальної послуги, надати безпечне місце, психологічну підтримку, знизити рівень напруження та стресу, забезпечити базові потреби отримувача соціальної послуги.

Під час надання екстреної допомоги відповідальність за прийняття рішень щодо ситуації покладається на надавачів соціальної послуги. Екстрена допомога може бути частиною кризового та екстреного втручання.

3. Короткочасна допомога. Короткочасна допомога надається протягом 48 годин після отримання повідомлення про кризову ситуацію. Завдання короткочасної кризової допомоги – не допустити збільшення кризової ситуації, за потреби направити отримувача соціальної послуги до безпечного місця перебування для формування у нього ефективних стратегій адаптації до стресу, подолання наслідків стресу, спричиненого кризовою ситуацією, забезпечення психологічної підтримки, зниження рівня напруження та стресу, забезпечення базових потреб отримувача соціальної послуги [2]. Короткочасна кризова допомога може бути частиною кризового та екстреного втручання.

4. Кризове консультування може бути частиною екстреної допомоги та короткочасної кризової допомоги, а також може виступати як окремий вид кризового втручання. Кризове консультування надається в таких формах: індивідуальне; групове; сімейне.

Кризове консультування надається протягом 24 годин після настання кризи. Завдання кризового консультування – обговорити та узгодити з отримувачем і спрямувати на формування навичок подолання стресу, визначення психологічних механізмів подолання наслідків кризової ситуації тощо [2].

Кризове втручання як модель практики соціальної роботи, який практикується в Україні для виведення сімей, людей з кризових станів, передбачає втручання в певних обмежених ситуаціях в сім'ю, а саме, коли існує загроза життю і здоров'ю дітей, насильство і жорстокість. Такі

ситуації можливі в будь-яких сім'ях, незалежно від їх статусу і матеріального становища.

Список використаних джерел

1. Албул І.В. *Життєві кризи: сутність, причини виникнення, соціальна допомога.* URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/9625/1/%D0%90%D0%BB%D0%B1%D1%83%D0%BB_%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf (дата звернення: 25.05.2024).
2. *Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання: Наказ Міністерства соціальної політики від 01.07.2016 № 71.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16#Text> (дата звернення: 25.05.2024).

Буднікова О. Л.,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність 053 Психологія,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди,
соціальна працівниця проекту Spilno Hub (м. Краків)

Романова І. А.,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

СПІВПРАЦЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ГРОМАДОЮ: РЕАЛІЗАЦІЯ МІСЦЕВИХ ПРОЄКТІВ (ДОСВІД ПОЛЬЩІ)

Система соціальної підтримки в Польщі, як і в Україні, складається з соціального страхування й державної соціальної допомоги. Управління соціального страхування (ZUS) підпорядковуються Міністерству праці та соціальної політики Польщі й надають підтримку соціально-застрахованим особам.

Осередки соціальної допомоги - це установи соцзахисту на рівні міста (miejski ośrodek pomocy społecznej – MOPS) або гміни (gminny ośrodek pomocy społecznej – GOPS), підпорядковані Міністерству сім'ї, праці та соціальної політики, які надають підтримку особам та родинам, котрі опинилися у складних життєвих обставинах та не можуть подолати їх власними силами (фінансова скрута; сирітство; безпритульність; безробіття; інвалідність; тривала або важка хвороба; насильство в сім'ї; торгівля людьми; материнство або багатодітність; потреба у допомозі щодо опіки та ведення домашнього господарства, особливо в неповних і багатодітних сім'ях; труднощі в інтеграції іноземців, біженців; труднощі в адаптації до життя після звільнення з місць позбавлення волі; алкоголізм або наркоманія; нещасний випадок або інша кризова

ситуація). MOPS надають широкий спектр послуг: одноразові чи регулярні виплати; натуральна підтримка (забезпечення ліками, одягом, їжею чи іншими засобами для задоволення щоденних життєвих потреб); допомога у догляді за людьми з інвалідністю; спеціалізовані консультації – психологічні, юридичні, сімейні, соціальні тощо; надання тимчасового притулку; підтримка в будинках для матерів з малолітніми дітьми та вагітних жінок; організація похорону тощо. Право на таку допомогу мають як поляки, так і іноземці, котрі мешкають у Польщі легально (довгострокові резиденти країн ЄС; особи, котрі користуються додатковим та тимчасовим захистом (українці, яким присвоєно номер PESEL зі статусом UKR), біженці (з відповідним статусом), а також ті, хто має дозвіл на перебування).

Одним з провідних напрямів діяльності соціальних працівників територіальних осередків соціальної допомоги є розвиток потенціалу локальних громад. Інструментом розв'язання соціальних проблем є реалізація місцевих проектів, які спираються на ресурси громади.

Алгоритм взаємодії соціального працівника з громадою здійснюється за такою схемою. На початковому етапі відбувається діагностування потреб локальної громади. Виявляються соціальні проблеми осередку, що необхідно вирішити.

Причинами, що викликають певні негаразди можуть бути:

- недостатня розвиненість інфраструктури (школи, садочки, підприємства);
- соціальна ізоляція від життя міської громади;
- недостатня транспортна комунікація;
- відсутність осередків культури тощо.

Ці фактори можуть сприяти проявам негативних явищ у локальній громаді: безробіття, зловживання алкоголем та наркотичними речовинами, прояви девіантної поведінки тощо.

Соціальними працівниками розробляється програма, початком якої є проведення масових соціально-мистецьких чи спортивних заходів в осередку, що активізує мешканців і зацікавлює у подальшій співпраці. Під час таких заходів виявляються ресурси, на які можна спиратися в процесі роботи (активні мешканці, лідери).

Наступний крок – внесення пропозицій, щодо можливих напрямів реалізації соціальних ініціатив самими мешканцями. На цьому етапі особливо важливим є схвалення подальших дій самими учасниками реалізації майбутнього проекту. Мешканці мають взяти на себе ініціативу щодо його впровадження. І саме цей етап потребує найбільших зусиль з боку соціальних працівників. Як правило, характерними проблемами, з якими стикаються соціальні працівники, є пасивність членів громади до активного розв'язання питань.

Далі соціальні працівники допомагають мешканцям готувати грантову заявку для фінансування проекту з місцевого бюджету. У заявці обґрунтовується важливість проведення ініціатив, очікувані

результати від реалізації проєкту. Варто зазначити, що заявка є простою за формою й термін її розгляду місцевою владою є не тривалим, що надає можливість оперативно вирішувати соціальні завдання.

Таким прикладом є робота в одному з передмість м. Варшави (м. Радом), де соціальні працівники, впроваджуючи проєкти з громадою, отримали фінансування з місцевого бюджету та силами мешканців локальної громади було створено: спортивний майданчик; місця для неформальних зустрічей мешканців; громадська бібліотека тощо. Повний цикл кожного з цих проєктів зайняв три місяці.

Ключовими позитивними аспектами подібної соціальної практики є гнучкість, швидкість, соціальна включеність мешканців громади, варіативність напрямів реалізації, а, головне, ініціаторами роботи є самі соціальні працівники, які діють на упередження та раннє виявлення нагальних соціальних потреб, що дає можливість своєчасного та результативного реагування на соціальні виклики, а головними реалізаторами – мешканці громади, що дозволяє зміцнювати соціальні зв'язки й брати на себе соціальну відповідальність.

Бурмака А. В.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

Костіна В. В.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З БАТЬКАМИ З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ТЕЛЕБАЧЕННЯ

Сучасне суспільство стикається з численними викликами у вихованні підлітків, особливо в умовах зростаючого впливу мас-медіа. Одним із ефективних інструментів, який може бути використаний для соціального виховання підлітків, є телебачення. Це потужний засіб комунікації, який не тільки розважає, але й має значний потенціал для освітнього та виховного впливу, тому соціальні педагоги мають підвищувати педагогічну культуру батьків підлітків з метою налагодження ефективної співпраці з сім'єю для створення умов для

використовувати телевізійного контенту під час спільного цікавого і змістовного проведення дозвілля.

Як зазначають дослідники [2, 3], для успішного соціального виховання дітей та молоді в сучасних умовах важливим є розвиток соціально-емоційних навичок та базування на філософії антропоцентризму, що дозволяє сформулювати активну суб'єктну позицію вихованця, розвинути його духовну культуру та сприяти успішній самореалізації.

Соціальний педагог може починати роботу з батьками з ознайомлення їх з можливостями, які надає використання телебачення у якості сучасного засобу соціального виховання підлітків. Варто наголосити на важливості підбору якісного контенту, який сприятиме розвитку у підлітків таких важливих соціальних характеристик як толерантність, доброта, соціальна ініціативність та активність, повага до оточуючих, вміння прийти на допомогу, бажання працювати в команді, комунікативні якості, ввічливість та ін. З цією метою можна запропонувати спільний перегляд та з подальшим обговоренням таких телевізійних програм, як: «Світ навиворіт», «Україна вражає», наукове шоу «Шо? Як?», «Історична правда з Вахтангом Кіпіані», та шоу про здорове харчування і спорт «Clean & Delicious/HealthNut Nutrition», які можуть значно розширити кругозір підлітків, знайомлячи їх з різними культурами, історичними подіями та науковими досягненнями [1].

Організація роботи з батьками може включати регулярні зустрічі та семінари, на яких соціальний педагог буде представляти та аналізувати різні телевізійні програми, підкреслюючи їх освітній потенціал. Важливо надавати батькам конкретні приклади, як певний телевізійний контент може бути використаний для розвитку критичного мислення, емпатії, толерантності та інших важливих соціальних якостей у підлітків. Наприклад, через документальні фільми, які висвітлюють проблеми екології або соціальної справедливості, підлітки можуть отримати глибше розуміння сучасних глобальних викликів та необхідності сталого розвитку, а також обговорення важливих соціальних проблем наркотичної чи алкогольної залежності та їх запобігання.

Крім того, соціальний педагог закладу загальної середньої освіти має навчати батьків, як залучати підлітків до обговорення побаченого на екрані, стимулюючи їх до аналізу та критичного мислення [4]. Це може включати обговорення сюжетів, персонажів, проблем та тем, піднятих у програмі, а також пошук їхнього відображення у реальному житті підлітків. Такий підхід сприятиме розвитку навичок медіаграмотності у підлітків, допомагаючи їм відрізняти достовірну інформацію від дезінформації чи інформації з упередженим змістом. Важливим аспектом роботи з батьками є також надання рекомендацій щодо балансу між часом, проведеним перед екраном телевізора чи комп'ютера, та іншими видами діяльності [4]. Соціальний працівник

повинен наголошувати на необхідності інтегрувати перегляд телевізійних програм з активними видами діяльності, такими як спорт, творчість та соціальні взаємодії. Це дозволить забезпечити всебічний розвиток підлітків та уникнути негативних наслідків, пов'язаних з надмірним використанням медіа.

Ефективними в напрямі соціального виховання підлітків є телевізійні шоу, які демонструють персонажів у соціальних діях, таких як допомога іншим, мирне вирішення конфліктів і сприяння соціальній інклюзії [1]. Ці програми можуть надихнути підлітків прийняти подібну поведінку у власному житті, формуючи позитивні цінності та навички. Такі шоу також відіграють профілактичну роль, підвищуючи обізнаність підлітків щодо соціально небажаних явищ, як-от булінг, кібергрумінг, торгівля людьми, зловживання психоактивними речовинами та дискримінація. Вони надають важливу інформацію про те, як вирішувати та запобігати цим проблемам, допомагаючи молодим людям уникати негативних впливів та приймати обґрунтовані рішення в складних ситуаціях.

Крім того, телебачення може сприяти соціальній просвіті підлітків, зображуючи персонажів із різним етнічним походженням, релігією, культурою, сексуальною орієнтацією та здібностями [1]. Такі програми сприяють розвитку толерантності та поваги до різноманітності, допомагаючи підліткам розуміти й цінувати відмінності між людьми. Телебачення також може активно сприяти спростуванню стереотипів, а також пропаганді соціальної рівності та справедливості, показуючи різноманітні сюжетні лінії та персонажів та, даючи підліткам, самим можливість проаналізувати їхню поведінку та прийняти виважене рішення. Це допомагає підліткам розвивати більш гендерно-чутливий світогляд, що є важливим кроком до формування гармонійного та справедливого суспільства у майбутньому.

Однак неконтрольоване споживання підлітками різних телевізійних продуктів може мати і негативний вплив на формування їхньої особистості, бо деяка відеопродукція може демонструвати сцени насильства, агресії та шкідливої поведінки. Перегляд таких програм може призводити до підвищення рівня агресії, формування неправильних моделей поведінки та зниження чутливості до насильства, тому потребує контролю з боку батьків, що є відповідальними агентами соціалізації дітей підліткового віку.

У ході дослідження нами відібрано цікаву відеопродукцію, що можна запропонувати батькам для організації спільних переглядів з підлітками з метою організації змістовного дозвілля: мультфільм «Енканто», що дозволяє усвідомити важливість сім'ї та необхідності проявляти любов до кожного її члена, незважаючи від їхньої дивакуватості чи відсутності талантів; мультфільм «Книга життя» вчить, що любов є вищим почуттям та завжди перемагає жорстокість; фільм «Чарлі та шоколадна фабрика» показує, що потрібно бути самим собою,

простою та доброзичливою особистістю на противагу наглості, надмірної самовпевненості та егоїзму.

Отже, організація роботи з батьками у напрямі їхньої просвіти щодо можливостей використання засобів телебачення у соціальному вихованні підлітків має включати їхнє систематичне навчання, надання конкретних рекомендацій щодо вибору контенту та його аналізу, а також сприяння розвитку медіаграмотності та критичного мислення у підлітків під час спільного проведення дозвілля з використанням засобів телебачення. Соціальний педагог повинен активно залучати батьків до цього процесу, створюючи сприятливі умови для ефективного використання телевізійного контенту у виховному процесі.

Список використаних джерел

1. Бурмака А. В. Соціальне виховання підлітків засобами телебачення. Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищ. освіти, Харків, 19 трав. 2023 р. С. 119–121.
2. Венгловська О. А., Елькін О. Б., Марущенко О. А., Федоренко О. Ф. Упровадження компонентів розвитку емоційного інтелекту в учнівства: практичний поради́ник педагогам закладів загальної середньої освіти. УІРО, 2023. 18 с.
3. Костіна В. Організація соціально-виховної роботи з дітьми та молоддю як основа розвитку професійного потенціалу фахівців соціальної сфери. Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Педагогіка. 2023. 16 (31). [https://doi.org/10.33296/2707-0255-16\(31\)-12](https://doi.org/10.33296/2707-0255-16(31)-12).
4. Покуліта І. К. Медіапрактики у соціальній роботі. Київ: «Політехніка», 2020. 192 с.

Демчик Н. О.,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ПАРТНЕРСТВО СІМ'Ї, ШКОЛИ ТА ГРОМАДИ У ПІДГОТОВЦІ УЧНІВ ДО СТВОРЕННЯ СІМ'Ї: ДОСВІД ШВЕЦІЇ

Міжнародні дослідження свідчать, що педагоги, які здійснюють підготовку учнів та молоді до створення сім'ї, недостатньо підготовлені до налагодження ефективного партнерства у системі «сім'я – школа», де виявляється особливо складною робота педагогів із сім'ями в даному напрямі. Тому саме це питання потребує нашої уваги через програми підготовки вчителів для закладів освіти скандинавських країн, зокрема Швеції.

За попередніми міжнародними спостереженнями, як зазначають Дж. Епштейн (J. Epstein) та М. Сандерс (M. Sanders), варто «переносити фокус у даній сфері із участі тільки батьків до практики залучення, крім сім'ї, ще й громади, що дозволяє педагогам, батькам і

представникам громад працювати разом, підтримуючи таким чином успішність учнів та покращувати якість роботи закладів освіти у напрямі підготовки учнів до створення сім'ї» [3].

Вживання терміну «партнерство» передбачає визначення спільних цілей, а також спільність інтересів та відповідальність за навчання й розвиток дітей у всіх сферах життя у закладі освіти та за його межами. Науковці Ж. Флесса (*J. Flessa*) та Х. Грегуар (*H. Gregoire*) переконані, що партнерство дає можливості для успіху учня, всебічного розвитку не лише в академічному, а й соціальному, емоційному та інших аспектах. Партнерство також є важливою складовою освітньої діяльності закладу, де можливе відкрите спілкування, безпосередня участь у вдосконаленні діяльності закладу освіти та у прийнятті важливих рішень [4].

У Швеції більшість програм для вчителів пропонує незалежну освіту у вигляді курсів по роботі з батьками та сім'єю. Однак, вивчаючи, як саме родинно-шкільне партнерство (*family-school partnerships (FSP)*) реалізоване в шведських програмах підготовки вчителів закладів освіти та їх результати, науковцями встановлено, що недостатньо. Попередні дослідження засвідчують, що підготовка – це не лише питання включення FSP до навчальної програми педагогічної освіти, але також й урахування особистісних характеристик, попередніх знань та практичного досвіду майбутніх учителів у системі «сім'я – школа», а також, вплив різних факторів на формування їхніх поглядів, ставлень та уявлень про FSP [7].

У працях Е. де Брюїне та ін. (*E. J. de Bruïne et al.*) «Підготовка кандидатів у вчителі до партнерства сім'я – школа» (*«Preparing teacher candidates for family-school partnership»*) [1] та Б. Грауе та С. Браун (*B. Graue & C. Brown*) «Уявлення вчителів про сім'ю та навчання в школі» (*«Preservice teachers' notions of families and schooling»*) вивчається сприйняття, знання та досвід майбутніх учителів про FSP у питанні підготовки учнів до створення сім'ї, що дає можливість краще зрозуміти практику FSP і отримати уявлення про те, як педагогічна освіта може надати студентам-вчителям достатні знання та навички для роботи з родинами [2].

Для нашого дослідження проблеми підготовки учнівської молоді до створення сім'ї є дослідження шведських науковців, які намагалися вирішити наступні питання [7]:

1. Які можливості та виклики стоять перед педагогами щодо FSP на основі їхніх знань і попереднього досвіду?

2. Які компетентності, на думку майбутніх педагогів, є вирішальними для FSP і як оцінюють свою готовність до майбутньої роботи з родинами?

3. Як можна покращити педагогічну освіту майбутніх педагогів, аби підвищити свою готовність до FSP?

За результатами досліджень встановлено, що компетентності, якими повинні володіти майбутні вчителі Швеції, необхідні для FSP, передбачають системний підхід на всіх рівнях – особи, школи, місцевої громади та фахівця-професіонала. С. Шерідан (S. Sheridan) та ін. виділяють три взаємозалежні складові компетентності майбутнього педагога: перша, який характеризується знаннями вихователів та їх здатність до рефлексії через позитивне ставлення до змін; друга – здатність майбутніх педагогів керувати, організовувати та оцінювати різні завдання та третя – здатність до комунікації, соціальної взаємодії тощо, які потрібно постійно розвивати, враховуючи суспільні зміни [5].

Отже, отримані шведськими науковцями результати досліджень зможуть забезпечити наукову основу на вдосконалення навчальних програм закладів освіти.

Список використаних джерел

1. de Bruïne E.J., Martijn Willemse T., D'Haem J., Peter Griswold P., Vloeberghs L. & van Eynde S. *Preparing teacher candidates for family–school partnerships. European Journal of Teacher Education*, 2014. № 37(4). Pp. 409–425.
2. Graue B. & Brown C. *Preservice teachers' notions of families and schooling. Teaching and Teacher Education* 2003. № 19(7). Pp. 719–735.
3. Epstein J. L., & Sanders M. G. *Prospects for change: Preparing educators for school, family, and community partnerships. Peabody Journal of Education*, 2006. № 81(2). Pp. 81–120.
4. Flessa J., Gregoire H. *School leadership for authentic family and community partnerships: Research perspectives for transforming practice // Policy aspirations and dilemmas of implementation: Leadership for partnerships in Ontario, Canada. In Auerbach, S. (Ed.). 2012. Pp. 115–132.*
5. Sheridan S., Williams P., Sandberg A., & Vuorinen T. *Preschool teaching in Sweden – a profession in change. Educational Research*, 2011. № 53(4). Pp. 415–437.
6. Tallberg-Broman I. *Delstudie 1: Förskola till stöd för barns utveckling och lärande. In Förskola tidig intervention: delrapport från SKOLFORSK projektet [Part study 1: Preschool to support children's development and learning. In Preschool early intervention interim report from the SKOLFORSK project]. 2015. Vetenskapsrådet*
7. Vuorinen Tuula & Gu Limin. *Swedish preschool student teachers' views on family–(pre)school partnerships. International Journal about Parents in Education* 2023 – 13. August 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/373473861_Swedish_preschool_student_teachers%27_views_on_family-preschool_partnerships

Дуля А. В.,
*доктор філософії за спеціальністю 231 Соціальна робота,
старший викладач кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКИМИ БІЖЕНЦЯМИ

Вторгнення Російської Федерації на території України змусило мільйони українців покинути свої домівки в пошуках безпеки за межами своєї країни.

Станом на 31 січня 2024 року 4,3 мільйони українців залишили свої домівки і отримали статус тимчасового захисту в країнах Європейського Союзу. Найбільша кількість українських біженців перебуває в таких країнах як: Німеччина – 1270150 осіб, Польща – 951560 осіб, Чехія – 381190 осіб [5].

Біженці становлять найбільш вразливий соціальний шар населення будь-якої країни. Попри всебічну допомогу та підтримку, яку отримують українські біженці за кордоном, їхнє становище залишається ризикованим. Зовсім не завжди умови життя, матеріальне забезпечення, доступ до медичних послуг мають належний рівень.

Біженці можуть мати такі проблем, як: мовні бар'єри та обмежені знання культури, що ускладнює процес інтеграції в нове середовище; житлові та економічні труднощі; безробіття; недостатність міжнародного захисту; обмежений доступ до освіти, працевлаштування, медичної допомоги та соціальних послуг; дискримінація; труднощі з адаптацією; соціальна ізоляція; фізичні та психологічні травми, отримані внаслідок війни. Також в біженців часто спостерігаються психологічні проблеми, такі як: страх, тривога, апатія та депресія, почуття смутку та невпевненість у майбутньому, посттравматичний стресовий розлад, панічні атаки, тривожні спогади або кошмари.

Відповідно до проблем, які існують в українських біженців важливо, щоб приймаючі країни та міжнародні організації здійснювали соціальну роботу з даною групою отримувачів соціальних послуг враховуючи їхній психологічний стан, проблеми та індивідуальні потреби. Це сприятиме покращенню матеріального добробуту, психологічній стійкості та успішній інтеграції в нове суспільство.

Слід зазначити, що на сьогодні, соціальна допомога даній групі отримувачів соціальних послуг є складовою соціальної політики майже кожної країни Європейського Союзу, і одночасно вважається невід'ємним компонентом системи соціального захисту і соціальної роботи зокрема. Але в кожній країні соціальна робота з українськими біженцями має свої особливості. Розглянемо їх детальніше.

Нині, країною де перебуває найбільша кількість українських біженців є Німеччина. Німецька модель соціальної роботи з даною групою отримувачів соціальних послуг вражає своєю комплексністю та ефективністю, де акцент робиться на інтеграції українських біженців у нове суспільство.

Відповідно до законодавства Німеччини, прийом та переселення біженців відбувається через тимчасові притулки, що надають підтримку на період адаптації. В даній країні біженці з України мають право на доступ до житла, медичні послуги, освіти, працевлаштування, фінансову допомогу на перші місяці перебування, інтеграцію через курси мови, професійну підготовку та культурні програми.

Закон Німеччини «Про інтеграцію та забезпечення участі біженців та осіб з правом на міжнародний захист» передбачає створення умов для розвитку освітніх та професійних можливостей для біженців. З метою виконання зазначеного закону державними та недержавними організаціями розробляються та реалізуються програми навчання та інтеграції, які спрямовані на вивчення німецької мови та визначення шляхів включення українських біженців в німецьке суспільство. Соціальні працівники в межах інтеграційних програм надають біженцям необхідну інформаційну, юридичну підтримку та соціальні послуги відповідно до їхніх проблем і потреб [4].

Наступною країною, яка швидко й ефективно зреагувала на нові виклики пов'язані з вимушеною міграцією українців є Польща. В Польщі соціальна допомога даній групі отримувачів соціальних послуг стала частиною системи державної допомоги. Для українських біженців були створені спеціалізовані установи, такі як: інформаційні центри для біженців, пункти допомоги та пункти тимчасового проживання. Соціальна робота з українськими біженцями в цій країні передбачає надання різних видів соціальної допомоги, а саме: інформаційної, юридичної, медичної, матеріальної, психологічної та гуманітарної допомоги; допомоги з пошуком тимчасового житла; забезпечення права на освіту та працевлаштування.

З метою легального працевлаштування в цій країні українцям надається ідентифікаційний номер – PESEL. Також цікавим є те, що в Польщі українці можуть відкрити власний бізнес та сплачувати податок 8% [1].

Наступним цікавим досвідом соціальної роботи з українськими біженцями є досвід Чехії. З метою впровадження ефективного механізму забезпечення прав українських біженців та надання їм соціальних послуг у Чеській Республіці було підготовлено чотири закони, які спільно називаються «Lex Ukraine». Відповідно до цих законів українські біженці мають право на: візове та медичне страхування; вільний доступ до ринку праці та допомогу по безробіттю; соціальну безпеку та послуги; освіту.

Біженцям в Чехії надається матеріальна допомога по безробіттю; підтримка в рамках активної політики зайнятості; допомога з пошуком роботи; забезпечення права працювати в соціальних службах та дитячих колективах; проведення курсів чеської мови; перепідготовка; забезпечення доступу до освіти (влаштування в дитячі садки, початкові та середні школи, консерваторії та вищі професійні школи); забезпечення спеціальною гуманітарною допомогою та правом на безкоштовні соціальні послуги [6].

Також, на наш погляд, цікавим є досвід соціальної роботи з українськими біженцями в Франції. Адже, в Франції сформована дієва система соціальної роботи з біженцями, яка ґрунтується на міжсекторальному партнерстві між державними та недержавними організаціями, а також місцевими органами влади.

Законодавча база Франції визначає процедуру надання притулку біженцям і спрямована на захист біженців та надання необхідної підтримки та допомоги. Відповідно до законів Франції державні та недержавні установи надають біженцям медичну та психосоціальну підтримку, забезпечують доступ до освіти та сприяють в працевлаштуванні та пошуку житла.

Управління імміграції та інтеграції Франції керує прийомом біженців, надаючи їм житло, фінансову підтримку та доступ до медичної допомоги.

Місцеві органи влади, такі як муніципалітети надають біженцям мовні курси, професійне навчання та інші допоміжні послуги з метою працевлаштування та інтеграції даної групи отримувачів соціальних послуг у французьке суспільство.

Недержавні організації, такі як: Французький Червоний Хрест, Лікарі без кордонів, Асоціація Pierre Valdo надають інформаційну, юридичну, медичну та гуманітарну допомогу біженцям, сприяють в соціальній та професійній інтеграції, отриманні житла [3].

Аналіз стану соціальної роботи з українськими біженцями в Італії показав, що дана група отримувачів соціальних послуг має право на міжнародний захист; розміщення у приймальних центрах, де надаються базові послуги, такі як проживання, харчування, медична допомога та консультації. В Італії біженцям забезпечується доступ до житла (проживання в спеціальних притулках, оренда житла або розміщення в громадських приміщеннях); доступ до освіти та здоров'я (надання освітніх, медичних та соціальних послуг); доступ до ринку праці.

Уряд Італії реалізовує програми та послуги для соціальної підтримки та інтеграції біженців, включаючи навчання мови, професійну підготовку, доступ до різних видів соціальних послуг. Ці програми мають на меті допомогти біженцям працевлаштуватись та інтегруватися в італійське суспільство. Державні та недержавні організації в Італії надають соціальну підтримку біженцям у вигляді консультацій,

інформування, психологічної допомоги, підтримки в інтеграції, допомоги з оформленням необхідних документів [2].

Отже, проаналізувавши зарубіжний досвід соціальної роботи з українськими біженцями, ми визначили, що соціальна інтеграція є особливо важливою для людей, які переселилися в іншу країну. Таким чином, приймаючі країни повинні здійснювати комплексну соціальну роботу з метою соціальної інтеграції біженців шляхом забезпечення їхнього доступу до мовних курсів, освіти, ринку праці, медичних та соціальних послуг.

Список використаних джерел

1. Дуля А. В. Особливості соціальної допомоги особам, які потребують тимчасового захисту в Польській Республіці. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. 2. С. 82–88, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.11>.
2. Італія для українців у 2024 році: як оформити захист, соціальна підтримка та основні зміни для біженців. *Visit Ukraine*. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/187/italy-opened-its-door-to-ukrainian-refugees> (дата звернення: 29.05.2024).
3. Світська держава. *Stud.com.ua*. URL: https://stud.com.ua/82233/pravo/svitska_derzhava (дата звернення: 22.05.2024).
4. Соціальна статистика. Офіційний сайт Федерального статистичного управління Німеччини. URL: <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/SocialStatistics> (дата звернення: 23.05.2024).
5. Number of people under temporary protection at 4.3 million. Language selection | European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240308-3> (date of access: 25.05.2024).
6. Micháľková J., Englund A. Lex Ukraine – law on residence of refugees from Ukraine in the Czech Republic. *Deloitte Live*. URL: <https://www.dreport.cz/en/blog/lex-ukraine-law-on-residence-of-refugees-from-ukraine-in-the-czech-republic/> (дата звернення: 23.05.2024).

Губар О. Є.,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет*

АРТ-ТЕРАПІЯ У ПСИХОКОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ

Військові конфлікти та бойові дії мають значний вплив на дітей, які стають свідками або жертвами цих подій, що завдають психологічних травм. Діти можуть бути свідками артилерійських обстрілів і стрілянини, бачити руйнування своїх міст або сіл, власних домівок, поранених або загиблих, катування та вбивства, масову загибель людей. Також діти можуть самі отримати поранення. Станом на 27.05.2024 р., за офіційними даними ювенальних прокурорів, через повномасштабну збройну агресію росії постраждало понад 1899 дітей, 548 дітей

загинули, а понад 1351 отримали поранення різного ступеня тяжкості [1].

Зазначений досвід може стати причиною розвитку різноманітних психологічних проблем у дітей, в тому числі, й посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Ознаками проявлення посттравматичного стресу є: нав'язливі спогади, уникання думок і розмов про травматичну подію та фізіологічне перезбудження.

Спогади про травматичну подію можуть бути настільки інтенсивними, що вони мимоволі проникають у свідомість. Природною реакцією на це є намагання витіснити ці спогади та уникати всього, що може їх нагадувати. Однак це приносить лише тимчасове полегшення. У довгостроковій перспективі проблема тільки загострюється, оскільки пам'ять не може повністю обробити ці спогади. Тому вони продовжують повертатися у вигляді нав'язливих образів і нічних кошмарів. Виникає замкнене коло, де спогади викликають ще більше уникання, і навпаки. Якщо дитина під час війни зазнає кількох травматичних подій, проблеми стають ще серйознішими. Відсутність належної допомоги негативно впливає на життя дитини як вдома, так і в школі. Тому дуже важливо надати дітям підтримку якомога швидше, щоб уникнути тривалого стресу та прискорити їхнє відновлення.

Однією з потужних і дієвих методик, яка допомагає дітям розуміти, висловлювати та обробляти свої емоції, а також сприяє їхньому психологічному відновленню, є арт-терапія. Арт-терапія - це форма психотерапії, що використовує мистецтво та творчі процеси для сприяння самовираженню, розвитку та зціленню. Вона ґрунтується на переконанні, що творчий процес і мистецтво мають значний вплив на емоційний, психологічний і фізичний стан людини. У рамках арт-терапії творчість стає засобом комунікації та вираження емоцій, які важко передати словами. Це особливо корисно для дітей, у яких може бути обмежений словниковий запас або досвід, що перевершує їхні мовні навички [2].

Арт-терапія будується на таких принципах:

1 - *непрямий підхід* - вираження своїх почуттів через творчість, замість прямого розмовного аналізу, що дозволяє дітям відчувати більшу свободу і безпеку при вираженні своїх емоцій;

2 - *вільний процес* - можливість експериментувати, творити без обмежень та оцінок, що сприяє розкриттю внутрішнього світу дитини та виявленню нових способів самовираження;

3 - *візуальна мова* - діти можуть створювати образи, символи та метафори, які відображають їхні внутрішні переживання;

4 - *індивідуальний підхід* - творчий процес і методи арт-терапії адаптуються до особистих особливостей, вікових характеристик, розвитку та потреб кожної дитини [2].

Нині методика арт-терапії визнана найбільш ефективною при роботі з дітьми, що постраждали внаслідок військових дій. Дана

методика дозволяє у простий спосіб одночасно реалізувати декілька важливих функцій, що допомагають опрацювати дитині негативний травматичний досвід, зокрема:

- вираження емоцій за допомогою малюнку чи іншого виду творчості;
- встановлення комунікації із власними внутрішніми почуттями - творчий процес слугує мовою, через яку діти можуть виразити складні або невимовлені емоції;
- розуміння себе – створення образів, символів та метафор допомагає дітям краще зрозуміти свої внутрішні стани та переживання;
- емоційне звільнення та зниження стресу - процес малювання або ліплення може бути заспокійливим і знижувати рівень тривожності;
- обробка травми – діти можуть відтворювати свої страхи, негативні емоції та переживання через мистецтво, що сприяє обробці травматичних спогадів;
- створення позитивних асоціацій – творчий процес може створити позитивні асоціації, замінюючи негативні переживання на конструктивні;
- відновлення контролю – творчий процес дає дітям відчуття контролю над своїми діями та рішеннями, що важливо для відновлення після травми.

Найбільш поширеними методами арт-терапії при роботі з дітьми є:

1 - малювання та живопис – є фундаментальними методами арт-терапії, які допомагають дітям з ПТСР візуалізувати та виразити свої травматичні переживання. Ці методи дозволяють дітям зовнішньо відобразити свої внутрішні конфлікти та страхи, що сприяє їхньому усвідомленню та опрацюванню. Використання кольорів і форм може допомогти дітям ідентифікувати свої емоції, знизити рівень тривожності та покращити емоційний стан;

2 - ліплення та скульптура – ліплення з глини або пластиліну дає дітям можливість фізично взаємодіяти з матеріалом, що може бути особливо заспокійливим та терапевтичним. Цей процес дозволяє дітям вільно виражати свої почуття та думки через створення фізичних об'єктів, що допомагає знизити рівень стресу та напруги. Ліплення також сприяє розвитку тактильних відчуттів, що є важливим аспектом для дітей з ПТСР;

3 - терапія казками та рольові ігри – терапія казками та рольові ігри є ефективними методами для дітей з ПТСР, оскільки вони дозволяють дітям проєктувати свої переживання на казкових персонажів та сценарії. Це допомагає їм опосередковано обговорювати свої травматичні події та емоції, розвиваючи навички вирішення проблем та соціальної взаємодії. Такий підхід сприяє емоційному зціленню та інтеграції травматичного досвіду.

4 - колажування – допомагає дітям структурувати свої думки та почуття через використання різних матеріалів для створення зображень. Цей метод сприяє інтеграції різних аспектів їхнього травматичного досвіду, полегшуючи емоційне опрацювання та вербалізацію складних емоцій. Колажування також допомагає розвивати креативність та здатність до синтезу інформації;

5 - музична терапія – використання музики для вираження емоцій та зниження рівня стресу у дітей з ПТСР. Спів, гра на музичних інструментах та слухання музики можуть допомогти дітям регулювати емоційний стан, полегшуючи вираження внутрішніх переживань. Музика також сприяє розвитку слухового сприйняття та ритмічних здібностей, що є важливим для емоційної стабільності.

Методи арт-терапії, включаючи малювання, ліплення, терапію казками, колажування та музичну терапію, є ефективними засобами для роботи з дітьми, що страждають на ПТСР. Кожен з цих методів сприяє вираженню та опрацюванню травматичних переживань, зниженню рівня тривожності та покращенню психоемоційного стану. Арт-терапія допомагає дітям розвивати емоційну регуляцію, творчі здібності та соціальні навички, що є важливим для підтримання їхнього психічного здоров'я та зменшення наслідків стресу від військових дій.

Список використаних джерел

1. Богданьок О. 548 дітей загинули в Україні внаслідок збройної агресії РФ - ОГПУ. URL: <https://suspilne.media/754651-548-ditej-zaginuli-v-ukraini-vnaslidok-zbrojnoi-agresii-rf-ogpu/>
2. Основні методи Арт-терапії у роботі практичного психолога. URL: <https://naurok.com.ua/osnovni-metodi-art-terapi-u-roboti-praktichnogo-psihologa-119428.html>

Хорт А. М.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Знобей О. В.,
викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

НАПРЯМИ ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА В УМОВАХ КОЛЕДЖУ

Соціальне сирітство – це складне явище, яке потребує комплексного та системного підходу до його профілактики. Цей підхід повинен включати заходи на різних рівнях суспільства та бути спрямований на зміцнення сім'ї як найкращого середовища для виховання дитини. Пріоритетним завданням профілактики соціального

сирітства є своєчасне виявлення вразливих сімей та дітей, врегулювання доступності кожного члена сім'ї до соціальних послуг шляхом обстеження та оцінки їх потреб у таких послугах, а також активне їх залучення до вирішення власних проблем.

Одним із основних шляхів профілактики соціального сирітства є формування у молоді системи сімейних цінностей, зокрема: подружня вірність, піклування про дітей, піклування про батьків і старших у сім'ї, пошана предків, догляд за їхніми могилами, взаємна любов батьків, злагода та довір'я між членами сім'ї, гармонія стосунків поколінь у сім'ї, демократизм стосунків, повага до прав дитини і старших, відповідальність за інших членів сім'ї, здоровий спосіб життя, дотримання народних звичаїв, оберігання традицій, гостинність, сімейна відкритість щодо суспільного життя, багатодітність [5].

Профілактична робота безпосередньо у громадах здійснюється фахівцями із соціальної роботи, посади яких були введені у штати центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у 2012 році. У першу чергу, вона спрямована на: зниження числа позбавлень батьківських прав через здійснення заходів з підвищення виховного потенціалу батьків, розвитку навичок догляду за дитиною; зниження чисельності дітей, що потрапляють в установи без позбавлення батьків батьківських прав або за заявою батьків; роботу з сім'єю на різних стадіях життєвих обставин з метою недопущення вилучення дитини з родини; проведення інформаційно-просвітницьких та інших заходів, спрямованих на посилення орієнтації молоді району, учнів старших класів загальноосвітніх шкіл району на шлюб та відповідальне батьківство [2].

Соціальні педагоги здійснюють профілактику соціального сирітства в навчальних закладах, зокрема, коледжах. Основними завданнями профілактики соціального сирітства в умовах коледжу ми визначаємо такі: створення сприятливих умов мікросоціуму дитини з метою профілактики виникнення складних життєвих ситуацій; здійснення діагностики, корекції та консультування із соціально-педагогічних проблем для дітей та сімей «групи ризику»; реалізація превентивних заходів, спрямованих на попередження й усунення прямих і непрямих десоціалізуючих чинників впливу на особистість та її оточення.

Профілактику соціального сирітства в умовах коледжу варто розпочинати через проведення просвітницької, профілактичної, тренінгової роботи, сприяти розвитку відповідального ставлення батьків до виховання дитини як особистості, здатної до реалізації своїх потенційних можливостей. Дієвими формами профілактики соціального сирітства, на нашу думку, може бути спільне створення дерева роду, свята у родинному колі, розробка родинного мосту, введення дня добрих справ, вечір великої родини, ведення соціальним педагогом

абетки родинного виховання, проведення днів довіри, родинних свят тощо.

Вченими визначені наступні напрями профілактики соціального сирітства в закладі освіти:

1. Створення сприятливого психологічного клімату в закладі освіти. З цією метою реалізуються такі заходи, як: розвиток толерантності та взаємоповаги серед педагогів та учнів; профілактика булінгу та інших форм жорстокого поводження; створення атмосфери довіри та підтримки.

2. Робота з педагогічними кадрами (навчання педагогів методам раннього виявлення дітей, які перебувають в складній життєвій ситуації; підвищення психолого-педагогічної компетентності педагогів; організація супервізії та психологічної підтримки педагогів.

3. Робота з учнями, що проводиться з метою формування життєвих навичок у дітей (самостійність, відповідальність, прийняття рішень та розвитку емоційного інтелекту та комунікативних навичок. Проведення просвітницьких заходів з питань сімейних цінностей, відповідального батьківства, попередження жорстокого поводження з дітьми.

4. Робота з сім'ями: залучення батьків до участі в житті закладу освіти; проведення просвітницьких заходів для батьків з питань виховання дітей; надання психолого-педагогічної допомоги сім'ям, які перебувають в складній життєвій ситуації; співпраця з соціальними службами та іншими організаціями, які надають допомогу сім'ям.

5. Створення служби медіації. Медіація – це метод мирного вирішення конфліктів за допомогою нейтрального посередника. Служба медіації може допомогти вирішити конфлікти між учнями, педагогами та батьками.

6. Заохочення волонтерської діяльності. Волонтери можуть допомогти в організації та проведенні просвітницьких заходів, роботи з сім'ями, надання допомоги дітям, які перебувають в складній життєвій ситуації.

7. Співпраця з іншими організаціями. Навчальний заклад може співпрацювати з соціальними службами, психологами, юристами, медичними працівниками, громадськими організаціями [1; 3; 4].

Отже, профілактика соціального сирітства – це комплексна задача, яка потребує співпраці всіх зацікавлених сторін: педагогів, батьків, дітей, соціальних служб та громадськості. Ця робота повинна бути послідовною та системною. Успіх профілактики соціального сирітства залежить від створення сприятливих умов для розвитку дитини в сім'ї.

Список використаних джерел

1. *Артюшкіна Л. М., Полянничко А. О. Специфіка професійної діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи-інтернату для дітей-сиріт*

та дітей, позбавлених батьківського піклування. Практична психологія та соціальна робота. 2004. № 2 (59). С. 42–47.

2. *Галатир А. Щодо причин виникнення явища соціального сирітства у сучасному українському суспільстві. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2011. № 3. С. 10–14.*
3. *Павлик Н. П. Особливості соціалізації вихованців закладів державного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Серія: соціально-педагогічна. 2009. № 11. С. 67–71.*
4. *Пальчевський С.С. Соціальна педагогіка: навч. посіб. К.: Кондор 2005. 560 с.*
5. *Сопівник І. В. Формування сімейних цінностей та батьківської відповідальності – основа первинної профілактики соціального сирітства Соціальна профілактика сирітства : матеріали науково-практичного семінару (м. Київ, 20 бер. 2018 р.). Київ, 2018. с. 7–9.*

Ключко О. М.,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту,
КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ТРУДНОЩАМИ

Сім'ї, в яких є діти з інтелектуальними труднощами живуть під тягарем великої кількості проблем, а статистика свідчить, що часто батьки не можуть прийняти діагноз дитини та виважено реагувати на виклики, що постійно виникають. Психологи характеризують їхній стан як внутрішню (психологічну) і зовнішню (соціальну) безпорадність. Процес подолання кризового стану є індивідуальним в кожній родині. Одні батьки повністю адаптуються до нової життєвої ситуації, інші застрягають на етапі усвідомлення удару і залишаються в соціальній ізоляції. Така ситуація є психотравмуючою та здійснює негативний вплив на емоційний клімат у родині, що безумовно позначається на розвиткові дитини.

Безперечно, супровід батьків, який здійснюють педагоги ЗЗСО, в першу чергу має бути направлений на нівелювання соціальної ізоляції сім'ї. Поняття «соціальна ізоляція» використовується з метою характеристики сучасних форм соціальних перешкод і є багатостороннім процесом прогресуючого соціального розриву, який відділяє певні групи/осіб від соціальних відносин, заважає їм брати повноцінну участь у соціальному житті. На противагу соціальній ізоляції є соціальна інклюзія – позитивні дії спрямовані на зміну обставин та навичок, що спричинили ізоляцію людини у житті суспільства. Соціальна інклюзія – це процес, спрямований на забезпечення людям, які зазнають ризику соціального виключення, можливостей та ресурсів,

необхідних для того, щоб повною мірою брати участь в усіх процесах, що відбуваються у суспільстві [1].

Дитина з інтелектуальними труднощами – це завжди виклик для батьків та їх взаємин. Багато переживань є очевидними і до деяких з них можливо підготуватися заздалегідь, наприклад, питання, які ставлять перед собою у родині можуть бути такими: який рівень когнітивних функцій та комунікативних здібностей буде мати дитина, коли підросте; чи зможе вона адаптуватися до соціуму та бути самостійною; чи зможе піти до школи, університету та в подальшому працевлаштуватися. А головним питанням є таке: чи зможе впоратися зі своїм життям, коли батьків вже не стане? В моменти таких переживань батькам стає дуже важко, емоційний стан погіршується та рівень тривоги зростає.

Батьки обирають різні захисні механізми від натиску суспільства, виникає замкнена поведінка у вигляді уникання відвідування громадських місць разом з дитиною. Наприклад, якщо дитина погано себе поводить в магазині, громадському транспорті, то батькам легше не водити дитину в магазин і обмежувати, або зовсім відмовитись від поїздок в транспорті. На жаль, коли батьки обирають стратегію уникання, то дитина не зможе навчитися належної поведінки у громадських місцях і при цьому хтось один із батьків теж залишається вдома і разом з дитиною віддаляється від соціуму, що не сприяє гармонізації сімейних відносин.

На превеликий жаль, а нашій країні досі є непопулярною ідея просити про психологічну допомогу, розвантаження у фахівців. Але ж, без належної підтримки, розуміння та допомоги, такі батьки перебувають в колосальній емоційній напрузі, що в свою чергу веде до постійного стресу. Стрес у невеликій кількості корисний для організму, адже він допомагає людині мобілізуватись в критичній ситуації, швидко реагувати та бути концентрованим. Але коли цей стрес постійний він набуває хронічного характеру, який негативно впливає на функціонування організму людини в цілому. Людина відчуває неймовірну втому та виснаження, апатію до всього, що її оточує.

Більшість батьків, мають наступні симптоми стресу: порушення сну; почуття сильної втоми; нездатність розвантажуватись та відпочивати; перепади настрою; гнів. Батькам важко визнати своє виснаження і найчастіше, що можна від них прочути: «Я в порядку, ви головне з дитиною позаймаєтесь». Стрес, який пов'язаний з реабілітацією особливої дитини, нажаль не можливо вирізати, як непотрібний кадр з кінофільму. Тригери до стресу будуть завжди, ми не можемо зміни стресову ситуацію, але ми можемо змінити відношення до неї. І батькам треба допомогти в цій зміні.

Варто пояснити батькам, що коли вони перебувають в стресовому стані, вони не можуть бути ефективними помічниками та провідниками розвитку власної дитини. Адже коли родина включається в процес допомоги своїй дитині побороти інтелектуальні труднощі, працює в

одній команді зі спеціалістами, процес допомоги стає легшим та більш результативним. Родина проводить найбільше часу з дитиною, і без закріплень рекомендацій вдома, корекційний процес буде йти дуже повільно.

Батьки можуть бути освіченими щодо процесу виховання своєї дитини і не тільки, прочитати безліч книг, пройти додаткові тренінги та переглянути відеоролики. У родин, які намагаються застосувати всі отримані знання, але при цьому відчують сильний стрес, переживання та тривогу, як показує практика продуктивного результату не спостерігалось. Важливо, щоб внутрішній стан людини, яка застосовує свої знання для корекції, був спокійний, врівноважений та ресурсний.

Отже, психічно врівноважена людина набагато стійкіша до життєвих негараздів, які точно виникають протягом життя у всіх людей. Батьки, які виховують дітей з інтелектуальними труднощами, не виключення. Важливо підтримувати своє психічне здоров'я, а для цього потрібно пізнавати себе, свої сильні та слабкі сторони.

Далі розкриємо зміст деяких вправ, які допоможуть батькам уникати стресів, пов'язаних із вихованням особливої дитини. Можна запропонувати батькам ресурсну вправу «*Зона відповідальності*». Суть полягає в тому, щоб на аркуші паперу написати список імен людей про яких вони турбуються, можна прописати, чому саме про них. Кількість необмежена. Це мають бути люди про яких ви постійно піклуєтесь, переймаєтесь їхніми проблемами, постійно думаєте про них і намагаєтесь при нагоді зробити їхнє життя якомога кращим. У всіх людей ці списки різні. У когось довші, в когось коротші. На цьому етапі можна виразити та обговорити почуття людей, історії про те як їм живеться з таким «тягарем» (а для когось це зовсім не «тягар», а сенс життя). Наступний етап – задати запитання «Чи включили ви в цей список себе?». І далі залежно від відповіді підвести батьків до того, що якщо від вас залежать так багато інших людей, треба знаходити час на себе.

Ще однією, вправою, яка допоможе родині подолати соціальну ізоляцію, прорвати «бульбашку», яка заважає родині включитись у соціум, є *аналіз діаграми «Зона комфорту – зона росту»*. У зоні комфорту нам добре, мінімум ризику, мінімум тривог та переживань, все контролюється, ви у безпеці. Разом з тим тут – мінімум винагороди та мінімум задоволення. Якщо ж вийти із зони комфорту – за нею зона страху: страх невідомого, залежність від обставин, які постійно виникають у нових ситуаціях, виправдання себе, чому я не можу? Скарги та небажання крокувати далі.

Якщо успішно подолати цю зону, далі – зона навчання: у якій відбувається ріст знань, бачення перспектив та можливостей, ріст впевненості у собі й своїх силах, набуття впевненості, що виклики, які зустрічатимуться – можуть бути подоланими; наступна зона – зона

росту, у якій ви вже працюєте із викликами й успішно їх долаєте, маєте готовність розвиватись, бо розумієте, що ще багато невідомого, з чим варто познайомитись, зростає самоповага, та разом з тим відчуття власних обмежень, які захочеться подолати. Робота з цією діаграмою може допомогти батькам дитини з інтелектуальними труднощами відчуті потреби зростати, вирватись із «зони комфорту», де не так вже й комфортно, а прагнення розвиватись допомагає рости над собою, отримувати задоволення від життя, будувати його перспективи [2], [3].

Ще одним важливим елементом супроводу батьків, є стимулювання їхнього бажання займатися із дітьми вдома. Для цього варто познайомити їх із можливостями інтернет-ресурсів, таких як-от групи на фейсбуці та сайти з дидактичними іграми.

Вважаємо, що завдяки зазначеним крокам у батьків особливих дітей поліпшиться психоемоційний стан, розвинеться здатність до відкритого обговорення проблем та готовність поділитися досвідом їх вирішення; бажання надати допомогу сім'ям, які мають аналогічні проблеми; відбудеться усвідомлення можливостей для самореалізації батьків; реальна оцінка обмежень і можливостей розвитку дитини, перспектив її адаптації/інтеграції у соціальному оточенні та готовність батьків допомагати їх здійснювати.

Список використаних джерел

1. *Довідник безбар'єрності*. URL: <https://bf.in.ua/>
2. *Психологічний супровід інклюзивної освіти : [метод. рек] / автор. кол. за заг. ред. А. Г. Обухівська. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с.*
3. *Сухіна І. Особливості психологічного супроводу родин, в яких виховуються діти з порушеннями інтелектуального розвитку. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2018. № 14. С. 281–288.*

Красношарпа Ю. О.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 232 Соціальне забезпечення,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Іонова І. М.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Технології соціальної роботи є невід'ємною частиною сучасної соціальної сфери і важливим інструментом в боротьбі з викликами, пов'язаними з соціальним захистом населення. Це низка засобів та

способів соціального впливу на об'єкт, з метою відновлення збереження чи покращення його соціальних функцій, з подальшим попередженням негативних соціальних процесів. Технології соціальної роботи як і більшість інших засобів впливу в соціальній сфері являються структурою в якій є своє призначення і склад [1].

Складовими технологій можуть бути різні аспекти в залежності від виду самої технології. Для ефективного використання технологій необхідно враховувати потреби та інтереси клієнтів, забезпечувати їм доступ до необхідної інформації та ресурсів, а також забезпечувати захист персональних даних та конфіденційності загалом.

Технології залежно від свого виду час від часу оновлюються, інформацію про них можна знайти на сайтах установ соціального захисту, на сайтах міністерств та департаментів, на сайтах міжнародних організацій тощо. Прикладом такого розвитку може бути Розпорядження «Про схвалення Стратегії цифрових трансформацій соціальної сфери» [4].

Зазначена ініціатива є наявним прикладом таких видів соціальних технологій як інформаційна система управління, технологія електронного документообігу, технологію систем моніторингу та аналізу. Розвиток в цьому випадкові полягає в тому, що цифровізація та впровадження нових більш ефективних технологій, не тільки зроблять роботу фахівців соціальної роботи легшою і й загалом підвищать ефективність та надання соціальних послуг зробивши їх більш зручними та доступними.

Втім технології соціального захисту являються не тільки інструментами для реалізації цілей і завдань соціальної роботи, вони також можуть бути складовими програм соціальної сфери, при цьому вони можуть використовуватись не тільки для реалізації тих чи інших дій, технології соціальної роботи можна ефективно використовувати на всіх етапах роботи від планування і до підведення підсумків і оцінки проведеної роботи.

Технології соціального захисту можуть використовуватись для реалізації таких заходів соціальної роботи з дітьми як: надання фінансової допомоги, надання послуг психологічної і соціальної підтримки, надання послуг інформування, надання послуг медичного обслуговування або реабілітації, розвитку соціальної інфраструктури, освіти та культури, тощо. При цьому для реалізації подібних технологій використовуються різні методи та засоби, котрі роблять технологію ефективною та дієвою в руках досвідчених фахівців та спеціалістів.

До прикладу Служби надання соціальних послуг під час своєї діяльності для ефективності в співпраці з іншими установами соціальної сфери та загалом для зручності та ефективності використовують електронні ресурси, бази даних до яких можна віднести Єдину інформаційну систему соціальної сфери тощо [3].

Єдина інформаційна сфера соціальної сфери надає допомогу різним групам клієнтів в полегшенні звернень до різноманітних державних соціальних закладів. Фахівці зі своєї сторони отримують пришвидшення роботи, ця технологія дозволяє багато різних дій, котрі роблять роботу працівників соціальної роботи більш ефективною, наприклад прибираючи необхідність створювати реєстри в яких би зберігалася актуальна інформація про клієнта, так як вона може знаходитись в цифровому форматі, всі соціальні заклади підключені до технології можуть в будь який момент отримати інформацію про клієнта надаючи необхідні йому послуги швидко й без зайвих дій.

Лише для внутрішньо переміщених осіб ця технологія відкрила низку дій, котрі полегшили роботу з документами, до переліку послуг можна віднести: швидко зміну у довідці внутрішньо переміщених осіб неактуального місця проживання; виправлення помилкових та некоректних даних у заяві на отримання довідки внутрішньо переміщеної особи; з'ясування й усунення причини затримки допомоги на проживання [3].

Іншим прикладом успішної технології в сфері соціального захисту являється мобільний додаток «Дія». Цей додаток під час релізу став справжнім проривом в зручності зберігання та використання документів, ніде в світі до цього не було цифрових документів з такою якістю реалізації. «Дія» отримала свою популярність і визнання, підтвердженням тому є популярність та ефективність застосунку не лише на території України, а й за кордоном [2].

Загалом введення «Дії», та розширення її можливостей в напрямі соціальної роботи з дітьми являється корисною практикою, в тому числі в напрямі інформування, якщо раніше інформування про ті чи інші форуми потрібно було шукати серед численних сайтів, або у фахівця, то тепер існує надійне і легкодоступне джерело, з офіційною інформацією.

Загалом цифровізація тих чи інших соціальних послуг робить життя сімей з дітьми простішим, це особливо важливо в умовах складних життєвих обставин, коли соціальні функції сім'ї порушені. В таких умовах стає особливо важливою підтримка клієнтів в майже будь який час клієнтам, фахівцям і навіть державі корисно коли соціальні проблеми вирішуються швидко і без зайвих дій.

Розвиток технологій соціальної роботи може стати основою для подальшого вдосконалення соціальної сфери України. Як показує досвід використання «Дії» та інших вітчизняних технологій соціальної роботи у напрямі цифровізації, ці технології мають право на існування і при належній роботі виправдовують сподівання. Подібні технології можуть бути гарним підґрунтям для розвитку класичних технологій роботи з клієнтами. Досвід минулих років засвідчує, що Україна бере приклад з європейських моделей соціальної сфери, адаптуючи деякі

елементи до своїх реалій, проте актуальним залишаються питання їх вдосконалення для отримання найбільшої ефективності.

Список літературних джерел

1. Грабовенко Н.В. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Методи соціальної роботи» (для бакалаврів). КИЇВ: Приватне акціонерне т-во «ВНЗ «МІЖРЕГІОН. АКАД. УПР. ПЕРСОНАЛОМ». 48 с.
2. Дія. URL: <https://diia.gov.ua/>
3. Жарикова А. В Україні з жовтня запрацює Єдина інформаційна система соціальної сфери: що це дасть. Економічна Правда. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/9/691314/>.
4. Про схвалення Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 28.10.2020 р. № 1353-р Київ.

Логвиненко А. С.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Рижанова А. О.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Розвиток громадянськості тих обдарованих учнів, які залишилися в Україні під час війни, є актуальним для зміцнення їх бажань, вдосконалення вмінь реалізовувати власні таланти на користь собі та рідній країні законними засобами. Стимулювання громадянської свідомості особливо важливо у обдарованих підлітків, психовікова специфіка яких може завадити їх позитивній соціальній ідентифікації. За часів повномасштабної війни вітчизняні заклади загальної середньої освіти переважно активізували громадянсько-правове виховання учнівської молоді, проте зазвичай виховна увага школи концентрується на учнях схильних до деструктивної поведінки, а не на обдарованих. Талановитими тинейджерами передусім переймаються вчителі-предметники, готуючи учнів до олімпіад, отже, переважає дидактичний, а не ціннісно-виховний підхід до розвитку обдарованих підлітків в ЗЗСО. Тому актуальною стає розробка соціально-педагогічної програми розвитку громадянської свідомості обдарованих підлітків, яка би інтегрувала виховні зусилля соціального середовища школи, територіальної громади та самих тинейджерів для їх підготовки до

активної творчої соціально значущої, сповненої особистісного смислу життєдіяльності, що є найважливішою складовою розвитку суспільства, держави та самих майбутніх громадян.

Громадянську освіту як фактор інформаційного суспільства вивчали С. Клипко, Н. Чернуха, К. Чорна та інші, державне та громадське партнерство у формуванні демократичної громадянськості – О. Панагушина, В. Шабанов, В. Шахрай та інші, проблеми обдарованості та розвитком творчого потенціалу особистості – О. Кульчицька, Л. Липова, Л. Лук'янчук, Н. Павлик, В. Степаненко та інші, психовікові особливості підлітків – І. Бех, К. Журба, М. Михайлов та інші. Різні напрями соціально-педагогічної діяльності в ЗЗСО досліджували О. Рассказова, А. Рижанова, Н. Потьомкіна, Т. Федорченко, Т. Швець, Н. Чернуха та інші. Проте, розвиток громадянської свідомості обдарованих підлітків в соціально-педагогічній діяльності ЗЗСО досліджено недостатньо.

Обдарованість це – специфічний комплекс здібностей високого рівня, а також інтересів та потреб, який дозволяє виконувати певну діяльність на якісно вищому рівні, ніж інші люди [1]. У підлітків (люди 10-14 років) обдарованість має специфічні прояви: висока пізнавальна активність, особливий інтерес до інформації, читання, рання предметна спрямованість, високий рівень пам'яті, висока працездатність, високий рівень домагань. Проте обдарованість не гарантує високий рівень громадянської свідомості та правової компетентності, навпаки неординарність учнів часто-густо спричиняє проблеми в їх соціальному розвитку, зокрема громадянсько-правовому, через притаманні для них: конфліктність, агресивність, байдуже ставлення до правил та їх порушення, несхильність до конформізму, самоізоляція, ізоляція з боку однокласників тощо [2]. Отже, для того щоб запобігти порушенню норм поведінки, правил громадянського життя обдарованими учнями, саме для них надзвичайно важливим є процес підвищення їх громадянської свідомості.

Громадянську свідомість охарактеризувала К. Чорна, визначаючи громадянськість в цілому. Погоджуємося з вченою, що «громадянська свідомість» є усвідомлене особистістю «ціннісне ставлення до держави, народу, до себе як громадянина; на основі усвідомлення прав і обов'язків дозволяє відчувати себе юридично, морально й політично дієздатною, спроможною впливати на розбудову демократичного громадянського суспільства» [3]. Показниками громадянської свідомості підлітків визначено: прихильність державним інтересам, демократичність, суспільна ініціативність, гуманність, громадянські відповідальність, дисциплінованість, самосвідомість, почуття громадського обов'язку, національна гідність, готовність захищати Батьківщину, піклування про державну мову, піднесення її престижу, приязнь до громадянських обрядів, піклування про природу України, правосвідомість, державний оптимізм, терпимість до представників

інших етносів, прихильність до національних традицій, політична воля, громадянська вірність, відданість справі українського державотворення. На нашу думку, саме громадянська свідомість найважливіша для розвитку вітчизняних обдарованих підлітків, оскільки саме на ній може вже ґрунтуватися громадянська поведінка.

Розвиток (якісні та кількісні зміни) громадянської свідомості учнів ЗЗСО особливо стає актуальним і нагальним в умовах, коли в країні відбувається страшна війна за виживання української державності, за захист громадянських цінностей, за право українців на вільну самостійну і незалежну національну країну, за її вибір європейської орієнтації. Цей процес в нашій країні ускладнений трансформацією у громадян країни громадянських цінностей, відсутністю сталих традицій їх набуття та захисту, хоча і національно-громадянську ідентифікацію українців прискорила війна. Проте громадянську свідомість нав'язати учням неможливо, в умовах демократичного суспільства це має бути свідомо-відповідальний вибір кожного обдарованого тинейджера. Оскільки в реальних суспільних умовах учні бачать як багатодітні батьки (що мають право не воювати) йдуть на фронт добровольцями, а хтось тоне у Тисі, намагаючись уникнути громадянського обов'язку з захисту Батьківщини; є діти, які працюють, щоб зібрати донати на допомогу захисникам країни, а є дорослі, які за тридцять серебреників продають координати багатопверхових будинків, ТЕС під ракетні удари військових злочинців сусідньої країни. Навіть у стані війни кожен робить свій вибір. Отже, сприяти розвитку громадянської свідомості в умовах війни є непростю справою. А ще ворог організуючи інформаційну війну підло нашіптує: «зупиніть спротив – і ми перестанемо вас вбивати». Учні це теж чують. Таким чином, розвиток громадянської свідомості учнів, зокрема обдарованих підлітків, в закладі загальної середньої освіти це теж є напрям боротьби з ворогом-окупантом за захист, збереження сучасної України та її майбутнє.

Розвиток громадянської свідомості учнів може бути ефективним лише за умови створення громадянсько-правового простору в класі, школі, територіальній громаді на засадах взаємної довіри, поваги до прав і свобод, толерантності, забезпечення умов для розвитку в учнів почуття власної гідності, що є підставою для розвитку громадянської гідності та громадянської суб'єктності – саме це є специфікою соціально-педагогічної діяльності. Засвоєння такого громадянсько-правового простору у власній школі, забезпечить потребу в ньому в територіальній громаді і в суспільстві в цілому, усвідомленню необхідності взаємодії на громадянсько-правових засадах у міжнародному спілкуванні в Євросоюзі та світі. Розвиток громадянської свідомості в соціально-педагогічній діяльності в школі здійснюється на основі Конституції України, Закону України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», Конвенції ООН Про права дитини, Національної програми «Діти України», Концепції

національно-патріотичного виховання в системі освіти України, Концепції розвитку громадянської освіти в Україні. Все викладене вище стало теоретичними основами для розробки програми.

Структурними компонентами соціально-педагогічної програми розвитку громадянської свідомості обдарованих підлітків є: *суб'єкти* – провідний є соціальний педагог ліцею, який координує роботу з іншими (заступник директора з виховної роботи, психолог, батьки, вчителі, однолітки-представники учнівського самоврядування ліцею, представники територіальної громади, громадських організацій, місцевих медіа); *об'єкт*: обдаровані учні віком від 10-11 до 14-15 років; *мета* - підвищенні ефективності соціально-педагогічної діяльності ліцею з розвитку громадянської свідомості обдарованих учнів підліткового віку для підвищення її рівня; *завдання-зміст програми*:

1. *Створення громадянсько-правового соціального простору ЗЗСО* (сприяння виробленню інтегрованих міждисциплінарних підходів при підготовці спеціалістів, батьків, об'єднанню зусиль різних суб'єктів соціально-педагогічної роботи; оформлення куточків (реальних та віртуальних) державної символіки, куточків вшанування героїв Сумщини, правової освіти).

2. *Організація системи громадянського розвитку обдарованих підлітків у школі та територіальній громаді* (забезпечення соціально-педагогічного супроводу обдарованих підлітків; надання основних правових знань, формування мотивації та вміння, необхідні для відповідальної участі молоді в громадському житті; активізування роботи учнівського самоврядування, правового клубу «Майбутнє України в Євросоюзі», клубу «Громадянські дебати»).

3. *Стимулювання та підтримка громадських ініціатив обдарованих підлітків у школі та територіальній громаді* (створення клубу громадських ініціатив «Проектуємо майбутнє України», організація роботи волонтерів «Колективна творча справа»).

Принципи діяльності: особистісно орієнтований підхід, підтримка громадських ініціатив обдарованих підлітків, креативності, активізації інтелектуальної та емоційної сфер, відсутність формалізму.

Таким чином, соціально-педагогічна діяльність ЗЗСО має об'єднати всі можливості свого власного громадянсько-правового середовища, зусилля всіх соціальних інституцій територіальної громади, українського соціуму та самих учнів для розвитку в них громадянської суб'єктності, громадянської гідності та громадянської солідарності, сприяючи якісним та кількісним змінам в громадянській свідомості нової генерації.

Список використаних джерел

1. *Обдарованість. Соціальна робота: короткий енциклопедичний словник.* Київ: ДЦССМ, 2002. – С.303.
2. *Технології соціальної роботи з обдарованими дітьми. Соціальна робота: технологічний аспект.* Київ: ДЦССМ, 2004. С.301-324.

3. Чорна К. Громадянськість. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. Київ-Сімферополь: Універсум, 2013. С.30-33.

Марущенко О. В.,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди
Макар Л. М.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

ОРГАНІЗАЦІЯ НАДАННЯ ФАХІВЦЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ПОСЛУГИ КОНСУЛЬТУВАННЯ СІМ'ЯМ З ДІТЬМИ

Сім'я – це невід'ємна складова соціально-педагогічної діяльності, оскільки успішний розвиток і соціалізація дитини багато в чому визначаються сімейною ситуацією. Практика соціальної сфери до недавнього часу визначала сім'ю як об'єкт соціальної роботи, на який спрямовано зусилля відповідного фахівця або групи фахівців через соціальні виплати, пільги, послуги. Однак, поступово такі підходи, хоч і давали певні результати, але формували споживацьке ставлення до фахівців, соціальних працівників з боку сім'ї, викликали її пасивність. Таким чином, ефективність соціальної роботи мала короткочасний характер, а сім'я ставала залежною від соціальної служби або іншої організації.

На зміну таким підходам поступово приходить усвідомлення того, що соціальна робота стає успішною і результативною, якщо здійснюється за бажанням, за участі самого отримувача послуг (об'єкта) і за підтримки його найближчого оточення.

Ефективним методом вирішення проблем сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, є організація соціального консультування; при розробці програм соціального консультування цієї категорії сімей з дітьми, застосовується соціальне моделювання на основі системного, комплексного і проєктного підходів.

Соціальне консультування є важливим методом, що допомагає фахівцю соціальної роботи здійснювати ефективну діяльність, досягати реальних результатів в роботі з сім'ями з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» сім'я, що перебуває у складних життєвих обставинах – це сім'я, яка не може здійснювати свої виховні функції через виникнення таких труднощів, що

порушують нормальні життєві процеси одного або більше членів сім'ї, наслідки яких вони не можуть подолати без втручання сторонніх осіб [2].

Згідно із Державним стандартом соціальної послуги консультування – це комплекс засобів, що здійснюється протягом робочого дня суб'єкта, який надає соціальні послуги, і спрямовані на створення умов для розвитку соціальної компетентності осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, допомогу в подоланні їх проблем [1].

Державний стандарт соціальної послуги консультування визначає види, методи та форми консультування [1].

- Види консультування: інформаційно-мотиваційне, орієнтоване на вирішення завдання; за принципом «рівний-рівному»; психологічне; кризове.
- Методи консультування: індивідуальне, групове, сімейне.
- Форми консультування: контактне (віч-на-віч); дистанційне (телефонне та on-line).

Різні види соціальних послуг мають право надавати центри соціальних служб, інтернатні заклади, центри реабілітації, місцеві центри соціального обслуговування населення, заклади тимчасового або постійного перебування, благодійні організації, релігійні установи, фізичні особи на підставі ліцензії [3, С. 18].

Фахівці соціальної роботи завжди допоможуть сім'ї впоратися із складною життєвою ситуацією, проведуть консультування, застосовуючи низку принципів і дотримуючись конкретних правил, що підвищують ефективність роботи з сім'ями з дітьми.

Консультація повинна мати ціль і вирішувати певну задачу, проблему. Коли сім'я приходить на консультацію, то вона вже знає, з яким питанням необхідно звернутися до фахівця, щоб вирішити разом певну проблему. Фахівець соціальної служби, проводячи консультування сім'ї, розуміє кінцеву мету своєї роботи.

Отримувач соціальних послуг може у будь-який час відмовитися від послуг, що йому надаються. Фахівець не повинен нав'язувати послуги консультування без бажання самого отримувача соціальних послуг.

Фахівець соціальної роботи повинен володіти гарною ерудицією і бути компетентним в галузі проблеми, що обговорюється. Фахівці соціальної роботи повинні постійно саморозвиватися, самовдосконалюватися, проходити курси підвищення кваліфікації, навчатися, дізнаватися про останні новини та зміни в законодавстві, що стосується сімей з дітьми і сімей «групи ризику», щоб належним чином здійснювати соціальне консультування. Фахівці соціальної роботи з повагою і розумінням повинні ставитися до отримувачів соціальних послуг, не застосовуючи оцінні методи або судження.

Будь-яке проведене соціальне консультування повинно мати свій результат, приміром, вирішена проблема, надана допомога, отримана послуга.

Члени сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах, не завжди можуть самотійно осмислити і проаналізувати суть своєї проблеми. Для осмислення проблеми стає необхідною допомога фахівців із соціальної роботи.

Соціальне консультування – це процес відносин між соціальним працівником і клієнтом, спрямований на допомогу індивіду або групі у прийнятті рішень. Головне в соціальному консультуванні сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах – встановлення довірливих взаємовідносин між суб'єктом і об'єктом соціальної роботи, консультанта і клієнта.

На нашу думку, консультування є найбільш важливим методом в діяльності фахівця соціальної роботи, адже дозволяє визначити причини складних життєвих ситуацій, соціально-небезпечного становища сім'ї, допомогти у вирішенні питання соціалізації сімей з дітьми, адаптації, реабілітації, а також дозволяє організовувати взаємодії між фахівцем соціальної роботи і сім'єю, засновані на довірі, взаєморозумінні і взаємодопомоги.

Список використаних джерел

1. *Державний стандарт соціальної послуги консультування затверджений Міністерством соціальної політики України 02.07.2015 No 678. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text>*
2. *Про соціальні послуги : Закон України від 16 листопада 2021 року No 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>*
3. *Тимошко Г. М. Організація діяльності державних і спеціалізованих служб : навч посіб. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. 248 с.*

Нікітіна В. О.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 232 Соціальне забезпечення,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Максимовська Н. О.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ПРОВІДНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

В умовах повномасштабної військової агресії росії проти України, поглиблення кризових процесів у суспільно-політичному, економічному житті держави, поглиблюються і більшість соціальних проблем. Поряд

із цим спостерігаємо виникнення нових категорій громадян, які потребують соціального захисту, допомоги та підтримки від держави. Такою категорією, на сьогодні, є внутрішньо переміщені особи. Це громадяни, які втратили або покинули своє місце проживання внаслідок воєнних дій, та переїхали на нове місце проживання. Часто, такі люди не мають достатніх засобів до існування, не можуть самотужки подолати таку кризову для ситуацію.

У цілому, систему соціального захисту внутрішньо переміщених осіб можна визначити як сукупність заходів, спрямованих на забезпечення їхніх основних потреб у матеріальних благах та послугах, а також на відновлення їхнього соціального статусу та адаптацію до нових умов життя [3]. Соціальний захист внутрішньо переміщеним особам надається органами соціального захисту населення за місцем їх фактичного проживання. Для отримання соціальної допомоги або соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам необхідно звернутися до органу соціального захисту населення із заявою та документами, що підтверджують їх статус. Зазначимо, що соціальний захист внутрішньо переміщених осіб в Україні здійснюється на основі Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20.10.2014 року [2]. На сьогодні, держава має значний досвід матеріального забезпечення та надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам. Однак, значне політичне, фінансове, соціальне навантаження на державу спонукає її шукати шляхи оптимізації соціального захисту цієї категорії. Відмітимо, що із березня 2024 року урядом було запроваджено скасування основних фінансових виплат для більшості внутрішньо переміщених осіб, залишивши виплати лише для вразливих категорій ВПО. Урядові новації щодо матеріального забезпечення внутрішньо переміщених осіб стосуватимуться тепер для найбільш вразливих її представників. За ініціативою можновладців виплати автоматично будуть продовжені на 6 місяців для:

- сімей, розмір доходу яких, станом на 01.01.2024 року, не перевищує 9444 грн. на одну особу, у тому числі й людей пенсійного віку, у яких розмір пенсії не перевищує вказану суму;
- осіб з інвалідністю I чи II групи, у тому числі дітей з інвалідністю та тяжкохворих дітей;
- дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у тому числі віком до 23 років, батьків-вихователів та прийомних батьків;
- сімей із дітьми віком до 14 років, які проживають у зоні ведення активних чи можливих бойових дій;
- сімей із дітьми віком до 14 років, які не мають змоги відвідувати заклади освіти чи освітній процес здійснюється у гібридному форматі, через що батьки не мають можливості працювати;
- сімей із дітьми віком до 14 років, які проживають на умовно

безпечних територіях, але не мають можливості віддати дитину до закладів дошкільної освіти, освітній процес у закладі середньої освіти відбувається онлайн;

- сімей, у яких один член родини доглядає за особою з інвалідністю I групи, або ж дитиною з інвалідністю віком до 18 років, чи тяжкохворою дитиною;

- малолітніх дітей, які прибули без супроводу батьків, а також для вагітних жінок (із 30 тижня вагітності);

- громадян працездатного віку, які мають дітей віком до 14 років, та зареєструвалися як безробітні; працевлаштувалися; зареєструвалися як ФОП; отримали мікрогрант на розвиток бізнесу; отримали ваучер на навчання [9].

Таким чином, можемо побачити посилення диференційованого підходу до отримання права на державну фінансову допомогу, а також можливо, це є проявом дискримінації, а також стимулювання інших громадян повертатися назад або ж активніше облаштовуватися на новому місці. Однак, натомість, держава запустила ряд новітніх проєктів щодо забезпечення іншого захисту та підтримки такої категорії громадян. Одним із важливим напрямів соціального захисту є надання різних видів матеріальної допомоги, що виплачуються внутрішньо переміщеним особам, які не мають постійного джерела доходу. Окрім того, зазначимо, що внутрішньо переміщені особи також мають право на отримання таких видів соціальних послуг, а саме:

- соціально-побутових послуг, таких як надання житла, харчування, одягу, взуття, гігієнічних засобів;

- медичних послуг, таких як надання первинної медичної допомоги, профілактичних щеплень, лікування в лікарнях;

- освітніх послуг, таких як забезпечення доступу до дошкільних, шкільних та позашкільних освітніх закладів;

- соціально-психологічних послуг, таких як надання психологічної підтримки, консультацій з питань працевлаштування, відновлення соціальних зв'язків [34].

Слід зауважити, що внутрішньо переміщені особи з інвалідністю мають право на інші додаткові види соціального захисту, передбачені законодавством України, а саме: допомога на придбання технічних засобів реабілітації; допомога на придбання автомобіля; допомога на адаптацію житлового приміщення; допомога на оплату догляду.

Таким чином, відмітимо, що соціальний захист внутрішньо переміщених осіб є важливою ланкою соціальної політики держави. Наразі в Україні діє спеціальна програма соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, що передбачає виділення фінансових ресурсів на забезпечення їх основних потреб. Ця програма спрямована на те, щоб допомогти внутрішньо переміщеним особам адаптуватися до нових умов життя та забезпечити їх соціальними гарантіями.

Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб передбачає оформлення для них різних видів матеріальної допомоги, а також надання необхідного комплексу соціальних послуг. Виконання поставлених завдань забезпечують відповідні соціальні інституції: уповноважені органи державної влади та місцевого самоврядування, громадські, волонтерські та інші організації.

Список використаних джерел

1. Виплата допомоги на проживання ВПО. Національна соціальна сервісна служба України. [Електронний ресурс]. URL: <https://nssu.gov.ua/news/vyplata-dopomohy-na-prozhyvannia-vpo>
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України № 1706-VII від 20.10.2014 року. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
3. Федоренко О. Особливості процесу соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб з різним типом поселення (на основі серії фокус-груп). Молодий учений : науковий журнал. №2(66). 2019. 534–539.

Сосноковська Д. О.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Пономаренко Л. І.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА СОЦІАЛЬНО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

За даними Міністерства соціальної політики України станом на кінець 2023 року в Україні було 45 936 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. 7415 з них – зареєстровані протягом 2023 року [1]. Забезпечення розвитку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування повністю покладається на державу. Правовою основою соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є Конституція України, Міжнародні закони про захист дітей, Закони України.

Основним Законом, що регулює захист дітей в Україні, є Конституція України, яка закріплює конституційні права і свободи громадян, у тому числі дітей (розділ II). Це: право на особистий розвиток (ст. 23), право на життя (ст. 27), право на повагу (ст. 28), право на соціальний захист (ст. 46), право на житло (ст. 47), право на охорону здоров'я (ст. 49), право на освіту (ст. 53), право на правову

допомогу (ст. 59). Відповідно до статті 51 Конституції України утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу.

Одним із найважливіших міжнародно-правових документів є Конвенція ООН про права дитини, яка була прийнята 20 листопада 1989 року та ратифікована в Україні 27 лютого 1991 року. Цей документ офіційно набрав чинності для України 27 вересня 1991 року та закріпив права дитини в Україні. Конвенція передбачає, що дитина повинна мати право на особливий захист і допомогу з боку держави, якщо вона вилучається з сімейного оточення на певний період або якщо її найкращі інтереси перешкоджають її залишенню в цьому оточенні (стаття 20). Конвенція також надає право на життя (стаття 6), право на ім'я та громадянство (стаття 7), право користуватися найсучаснішими послугами охорони здоров'я (стаття 24), право на соціальне забезпечення (стаття 26), право на освіту (стаття 29), право на відпочинок і дозвілля (стаття 31), право на захист від усіх форм сексуальної експлуатації та насильства (стаття 34), право на захист від усіх форм експлуатації (стаття 36), право на правову допомогу та людське ставлення (стаття 37).

Правові, інституційні, соціальні засади та гарантії надання державної допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, особам із числа цих груп визначено Законом України № 2342-IV «Про забезпечення організаційно-правової умови соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», який набрав чинності з 13 січня 2005 року і є частиною законодавства про охорону дитинства.

Особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, разом із повним державним утриманням виплачується соціальна стипендія у розмірі витрат на виконання соціальних програм Кабінету Міністрів України плюс 100 відсотків отриманого за період доходу. професійної підготовки та професійної підготовки. Виплату зазначеної допомоги планується здійснити через 30 днів після початку навчального року за рахунок коштів бюджетів установ, що фінансують освітню діяльність. Під час навчання дітей-сиріт або дітей, які залишилися без піклування батьків, їм надається навчальна відпустка за медичним діагнозом, повне державне забезпечення та стипендія на час навчання. З організацією їх лікування допомагає навчальний заклад.

Разом з тим Законом України «Про охорону дитинства» встановлено, що діти, від яких відмовилися батьки внаслідок смерті останніх, позбавлення батьківських прав, хвороби чи з інших причин, мають право на особливий захист і допомоги від уряду. У документах відсутні один або обидва батьки чи опікуни, що підтверджується відповідним законодавством, яке є основою для надання цим дітям

матеріальної допомоги та пілг, які передбачені законодавством України.

Порядок збереження та передачі в найм житлового приміщення та іншого майна, пов'язаного з дитиною, встановлюється Кабінетом Міністрів України. Держава сприяє вихованню дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також передачі осіб з їх числа під опіку чи піклування, забезпеченню упорядкованим житлом, що перебуває на державному утриманні, переміщенню осіб під опіку чи піклування, придбання майна, яке перебуває на державному утриманні, та повернення цього майна державі в день передачі дитини під опіку чи піклування [2].

Дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, переданим до закладів чи сімей, влаштованим у будинки відповідного типу, перебуваючим під опікою та з інших причин, що унеможливили проживання в цих будинках, надаються спеціальні житло, організоване відповідно до місця їх походження або проживання. Держава надає матеріальну допомогу дітям, які перебувають під опікою родичів чи опікунів, у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях у порядку, визначеному законодавством України [4].

Держава також забезпечує працевлаштування дітей-сиріт або дітей, які залишилися без піклування батьків, після їх звільнення з дитячих закладів, опікунів чи піклувальників, із будинків сімейного типу та прийомних сімей, після закінчення навчання в державних і комунальних закладах [3].

Загалом у сфері законодавства щодо підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, можна виділити наступні групи нормативно-правового забезпечення [4]:

1. Нормативно-правове забезпечення у сфері захисту прав дітей: Конвенція ООН про права дитини, Конституція України, Сімейний кодекс, Цивільний кодекс, Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», Закон України «Про охорону дитинства», Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» тощо.

2. Нормативно-правове забезпечення у сфері соціальної підтримки і соціального забезпечення сім'ї, яка опинилася в складних життєвих обставинах: Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», Закон України «Про соціальні послуги», Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» тощо.

3. Нормативно-правове забезпечення виявлення дітей, які залишилися без піклування батьків та їх подальшого влаштування: Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про прийомну сім'ю», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу»,

Постанова Кабінету Міністрів «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» тощо.

4. Нормативно-правове регулювання діяльності закладів інституційного догляду. Обширність нормативно-правової бази у цьому напрямі ускладнює процес державного управління у сфері інституційного догляду та виховання і вимагає постійного внесення змін в умови функціонування інституційних закладів.

5. Нормативно-правове забезпечення власне процесу здійснення наставництва над дитиною: Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», Постанова Кабінету Міністрів України від 4 липня 2017 року № 465 «Деякі питання здійснення наставництва над дитиною».

Список використаних джерел

1. *Мартинова Н. В., Гриценко С. О. «Система державного регулювання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: аналіз та перспективи». Дніпро: Видавництво «Подільська книгарня», 2017. 240 с.*
2. *Мельник І. П., Горбунов О. В. «Методи та стратегії формування товарного асортименту в магазинах». Львів: Видавництво «Світ», 2016. 180 с.*
3. *Плугатор І. Б. Теорія і практика опіки дітей і молоді в Україні (1945-1990 рр.) : дис.... канд. пед. наук : 13.00.01. Івано-Франківськ, 2017. 269 с.*
4. *Пономаренко Л., Полякова О. Нормативно-правове забезпечення наставництва як форми підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Соціальна робота: виклики сьогодення : Збірник наукових праць за матеріалами X Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лещук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2021. – С. 149-153*
5. *В Україні майже 46 тисяч дітей, позбавлених батьківського піклування – Мінсоцполітики [електронний ресурс]. URL: <https://suspilne.media/715984-v-ukraini-majze-46-tisac-ditej-pozbavlenih-batkivskogo-pikluvanna-minsocpolitiki/> (дата звернення: 01.06.2024).*

Шевченко Д. А.,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка*

Рижанова А. О.,
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ: УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

У сучасному світі, де віртуальна реальність взаємодіє з реальним життям, проблема комп'ютерної залежності серед підлітків набуває надзвичайної актуальності. Військові конфлікти та воєнні події, безумовно, впливають на психосоціальний стан суспільства, а діти, які є найбільш вразливою його частиною, можуть стати особливо схильними до комп'ютерної залежності та також перетворитися на жертв інформаційної війни. Отже, в умовах воєнного стану країни фахівці з соціально-педагогічної профілактики мають знайти рівновагу між постійним вдосконаленням комп'ютерної компетентності тинейджерів за часів переважного онлайн навчання-життя та запобіганням перетворенню дітей на рабів кіберпростору, для цього в нагоді стане зарубіжний досвід.

Вчені з усього світу вивчають цю проблему XXI століття. Головна загроза полягає в тому, що патологічна пристрасть тинейджерів до комп'ютера та Інтернету може мати серйозні наслідки, включаючи депресію, як встановили вчені з Австралії та Китаю. Експерти з Школи медицини у Сідней, Університету Нотр-Дам в Фримантл (Австралія) та Університету імені Сунь Ятсена в Гуанчжоу (Китай) провели дослідження, вивчаючи поведінку тисяч китайських підлітків, які активно використовують Інтернет. Вони дійшли висновку, що збільшення часу, проведеного дітьми в Інтернеті, збільшує ризик виникнення психічних порушень. Оскільки підлітки часто не обмежують себе у часі, проведеному в кіберпросторі, то віддаляються від інших корисних занять та відмовляються від відповідальності за свою поведінку, це поступово призводить до розвитку комп'ютерної залежності [3]. Інтернет-залежність негативно впливає на сімейні відносини, тому важливо під час профілактики надавати підтримку родині (батькам, родичам і близьким), яка починає страждати від цієї залежності, спрямовану на гармонізацію їхніх відносин із схильним до залежності підлітком. Для реалізації батьківського контролю слід використовувати різне програмне забезпечення. Встановлення будь-якої програми

залежить від операційної системи комп'ютера і може включати фільтрацію шкідливого контенту, відслідковування відвіданих сайтів дитиною, встановлення обмежень на час використання Інтернету чи комп'ютера, а також блокування небажаних дій молодшого користувача в Мережі. Популярними програмами батьківського контролю є «Додаткова безпека» у Windows 7, «Безпека» у Windows Live, «Батьківський контроль» у Windows Vista, та «Батьківський контроль» у Kaspersky Cristal, кожна з яких має свої функції та можливості [1].

У розвинених країнах вже давно приділяють увагу розв'язанню проблеми надмірної захопленості віртуальною реальністю, особливо серед дітей та молоді. Наприклад, у Китаї та Південній Кореї вже вжито заходів, щоб обмежити доступ дітей до Інтернет – клубів, і введено системи «батьківського контролю», які автоматично завершують сеанс гри після певного періоду часу. Крім того, у школах заборонено використовувати мобільні телефони, а вільний час намагаються заповнити заняттями спортом та творчістю, працюючи із кожним учнем психологи [5].

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що зарубіжний погляд на соціально-педагогічну профілактику комп'ютерної залежності підлітків передбачає різноманітні підходи та стратегії, які базуються на дослідженнях, передовому досвіді та рекомендаціях вчених та практиків з усього світу. Нижче наведемо ключові аспекти зарубіжного підходу до профілактики комп'ютерної залежності серед підлітків, наприклад, *мультидисциплінарний підхід*: висвітлення проблеми комп'ютерної залежності з різних наукових точок зору, включаючи психологію, соціологію, педагогіку, медицину та інші галузі. Це дозволяє отримати більш повне розуміння причин та наслідків залежності, а також розробити ефективніші підходи до профілактики. *Науково-дослідницька робота* передбачає проведення наукових досліджень для вивчення причин, динаміки та ефективних методів профілактики комп'ютерної залежності серед підлітків. Це дозволяє розробляти науково обґрунтовані програми та стратегії профілактики. *Інтервенційні програми*: розробка та впровадження спеціалізованих програм та інтервенцій, спрямованих на попередження комп'ютерної залежності тинейджерів, які мають високий рівень схильності до відповідної залежності. Ці програми можуть включати у себе психологічну підтримку, тренінги з розвитку навичок саморегуляції, групові сесії та інші методи. *Залучення сім'ї та школи*: визнання важливості партнерства між сім'єю, школою та іншими соціальними установами у процесі профілактики комп'ютерної залежності. Розвиток спільних програм та заходів в територіальній громаді, які сприяють формуванню здорового підходу до використання комп'ютерів у навчанні та відпочинку. *Підтримка соціальної інтеграції*: створення умов для активної участі підлітків у соціальних та культурних заходах, сприяючи їхній соціальній інтеграції та розвитку реальних міжособистісних

зв'язків, урізноманітненню дозвілля в реальності. *Стимулювання позитивних звичок*: підтримка та поширення позитивних звичок у використанні комп'ютерів та Інтернету, таких як креативна та освітня діяльність, спілкування з друзями, розвиток цифрової грамотності тощо.

Таким чином, зарубіжний погляд на соціально-педагогічну профілактику комп'ютерної залежності підлітків відзначається комплексним та системним підходом до розв'язання цієї проблеми, об'єднуючи зусилля самих підлітків, родини, освіти, територіальної громади, громадських організацій та держави; а також активною взаємодією між науковими, практичними та освітніми установами. Крім того, зарубіжний погляд на соціально-педагогічну профілактику комп'ютерної залежності підлітків демонструє важливість усвідомлення цього негативного явища всім суспільством та необхідність його об'єднання для впровадження ефективних заходів для запобігання негативним наслідкам і для тинейджерів, і для країни. Досвід зарубіжних країн свідчить про те, що врахування соціокультурних, психовікових та індивідуальних особливостей підлітків є ключовим у розробці стратегій, технологій та програм профілактики. Запровадження комплексного підходу, що враховує різноманітні аспекти життя підлітків, виявляється найбільш дієвим у запобіганні комп'ютерної залежності, оскільки дозволяє ефективно взаємодіяти з різними групами тинейджерів, враховувати їхні потреби, стимулювати їх власну активність стосовно самопрофілактики і залучати до профілактики цієї проблеми в територіальній громаді, сприяючи створенню здорового та гармонійного інтернет-середовища і реального соціального середовища для їхнього розвитку.

Список використаних джерел

1. Гузьман О. А., Ляшенко Н. О. Комп'ютерна залежність підлітків: соціологічні аспекти дослідження. Вісник ХНУВС. 2011. №1 (52) С.369-380.
2. Інформаційні технології як фактор суспільних перетворень в Україні: зб. аналітичних доповідей. Київ: НІСД, 2011. – 96 с. – Режим доступу : <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/DUBOV.indd-ee822.pdf>
3. Корсун Л. С. Характеристика адиктивних залежностей підлітка та їх подолання. Соціальна педагогіка: виклики XXI століття : матеріали Всеукр. студ. наук.-практ.конф., м. Луганськ, 4 квітня 2014 р. : у 2-х ч. Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2014. Ч. 2. С. 122–130.
4. Малоголова О. О. Інтернет-залежність та її вплив на підлітків. Актуальні проблеми психології. Том I. Випуск 54. 2019, с. 89-94.
5. "Preventing and treating Internet addiction: A focus on South Korea and China". URL: https://www.researchgate.net/publication/315861865_The_Korean_National_Policy_for_Internet_Addiction

Швед О. В.,
*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка*

ДИСТАНЦІЙНЕ ТА ТЕЛЕФОННЕ СОЦІАЛЬНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ДІТЕЙ ТА ЇХ СІМЕЙ

Забезпечення комплексу прав дитини відповідно до найкращих міжнародних стандартів є обов'язком і напрямом політики Української держави. Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини та Факультативні протоколи до неї, низку Конвенцій Ради Європи, які стосуються різних аспектів захисту прав дитини, зокрема Конвенцію із запобігання насильству стосовно жінок та домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, Конвенцію по боротьбі із сексуальним насильством та сексуальною експлуатацією дітей та інші. Ці документи визначають широке коло прав дитини та їх зміст. Забезпечення втілення їхніх положень в національне законодавство і практику здійснюється шляхом прийняття та імплементації комплексного закону «Про охорону дитинства», профільних законів – про освіту, охорону здоров'я, соціальні послуги, запобігання та протидію домашньому насильству, торгівлі людьми, захист прав тих, хто постраждав внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, нормативно-правових актів на їх виконання, а також запровадження адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення низки прав дитини [3].

Важливою складовою протидії порушенням прав дитини є різноманіття механізмів їх захисту. Не зважаючи на те, що в Україні діє розгалужена система контролюючих органів, часто факти незаконних дій щодо дитини залишаються, на жаль, поза їх увагою. Серед ключових причин можна виділити і слабку обізнаність дітей щодо своїх прав, і недовіру до державних органів, і часто складність звернення до них в силу різних причин. Одним з ефективних засобів подолання таких обмежень є створення анонімних незалежних консультаційних каналів допомоги, зокрема телефонних «гарячих» ліній [4].

Таким консультаційним каналом є Національна гаряча лінія для дітей та молоді (НГЛДМ), яка створена та підтримується громадською організацією (ГО) «Ла Страда – Україна». Кілька років тому було кілька «гарячих ліній» або «телефонів довіри» для дітей, але зараз залишилась лише ця. Але завдяки підтримки міжнародних донорів вона працює цілодобово (24/7) і є не тільки психологічною підтримкою абонентів, але часто допомагає вирішити нагальні соціальні проблеми. В своїй роботі Джура Н. говорить про «телефони довіри», але такий вид консультування більше стосується психологічної підтримки [2]. «Гаряча лінія» передбачає втручання в ситуацію, часто вирішення гострих соціальних проблем, а не просто психологічну консультацію.

Національна «гаряча лінія» для дітей та молоді почала роботу 1 січня 2013 року. Щодня її консультанти піднімають слухавку понад 100 разів, і кожен голос – це дитяча історія, нерідко з недитячими проблемами [3]. На неї телефонують не тільки діти та молодь, які розповідають про свої проблеми, але про проблеми з дітьми і допомогу у їх вирішенні просять і батьки, опікуни, вчителі і, навіть, психологи, які працюють в школах. У 2023 р. на НДГЛДМ було зафіксовано 130 367 звернень. Кількість дзвінків по попередніх роках теж досить велика: 2015 – 38 417 звернень, 2016 – 45 392, 2017 – 29 993, 2018 – 12 079, 2019 – 17 847, за 2020 – 98 851, 2021- 131 338, 2022 – 178 637, що говорить про важливість такого інструменту звернення.

«Гаряча лінія» має безкоштовні номери 0-800-500-225 та 116 111. Короткий номер з мобільного телефону 116 111 – це гармонізований європейський номер, який запроваджений у 26 країнах світу для послуг з особливим суспільним значенням, а саме – виключно для консультування телефоном дітей.

У Державному стандарті соціальних послуг дистанційне консультування визначено як «заочне консультування, здійснюване суб'єктом, що надає соціальну послугу за запитами отримувачів за допомогою технічних засобів (телефонне, он-лайн консультування), яке за потреби забезпечує анонімність отримувача соціальної послуги [1]. Анонімність та інші правила та керівні принципи консультування описані в СОПах (Стандартних операційних процедурах), які описані ГО Ла Страда – Україна [5].

ГО Ла Страда – Україна вже давно ввела крім телефонного й інші види дистанційного (електронного) консультування, а саме: е-майл (info@la-strada.org.ua), месенджери та соціальна мережа – Facebook, Instagram ([@childhotline_ua](https://www.instagram.com/childhotline_ua)), Telegram ([@CHL116111](https://www.telegram.com/@CHL116111)), якими і користуються абоненти. За даними Ла Стради абоненти телефонували у 2022 р. у 79%, а користувались електронним консультуванням майже 21%; у 2023 р. телефонували менше – 67%, а звертались через інші види дистанційного консультування 33%.

З якими ж проблемами звертаються діти під час війни, спровокованих росією? За даними Ла Стради – Україна:

- Самотність, страх, панічні атаки через повітряні тривоги, бажання вчинити суїцид
- Права дітей/ молоді, правосуддя щодо дітей та соціальний захист
- Домашнє насильство
- Булінг у школі в українській школі або за кордоном
- Проблеми з домашнім завданням або навчанням
- Відносини та конфлікти з батьками
- Проблеми в новій країні
- Розлучення з рідними та друзями із-за війни

- Ризики в інтернет-просторі, безпека в інтернеті та інформаційна війна
- Порушення прав дітей в освітній сфері (конфлікти з вчителями, викладачами, дирекцією навчального закладу).

Як зазначають консультанти Ла Страда – Україна, тим, хто знаходиться за кордоном або страждає через страх війни вдома, в основному, потрібна психологічна підтримка. Юристи-консультанти надають правові консультації. Але досить часто дзвінок від дитини або тих, хто за неї переживає, потребує дій консультантів, а саме: інформування про місця, куди можна звернутись для очної зустрічі зі спеціалістами або домовленість про відвідування цих спеціалістів, офіційні звернення до соціальних служб, правоохоронних органів, служб у справах дітей, місцевих громад, благодійних організацій тощо. Тобто деякі соціальні проблеми можуть допомогти вирішити саме звернення на Національну «гарячу лінію» для дітей та молоді.

Повертаючись до списку звернень, видно, що одна з проблем – булінг, який непокоїть дітей та молодь. 4 травня відзначається Міжнародний день протидії булінгу. Булінг є серйозною проблемою, з якою стикаються діти. Ла Страда – Україна висвітлювала цей день на сторінці Фейсбуку, а Київський столичний університет імені Бориса Грінченка провів опитування серед студентів молодших курсів спеціальність «соціальна робота». Більшість відповіли, що страждали від булінгу і не знали, до кого і як звернутись. Наприклад, одна з дівчат розповіла, що в середній школі була занадто високою і повною, і один хлопець весь час через це знущався, чим довів її до анорексії. Зараз вона має проблеми зі шлунком і з низькою самооцінкою. Як відзначили більшість студентів, якби знали, що є можливість телефонного або іншого виду дистанційного консультування, то, можливо, звертались би зі своїми проблемами і в чомусь змінилось би їх життя. Це стосувалось і конфліктів з батьками та вчителями, домашнім насильством та кібернасильством.

Важливість консультування дітей, молоді та дорослих, які використовують телефонне або дистанційне консультування є незаперечною і необхідно поширювати інформацію про таку можливість.

Список використаних джерел

1. *Державний стандарт соціальної послуги консультування. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text>*
2. *Джура Н. Роль телефонного консультування для учнів середньої та старшої школи. Актуальні проблеми соціальної сфери. Житомир, 2014. с.57–60. <http://eprints.zu.edu.ua/12641/1/%D0%94%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%B0.pdf>*
3. *Дунебабіна О., Швед О., Левченко К. Вплив соціально-економічної ситуації в Україні на роботу Національної «гарячої лінії» для дітей та молоді.*

4. *Звіт за результатами дослідження «Вивчення обізнаності дітей, які перебувають у навчальних закладах інтернатного типу щодо діяльності Національної дитячої «гарячої лінії» та доступу до її послуг». Андрієнкова В., Гайдук В., Кліменко Т. та інші. <https://la-strada.org.ua/download/doslidzhennya-vyvchennya-obiznanosti-ditej-yaki-perebuwayut-u-navchalnyh-zakladah-internatnogo-typu-shhodo-diyalnosti-natsionalnoyi-dytyachoyi-garyachoyi-liniyi-ta-dostupu-do-yiyi-poslug-z-okr>*
5. *Стандартні операційні процедури взаємодії суб'єктів надання соціальної допомоги дітям, які опинились в складних життєвих обставинах, і Національної дитячої «гарячої» лінії / ред. К. Б. Левченко. Київ: ТОВ «Україна», 2017. 48 с*

Ярошенко К. О.,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 232 Соціальне забезпечення*

Гончаренко О. В.,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності*

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НАСЕЛЕННЮ

Система соціального захисту населення є ключовим елементом суспільства, спрямованим на забезпечення допомоги та підтримки громадян у складних життєвих ситуаціях. За останні десятиліття інформаційні технології стрімко вплинули на функціонування цієї системи, відкривши нові можливості та виклики.

Існуючі системи соціального захисту можуть бути недостатньо ефективними у забезпеченні всебічної допомоги громадянам через різноманітні адміністративні бар'єри, обмеження доступу та нестачу ресурсів. Однак, розвиток інформаційних технологій відкриває нові шляхи вирішення цих проблем шляхом покращення доступу до соціальних послуг, оптимізації процесів та забезпечення більш ефективного управління ресурсами.

Створення Єдиної інформаційної системи у соціальній сфері істотно полегшує процес доступу до різних видів соціальної підтримки та пільг. Тепер для отримання допомоги громадянину достатньо надати лише свій паспорт, адже усю іншу необхідну документацію спеціалісти зможуть знайти в межах нової пілотної інформаційної системи.

Використання автоматизованих інформаційних технологій, таких як автоматизовані інформаційні системи, в галузі соціального забезпечення має на меті:

1. Формування та обслуговування баз даних, що включають інформацію про клієнтів та інше.
2. Отримання детальної інформації стосовно видів соціального забезпечення, таких як пільги, компенсації, субсидії, а також інформації про фахівців установи та їх адреси.
3. Комплексний аналіз будь-яких даних з бази даних за заданими критеріями та генерація звітів.
4. Автоматизований розрахунок розміру середньодушового сукупного доходу для призначення пільг чи субсидій.
5. Облік і контроль за витраченими коштами, наданими для соціальної підтримки.

Це створює умови для прогнозування необхідних ресурсів для надання різних форм соціальної підтримки, ефективного розподілу обмежених бюджетних фондів, оцінки ефективності соціальних заходів, аналізу соціально-демографічної та соціально-економічної обстановки в різних адміністративно-територіальних одиницях та встановлення пріоритетів у сфері соціальної політики.

Слід підкреслити, що інформатизація у сфері соціального забезпечення є вирішальним чинником у формуванні нового типу суспільства, де велике значення мають висококваліфіковані та креативні працівники. Економічна ефективність сьогодні вимірюється не тільки за кількісними показниками персоналу, а й за здатністю спеціалістів створювати нові продукти та послуги, впроваджувати інноваційні методи виробництва та адаптуватися до динамічного ринкового середовища.

Поява нових форм діяльності та активний розвиток людського капіталу, що характеризується постійним оновленням знань і навичок, вказує на важливість безперервної освіти та удосконалення кваліфікації як запоруки соціального прогресу та стабільного доходу. Відповідно, важливою умовою успішного впровадження соціальної політики в Україні та захисту прав населення в системі соціального забезпечення є належна підготовка відповідних фахівців, особливо у сфері нових інформаційних професій. Це сприятиме підвищенню якості людського капіталу на індивідуальному та колективному рівнях, що в кінцевому підсумку позитивно вплине на розвиток суспільства в цілому.

Сучасний стан використання інформаційних технологій в системі соціального захисту населення відображає значний прогрес у поліпшенні надання соціальних послуг та оптимізації робочих процесів. Можна визначити такі ключові переваги впровадження інформаційних технологій у систему соціального захисту:

1. *Зручність доступу.* Технології дозволяють зробити отримання соціальних послуг більш зручним та швидким, надаючи

громадянам можливість звертатися до послуг через онлайн-платформи, мобільні додатки або веб-сайти, не виходячи з дому.

2. *Доступність* – 24/7. Електронні системи доступні цілодобово, що дає можливість звертатися за допомогою у будь-який час та у зручному для користувача форматі.

3. *Ефективність процесу заявок*. Громадяни можуть подавати заявки онлайн та відстежувати їх статус, що спрощує процес звернення за допомогою та сприяє оперативності у вирішенні питань.

4. *Персоналізація послуг*. За допомогою аналізу даних технології дозволяють надавати більш індивідуалізовану допомогу, враховуючи потреби кожного клієнта окремо.

Таким чином, можемо підсумувати, що використання інформаційних технологій у наданні соціальних послуг має значний позитивний вплив на їх доступність та зручність для громадян. Впровадження інноваційних рішень у цій сфері дозволяє забезпечити більш ефективне та якісне обслуговування, що є важливим кроком у розвитку сучасного суспільства. Проте, маємо зауважити про необхідність продовження роботи над усуненням перешкод, пов'язаних з цифровим розділом та безпекою даних, щоб забезпечити рівний доступ до соціальних послуг для всіх громадян.

Список використаних джерел

1. *Інформаційні технології : навч. посібник / О. І. Зачек, В. В. Сенник, Т. В. Магеровська та ін.; за ред. О. І. Зачека. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 432 с.*
2. *Костишина Т. Соціальний захист в контексті розвитку цифрової економіки. Економічний аналіз. 2021. Том 31. № 1. С. 279–288.*
3. *Кошеленко К. Цифрові іновачії: Розвиток соціальної сфери у 2023 році. LIGA.Net. URL: <https://blog.liga.net/user/kkoshelenko/article/50979>*

Секція 3
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ МЕНЕДЖМЕНТУ
СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ
ПОСЛУГ СІМ'Ї ТА ДИТИНИ

Максимовська Н. О.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

АНІМАЦІЙНА СОЦІОКУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКСКЛЮЗІЇ В УМОВАХ
ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ ТА В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Обґрунтування актуальності будь-якої наукової роботи нині переосмислюється і не може не пов'язуватися із воєнними реаліями нашого часу. Особливо це стосується теоретичних узагальнень управління сучасним простором культури, яке оперативно реагує на виклики в умовах знищення культурного надбання нашого народу. Без зволікань мають реагувати «люди культури», «осередки культури», що створюють соціокультурні сенси та формати сьогодення. Особлива відповідальність покладається на тих, хто має забезпечувати активне включення суб'єктів соціуму в культуротворчі процеси, сприяти подоланню соціального відчуження, супроводжувати безперервність трансляції цінностей України на «культурному фронті». За таких умов, актуальності набувають культурні практики, які мають глибинний екзистенційний сенс, надихаючий, культуро-реабілітаційний ефект, відновлюють втрачену віру у красу вільного людського буття, що втілює в собі анімаційний підхід до соціокультурної діяльності.

Відповідно до даних Національного інституту стратегічних досліджень, культура є міцним фактором протидії експансії: «Важливою соціальною та інноваційною складовою культури, особливо в умовах війни та необхідності зміцнення українського культурного та гуманітарного поля, має стати розвиток українських культурних індустрій (кіно, театр, книжки, музика, арт-ринок тощо), які крім економічної доцільності, відіграватимуть і важливу пропагандистську роль» (Аналітична записка, 2014). За даними Міністерства культури та інформаційної політики України станом на 31 березня 2022 року внаслідок широкомасштабної воєнної агресії РФ зафіксовано 135 епізодів воєнних злочинів проти культурної спадщини України (Аналітична записка, 2022). Відтак, системне науково-практичне

забезпечення менеджменту культури, зокрема з урахуванням анімаційного підходу до соціокультурної дійсності, потребує подальшого узагальнення, зокрема у умовах повоєнного часу.

Відчуження – фундаментальна метаморфоза людської діяльності, наслідки якої (як і сам процес) стають невідчужуваними її суб'єктові (Філосо. енциклоп. словник, 2002, с. 89). Усталене розуміння відчуження як суспільного явища, що характеризує внутрішній розрив між прагненнями, мотивами діяльності людини і виконуваними нею соціальними функціями (Крилова, 2013; Савельєв, 2015), дозволяє стверджувати, що цей розрив супроводжується емоційними проявами, самозаглибленням, відходом від активного буття. Позитивна соціалізація підмінюється невластивими соціальними масками та їх втіленням, замість сутнісних життєвих ролей. Такий стан суперечності стосується і ціннісно-творчого потенціалу особистості, який ніби нівелюється, або ж не реалізується. Стратегія життєтворчості особистості нівелюється через усунення від участі у процесах власного і суспільного творення. Отже, крайніми виявами соціального відчуження є саморуйнація – відірваність від себе, відмова від спілкування, обмеження – руйнування соціального в собі, зневіра – шлях до соціальної смерті. Такий стан суперечності, розбалансованості, дисгармонії спотворює духовний світ людини, яка з народження має йти шляхом одухотворення, однак, у певний час зупиняється і навіть рухається у зворотному напрямі, знедуховлюється.

Соціальне відчуження є актуальною проблемою людини в сучасному соціумі, що постійно розширюється в інформаційному сенсі. Долучення сучасної особистості до процесу участі у перетвореннях відкриває шлях подолання розриву між прагненнями та можливостями, між умовами соціуму та інтересами його суб'єктів. Зокрема це стосується життя в реальному світі, оскільки переміщення у знеособлений віртуальний простір, втрата гармонії та керованості, відірваність від традиційних основ існування, посилюють відчуття нігілізму та нереалізованості. Почасті справедливим виявляється те, що у процесі соціального відчуження відбувається зокрема й ізоляція від культури. Це явище виступає як протилежність соціального залучення й активного функціонування. Внаслідок таких процесів не тільки власне особистість втрачає сенс активного буття, але й соціокультурна реальність стає чужою для особи.

У контексті менеджменту соціокультурної діяльності соціальне відчуження розглядається як уникання особистістю активності в соціокультурній сфері, нехтування можливостями використання вже створеного культурного продукту, відторгнення його за причини заперечень, ігнорування своїх творчих здібностей та потреб, зашореність у власних ціннісних обмеженнях, заперечення саморозкриття і неможливість розширити свідомість та власний

комунікативний простір. В широкому сенсі – відсторонення людини від свого призначення як творця (Крилова, 2013).

Враховуючи те, що відчуження переважно характеризує внутрішньо-собистісні процеси, які впливають і на соціальні стосунки, і на культуротворче буття, поняття «ексклюзія» (виключення) позначає здебільшого зовнішні для особи фактори. «Соціальна ексклюзія – це процес виключення людини або групи людей з певної системи соціальних відносин, які дають доступ до соціокультурних благ та гарантують задоволення індивідуальних та соціальних потреб» (Андрейко, 2020, с. 23). Це відбувається за сукупністю ознак, які встановлює власне суспільство та соціум стосовно особистості.

Ексклюзія стається через соціальні бар'єри та обмеження, «нерівний доступ до можливостей, якими володіє суспільство на певному етапі свого розвитку» (Карп'як, 2020). Серед цих обмежень як соціальні (доступ до житла, праці, якісних соціальних послуг, культурного дозвілля тощо), так і природні (хвороба, вік, стать, тощо) (Фурдига, 2010). Ексклюзія та відчуження пов'язані як зовнішній та внутрішній впливи, як індивідуальне самоусвідомлення та групова взаємодія, як доцентрове та відцентрове зусилля. В сучасних умовах ці фактори знаходяться у поєднанні, оскільки соціальні обставини та виконання соціальних ролей взаємопов'язані та посилюють вплив одне одного.

Наприклад, в умовах активізації військових дій на території України, окрім традиційно маргіналізованих груп (безпритульні, безробітні та ін.), з'являється велика кількість людей, які вимушено переселені до інших областей, країн, набувають статусу тимчасово переміщених осіб. Фактори соціальної ексклюзії та відчуження об'єднуються і набувають пікового стану. Це загострює необхідність активізації зусиль із соціального захисту, формування психічного здоров'я, участі у процесах життєзабезпечення, а також і продуктивного «буття в культурі».

Соціальної ексклюзії (відторгненню) та відчуженню протиставляється інклюзія (включення), долучення до імпульсу співтворчості, активне доєднання до екзистенційно важливого, сумісність із надбуттєвим та величним, момент активізації для подальшої взаємодії через культурні практики сьогодення тощо. А. Іщенко стверджує, що творчість є ефективним напрямом подолання відчуження, отже, має стимулюватися здатність людини до органічного входження в соціокультурний простір та залучення до його перетворення (Іщенко, 2010).

Серед сучасних напрямів соціокультурної діяльності власне анімація під час свого становлення була обґрунтована явищем відчуження (соціальна аномія, девіація тощо), яке потрібно було подолати через непримусове залучення до дій та методи активного впливу. Дуальність анімації і є тією особливістю, яка дозволяє

врегулювати потреби соціальних суб'єктів шляхом керування та визволення водночас. Забезпечення такої якості процесу є завданням сучасного менеджменту культури.

Соціокультурна анімація, яка бере свої витoki з дозвіллевої сфери, все ж має більш глибоке коріння в суспільній практиці, що виявилось у формуванні анімаційного підходу. Його квінтесенція постає в наданні соціокультурній діяльності особливої якості, що забезпечує активізацію міжсуб'єктної взаємодії, супроводжує емоційний сплеск подій та явищ у сфері культури. Філософія анімаційної ідеї – людиноцентристська, за якою особистість – суб'єкт активної взаємодії, основа будь-якої суб'єктності свобода (воля) людини. Ступінь свободи та креативності (визволення, відсутність пригнічення, слідування власній волі, самовираження, виявлення своїх прагнень, реалізація здібностей) зумовлює ефект анімаційності соціокультурної діяльності, отже, сприяє подоланню відчуження та ексклюзії. За таких умов особистість включена в діяльність, продукти якої є цінними для людини і не стають фактором тиску та пригнічення, оскільки ґрунтуються на співтворчості, надають особливого імпульсу для подальшої життєдіяльності та культуротворчості. Реалізується потреба відчуття та пережити реальність через спеціальні події, вдосконалити її на засадах волевиявлення та позитивного емоційного сприйняття. Істинно вільна людина – людина одухотворена. Доцільним, на нашу думку, прикладом є рейтингова шкала, за якою ексклюзія та відчуження наближають до соціального егоїзму, анімація – до творчої життєдіяльності та продуктивного перетворення соціуму.

Одухотворення поступово реалізується шляхом запровадження анімаційного підходу, який розуміється як гармонізація соціально-культурних впливів, що ґрунтується на посиленні суб'єктності як ціннісно-сислової самоорганізації й активізації соціальної життєдіяльності в сфері культури. Культуротворче буття забезпечується анімаційними технологіями в культурних практиках. Анімація стає об'єднувальною світоглядною ідеєю, на противагу одноманітності, уніфікованості, стандартизованості, споживацтву має прийти творче різноманіття в усіх проявах. Анімаційний підхід до соціокультурної практики зумовлює високу якість взаємодії шляхом визволення від факторів відчуження та утворення власної активної позиції суб'єктів соціуму. Свобода є основою суб'єктності (можливість побачити ресурси та надати поштовх для їх застосування), співтворчість через каталізацію (прискорення) соціокультурних процесів стимулює розкриття та здійснення інноваційних дій, вмотивованість реалізується завдяки ініціативізації, що забезпечує участь та взаємодію в сфері культури. Якщо анімація виявляється в процесах суб'єктивізації, каталізації, ініціативізації, то менеджмент культури має забезпечувати не тільки реалізацію функцій управління, але й супроводжувати мотивування суб'єктної позиції, розбудовувати умови для прискорення

взаємодії в сфері культури, підтримувати та доводити до здійснення ініціативи у соціокультурному просторі.

Оскільки поняття «менеджмент культури» перебуває на стадії усталення, продуктивно спиратися на сучасні тренди в менеджменті та особливості сфери застосування. Зокрема відмова від ієрархічних відносин переход до партнерства усіх ланок управління, застосування інноваційного характеру діяльності, гнучкий творчий підхід, прагнення до позитивного соціального ефекту, постійне удосконалення процесів менеджменту, на нашу думку є актуальними для сучасної соціокультурної ситуації.

Особливості менеджменту культури крізь призму анімаційного підходу до соціокультурної практики виявляються в: стимулюванні та мотивуванні осіб та груп до прямої участі у соціокультурних процесах (менеджмент мотивації та управління людьми); забезпеченні активної діяльності (менеджмент процесу взаємодії); супроводі ініціатив в соціокультурній сфері (просування, зв'язки з громадськістю тощо); допомозі у самоорганізації (менеджмент груп); забезпеченні подієвості та креативності культурних практик для посилення анімаційного ефекту (управління івентом та креативними технологіями); створенні сприятливого середовища для посилення анімаційного ефекту співтворчості у сфері культури (менеджмент креативного простору).

Від вказаних особливостей залежить анімаційний менеджмент як процес створення умов для виявлення творчості в різних проявах (соціальна – самоорганізація, художня – мистецтво, громадянська – суспільна активність тощо). Менеджмент анімації – мотивування та стимулювання до активної участі у соціокультурних процесах (виявлення, збереження, тиражування, створення). Отже, анімація та культуротворче буття перетинаються, креативність – як стан та сенс – має стати основою процесу анімаційного менеджменту.

Динаміка анімаційності в соціокультурній сфері завдяки менеджменту культури просувається від зацікавлення (покажи як робити) через увагу, інтерес, здивування; через залучення (роби зі мною) шляхом виявлення спроможностей, власних ресурсів, відтворення; до співтворчості (роби сам та організуй інших) засобами створення, креативних кроків, доєднання суб'єктів соціуму до вдосконалення соціокультурних процесів. Так, менеджмент культури в контексті прикладної культурології крізь призму анімаційного підходу має дослідити сучасні практики, забезпечити культуротворче буття, сприяти креативному саморозвитку суб'єктів соціуму та вдосконаленню їх участі на противагу відчуженню в соціокультурному просторі. Таким чином, менеджмент культури розуміється не тільки як процес реалізації управлінських функцій в сфері культури, але як фактор забезпечення процесу культуротворення через інноваційні анімаційно-культурні практики та проекти.

Провідним постулатом менеджменту культури на основі анімаційного підходу є те, що людина, залучена до культуротворчості, не може бути відчужена. Хто не творить, той руйнує середовище, що оточує, зокрема й себе в ньому. Саме людина з моменту олюднення у первісні часи стала суб'єктом творення культури, а зараз треба забезпечувати ефективне буття в культурі через залучення та формування нових культурних практик.

Наприклад, забезпечення динаміки соціокультурного поступу в повоєнний час відбувається вже зараз через опредмечування й раціоналізацію культурних реалій та розробку ідей вдосконалення простору культури у подальшому. Під час воєнних дій, масового геноциду населення, терору та репресій відбуваються трагічні події, які не мають втратити сенсу у повоєнний час. Багато видів темного туризму, на наш погляд, перетнуться і стануть дієвим засобом створення культурного конструкту та перетворяться на історичну пам'ять народу та нації. Якщо забезпечити ефективну діяльність на основі розробленої системи, має бути забезпечений анімаційний ефект, а відповідно і профілактика соціального відчуження. Візуалізація, забезпечення ефекту присутності, збудження емоцій на основі застосування різних видів сучасного мистецтва в комплексі надаватимуть поштовх для переосмислення реалій та вироблення концепції сумісних дій для розвитку історичної пам'яті.

Менеджмент культури із застосуванням анімаційного підходу також має широку суспільну місію щодо роботи з внутрішньо переміщеними особами, яка втілюється у створенні сприятливого середовища взаємодії у предметному полі культури, розбудові механізмів запровадження інновацій в соціокультурній сфері, виробленні перспективних моделей культурних практик, що згодом сприятиме поширенню їх нових форматів. Обґрунтування концепцій креативних хабів та воркшопів, вдосконалення діяльності закладів культури, розробка підтримуючих соціокультурних проектів набуває актуальності в умовах усвідомлення необхідності залучення осіб, що постраждали внаслідок військової агресії, до активних дій із забезпечення їх соціокультурних потреб.

Досліджуючи проблему подолання соціального відчуження та ексклюзії на основі анімаційного підходу до соціокультурної діяльності, обґрунтовано, що це явище розглядається як уникання особистістю активності в соціокультурній сфері, нехтування можливостями використання вже створеного культурного продукту, ігнорування власних творчих здібностей та потреб, неможливість розширити свідомість та комунікативний простір. Забезпечення анімаційного ефекту в процесі менеджменту культури ґрунтується на тому, що його специфіка полягає у мотивуванні суб'єктів соціуму до участі у соціокультурних процесах через посилення ефективності управління соціальним капіталом, забезпеченні супроводу ініціатив в

соціокультурній сфері, сприянні самоорганізації осіб та груп, реалізації подієвості та креативності культурних практик, розбудові сприятливого середовища для посилення анімаційного ефекту співтворчості у сфері культури. Анімаційний менеджмент передбачає створення умов для виявлення творчості в різних проявах (соціальна – самоорганізація, художня – мистецтво, громадянська – суспільна активність тощо), що є основою подолання соціальної ексклюзії. Відтак, анімація та культуротворче буття перетинаються, креативність стає сенсом анімаційного менеджменту, унеможливлючи відторгнення суб'єкта від активної взаємодії.

Останіна Н. С.,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя*

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ГРОМАДИ

Війна впливає на всіх, хто живе в Україні: стрес переживають як дорослі, так і діти. Безперервний потік новин й обговорень, в якому перебуває населення, діти тощо, лише посилює емоційну напруженість. За таких умов кожна громада вирішує найважливіше завдання: захистити дітей від війни, подбати про психологічний стан дітей, облаштувати безпечний простір для поліпшення ментального стану дітей.

Соціокультурний стан розвитку громади під час воєнного стану актуалізує питання підтримки батьків у вихованні дітей: формуванні загальнолюдських цінностей, розвитку загальної культури. Такий стан вимагає підвищення уваги до участі соціальних, освітніх інститутів у процесах виховання особистості дитини. Значна роль у вихованні й розвитку особистості належала й належить закладам позашкільної освіти, діяльність яких охоплює вільний час дітей, є різноспрямованою й поліваріативною, заснованою на добровільності, врахуванні інтересів і здібностей кожного вихованця. Заклади позашкільної освіти перебирають на себе важливі соціальні функції з виховання моральної культурної особистості, з соціального становлення та самореалізації вихованців, професійного самовизначення особистості, забезпечення змістовного дозвілля дітей, а також профілактики безпритульності. Можливості позашкільної освіти є широкими, підтвердженням цього факту стала схвалена в квітні 2023 року Концепція розвитку позашкільної освіти в умовах воєнного стану як основи утвердження української національної та громадянської ідентичності, військово-патріотичного виховання.

В Укрінформі під час презентації основних звершень позашкільної освіти у 2023 році президент Міжнародної асоціації позашкільної освіти, голова Громадської Ради при Державній службі якості освіти України Олена Биковська підкреслила неймовірну працездатність позашкільників, служіння великій місії плекання підростаючого покоління: «Заклади позашкільної освіти є для кожної нашої дитини простором для навчання, виховання, для соціалізації, розвитку, а в умовах воєнного стану – простором для підтримки та волонтерської діяльності». Можна зазначити, що громадянсько-патріотична спрямованість виховного процесу закладу позашкільної освіти дає можливість реально впливати на становлення життєвих поглядів вихованців через залучення до змістовної діяльності, збільшити можливість кожного з них зайняти гідне становище в суспільстві. Патріотичне виховання покликане формувати і розвивати почуття приналежності особи до суспільства, готувати молоду людину до активної участі в політичному житті держави, свідомого впливу на суспільно-політичні процеси.

Ніжинський Будинок дітей та юнацтва – найбільш доступний та масовий позашкільний заклад громади. Взагалі, історія закладу бере початок із 1923 року, коли у Ніжині з'явилися перші загони «юних спартаківців». Завдяки координуючим зусиллям Будинку, консолідації педагогів-організаторів шкіл міста, сприянню місцевої влади, підтримці громадськості, шанобливому ставленню гуртківців та їх батьків до цієї споруди, її зовнішній і внутрішній вигляд підтримуються в належному стані. Остання редакція Статуту (2012 р.) визначає повне найменування позашкільного навчального закладу як Ніжинський Будинок дітей та юнацтва Ніжинської міської ради Чернігівської області, скорочено: НБДЮ. Гуртки НБДЮ працюють в основному приміщенні, філії «Райдуга», а також на базах загальноосвітніх шкіл міста. Позашкільна освіта здійснюється за типовими, адаптованими та авторськими програмами, затвердженими у встановленому порядку, за груповою (середня наповнюваність 10-15 вихованців) та індивідуальною (1-5 вихованців) формою навчання, за наступними напрямками: художньо-естетичний, декоративно-ужитковий, культурно-дозвільний, військово-патріотичний. За покликом душі щодня поспішають юні ніжинці до НБДЮ, щоб під керівництвом досвідчених педагогів причаститися високим мистецтвом музики, пісні, танцю, художнього слова, живопису. Цей позашкільний заклад – один із найстаріших у громаді – з року в рік демонструє високий клас роботи, розкриваючи і примножуючи таланти, допомагаючи вихованцям набувати щораз все кращих і кращих творчих якостей в різних напрямках науки та мистецтва. Потужний, творчий колектив визнано одним із найкращих серед позашкільних закладів області.

Зараз заклад позашкілля став осередком й волонтерської діяльності, створює простір для набуття соціального досвіду, коли

працівники, діти, волонтери плетуть маскувальні сітки, роблять окопні свічки, збирають допомогу військовим та внутрішньо переміщеним особам. Особливі взаємостосунки педагог-вихованець, вихованець-вихованець, педагог-вихованець-батьки зумовлені специфікою форми навчально-виховного процесу (діяльності) створюють основу для взаємоповаги, атмосфери психологічного комфорту, що сприяє реалізації завдань часу.

Індивідуальний підхід у сполученні з соціальною спрямованістю діяльності створює можливості дитині знайти своє місце в житті, самореалізуватися у певній діяльності, сприяє формуванню потреби в турботі про інших людей, активній участі у житті суспільства.

Слід зауважити на організації служби підтримки та безпеки для дітей і батьків, що волонтерять задля наближення перемоги. Заклади позашкільної освіти в осередку фізичної безпеки інформують про те, як поводитися під час обстрілу, як надати першу допомогу, як евакуюватися з небезпечного місця. Серед корисних матеріалів обов'язковими є засоби першої допомоги (аптечка, вогнегасник, інші речі). Представники місцевого підрозділу Державної служби з надзвичайних ситуацій проводять заняття з мінної та пожежної безпеки. У зоні психологічної безпеки передбачено зручні меблі, матеріали, які допомагають розслабитися та відчувати себе в безпеці. Цифрова безпека вчить використовувати інтернет безпечно й відповідально, розпізнавати фейкові новини. У зонах безпеки можна поділитися своїми почуттями та переживаннями з іншими дітьми та психологом. У роботі з дітьми дієвими є різні техніки, які навчають дітей керувати власними емоціями (різні вправи, арт-терапія, притчі).

Робота з батьками, які відчують стан емоційного вигорання, передбачає надання їм допомоги у відновленні сил та поповненні енергії. Сесії для батьків спрямовані на підтримку дитячо-батьківських стосунків: батькам пояснюють, як розпізнати ознаки емоційних проблем у дітей, як при цьому співпрацювати з дітьми; які особливості психологічного стану дітей, що пережили травму.

Усе це важливо знати сучасним дорослим в умовах воєнного стану. Це універсальна практика, бо війна так чи інакше справила вплив на кожну дитину, коли заклади позашкільної освіти стали просторами для психологічної підтримки та волонтерської діяльності.

Список використаних джерел

1. Кожем'яка О. Л. Виховний потенціал проектної діяльності Історія та правознавство. Позаклас. робота. 2014. № 3. С. 2–4.
2. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі / Національна академія педагогічних наук України. 2021. 52 с.
3. Позашкільна освіта – 2023: десять звершень: <https://www.youtube.com/@UkrinformTV>.
4. Сорока О. В. Арт-терапія: теорія і практика: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Астон, 2014. 196 с.

5. *Учні сільських шкіл змінюють освітній і громадський простір у своїх селах.*
[Електронний ресурс] Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/05/12/uchni-silskix-shkil-zminyuyut-osvitnij-i-gromadskix-prostir-u-svoyix-selax/>

Щербак Є. О.,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Максимовська Н. О.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Історично в нашій країні склалися передумови інтегрованої допомоги громадянам в тому просторі, в якому вони мешкають та активно функціонують. Це здавна стосувалося знедолених представників місцевого населення, сиріт, безхатків, вдів, хворих та ін. Зі зміною суспільних умов трансформувалася соціальна допомога в територіальній громаді, особливо це стосується військового стану в нашій країні та появою великої кількості внутрішньо переміщених осіб (далі ВПО), які потребують додаткового супроводу і підтримки. Середовище об'єднаної територіальної громади (далі ОТГ) стає тим простором, в якому можливо запровадження соціокультурних технологій з метою культурної інтеграції цієї групи населення.

Проблеми інтеграції ВПО в Україні, соціальну роботу з ними досліджували Ю Бريدніков, Н. Гусак, Т. Семигіна, С. Трухан та ін. Відповідно до Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», люди, які вимушено підпадають під таку категорію, не можуть бути позбавлені базових прав, як і всі громадяни України, зокрема й права на залучення до здобутків культури. Однак, проблема соціокультурної інтеграції ВПО залишається вельми актуальною в сучасній кризовій ситуації в нашій країні. Тобто на рівні локального середовища мають створюватися спеціальні організаційні умови для інкультурації переселенців. Проблеми соціокультурної діяльності, розбудови ефективного культурного середовища вивчали: Н. Кочубей, Ю. Поліщук, О. Щербина-Яковлева та ін. Сучасні соціокультурні технології обґрунтовували І. Сидор, О. Тадля та ін.

За даними дослідження фокус-груп «Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах», мало бути виявлено

проблеми і потреби ВПО, дізнатися реакцію місцевої влади, запропонувати нові напрями для роботи з цими верствами населення. Відповідно до поставлених завдань представників цих груп турбують проблеми працевлаштування, скрутного матеріального становища, зворотної комунікації.

Культура об'єднує населення громади і завдяки механізмам соціокультурного менеджменту посилюється значення закладів культури та спеціальних подій, що створюються для цієї групи в локальному середовищі. Соціокультурне середовище може сприяти інкультурації, якщо в ньому застосовуються продуктивні технології соціокультурної діяльності. Технологія передбачає реалізацію алгоритму дій для досягнення оптимального результату в обмежений часовий період. На нашу думку, технологізація соціокультурної діяльності відбувається в умовах військових дій, отже фахівець має враховувати всі правила побудови безпечних заходів, подій, видовищ, ігрових активностей тощо. Також в сучасних умовах межі соціокультурного простору розширюються за рахунок віртуального інформаційного середовища, що робить актуальними дистанційні соціокультурні технології. Соціокультурне середовище складається з закладів культури, освіти, креативних осередків громадських організацій. В безпечних умовах мають відбуватися скоординовані дії щодо реалізації технологій соціокультурної діяльності в різних установах та осередках.

Культуротворення як системоутворюючий чинник існування громади зумовлює запровадження нових моделей і форматів взаємодії суб'єктів соціуму. Культуротворча технологія соціокультурної діяльності є провідною і стимулює участь суб'єктів соціуму у творення сенсів і форматів культури, що пов'язане із соціальною роботою, оскільки розвиває соціальну активність, виводить за межі споживчих настанов.

Рекреаційна функція соціокультурної діяльності, має окрім розважального, ще й інтеграційний компонент. Вочевидь, відновлювальна діяльність входить до соціокультурних технологій і має детально досліджуватися в сучасних умовах існування українського суспільства та держави. Для соціальної спільноти, яка інтегрує ВПО створюється можливість формування життестійкості, відновлення і допомагати захисникам.

Соціокультурна технологія соціального захисту, яка пов'язана з реабілітаційними процесами, втілює місію утворення соціального бар'єру захисту та встановлення правил функціонування захищеного соціуму. Під час війни відбувається руйнація звичних форм життєдіяльності, актуалізується явище соціальної незахищеності деяких категорій населення (військові, ветерани, переселенці). В цьому сенсі захист здоров'я (фізичного, ментального), захист життєвої позиції, захист традиційної культури тощо є елементами соціокультурних технологій.

Для того щоб визначити соціальне становище переселенця, необхідно з'ясувати сімейний стан, наявне громадянство, національність, ставлення до релігії, професію, приналежність до політичних партій або об'єднань, економічний рівень життя. Сукупність таких груп, а також сукупність відносин всередині кожної з них становить систему, що дозволяє соціальному працівнику визначити соціальне становище в суспільстві кожного переселенця, для того щоб грамотно спланувати майбутню з ним і його родиною роботу.

Одним з нових напрямів соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями є орієнтація держави, громадських організацій на соціальний захист прав та інтересів людей, чие становище в процесі тривалої малоефективної самоадаптації на новому місці поселення виявилось нестабільним. Безпосередню роботу з ВПО в локальному середовищі громади проводять соціальні працівники. Важливим є поєднання індивідуальної, сімейної, групової, громадської соціальної роботи. В індивідуальній роботі потрібна розробка і застосування всього арсеналу методів фахівця соціальної сфери: соціально-педагогічних, психологічних, психотерапевтичних, психоаналітичних, соціометричних, вікової психології, медико-соціальних, консультаційно-правових. У груповій роботі продуктивні методики «групи самостійного досвіду», «групи взаємодопомоги», групова психотерапія, підтримка сусідських спільнот (у місцях компактного проживання переселенців), спільнот земляцьких характеру для представництва інтересів переселенців. Однак, окрему групу складають саме соціокультурні технології, які на емоційному, вольовому, діяльнісному, екзистенційному рівнях сприяють інтеграції ВПО.

Актуальним при визначенні форм і методів соціально – педагогічної роботи з біженцями є розгляд їхніх потреб. Потоки біженців певною мірою посилюють різні соціальні проблеми і створюють ряд негативних наслідків для суспільства в цілому. Невлаштовані вимушені переселенці та біженці ускладнюють внутрішнє становище в країні: відзначаються приклади негативного ставлення до них з боку постійно проживає на даній території населення. Нерідко міграція стає причиною виникнення міжнаціональних конфліктів, прояви криміногенних сил в суспільстві. Великі міграційні потоки ведуть до перенаселеності низки районів, що викликає певні ускладнення: падіння рівня життя населення, зростання безробіття, бідності, бездомності. У цьому випадку віктимізація контингенту переселенців, що формується адиктивні (залежність від психоактивних речовин), що здійснюються правопорушення виступають складними, взаємодіючими соціальними явищами, які вимагають своєчасного реагування з боку правоохоронних органів, соціальних, соціально-педагогічних та психологічних служб.

Завдання соціального працівника в роботі з вимушеними переселенцями в локальному центрі життєстійкості – це визначити

соціально-побутові проблеми сім'ї, яка звернулася за допомогою, з метою подальшої соціалізації. Це можуть бути питання подальшого працевлаштування в місцях тимчасового перебування або виплати допомоги на дитину. Але головне завдання на даному етапі - це визначення тієї категорії переселенців, які потребують термінової психологічної допомоги після отриманих психологічних травм.

Другий напрямок роботи – це надання соціальних послуг та психологічної допомоги в місцях масового розміщення переселенців. Основне завдання – це задовольнити базисні психологічні потреби в безпеці, захищеності, прийнятті та соціальному схваленні (помістити потерпілого в безпечну обстановку і адаптувати до середовища, налагодивши успішне функціонування в суспільстві).

Соціальні працівники та психологи проводять моніторинг психічного стану переселенців у місцях масового розміщення і надання психологічної допомоги членам сімей, які тимчасово виїхали з небезпечних областей. Завдяки проведеним заходам ігротерапії та арт-терапії психологи коректують і зміцнюють психологічний захист дитини за рахунок створення позитивних образів світу, майбутнього і самого себе з опорою на особистісні ресурси.

Третій напрямок - це проведення консультативної та корекційної роботи. Основне завдання цього напрямку – надання екстреної психологічної допомоги переселенцям, що отримали гострі психоемоційні розлади, знаходяться в стані депресії, мають дезадаптацію поведінки. З метою адаптації до стресу, запобігання дезорганізації, розлади поведінки, підтримання нормального психічного стану особистості організовується консультативна робота в кабінетах психологічного розвантаження.

Четвертий напрямок роботи – тісна співпраця із засобами масової інформації. Постійне висвітлення роботи, що проводиться з тимчасовими переселенцями дає можливість багатьом людям прозоро побачити дійсну проблематику людей, які опинилися у важких умовах життя. Людяність навколишнього середовища дає можливість якнайшвидшого повернення постраждалих до нормального життя.

Серед новітніх засобів підтримки ВПО в локальному соціокультурному середовищі є такі: згідно даних Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, на проекти культурної інтеграції ВПО можна отримати грант до 5000 євро. Або взяти участь у конкурсі «Інтеграція внутрішньо переміщених осіб до життя в нових громадах», під час запровадження якого зокрема застосовуються засоби соціокультурної діяльності. Активізується інтеграція ВПО через активності, розробляється інтерактивна карта соціальних та культурних можливостей громади. Кожен має право відчувати себе вдома: інструменти соціальної та культурної інтеграції ВПО за підтримки благодійного фонду «Право на захист».

Таким чином, вдосконалюються вже апробовані засоби інтеграції ВПО в соціокультурний простір громади, з'являються новітні методи і підходи, що сприятиме успішному проходженню адаптації та виходу на новий рівень соціальної і культурної самореалізації.

Список використаних джерел

1. *Благодійний фонд «Право на захист»*
<https://life.pravda.com.ua/projects/ pryklad-obiednannia/2023/12/20/258406/>
2. Бريدніков Ю.Л. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в системі соціальних служб (приклад Хмельницького міського центру соціальних служб) Інноваційна педагогіка Випуск 63 Том 2 2023 с135-140
3. Гусак Н.Є., Семигіна Т.В, Трухан С.О. Стратегії і виклики соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 2 (22) 2014, С. 161-167
4. Інтеграція ВПО через активності <https://www.lac.org.ua/>
5. <https://minre.gov.ua/2023/10/14/na-proyekty-z-kulturnoyi-integracziyi-v-po-mozhna-otrymaty-grant-do-5000-yevro/>
6. <https://www.iom.int/news/needs-growing-over-8-million-internally-displaced-ukraine>
7. <https://www.irf.ua/contest/integracziya-vnutrishno-peremishhenyh-osib-do-zhyttya-v-novyyh-gromadah/>

Чеховська Г. В.,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди*
Кабусь Н. Д.,
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди*

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У КЛУБАХ ЗА ІНТЕРЕСАМИ

Організація змістовного дозвілля підлітків, що сприяє їхньому позитивному становленню й розвитку, є актуальним завданням в умовах сьогодення. Сучасне інформаційне суспільство з величезним різноманіттям медіа, соціальними та нейромережами, створює загрозу посилення інтернет- і медіазалежності підлітків, які частіше віддають перевагу проведенню часу з гаджетами, ніж реальним досягненням. За цих умов посилення діяльності закладів позашкільної освіти, відновлення роботи клубів за інтересами, що пропонують цікаві змістовні розвивально-творчі заняття для підлітків, є актуальним.

Предметом нашого наукового пошуку є дослідження суті соціально-педагогічної діяльності з соціалізації підлітків у клубах за

інтересами, під якою розуміємо систему роботи, спрямовану на розвиток особистості підлітків, їх переведення з рівня спілкування і споживання культурних цінностей на рівень активної творчої соціально спрямованої діяльності. Основною організаційною формою діяльності клубу за інтересами є гурток як творче об'єднання людей, що мають спільні інтереси й діяльність яких спрямована на оволодіння вміннями та навичками творчої діяльності різних жанрів, де творчій виконавській діяльності передують навчально-тренувальні заняття, що становлять переважну частину занять гуртка. Кожний гурток має програму діяльності, яка формується з урахуванням інтересів його учасників.

Соціально-педагогічна діяльність у клубах за інтересами є спеціально організованою діяльністю, спрямованою на соціальну та освітню підтримку учасників клубу в їхньому особистісному розвитку та соціалізації. Ця діяльність базується на інтересах учасників та спрямована на задоволення їхніх потреб, розвиток та підтримку їхніх індивідуальних здібностей, формування соціальних навичок та розвитку соціальної активності молоді. Соціальний педагог в клубах за інтересами може здійснювати різні види соціально-педагогічної діяльності – соціально-виховну, профілактичну, просвітницьку, корекційної-реабілітаційну, рекламно-інформаційну роботу, спрямовану на формування позитивних життєвих цілей та перспектив дітей та молоді, розвиток творчого потенціалу підлітків, зміцнення їхнього психічного, соціального, духовного здоров'я, ствердження здорового способу життя, запобігання конфліктам в міжособистісних стосунках, а також організувати роботу гуртка соціально-реабілітаційного чи будь-якого іншого спрямування відповідно до власних можливостей, схильностей та інтересів.

У нашому дослідженні, з урахуванням інтересів та вікових особливостей підлітків, а також досвіду роботи автора – здобувачки вищої освіти за спеціальністю «Соціальна робота» в дитячих та підліткових таборах на базі європейських благодійних організацій «Europsky Sbor Solidarity» та «Erasmus +» запропоновано програму діяльності аматорського гуртка театрального спрямування, основною метою діяльності якого є створення сприятливого середовища для розвитку а творчого потенціалу й самовираження підлітків, вдосконалення вмінь спілкування та самопрезентації, формування навичок командної роботи та відповідальності через театральну діяльність.

Комплексна програма соціально-педагогічної роботи з соціалізації підлітків у клубах за інтересами ґрунтується на технології роботи соціального педагога з соціалізації підлітків в клубах за інтересами й передбачає реалізацію комплексу заходів на мотиваційно-ціннісному; пізнавально-розвивальному та діяльнісному етапах. Суб'єктами реалізації програми в клубі за інтересами є самі підлітки, які беруть активну участь у діяльності клубу, соціальний педагог, який керує

роботою гуртка, батьки підлітків, які можуть сприяти їхній творчій діяльності, а також запрошені гості та фахівці, зокрема, актори й режисер театру.

Так, на мотиваційно-ціннісному етапі реалізації програми з метою розвитку в учасників театрального клубу цінностей, що спонукають їх до активної участі у клубних заходах, а також встановлення контакту з підлітками, передбачалось проведення таких заходів: ігор «Швидке театральне знайомство», «Театральні герої», мотиваційної бесіди «Чарівниця театру», майстер-класу «Техніка актора», обговорення «Мої театральні захоплення», дискусії «Мої амбіції у театрі» та ін. На пізнавально-розвивальному етапі реалізації програми з метою розширення знань і навичок підлітків у сфері театрального мистецтва, розвитку їхніх творчих та акторських здібностей, а також посилення їхнього розуміння процесу створення театралізованої вистави, передбачалось проведення наступних заходів: майстер-класів «Елементи акторської майстерності», «Створення образу через костюм», лекції «Історія театрального мистецтва», практичних вправ «Розвиток акторських навичок», дебатів «Класичні та сучасні театральні тенденції», театральних ігор «Розвиток вміння працювати з голосом», театральної майстерні «Створення образів» та ін. На діяльнісному етапі реалізації програми з метою активізації творчої діяльності й організації різноманітних театральних заходів, вистав та проєктів, у яких учасники можуть виявити свої творчі здібності, співпрацювати з однодумцями та практикувати акторські та організаційно-управлінські навички передбачалося проведення таких заходів: організація благодійного виступу «Театр серця», майстер-класу «Театр і соціальна активність», конкурсу «Найкращий театральний образ», підготовка до вистави «Театральний калейдоскоп» та ін.

Залучення підлітків до активної участі у театральних проєктах сприяє їхній активній участі у діяльності клубу, розвитку лідерських якостей підлітків, творчого мислення, креативності та уяви під час роботи над виставою, навичок співпраці та комунікації, підвищенню самооцінки й упевненості в собі, формуванню гуманістичної спрямованості, відповідальності й самодисципліни як важливих компонентів соціальної й життєвої компетентності особистості.

Секція 4
ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У ПИТАННЯХ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ І
СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ
СІМ'Ї ТА ДИТИНИ

Горобчук Л. Л.,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОФІЛАКТИКИ
ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

Сучасні реалії життя в Україні, під час воєнного стану, все більше підіймають на поверхню проблеми насильства, а саме, гендерно зумовленого насильства. На сьогодні, гендерно зумовлене насильство можна умовно поділити на два типи: сексуальне насильство, що вчиняється військовими російської федерації стосовно українських людей, а також домашнє насильство чи насильство всередині громад.

Гендерно зумовлене насильство є серйозною проблемою, яка впливає на життя мільйонів людей як в Україні так і по всьому світу. Це насильство, що базується на статевій чи гендерній ідентичності, порушує права людини, поглиблює нерівності та створює серйозні наслідки для фізичного та психологічного здоров'я.

Термін «гендерно зумовлене насильство» (ГЗН) у міжнародних документах почав використовуватись на початку 1990-х років. Декларація ООН 1993 року формулювала його як «будь-який акт насильства, здійснений за ознакою статі, який завдає або може завдати фізичної, сексуальної чи психологічної шкоди або страждання жінкам, а також погрози здійснення таких актів, примус чи свавільне позбавлення волі як у громадському, так і в приватному у житті» [1].

У Пояснювальній доповіді до Стамбульської Конвенції зазначається, що гендерно зумовлене насильство – це насильство стосовно жінок саме за гендерною ознакою. Тобто, це як і причина, так і результат нерівного існування між жінками та чоловіками, який призводить до залежного стану жінок як в приватній так і в публічній сферах [1].

Тема протидії гендерно зумовленого насильства є не новою і, сьогодні, ще більш актуальною. Її піднімали у своїх роботах наступні науковці: В. Суліцький, І. Заярнюк описували соціальну роботу, яка ведеться з постраждалими від гендерно зумовленого насильства [4]; І. Заворотько, О. Зозуля, К. Петровська, А. Політова, А. Тургенева

працювала над причинами виникнення, формами ГЗН та профілактикою насильства в умовах збройного конфлікту; форми психологічної допомоги жінкам, що постраждали від гендерно зумовленого насильства розглянули В. Синишина, О. Смук; національно правову базу та міжнародні стандарти у сфері запобігання та реагування на гендерно зумовлене насильство досліджували А. Блага, О. Кочемировська, К. Левченко, О. Мартиненко та інші.

У багатьох країнах світу, включаючи Європейський союз, Сполучені Штати та Канаду, ведуться активні заходи з профілактики гендерно зумовленого насильства. Ці заходи включають у себе створення спеціалізованих служб підтримки, реабілітаційних програм для жінок, що постраждали від гендерно зумовленого насильства, а також розвиток законодавства, спрямованого на покарання винних осіб і захист прав потерпілих.

Міжнародні організації, такі як ООН та Європейська рада, також відіграють важливу роль у забезпеченні координації та співпраці між країнами з метою боротьби з гендерно зумовленим насильством.

Зокрема Фонд ООН у галузі народонаселення протягом 2020 року завдяки партнерству з Міністерством внутрішніх справ України створили новий національний контакт-центр з питань гендерного та домашнього насильства, залучили найвідоміших українських знаменитостей для підвищення соціальної обізнаності про гендерно зумовлене насильство під час проведення національної інформаційної кампанії «Розірви коло». Також відбулися ключові зміни у способах залучення чоловіків до домашніх справ та догляду за дітьми: було відкрито 4 Татохаби, а 31 приватна компанія долучилася до Декларації про гендерну рівність та проти домашнього насильства. Спільно із Національною поліцією України розповсюдили 100 000 планів безпеки та інформаційних постерів із контактами для постраждалих від ГЗН [2].

Українські жіночі громадські організації, такі як МФБ «Український жіночий фонд», Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла-Страда Україна», ГО «Жіночий ветеранський рух», ГО «Українська Жіноча Варта», ГО «Національна рада жінок України», Всеукраїнська Ліга Українських жінок, ГО «Жіночі перспективи» активно реалізують проекти, що направлені на права жінок та боротьбу з гендерно зумовленим насильством. Програми підтримки для жінок, що постраждали від ГЗН, законодавчі ініціативи та освітні кампанії спрямовані на підвищення обізнаності та покращення ситуації.

На жаль, сьогоднішні реалії в Україні, під час збройного конфлікту, дають зрозуміти, що форми гендерно зумовленого насильства набули багатьох форм і мають руйнівні наслідки не тільки для людей, що постраждали а й для їх сімей та громад. Маємо розуміти, що робота у сфері протидії ГЗН має бути ще більш злагодженою і більш ефективною.

Важливим кроком у подоланні гендерно зумовленого насильства в Україні є ратифікація Стамбульської Конвенції. Конвенція дає зрозуміти, що насильство стосовно жінок і домашнє насильство вже не можна розглядати як особисте питання, і що держава за допомогою всеосяжної і комплексної політики повинна запобігти насильству, захищати постраждалих та карати кривдників [6].

Попри те, що увага міжнародної та вітчизняної спільноти прикута до питань профілактики та боротьби з явищем гендерно зумовленого насильства, реалізуються програми та проекти як державними так і неурядовими організаціями – проблема ще досі актуальна і болюча [5].

На нашу думку, профілактичну роботу з даним явищем потрібно починати ще в закладах загальної середньої освіти, тому що, головною причиною проявів гендерно зумовленого насильства є доволі сильно вкорінені стереотипи щодо гендерної нерівності, тобто домінування однієї статі над іншою [3].

Впровадження комплексної сексуальної освіти в українській школі може суттєво вплинути на зменшення рівня гендерно зумовленого насильства. Надання молоді необхідних знань та навичок для формування здорових стосунків, розуміння і поваги до гендерних ролей, а також інформації про ресурси підтримки є важливим кроком до створення безпечного та справедливого суспільства. Таким чином, сексуальна освіта не лише підвищує обізнаність, але й активно сприяє запобіганню насильству та розвитку гендерної рівності в Україні.

Гендерно зумовлене насильство залишається серйозною загрозою для гармонії та безпеки суспільства. Проте, завдяки активним зусиллям українського та міжнародного співтовариства, а також досвіду інших країн, розвиваються ефективні підходи до його профілактики та боротьби. Важливо продовжувати працювати разом для створення справедливого та безпечного світу для всіх.

Список використаних джерел

1. *Запобігання та реагування на насильство за гендерною ознакою: національна правова база та міжнародні стандарти/UNFPA, А. Б. Блага, О. О. Кочемировська, О. А. Мартиненко. – Київ: 2022 – 63 с. https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/unfpa_gbv_2022_fin.pdf*
2. *UNFPA в Україні Річний звіт 2020. Фонд народонаселення ООН. (Дата звернення: 30.05.2024) https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/annual_report_2020_ukr_-_web.pdf*
3. *Спіріна Т. П., Даниленко А. В. Сексуальна освіта як складова здорового способу життя підлітків // Науковий журнал «Вісник. Humanitas» 2023 (1). С. 104–109. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.15>*
4. *Суліцький В. В., Заярнюк І. Ю. Соціальна робота з постраждалими від гендерно зумовленого та/або домашнього насильства. Scientific directions of research in educational activity : The 6th International scientific and practical conference (February 14 – 17, 2023) Osaka, Japan. International Science Group. 2023. Рр. 301-306.*
5. *Швед О. В., Спіріна Т. П. Роль міжнародних та українських неурядових організацій у протидії сексуальному насильству стосовно дітей // Науковий*

6. Council of Europe. 13-та річниця Стамбульської конвенції: Перспективні практики щодо подолання насильства стосовно жінок - Офіс Ради Європи в Україні - www.coe.int. Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/istanbul-convention-at-13-promising-practices-to-end-violence-against-women> (дата звернення: 30.05.2024).

Гуріна Д. П.,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Луценко О. А.,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ГЕНДЕРНІ ТА СТАТЕВО-ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

Постановка проблеми та актуальність. Сексуальна експлуатація та наруга (СЕН) є серйозним порушенням прав людини. Це явище є серйозною проблемою, яка постійно привертає увагу дослідників, громадських діячів та правоохоронних органів. Воно охоплює широкий спектр злочинних дій, включаючи торгівлю людьми, примусову проституцію, дитячу порнографію та інші форми сексуального насильства.

Згідно з Бюлетенем Генерального секретаря ООН про СЕН, термін «сексуальна експлуатація» означає будь-яке фактичне насильство або його спробу з позиції вразливості, з різницею в силі, чи довіри, в сексуальних цілях, включаючи, але не обмежуючись цим, отримання грошової, соціальної чи політичної вигоди від сексуальної експлуатації іншої особи [3].

В Україні активно формується юридично-правовий напрямок досліджень проблеми сексуальної експлуатації. Кримінально-правові аспекти боротьби з торгівлею жінками та дітьми, загальних проблем секс-бізнесу були об'єктом досліджень В. О. Іващенко, О. М. Балакіревої, Л. С. Волинець, Ю. М. Галустян, Є. М. Луценко, Ю. С. Нагачевської, О. О. Яременко та ін. Психолого-педагогічні проблеми дітей, які піддаються сексуальній експлуатації досліджувались Л. І. Гриценко, В. А. Гупаловською, О. П. Петрашук, І. І. Цушкою, О. В. Швед та ін. На нашу думку, вивчення гендерних та статево-вікових особливостей сексуальної експлуатації є

малодослідженим і, отже, необхідним для розробки ефективних стратегій боротьби з цим явищем та підтримки жертв.

Метою дослідження є розгляд гендерних та статевих особливостей сексуальної експлуатації з визначенням ключових напрямків у боротьбі з цим явищем.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи наукові публікації М. В. Костючек, К. Б. Левченко, В. Мельничук, О. В. Надьон, А. О. Протопопової, Н. М. Савельєвої, Я. В. Шестопалової можна виокремити ключові гендерні та статеві фактори, що позначаються на поширенні сексуальної експлуатації, а також визначають, на наш погляд, основні тенденції у цій сфері.

Залежно від віку суб'єкта протиправного корисливого використання, сексуальну експлуатацію поділяють на експлуатацію дітей та експлуатацію дорослих; за статевою ознакою – експлуатацію жінок і чоловіків; за способом протиправного впливу на суб'єкта – на насильницьку та ненасильницьку.

Серед гендерних особливостей сексуальної експлуатації об'єктами може бути будь-хто, незалежно від статі, віку, соціального становища тощо. Однак ті, чи інші види експлуатації все ж переважають відповідно до гендерних особливостей. Основними формами експлуатації, з якими стикаються жінки, є експлуатація проституції та інші форми сексуальної експлуатації (використання у порнобізнесі, примусові або підневільні шлюби; шлюби за змовою або за винагороду третім особам; примусова вагітність тощо); підневільна праця в домашньому господарстві, промисловому або сільськогосподарському секторах, робота зі шкідливими умовами праці тощо.

Так, за спостереженнями і статистичними даними щодо сексуальної експлуатації, можна стверджувати, що жінки та дівчата складають більшість постраждалих. Суспільні стереотипи та нерівність сприяють їхній вразливості до експлуатації. Більшість жінок потрапляють у ситуації сексуальної експлуатації через обман, насилля або фінансові труднощі. Жінки, залучені до проституції, часто стикаються з фізичним та психологічним насиллям, а також з дискримінацією з боку суспільства, що посилює їх залежність від експлуататорів [1, с. 25].

Сексуальна експлуатація постійно змінюється разом із процесами глобалізації, економічного, інформаційного і комунікаційних розвитку. Різне зниження рівня життя призвело, до відродження «бідної» проституції, з'явилися дитяча та чоловіча проституція, за часів СРСР практично невідомі.

Проблема дитячої сексуальної експлуатації має значний міжнародний вимір, де статеві особливості відіграють особливо важливу роль. Багато дітей з країн з низьким рівнем життя потрапляють у тенета експлуататорів через обманні пропозиції роботи або навчання за кордоном. Діти та підлітки є найбільш вразливою групою через свою

наївність, недосвідченість та відсутність соціальної підтримки. Експлуататори часто використовують психологічні маніпуляції та насилля, щоб залучити дітей до секс-бізнесу.

Доведено, що такі явища як дитяча порнографія, свідчать про здійснення не одного виду кримінального правопорушення, а тягнуть за собою й інші кримінальні правопорушення, зокрема, розбещення неповнолітніх, зґвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом тощо. Фахівці зауважують, що кримінальні правопорушення пов'язані з сексуальною експлуатацією дітей, посягають насамперед на права дитини насолоджуватися дитинством і на її повноцінне та гідне життя. Така сексуальна експлуатація може призвести до серйозних наслідків у фізичному, психологічному, духовному, моральному та соціальному розвитку дітей, які можуть зберігатися протягом всього подальшого життя, а часом можуть навіть йому загрожувати [5].

Потрапити в ситуацію торгівлі людьми, залучення до проституції та порнографії може кожна дитина, незалежно від віку, статі та соціальної приналежності. Однак основними групами ризику дітей є: безпритульні та бездоглядні діти, діти із багатодітних, соціально-деструктивних, неповних та малозабезпечених сімей, а також дітисироти, вихованці інтернатних закладів.

Сексуальна експлуатація серед чоловіків також є важливим, хоча і менш дослідженим аспектом. Чоловіки можуть стати жертвами експлуатації через економічні труднощі, безробіття або насилля. Зазначено, що чоловіки частіше схильні приховувати факти сексуальної експлуатації через суспільні стереотипи про маскуліність, що ускладнює виявлення та надання допомоги постраждалим. Особливо це стосується чоловіків, які зазнали сексуального насилля в дитинстві, і не отримали своєчасної допомоги. Важливим є також підвищення рівня інформованості суспільства про те, що чоловіки теж можуть бути жертвами сексуальної експлуатації, і створення спеціалізованих програм підтримки для цієї групи [2, с. 95].

Неповнолітні учасники комерційного сексу та їх оточення, зазвичай, дотримуються суворої конспірації. Майже третина тих, хто працює у секс-бізнесі долучилися до нього ще до свого повноліття. Фахівці стверджують, що «ранній вік статевого життя може спровокувати деморалізацію у сфері статевої поведінки, що, в подальшому може спричинити залучення до проституції» [4, с. 8-9].

У цьому зв'язку важливим аспектом є також розвиток превентивних заходів та освітніх програм, спрямованих на підвищення обізнаності населення про небезпеку сексуальної експлуатації. Освітні програми повинні включати не тільки інформацію про те, як розпізнати потенційно небезпечні ситуації, до кого звертатися за допомогою, а також про права людини. Особливо важливо працювати з молоддю, щоб вони могли захистити себе від можливих ризиків. Підвищення рівня

поінформованості, покращення координації між різними інституціями та надання комплексної допомоги постраждалим є ключовими напрямками у боротьбі з сексуальною експлуатацією.

Проблема сексуальної експлуатації потребує комплексного підходу, який включає соціально-психологічну підтримку жертв. Особливо важливим є розвиток превентивних програм, спрямованих на підвищення рівня освіти та поінформованості про ризики сексуальної експлуатації. Дослідження гендерних та статево-вікових особливостей сексуальної експлуатації дає змогу краще зрозуміти механізми цього явища, розробити цільові стратегії для його подолання. Урахування гендерного фактора та статево-вікових особливостей важливо також при розробці програм допомоги постраждалим, щоб забезпечити ефективну реабілітацію та реінтеграцію в суспільство, для підтримки та створення ефективної системи протидії сексуальній експлуатації.

Список використаних джерел

1. Костючек М. В. Становлення та розвиток міжнародної системи протидії торгівлі людьми // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки). 2010. С. 21–30.
2. Надьон О. В. Проституція: соціальний аспект та кримінальний аналіз // Право і безпека. 2005. С. 92–98.
3. Проведення спільної оцінки ризиків сексуальної експлуатації та порушень в Україні URL: <https://ukraine.unfra.org/uk/375895> (дата звернення: 30.05.2024).
4. Швед О. В. Сексуальна експлуатація неповнолітніх як соціальне явище: тенденції і шляхи профілактики: автореф. дис.... канд. соц. наук : 054. Харків, 2006. 22 с.
5. Шестопалова Я. В. (2020). ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ДІТЕЙ. Юридична наука, (7 (109), 363–370. <https://doi.org/10.32844/10.32844/2222-5374-2020-109-7.46>

Заладовська С. Ю.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Степаненко В. І.,

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ВРАЗЛИВОЮ МОЛОДДЮ

Реалізація гендерно орієнтованого підходу у роботі соціального працівника з вразливими групами молоді є сучасним викликом забезпечення рівного доступу та соціальної справедливості в отриманні соціальних послуг. Молодіжна інклюзивна робота потребує впровадження та виконання комплексних програм з інтегрованими

гендерними нормативами, які будуть врахувати вікову специфіку, фізіологічні та інтелектуальні особливості жінок та чоловіків [3]. Сьогодні міжнародні організації у сфері захисту прав людини активно впроваджують внутрішні гендерні політики та систему моніторингу рівності жінок та чоловіків за такими показниками як:

- бідність,
- освіта та професійний розвиток ,
- доступ до прийняття рішень,
- безпека,
- становище дівчат,
- економічні спроможності [11].

На базі соціальних центрів спостерігається тенденція залучення молоді з груп виключення, а саме жінок та дівчат, хлопчиків та чоловіків із сільських місцевостей, інклюзивна молодь, особи з ВІЛ-статусом, представники/представниці ЛГБТ-спільноти, особи які постраждали від гендерно зумовленого, домашнього насильства, жінки та чоловіки корінних національностей, особи з числа ВПО [12, 8].

На всіх етапах здійснення соціальної роботи гендерно чутливі дані про осіб чоловічої та жіночої статі є допоміжними для складання індивідуального плану надання соціальної послуги, реабілітаційних програм, програм менторського супроводу. Науковці зазначають, що гендерно чутлива соціальна робота заперечує ієрархічне позиціонування між клієнтом та соціальним працівником, натомість гарантує суб'єкт-суб'єктний рівень безбар'єрної комунікації [6, 13-14].

Гендерна перспектива в соціальній роботі має бути спрямована на соціальне різноманіття та гендерну інклюзивність, врахування потреб та інтересів «небінарної молоді», залучення жінок до промоції соціальних послуг на територіальному рівні [9, 8-9].

За визначенням Рейк'явіцької декларації (2023) в контексті гендерно орієнтованого підходу гендерна рівність є передумовою функціонування демократії, яка позиціонує жінок, чоловіків, хлопчиків та дівчаток в їхньому різноманітті з правами та обов'язками [7, 4-5].

У програмі «Глобальних Цілей сталого розвитку» ПРООН ціль 5 Забезпечення гендерної рівності має на меті підвищити рівень гендерно культури та толерантного ставлення до економічних спроможностей жінок та дівчат, забезпечити рівні можливості участі та представництва щодо прийняття рішень в економічному, культурному та політичному житті.

В сучасному цифровому середовищі та інформаційному просторі в системі інклюзивної молодіжної роботи на соціального молодіжного працівника покладена функція забезпечення GESI-концепції (gender equality & social inclusion) [9, 7-8]. За визначенням World Vision Response GESI – це підхід спрямований на усунення бар'єрів, сприяння ширшому використанні реабілітаційних та інших соціальних послуг для всіх користувачів. В основі GESI-підходу гендер та соціальна інтеграція –

взаємопов'язані компоненти, які можуть свідчити про складність гендерної а соціальної ідентичності особистості [8, 11-12].

За даними звіту кількісного дослідження Info Sapiens велика частина українців та українок віком 15-25 років вважають що гендерні стереотипи жодним чином не впливають на їхнє життя, 28% – позитивно сприймає вплив, 15% – вважає негативним [1, 54-55]. В українському суспільстві після початку повномасштабного вторгнення значно змінилися ставлення до гендерних ролей. Складність роботи соціального працівника з різними групами молоді полягає в наступному: під час реалізації менторських програм, або складання індивідуального плану чи заповнення інформаційної карти наявність «сліпих» соціальних та гендерних характеристик не дає можливості соціальному фахівцю оцінити наскільки істотною є потреба в наданні соціальної послуги. За словами науковиці Марценюк Т, в більшості проблема «м'якої дискримінації» в молодіжній роботі може обумовлюватися нестачею академічних знань в соціального молодіжного працівника про гендерну культуру, відмінності соціальних та гендерних специфічних характеристик у вразливої групи молоді [15, 8-9].

В рекомендаціях GRIDF зазначено, що проблеми гендерної нерівності не обумовлені вирішенням жіночого чи чоловічого питання. Важливо ліквідувати умови дискримінаційних проявів на всіх етапах реалізації гендерної політики у системі громадянського суспільства [9, 6-7]. У практиці соціальних та молодіжних центрів інституційна безбар'єрність створює такі соціальні умови, щоб вразлива молодь відчувала себе економічно спроможною у виборі особистісних можливостей. Великий спектр таких соціальних проблем: бідність, низький рівень економічних можливостей, війни та військові конфлікти, криза продовольчої безпеки, незбалансована демографічна політика держав, нерівномірний доступ до соціальних та медичних послуг порушують рівень толерантного ставлення до гендерно чутливої молоді [3].

Як зазначається в протоколі Star China соціальна маргіналізація гендерно чутливої молоді рідко може ґрунтуватися лише на одній особистості чи досвіді. Існують певні драйвери виключення такі як соціальні, географічні, політичні та економічні, які можуть перетинатися щоб сформувати досвід молодих людей. Так до прикладу Національне законодавство у Гані у сфері соціальної політики та молодіжної роботи виконуються шляхом залучення гендерно вразливої молоді до різних публічних обговорень громадянського суспільства, де кожна молода людина може впливати на прийняття важливих рішень, формувати та ініціювати проекти гендерних та інклюзивних політик [9, 4-5].

Дослідниці Оніщик, Семігіна, Пожидаєва вважають, що в українському суспільстві залишаються наявними «приховані» та «видимі» елементи гендерної дискримінації [5, 9-10].

Соціальним працівникам/працівницям важливо вміти виявляти позитивну та негативну динаміку різних груп соціальних та гендерних факторів на попередній досвід молодшої людини. Вивчення індивідуальних особливостей молодшої людини дозволяє соціальному працівнику/працівниці реалізувати гендерно перетворювальні програми. Формування гендерних та соціальних факторів, які перетинаються у різних вікових груп молоді впливає на рівень соціалізації. У кожному соціокультурному середовищі формування гендерних цінностей ускладнюється соціально віковим різноманіттям різних вразливих груп молоді.

Якщо розглядати категорію молоді з числа внутрішньо переміщених осіб та мігрантів, постійна зміна середовища проживання змінює уявлення про власну соціальну роль. Критично важливим аспектом оцінки гендерно орієнтованої менторської програми є залучення маргіналізованих та вразливих груп молоді до виявлення та вирішення проблем шляхом інтеграції фасилітаційного методу. Робота соціального працівника в громадській організації не обмежується лише виконанням внутрішніх гендерних політик. Маматова Т. стверджує, що впровадження гендерно-чутливих технологій та безконфліктного підходу у випадку діагностування кризовою ситуацією або складними життєвими обставинами реалізує ряд таких базових цінностей як:

- участь
- партнерство
- різноманітність
- повага
- толерантне ставлення
- залученість [12, 10-11].

Фахівців з гендерно-чутливих питань виділяють такі основні ознаки гендерного підходу як:

1. Людино орієнтованість в процесі розробки політик, стратегій, програм.
2. Оцінка та моніторинг впливу політик, стратегій, програм на життєвий рівень жінок та чоловіків.
3. Ліквідація нерівності між чоловіками та жінками у системі публічного та державного управління.
4. Запобігання всіх дискримінацій, в тому числі насильства щодо жінок та дівчат, хлопчиків та чоловіків, представників/представниць ЛГБТ-спільноти [12, 10-11].

У наказі Мінсоцполітики від 08/02/20 №86 «Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно правових актів» акцентовано увагу на важливості гендерно аналізу під час виконання та реалізації соціальних та менторських програм у роботі з молоддю [10].

У кожній віковій групі молоді фактори вразливості можуть вказувати на чітко виражені риси певної гендерної ідентичності яка

може неналежно сприйматися в соціумі. Молодіжний соціальний працівник часто має справу з двома типами молодих людей: молодь яка не знає куди звернутися аби отримати соціальну послугу та молодь з ризикованою девіантною поведінкою. Такі типи молодих людей поширені як серед представниць жіночої так і представників чоловічої статі. Згідно глобального звіту про гендерні розриви (World Economic Forum, 2023) було виявлено що 79% провідних бізнес-компаній активно впроваджують програму різноманітності, справедливості та інклюзії DEI з акцентом на розвиток економічних можливостей у жінок [2, 81-82].

Сучасна соціальна робота з молоддю не повинна обмежуватися ідеалами фемінності та маскулінності. Збір та аналіз соц. гендерних характеристик особистості допомагає соціальному фахівцю врахувати специфічні особливості у плануванні індивідуальної або групової роботи з молодими людьми. Слушно зазначено у Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2024-2029 рр (GEC), що зменшення можливостей для чоловіків, хлопчиків не вирішить жіноче питання, проблема радше полягає в тому, що наявність гендерних стереотипів ускладнює здорову взаємодію між обома статями в різних сферах діяльності [7, 8-9].

У практиці соціальних установ непоодинокими є випадки між секторальної дискримінації по відношенню до дівчат та жінок з числа біженців, мігрантів, шукачів притулку. Такий інституційний бар'єр є викликом для фахівців із генних питань та соціальних працівників.

У рекомендації CM/Rec (2017) 4 про молодіжну роботу виокремлено чотири види молодіжної роботи, яка спрямована на широке інформування жінок та дівчат із групи виключення щодо реалізації та непорушності їхніх прав [3].

Задля кращої обізнаності про наявність послуг у громаді для юнаків та дівчат із груп виключення ефективним буде формат Аутріч молодіжної роботи, яка покликана забезпечити консультаційний та інформаційний супровід з метою оцінки потреб та інтересів молодих людей. Не менш важливим є привернення уваги груп молоді з вираженою ризикованою девіантною поведінкою до можливих шляхів вирішення їхніх соціальних проблем у форматі Вуличної молодіжної роботи. Такий формат безбар'єрної взаємодії створює простір рівних можливостей для проведення соціальних акцій, інформаційних кампаній спрямованих на розвиток життєво важливих навичок у молодих людей. Якщо ми говоримо про соціальну роботу з групами молоді, яка проживає або знаходиться в потенційних зонах військових конфліктів або небезпечних для життя і здоров'я регіонах проживання, соціальний працівник може працювати у складі мобільної команди на базі мобільного молодіжного центру [3].

Специфіка формату мобільної молодіжної роботи проявляється в тому що реагування та виявлення, складних життєвих обставин потребує врахування та аналізу умов в яких відбулося настання кризової ситуації.

Молоді люди з гендерно чутливими показниками часто є свідками вчинення дискримінації та мови ворожнечі по відношенню до себе. У соціальній роботі гендерний вимір не обмежується «жіночим» чи «чоловічим» питанням [4, 181].

Основний спектр завдань соціальних працівників/працівниць має зосереджуватися навколо вивчення соціальної та гендерної чутливості молоді з групи виключення, аналізу менторських, профорієнтаційних програм, документів з надання соціальних послуг на виявлення дискримінаційних маркерів та ознак мови ворожнечі, сексизму.

Створення безбар'єрного та інклюзивного доступного простору комунікації з молодими людьми на базі молодіжних центрів, громадських організацій, які працюють з вразливими юнаками та дівчатами, представниками/представницями субкультурного середовища буде дієвим кроком інтегрування GESI-підходу у практичній роботі соціальних працівників/працівниць.

Список використаних джерел

1. Волосевич І., Прочуханова О., Стрельник О. Гендерні стереотипи та ролі очима молоді. 2022. 88 с. URL: https://www.insight-ukraine.org/wp-content/uploads/2023/02/GS_2.pdf (дата звернення: 30.05.2024).
2. Глобальний звіт про гендерні розриви за 2023 рік. 2023. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/> (дата звернення: 30.05.2024).
3. Молодіжна робота. <https://www.coe.int/web/portal/home>. URL: <https://www.coe.int/uk/web/youth-portfolio/youth-work-essentials> (дата звернення: 30.05.2024).
4. Найманіс А. Впровадження гендерних підходів : навч. посіб. Братислава, Словаччина, 2002. 219 с. URL: <http://www.undp/> (дата звернення: 30.05.2024).
5. Семигіна Т., Карагодіна О. Гендерна освіта у підготовці соціальних працівників : Колект. наук. монографія. Вінниця, Україна, 2020. 15 с.
6. Семигіна Т., Ярошенко А. Гендерна компетентність у соціальній роботі : наук. монографія. Dallas, USA : Primedia eLaunch LLC, 2022. 215 с.
7. Стратегія гендерної рівності ради Європи на 2024-2029 рр. <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/council-of-europe-gender-equality-strategy-for-2024-2029-available-in-ukrainian>.
8. Gender equality and social inclusion strategy (GESI). <https://integrityaction.org/>. URL: <https://integrityaction.org/media/4702/integrity-action-gesi-strategy-version-2.pdf> (date of access: 30.05.2024).
9. GESI tools and guidelines update. <https://cridf.net/>. URL: <https://cridf.net/RC/wp-content/uploads/2018/04/Extlib23.pdf> (date of access: 23.05.2024).
11. <https://langs.physio-pedia.com/uk/introduction-to-gender-equality-and-social-inclusion-gesi-uk/>
12. https://radnyk.org/wp-content/uploads/2020/04/Kurs_2-1.pdf

Кагітіна С. О.,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка*

Гончаренко О. В.,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка*

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ЖІНКАМИ

Протягом останніх років у соціально-політичному, економічному і культурному житті України сталися суттєві зміни. У суспільстві відбулося визнання та усвідомлення актуальності жіночих прав та проблем, створення державних структур та заснування цілого ряду неурядових організацій, спрямованих на покращення становища жінок. Роль українського жіноцтва, яке становить більшість країни, в усіх суспільних процесах об'єктивно зростає. Однак, незважаючи на певні досягнення, жінки й сьогодні залишаються незахищеними, їхнє життя сповнене багатьох проблем [1, с. 4].

Важливим напрямком практичної соціальної роботи є робота з жінками. При цьому актуалізується питання врахування гендерного підходу в соціальній роботі з жінками. Безумовно, соціальне обслуговування базується на принципах законодавства та прав людини на захист, та все ж таки необхідним є саме гендерний підхід у роботі з жінками. Адже, проблеми загального характеру, сприймаються жінками інакше через гендерну специфіку, зокрема гендерні ролі, стереотипи та упередження, які продовжують відтворюватися в сучасному суспільстві.

Кожна людина повинна вільно жити, мати право вибору, проживати життям за своїми особистими вподобаннями і досягати своїх цілей, не зважаючи на стать. Проблема гендерної рівності є актуальною, адже між жінкою та чоловіком повинна існувати рівність в правах, в суспільному житті, в сім'ї, в інших відносинах. Гендерний підхід в роботі з жінками, це в першу чергу вивчення проблем з урахуванням соціокультурних і психофізіологічних особливостей жінок, певний аналіз і висновки, напрацювання необхідних кроків. Професійним фахівцем буде тоді, коли всебічно вивчить ситуацію та буде керуватися в своїй діяльності принципами гендерної рівності [2].

Соціальна робота – професійна діяльність, спрямована на підтримку людей, які переживають життєві труднощі, розв'язання проблем у відносинах між людьми, мобілізацію індивідів і груп заради гарантії їх благополуччя. Соціальна робота з жінками стає важливим напрямом соціальної політики. Сприйняття жінок як вразливої групи населення та надання їм соціальної допомоги, створення додаткових

можливостей для участі у прийнятті рішень на рівні місцевих громад, держави, суспільства в цілому та зменшення гендерної нерівності, стають складовими забезпечення сталого суспільного розвитку.

Ще однією з умов забезпечення сталого суспільного розвитку є забезпечення гендерною рівністю. Реальна, а не формальна рівність визнається однією з найбільш важливих цінностей демократичного суспільства. Законодавством у сфері прав людини забороняється дискримінація за ознакою статті. Метою гендерного підходу на даний час є врахування гендерних аспектів, хоча фахівці соціальної роботи мають справу з патріархатними соціальними відносинами. Ці відносини і призводять до дискримінації у сферах влади, кар'єри, сім'ї, що є різновидом соціальної нерівності. Тому і виникає необхідність в актуалізації гендерного підходу на практиці в соціальній роботі з жінками.

Моніторинг медійного та рекламного простору демонструє переповненість сексистськими та гендерно дискримінаційними образами, що порушує права жінок й призводить до відтворення і поглиблення негативних гендерних стереотипів та упереджень щодо жіноцтва як соціальної групи. Сексизм у ЗМІ підсилює існування таких проблем як сексуальна експлуатація, торгівля людьми та дискримінація жінок у сфері праці. Не менш болючими є «приховані» (зміст навчальних предметів, його відображення в навчально-методичній літературі, стиль викладання; упередженість в оцінюванні навчальних результатів) та «відкриті» (окремі програми/блоки для хлопців/юнаків та дівчат/юнок; мовленнєвий/мовний сексизм) елементи гендерної дискримінації [1, с. 8].

Власне практикоорієнтований зміст професії соціального працівника виступає дієвою формою дотримання принципів гендерної рівності. Адже для соціальної роботи ключовими виступають принципи захисту прав людини і соціальної справедливості. Соціальні працівники виступають агентами змін у житті окремої людини, сім'ї, громади, відтак агентами змін у суспільстві. Разом з тим, у ході професійної діяльності вони намагаються виключити будь-які форми дискримінації, у тому числі за ознакою статті, від чого залежить перспективи антидискримінаційного соціального обслуговування, соціальної справедливості і соціального розвитку.

Проте, при оцінюванні складних життєвих ситуацій клієнток існує ризик, що соціальний працівник під впливом гендерних стереотипів може прийняти невірний шлях вирішення проблем. Традиційна практика заснована на тому, що жінки не можуть контролювати своє життя і потребують допомоги. Проте, існує практика, де все вирішується з позиції інтересів жінки, зі зміцнення особистості, з підвищення її самооцінки. Гендерний підхід у роботі з жінками, повинен базуватись на повазі гідності жінки і спрямований на підвищення її самооцінки. Це досягається шляхом заохочення жінок розкрити свій потенціал, визнати

свої заслуги. Необхідно соціальним працівникам переглянути свої можливі упередження в професійній діяльності, переглянути специфіку та загальне в життєвому досвіді жінок. Повинно бути розуміння в кожному конкретному випадку і базуватися на знанні сучасних життєвих ситуацій.

Необхідно не забувати й історичні факти з життя відомих жінок. Фахівець повинен володіти знанням з історії, вивчати і цікавитись історичним минулим. Задokumentоване життя середньостатистичних жінок у різні часи, діаграми змін в освітньому й політичному становищі, хроніки феміністичних рухів – це найменше, що повинен знати фахівець. Ці знання є необхідними для гендерно чутливої соціальної роботи з жінками.

Соціальний працівник в своїй діяльності постійно повинен цікавитись і законодавчою роботою державних органів. Проблема гендерної рівності залишається актуальною для України, незважаючи на визнання державою обов'язкових базових міжнародних документів у сфері гендерних питань.

Соціальні працівники в своїй роботі з жінками повинні керуватись основними аспектами Кодексу гендерно чутливої соціальної роботи Ханмера і Стейтема:

- Сприймати жінок-клієнток як особистостей, а не виконавиць соціальних ролей дружини, матері, домогосподарки.
- Усвідомлювати, що ідентичність є важливою категорією.
- Розпізнавати вплив сексизму, стереотипів статі і дискримінації в різних проявах.
- Проаналізувати свої погляди і, якщо потрібно, то змінити їх.
- Усвідомлювати зв'язок між процесами соціалізації та результатами життєвого досвіду, визначати зміни в життєвому циклі жінки.
- Виявляти стратегію виживання, яку жінки використовують в життєвих ситуаціях.
- Розпізнавати, які соціальні ярлики є причиною проблем жіноцтва.
- Прийняти, що процес зміни гендерної системи є складним і поступовим.
- Професійно розвиватись.
- Дослідити схожість та відмінність між собою і жінкою-клієнткою.
- Досягти відносин довіри, розуміння з клієнткою.
- Створювати жіночі групи для клієнток і соціальних працівників_ць з обговорення проблем.
- Проводити постійну роботу з підвищення жіночого самоконтролю і самоповаги, обмінюватись досвідом, ресурсами.

Таким чином, можемо підсумувати наступне. Професійна діяльність соціального працівника актуалізує важливість гендерних аспектів у соціальній роботі. Оскільки гендерна рівність є однією з умов забезпечення соціального розвитку, то гендерний підхід у роботі з

жінками є важливим та актуальним. Соціальні працівники, які керуватимуться на практиці принципами гендерно чутливої соціальної роботи, стануть для жіноцтва агентами життєвих змін. Реальна, а не формальна рівність визнається однією з найбільш важливих цінностей демократичного суспільства. Соціальний працівник досягає це шляхом заохочення жінок розкрити свій потенціал / талант, визнати свої заслуги. Від того, чи розпізнає спеціаліст на індивідуальному рівні проблему, залежить перспектива подальшого соціального становлення жінки. Соціальний працівник, працюючи в тандемі з клієнткою, досягає головної мети своєї роботи – підвищує авторитет жінки як суб'єкта соціального життя.

Список використаних джерел

1. *Соціальна робота з жінками : навчальний посібник для студентів спеціальностей 231 Соціальна робота та 232 Соціальне забезпечення (Галузь знань 23 Соціальна робота) / [уклад.: А. І. Войтовська, О. О. Кравченко]. Умань: Візаві, 2018. 229 с.*
2. *Уварова О. О. Права жінок та гендерна рівність: навч. посібник. Київ, 2018. 204 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_9_copy.pdf*

Луценко О. А.,
*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка*

БАТЬКІВСЬКА ВІДПУСТКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ТА НАВИЧОК УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА В МОЛОДИХ СІМ'ЯХ ШВЕЦІЇ

Огляд науково-методичної літератури (А. М. Бежевець, О. О. Коломієць, І. О. Кравченко, Б. О. Крімер, С. В. Мельник, С. М. Огієвич та ін.) засвідчив зростання інтересу багатьох науковців до принципів організації сімейної та ґендерної політики в ЄС, яка насамперед скерована на стратегічне планування сім'ї через стабілізацію матеріального і духовного благополуччя суспільства і громадянина.

Криза моделей соціальної держави в європейських країнах посприяла актуалізації проблеми дітей, сім'ї та рівних прав жінок і чоловіків. Найновіший підхід до законодавства про рівні можливості стосується зміни поведінки чоловіків та їх заохочення до активнішої участі у вихованні дітей та веденні домашнього господарства. В Скандинавії публічний дискурс націлений на те, щоб сформувати відповідальне батьківство в якості нормативної моделі, коли батько повинен стати таким же відповідальним батьком, як і мати, поділяти соціальне піклування і відповідальність за дітей з матерями.

Спираючись на практику соціальної підтримки і соціального законодавства, зробимо спробу висвітлення питання надання відпусток для батьків як напрям позитивного досвіду Швеції, який буде особливо корисним у процесі реформування системи соціального захисту в Україні і її адаптації до кращих світових та європейських стандартів.

Виклад основного матеріалу. Безумовно, модель «відповідальний батько» може бути реалізована в контексті егалітарних гендерних відносин. На думку багатьох дослідників цієї проблеми, батьківство слід розглядати як процес забезпечення батьками необхідних умов для повноцінного розвитку, виховання й навчання дітей, як важливий стан і значну соціально-психологічну функцію кожної людини [4].

Політика батьківства, спрямована на стимулювання більшої участі батьків в турботі і вихованні дітей, відбивається насамперед у змінах сімейного законодавства. Створення умов для узгодження сімейних та професійних обов'язків жінок і чоловіків, здійснюється переважно шляхом надання батьківських відпусток, розвитком системи догляду за дітьми та запровадженням гнучких режимів зайнятості.

Варто підкреслити, що надання відпусток для батьків набуває найбільшого значення як компонент загальноєвропейської сімейної політики, оскільки створення можливостей працювати без ущемлення сімейних функцій у період 1995-2000 рр. відіграло істотну роль у зростанні народжуваності в ряді країн. Відповідно до того створена деталізована система правил (процедур, дескрипторів) застосування у сфері соціального забезпечення та соціального страхування в країнах – членах ЄС. Вони в основному викладені у Правилах ЄС за № 1408/71 щодо застосування схем соціального забезпечення для зайнятих та членів їх сімей, які переміщуються в межах Союзу. Крім того, ця нормативна база поширюється і на працівників інших європейських країн (Ліхтенштейн, Ісландія, Швейцарія, Норвегія). Вона дає право громадянам, які переміщуються з однієї країни до іншої з метою роботи, на прийнятний рівень соціального захисту, у т.ч. за допомогою соціального страхування [5, с. 125].

Законодавство ЄС застосовується у Швеції починаючи з 1994 р. За значимістю ресурсів, які спрямовані на підтримку сімей з дітьми, першою в списку є Швеція, яка досягла в цьому майже універсального рівня. Протягом багатьох років сімейна політика в Швеції була зосереджена на тому, щоб дати можливість як чоловікам, так і жінкам поєднувати батьківство та продуктивну роботу. Такий підхід обумовлений як турботою про підростаюче покоління, так і прагненням зрівняти соціальні відмінності між статями, а також на створення правових передумов для посилення ролі батька у процесі виховання дітей та розвитку відповідального батьківства.

Досить цікаво те, що наразі 70% чоловіків серед батьків використовують можливість відпустки для нагляду за дитиною, яку було запроваджено у 1974 році. Батьки мають право взяти таку відпустку по 240 днів кожний. Є бонусні дні для близнюків. 90 днів зарезервовані для кожного з батьків, решта – розділяються за бажанням. 390 з цих днів оплачуються за ставкою 80% від доходу (максимум 1006 крон (близько \$117) на день. Решта 90 днів оплачуються за мінімальним тарифом – 250 крон (близько \$29) на день [2].

Існують також відпустки по догляду за хворою дитиною, що надає можливість взяти до 120 днів на рік до досягнення дитиною 16 років. 41% таких відпусток використовуються саме чоловіками [6].

Для того щоб стимулювати спільне використання відпустки, в Швеції законодавчо закріплено, що компенсація автоматично переводиться іншому супругу протягом трьох місяців. Тривалість декретної відпустки для батька зазвичай коротша за материнську відпустку (найчастіше не більше 3-х тижнів) і є доповненням до неї. Це особливо важливо у випадках, коли у сім'ї народжується друга або третя дитина. Як правило, весь період відпустки є повністю оплачуваним, і чоловіки беруть цю відпустку частіше, ніж батьківську відпустку. За статистикою, чоловіки беруть чверть всієї відпустки по догляду за дитиною. Сім'я, в якій обоє батьків беруть декретну відпустку наполовину, отримує від держави «бонус за рівність», який становить близько 13 000 крон. Для досягнення гендерної рівності в таких країнах як Норвегія, Ісландія, Швеція, застосовується «квота батька» у батьківських відпустках. Це означає, що певний період відпустки може бути використаний виключно батьком дитини, і він буде втраченим для обох батьків у разі, якщо батько відмовиться від свого права на нього [3]. Батьки дітей віком від 4 до 12 років мають право на два вихідні дні за «контакт з дітьми», також компенсовані для того, щоб вони могли піти з дитиною до школи чи до дитячого закладу тощо. Батьки дітей з інвалідністю мають право на 10 таких відпусток щорічно.

У Швеції піклування про дітей є частиною соціального права – коли дитина досягає певного віку, батьки можуть розраховувати на її гарантоване влаштування у дитячий дошкільний заклад. Дитячі заклади також набагато доступніші у Швеції, ніж у інших країнах Європи. Різні соціальні норми та переконання щодо переваг перебування дитини в дитячому закладі протягом робочого дня батьків порівняно з перебуванням у сім'ї є одним з основних чинників цих різних цілей політики та програм їх реалізації.

Стимули для татусів дедалі більше користатися своїм правом на відпустку по догляду за дитиною у шведській системі, призвели до збалансованого розподілу трудових та сімейних обов'язків між обома батьками. Доволі поширені засоби соціально-педагогічної підтримки

молодих сімей спрямовані на підвищення педагогічної культури та рівня свідомості батьків щодо питань розвитку дитини в різних сферах (фізичній, емоційній, когнітивній, соціальній), усвідомлення їх важливої ролі в житті дитини.

Інституціональні зміни в законодавстві, які надають можливості чоловікам поєднувати їх професіональні і батьківські обов'язки знаходять підкріплення в практиках нового батьківства. Європейські дослідники відзначають зростаючу участь молодих батьків у догляді та спілкуванні з дітьми внаслідок певного успіху з організації кампаній за «нове батьківство» (наприклад, громадська кампанія «Тато, повернись додому!» по залученню чоловіків до виконання сімейних обов'язків і ролі батьків).

Означена сімейна стратегія Швеції поєднує плюралізм, традиціоналізм і модернізацію сімейно-ґендерних стосунків. Основним досягненням стало збалансування ґендерного питання, яке зняло напругу навколо трансформації сімейно-шлюбних стосунків у сучасному суспільстві, зменшення рівня дискримінації жінок.

Україна потроху переймає шведський досвід, активізувавши зусилля спрямовані на підвищення ґендерної культури та рівня свідомості батьків. У 2021 році в Україні встановлені нові правила Декретної відпустки для чоловіків [1].

Висновки. Аналізуючи досвід такої європейської держави, як Швеція, можна зробити висновок про те, що багатьом країнам світу потрібно перейняти досвід цієї країни, активізувавши зусилля спрямовані на формування егалітарних ґендерних відносин та підвищення рівня свідомості батьків. Вивчення питань закордонного досвіду підтримки молодого сім'ї і визначення шляхів практичної реалізації цього досвіду може значно збагатити сучасну українську науку й практику за умови врахування національних та культурних особливостей нашої країни.

Список використаних джерел

1. Декретна відпустка для чоловіків: які нові правила будуть в Україні і як це працює в інших країнах Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2021/04/19/statija/suspilstvo/dekretna-vidpustka-cholovikiv-yaki-novi-pravyla-budut-ukrayini-yak-ce-pracyuye-inshyx-krayinah> (дата звернення: 10.04.2024).
2. Катеринич П. Коли тато у декреті, а вихователь з татуюваннями: як мотивують дітей у Швеції. Життя. 2021. URL: <http://surl.li/izluq> (дата звернення: 28.05.2024).
3. Коломієць О.О. Створення сприятливих умов для поєднання зайнятості і батьківства в Україні (з урахуванням досвіду країн Західної Європи) [Електронний ресурс] URL: <https://dse.org.ua/arhcrive/13/17.pdf>; (дата звернення: 15.11.2024).
4. Крімер Б. О. Особливості сімейної політики у великих містах в умовах демографічного переходу // Демографія та соціальна економіка. 2021, № 1 (43). С19-36. URL: <https://www.dse.org.ua/arhcrive/43/2.pdf> (дата звернення: 15.01.2024).

5. Мельник С. В. Шведський досвід формування та реалізації політики соціального забезпечення та страхування *Abstract. Sweden has signed the many and twoside agreements on social welf// СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА*. 2008. №4. С.114-126. (дата звернення: 15. 01.2024).
6. Сімейна політика в країнах Європи. Сімейна політика в країнах Європи. (Досвід Швеції, Фінляндії, Франції, Німеччини та Хорватії). (Ukrainien) *BOLETÍN DEL BANCO MUNDIAL* 2020/06/19 Режим доступу: <https://documents.banquemondiale.org/fr/publication/documents-reports/documentdetail/480911592560985234>

Тимченко О. Р.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Ключко О. О.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОСТІ

Важливо відзначити, що проведені останніми роками дослідження показують, що гендерні стереотипи є поширеним явищем у засобах масової комунікації. Такі стереотипи можуть мати негативний вплив на гендерну рівність, формуючи шкідливі уявлення про поведінку, риси характеру та соціальні ролі чоловіків і жінок. За визначенням наукових джерел гендерні стереотипи трактуються як узагальнені уявлення про поведінку, риси характеру та соціальні ролі чоловіків і жінок, які штучно нав'язуються суспільством. Такі стереотипи часто не відповідають дійсності, обмежують можливості людей та шкодять гендерній рівності [2]. Усталеним є твердження, що гендерні стереотипи – це узагальнені уявлення про те, як повинні поводитися чоловіки та жінки. Ці стереотипи часто є шкідливими, адже вони обмежують можливості людей та роблять їх вразливими до дискримінації [4]. Гендерні стереотипи зазначаються як узагальнені уявлення про поведінку, риси характеру та соціальні ролі чоловіків та жінок, які формуються під впливом суспільства. Такі стереотипи часто штучні та не відповідають дійсності, але вони глибоко вкорінені в нашій культурі та впливають на те, як ми сприймаємо себе та інших.

Аналіз джерел із гендерної проблематики засвідчить велику увагу науковців до означеної проблеми. Наукова спільнота схарактеризувала ключові характеристики гендерних стереотипів:

1. Узагальненість: гендерні стереотипи описують не окремих людей, а цілі групи людей, ігноруючи різноманіття всередині цих груп.

2. Штучність: гендерні стереотипи не мають біологічного підґрунтя, а формуються під впливом культури, традицій та виховання.

3. Стійкість: гендерні стереотипи глибоко вкорінені у суспільстві і можуть бути дуже стійкими до змін.

4. Обмежувальність: гендерні стереотипи обмежують можливості людей, адже вони очікують від них певної поведінки та не дають їм можливості розкрити свій потенціал.

5. Шкідливість: гендерні стереотипи можуть призвести до гендерної нерівності, дискримінації та насильства.

Важливо зазначити, що гендерні стереотипи у засобах масової комунікації, на думку вітчизняних дослідників, можна класифікувати на кілька типів:

1) Стереотипи про поведінку, а саме: чоловіки повинні бути активними, рішучими та агресивними; жінки повинні бути пасивними, емоційними та ніжними.

2) Стереотипи про риси характеру, а саме: чоловіки повинні бути раціональними, логічними та сильними; жінки повинні бути чутливими, емоційними та турботливими.

3) Стереотипи про соціальні ролі, а саме: чоловіки повинні бути годувальниками та захисниками сім'ї; жінки повинні бути домогосподарками та опікунами дітей [1; 2; 3; 4].

Численні наукові дослідження показують, що гендерні стереотипи у засобах масової комунікації мають значний вплив на суспільство, соціальну дійсність. Гендерні стереотипи формують уявлення про гендерні ролі. Відповідно до яких жінки часто зображуються як домогосподарки та матері, а чоловіки, відповідно, як годувальники та лідери. Такі стереотипи можуть обмежувати можливості людей та стримувати їх від реалізації свого потенціалу. На глибоке переконання науковців гендерні стереотипи впливають на самосприйняття людей: люди, які не відповідають гендерним стереотипам, можуть відчувати себе неповноцінними або нещасливими. Така ситуація може призвести до проблем з самооцінкою та психологічним здоров'ям. Гендерні стереотипи сприяють дискримінації та гендерному насильству, а саме: можуть виправдовувати дискримінацію та насильство щодо людей, які не відповідають гендерним нормам. Це може призвести до реальних проблем, таких як домашнє насильство, сексуальне насильство та нерівність на роботі [1].

Таким чином, узагальнимо, що гендерні стереотипи у засобах масової інформації за своєю сутністю є штучними, як правило помилковими, конструктами, що не відображають реальну соціальну дійсність. Кожна людина, незалежно від статі, має право на самореалізацію та щастя. У свою чергу, засоби масової комунікації можуть й повинні грати важливу роль у подоланні гендерних

стереотипів: критично аналізувати інформацію, звертаючи увагу на те, як зображуються статі та на відповідність цих образів дійсності; розвивати та поширювати гендерно-чутливі напрями своєї діяльності.

Список використаних джерел

1. Ажгіхіна Н. Гендерні стереотипи в сучасних мас-медіа. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/149602/2802.html>
2. Гнатів М. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві. К.: Інститут соціології НАН України, 2017.
3. Гнатів, М. П., Формування рекламою гендерних стереотипів споживчої поведінки: соціологічний аналіз. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.elar.usu/bitstream/1234.56789/855/1/urgu0383s.pdf>
4. Павлюк Л. Гендерні стереотипи і гендерна чутливість комунікації. [Електронний ресурс]. URL: www.personal.in.ua/article.php?

Секція 5
ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ
СФЕРИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'Ї ТА ДИТИНИ

Гриценко О. М.,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність 073 Менеджмент і адміністрування,
КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Клочко О. М.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту,
КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ФАХІВЦІВ
СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ

Розуміння особистістю себе та свого оточення в контексті пошуку ефективних способів взаємодії та комунікації є важливою навичкою сучасної людини. Тим більше це стосується фахівців соціокультурної сфери як представників професії типу «людина-людина». Працівникам цієї галузі важливо вміти слухати, розуміти потреби інших людей, ефективно спілкуватися та співпрацювати, тож емоційний інтелект (далі – EI) і соціальні навички є ключовими для успіху в цих сферах.

Проблема вивчення EI та його розвитку є предметом наукового пошуку зарубіжних та вітчизняних дослідників, зокрема Н. Gardner [6], D. Goleman [7], О. Бабяк [1], О. Боковець [2], А. Книш [3], М. Лабач [4], Г. Фролова [5] та ін. Аналізуючи наукові праці означених дослідників підсумуємо, що *EI є здатністю особистості розпізнавати та інтерпретувати емоції, продуктивно їх використовувати для оптимального вирішення професійних та особистісних завдань; є чинником покращення адаптаційних можливостей людини, її емоційного здоров'я та міжособистісної взаємодії.*

Емоційний інтелект, на думку науковців, має три типи здібностей, кожен з яких складається з ряду компонентів: здатність до ідентифікації та вираження емоцій (свої емоції, які складаються з вербального і невербального субкомпонента; чужі емоції, що складаються з невербальних субкомпонентів сприйняття та емпатії); регуляція емоцій (регуляція своїх і чужих емоцій); використання емоційної інформації в мисленні та діяльності (гнучке планування, творче мислення, переспрямована увага, мотивація) [1; 3].

Структура емоційного інтелекту за Д. Гоулменом ієрархічна і включає п'ять складових:

- ідентифікація та називання емоційних станів, розуміння взаємозв'язків між емоціями, мисленням та дією;
- управління емоційним станом – контроль емоцій та заміна небажаних емоційних станів адекватними;
- здатність входити в емоційні стани, що сприяють досягненню успіху;
- здатність ідентифікувати емоції інших, бути чутливим до них і керувати емоціями інших;
- здатність вступати у задовольняючі міжособистісні стосунки з іншими людьми та підтримувати їх.

Згодом Д. Гоулменом було доопрацьовано структуру EI, і на сьогодні ми говоримо про чотири компоненти:

1. *Самосвідомість*. Аналіз власних емоцій та усвідомлення впливу на нас; використання інтуїції під час прийняття рішень; точна самооцінка: розуміння власних сильних сторін та меж своїх можливостей; впевненість у собі: почуття власної гідності та адекватна оцінка своєї особистості.

2. *Самоконтроль*. Приборкання емоцій: вміння контролювати руйнівні емоції та імпульси; відкритість: прояв чесності та прямої; надійність; адаптивність: гнучке пристосування до мінливої ситуації та подолання перешкод; воля до перемоги: наполегливе прагнення покращувати продуктивність задля відповідності внутрішнім стандартам якості; ініціативність: готовність до активних дій та вміння не упускати можливості; оптимізм: вміння позитивно дивитись на речі; соціальні навички.

3. *Соціальне розуміння*. Співпереживання: вміння прислухатися до почуттів інших людей, розуміння їх позиції та активний прояв співчутливого ставлення до їх проблем; ділова обізнаність: розуміння поточних подій, ієрархії відповідальності та політики на організаційному рівні; запобігливість: здатність визнавати та задовольняти потреби підлеглих, клієнтів чи покупців.

4. *Управління взаємовідносинами*. Вміння вести за собою, маючи захоплюючу картину майбутнього; вплив: володіння рядом тактик переконання; допомога у самовдосконаленні: заохочення розвитку здібностей інших людей за допомогою відгуків та настанов; сприяння змінам: здатність ініціювати перетворення, удосконалювати методи управління та вести працівників у новому напрямку; врегулювання конфліктів: вирішення розбіжностей; зміцнення особистих взаємин: культивування та підтримка соціальних зв'язків; командна робота та співробітництво: взаємодія з іншими працівниками та створення команди [1; 5; 7].

Належний розвиток ЕІ фахівця соціокультурної сфери важливий для покращення результативності його роботи, міжособистісних взаємин у колективі та у роботі із клієнтами. У даному контексті, варто звернути увагу на такі способи розвитку:

- Саморефлексія: проведення часу на аналіз власних емоцій, реакцій та мотивацій. Це може включати ведення щоденника, самостійні рефлексії та регулярне самооцінювання.
- Практика саморегуляції: навчання технікам стрес-менеджменту та самоконтролю, таких як медитація, глибоке дихання, релаксаційні вправи.
- Вивчення емоцій і реакцій: розуміння, які емоції виникають в різних ситуаціях і як вони впливають на прийняття рішень та взаємодію з іншими.
- Спілкування і слухання: активне слухання співробітників, прояв емпатії та знаходження часу для спілкування щодо їх потреб та переживань.
- Навчання соціальним навичкам: вивчення способів побудови позитивних взаємин з колегами, вирішення конфліктів та ефективного комунікації.
- Професійний розвиток: участь у тренінгах та семінарах з емоційного інтелекту, читання літератури з даної теми та залучення до менторства.

Ці методи можуть бути використані фахівцем соціокультурної сфери окремо або в комбінації для забезпечення більш повного розвитку його ЕІ. У підсумку зазначимо, що розвинений емоційний інтелект дозволить фахівцю знаходитися в гармонії з власними намірами та переживаннями; забезпечувати продуктивні взаємозв'язки, будувати відкриті та довірливі відносини, створювати комфортний психологічний клімат тим самим підвищуючи продуктивність праці за рахунок раціонального управління власним емоційним станом.

Список використаних джерел

1. Бабяк О. Проблема емоційного інтелекту в психологічній науці. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2020. Т. 1. №16. С. 1–16. URL: <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i16.139>
2. Боковець О. І. Емоційний інтелект як ресурс психічного здоров'я. Габітус. 2022. №37. С. 68-74 URL: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.37.12>
3. Книш А. Є. Емоційний інтелект лідера у сфері бізнесу: навч. посіб. Київ: Пріоритети, 2016. 40 с.
4. Лабач М. Емоційний інтелект як передумова успішного розвитку особистості. Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. 2016. № 13. С. 214–220.
5. Фролова Г. С. Наукові підходи до визначення феномену «емоційний інтелект». Теорія і практика сучасної психології. 2018. №1. С. 107–111.
6. Gardner H. *Frames of mind: The theory of multiple intelligence*. New York: Basic Books, 2011. 528 p.
7. Goleman D. *Working with Emotional Intelligence*. New York: Bantam Books, 1998. 383 p.

Ларіонова Н. Б.,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та психології,
Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти*

СТРУКТУРА ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО СЕКСУСАЛЬНОЇ ПРОСВІТИ БАТЬКІВ І ДІТЕЙ

Актуальність сексуальної просвіти батьків і дітей визначається множинністю суспільних потреб, серед яких пріоритетними є: забезпечення всебічного розвитку людини як особистості та найвищої цінності суспільства, що в законодавчому полі України визначено як мета освіти [5]; покращення демографічної ситуації в країні на основі реалізації глобальної Стратегії ВООЗ у галузі репродуктивного здоров'я, одним із п'яти головних аспектів якої є сексуальне здоров'я; зміцнення інституту сім'ї, одним із факторів чого науковцями визнано сексуальну задоволеність; формування сексуальної культури на соцієтальному та індивідному рівнях як превенція сексуальних девіацій і сексуального насильства, показники яких зростають, зокрема, в умовах воєнного стану.

Різні аспекти сексуального розвитку людини взагалі й дитини, зокрема, знайшли відображення в роботах З. Фрейда, Е. Еріксона, С. Агаркова, В. Авраменкової, П. Блонського, Г. Васильченка, Л. Виготського, М. Вовканич, Д. Ісаєва, Ю. Кашпура, Є. Кащенко, В. Кагана, І. Кона, Г. Лагонди, П. Плахтія, Л. Щеглова та ін.

Питання сексуальної просвіти досліджують В. Гупаловська, Д. Іщук, Н. Зимівець, В. Коциба, О. Кікінежді, В. Кравець, Л. Кравченко, О. Кузнецова, Н. Лещук, В. Марков, Л. Олійник, О. Петрунько, П. Плахтій, В. Самусь та ін.

У той же час проблема формування готовності фахівців до сексуальної просвіти батьків і дітей й відповідної спеціальної підготовки в умовах вищої та післядипломної освіти залишається недостатньо розробленою.

Мета нашого дослідження – визначити структуру готовності фахівця соціальної сфери до сексуальної просвіти батьків і дітей.

Аналіз психолого-педагогічних джерел дозволив нам зробити висновок, що для оцінки рівня професійної підготовленості фахівця активно вживаються синонімічні поняття «професійна готовність» і «професійна компетентність» [1, с. 26].

Найбільш уживаним сьогодні є такий підхід, коли під компетентністю людини взагалі розуміють спеціальним шляхом структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, які набуваються в процесі навчання й дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати й розв'язувати незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, що є характерними для певної сфери діяльності [3, с. 85].

Відповідно до наведеної дефініції ми виділяємо в структурі готовності фахівця до сексуальної просвіти батьків і дітей три компоненти, які відповідають складникам компетентності (ставлення; знання; уміння й навички).

Системоутворювальним компонентом готовності є аксіологічний, представлений сукупністю ціннісних орієнтацій, морально-світоглядних позицій щодо сексуальної сфери та її місця в житті людини взагалі й дитини, зокрема.

Перше місце в цьому компоненті займає ставлення до людини як цінності, безумовне прийняття проявів сексуальності, зокрема, дитячої, розуміння сексуальної сфери як важливої складової життєдіяльності особистості, що відповідає сучасній гуманістичній парадигмі освіти.

Необхідним складником аксіологічного компоненту є усвідомлення цілі сексуального розвитку як формування сексуального здоров'я – комплексу соматичних, емоційних, інтелектуальних і соціальних аспектів сексуального існування людини, що позитивно збагачують особистість, підвищують комунікабельність людини та її здатність до любові – в складі трьох основних елементів:

1. Здатність до насолоди і контролю сексуальної і дітородної поведінки відповідно до норм соціальної й особистої етики;

2. Свобода від страху, почуття сорому і провини, хибних уявлень та інших психологічних факторів, що пригнічують сексуальну реакцію і порушують сексуальні взаємини;

3. Відсутність органічних розладів, захворювань і недостатностей, що заважають здійсненню сексуальних і дітородних функцій [6].

Наступним складником аксіологічного компоненту є стійке переконання щодо особливого місця й ролі сексуальної освіченості на особистісному й соціальному рівнях, ставлення до неї як важливої передумови сексуального виховання дорослих і дітей, формування сексуальної і гендерної культури, профілактики сексуального насильства, гармонійного особистого життя людини, збереження і поліпшення її репродуктивного здоров'я, толерантного ставлення до осіб із нетиповою сексуальною поведінкою.

З точки зору О. Петрунько критеріями оцінки ефективності сексуальної просвіти мають слугувати: позитивне ставлення до сексу як до морально-ціннісної категорії, сприйняття власного тіла, повага до осіб протилежної статі, сформовані настанови щодо цнотливості й утримання від ранніх та випадкових статевих контактів, розуміння необхідності стримувати сексуальні потяги та вміння контролювати їх вияви, знання правил збереження репродуктивного здоров'я і безпечної сексуальної поведінки та настанови на дотримання цих правил, ступінь сформованості особистої відповідальності за власне сексуальне життя [4, с. 74].

Відповідно до складу аксіологічного компонента входить розуміння, що стратегічним завданням сексуальної просвіти є

підпорядкування вітальної потреби в задоволенні статевого потягу, в основі якої лежать біологічні інстинкти, потребам більш високого порядку – в самоповазі, емоційній прив'язаності, любові до іншої людини тощо.

Наступним компонентом готовності фахівця до сексуальної просвіти є когнітивний. На наш погляд цей компонент передбачає наявність у педагога двох блоків знань: систему знань, які необхідно передати батькам і дітям; систему знань, що є основою для побудови педагогічних впливів на особистість / групу.

Сексуальна просвіта по суті є цілеспрямованим впливом на процес сексуального розвитку, формою його соціального (психолого-педагогічного) супроводу. У нашому дослідженні ми спираємося на розуміння сексуального розвитку як онтогенезу сексуальності індивіда – сукупності біологічних, психофізіологічних, душевних і емоційних реакцій, переживань і вчинків людини, пов'язаних з проявом і задоволенням статевого потягу [2, с. 12-13].

Відтак когнітивний компонент становлять знання про сутнісні характеристики сексуального і репродуктивного здоров'я, закономірності сексуального розвитку, особливості завдань і ризики кожного етапу цього процесу, засоби профілактики й мінімізації цих ризиків, закономірності побудови педагогічних впливів на особистість / групу.

І, нарешті, третій – праксеологічний – компонент включає уміння й навички, здібності, опановані засоби дій, необхідні для психолого-педагогічного супроводу сексуального розвитку індивіда.

Елементами цього компоненту є здатність до самостійного пошуку й узагальнення науково достовірної інформації з різних наукових галузей (медицини, анатомії і фізіології людини, психології сексуальності, сексології, культурології, гендерної соціології, гендерної психології, гендерної педагогіки тощо), їх адаптації відповідно до гендерних, вікових, соціокультурних та індивідуальних особливостей індивідів і груп, яким ці знання передаються, доцільного добору методів педагогічного впливу на різних об'єктів, побудови конструктивної взаємодії; володіння способами побудови суб'єкт-суб'єктної взаємодії, фасилітативного управління процесом взаємодії, який виключає директивні впливи, побудований на взаємоповазі, взаєморозумінні, взаємодопомозі.

Отже в структурі готовності фахівця до сексуальної просвіти дорослих і дітей можна виділити наступні компоненти: аксіологічний (сукупність ціннісних орієнтацій, морально-світоглядних позицій щодо сексуальної сфери та її місця в житті людини); когнітивний (знання про сутнісні характеристики сексуального і репродуктивного здоров'я, закономірності сексуального розвитку, особливості завдань і ризики кожного етапу цього процесу, засоби профілактики й мінімізації цих ризиків, закономірності побудови педагогічних впливів на особистість /

групу); праксеологічний (уміння й навички, здібності, опановані способи дій, необхідні для побудови ефективної психолого-педагогічної взаємодії з дорослими і дітьми).

Список використаних джерел

1. Ларіонова Н. *Сексуальне виховання дітей в умовах дошкільної освіти : науково-методичний посібник*. Житомир : ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», 2021. 100 с.
2. Ларіонова Н. Б. *Формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів у процесі навчальних практик : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка*. Луганськ, 2013. 305 с.
3. *Словник-довідник з професійної педагогіки* / За ред. А. В. Семенової. Одеса : Пальміра, 2006. 221 с.
4. Петрунько О. В. *Актуальні проблеми сексуального виховання підлітків*. Київ : ДЦССМ, 2004. 80 с.
5. *Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145- VIII*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 12.05.2024).
6. *Sexual health and its linkages to reproductive health: an operational approach*. World Health Organization, 2017. URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/258738/9789241512886-eng.pdf?sequence=1> (дата звернення: 15.05.2024).

Неклюдов Т. М.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 232 Соціальне забезпечення,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Знобей О. В.,
викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ЗАСОБИ ЗАПОБІГАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Основною причиною розвитку емоційного вигорання у майбутніх соціальних працівників є невідповідність між особистістю, вимогами до неї та її реальними можливостями. Це може призвести до: розвитку почуття безнадійності у своїй діяльності, зниження відповідальності, виснаження, особистісної відстороненості, відсутності емоційного відгуку, зниженні самооцінки в рамках навчальної діяльності, відсутності подальшої перспективи, зниженні продуктивності, втрати віри в свої професійні можливості та досягнення. Саме ці фактори є найнебезпечнішими наслідками емоційного вигорання.

Науковці розглядають такі чинники запобігання емоційного вигорання: впевненість абітурієнта у правильності вибору своєї професії; виявлення причин вибору даної професії та рівня готовності працювати з людьми; рівень обізнаності в даній сфері та в подальшому працевлаштуванні; готовність до здійснення різних видів діяльності психолога [3].

Можливість запобігання емоційного вигорання залежить від індивідуальних особливостей особистості та стадії вигорання. Зміна розпорядку дня, навчального або робочого навантаження, робота над своїми емоціями та тілом може стати причиною уникнення вигорання на ранніх етапах. Виявлення ознак емоційного вигорання на пізніших стадіях, в більшості випадків, потребує втручання фахівців: психологів, психотерапевтів, лікарів [2].

Одним із основних напрямів запобігання емоційного вигорання є профілактика. Для зменшення ризику та запобігання розвитку емоційного вигорання студентів, слід використовувати такі техніки та стратегії: організовувати спеціалізовані тренінги для здобувачів освіти та викладачів, з метою виявлення симптомів вигорання та роботи з ними; проводити консультації розроблені на основі підтримки студентів, щодо подолання стресу; надати можливість більш гнучкого графіку навчання; організовувати семінари для розвитку навичок спілкування та керування конфліктами; відкрити канали спілкування між викладачем та студентом; влаштовувати внутрішні заходи для підвищення інтересу до навчання у певному навчальному закладі [1].

Початковим етапом профілактики емоційного вигорання є діагностичне дослідження. Діагностичний компонент у різному обсязі присутній у будь-яких видах та формах роботи. Діагностика може проводитись на основі виявлення емоційної та мотиваційної сфери особистості, соціальної та професійної спрямованості, психофізіологічних або психологічних особливостей особистості. Вибір діагностичних методів залежить від отримання тієї інформації, яка б могла допомогти вирішити проблему майбутнього фахівця. Порівнявши індивідуальні особливості студента та вимоги до обраної професії, потрібно надати допомогу в перебудові або набутті бажаних професійних та особистісних якостей [2].

Проведення діагностики полягає в: обов'язковому ознайомленні студента з його результатами, наданні рекомендацій, щодо більш вдалого вирішення проблеми та розробці і проведенні профілактичної роботи. При формуванні висновку, щодо діагностики інтелекту та спеціальних здібностей, слід бути досить обачливим, тому що ці якості можуть розвиватись при наявності мотивації та здійсненні професійної діяльності.

У науковому світі виділяють такі типові засоби профілактики емоційного вигорання у студентів: звернути увагу на пристосування студента до навчання під час кризових ситуацій в навчальній діяльності;

виявити життєві та професійно-орієнтовані цінності студента; збільшити рівень професійної та академічної самооцінки; допомогти правильно організувати дозвілля та відпочинок [5].

З метою спрямованої профілактики емоційного вигорання, кожен студент також повинен навчитись розраховувати і розподіляти своє навантаження, переключатися від одного виду діяльності на інший, не прагнути бути кращим завжди та в усьому, простіше ставитись до конфліктних ситуацій. Для ефективної емоційної саморегуляції слід використовувати прийоми уваги або візуалізації. Створення внутрішніх образів у свідомості людини та активізація уяви за допомогою зорових, слухових, нюхових, тактильних або смакових образів, які особистість колись відчувала, допомагає відволіктись від напружених ситуацій та відновлює емоційну рівновагу. При профілактичній роботі з синдромом емоційного вигорання також широко застосовуються техніки та прийоми спрямовані на активізацію особистості [4].

Отже, вищі навчальні заклади освіти можуть відігравати важливу роль у запобіганні емоційному вигоранню майбутніх соціальних працівників. Для цього можуть бути використані такі засоби: інформування студентів про проблему емоційного вигорання (студенти повинні знати про фактори ризику, симптоми та наслідки емоційного вигорання, а також про способи його профілактики та подолання); навчання студентів навичкам саморегуляції та самопомоги (студенти повинні оволодіти навичками, які допоможуть їм справлятися зі стресом, регулювати емоції та підтримувати своє психічне та емоційне здоров'я); розвиток навичок роботи з клієнтами (студенти повинні навчитися будувати емпатійні стосунки з клієнтами, встановлювати чіткі межі та уникати емоційного виснаження); забезпечення підтримки з боку викладачів та кураторів (викладачі та куратори повинні бути уважні до ознак емоційного вигорання у студентів та надавати їм необхідну підтримку); створення сприятливого освітнього середовища (освітнє середовище повинне бути сприятливим для навчання та розвитку студентів, а також мінімізувати фактори стресу); організація груп підтримки (групи підтримки можуть допомогти студентам поділитися своїм досвідом, отримати підтримку від інших та навчитися один в одного); запровадження програм допомоги (вищі навчальні заклади можуть запровадити програми допомоги, які надають студентам доступ до психологічних консультацій, психотерапії та інших ресурсів). Впровадження зазначених засобів може допомогти майбутнім соціальним працівникам краще підготуватися до роботи в умовах емоційного навантаження та знизити ризик вигорання.

Список використаних джерел

1. Водоп'янова Н. Є., Старченкова Є. С. Синдром вигорання: діагностика та профілактика. СПб.: Питер, 2005. 336 с.
2. Кизим Г. С. Прояв емоційного вигорання у практичних психологів. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2013. Вип. 14. Ч. II. С. 116–123.
3. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : навч. посіб. К., 2005. 560 с.

4. Парфьонова Т., Миронюк О. Профілактика емоційного вигорання. *Психолог.* 2013. № 3. С. 37–39.
5. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А. Криза фахового навчання як підґрунтя емоційного вигорання студентів. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка.* 2017. № 27. С. 77–81.

Новгородський Р. Г.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ З ДІТЬМИ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Робота асистента вчителя з дітьми з розладами аутистичного спектру (РАС) в закладах освіти є надзвичайно важливою та вимагає спеціалізованих знань і навичок. Діти з РАС часто мають унікальні потреби в навчанні та соціальній адаптації, і асистент вчителя відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного освітнього процесу та створенні сприятливого середовища для їхнього розвитку.

Важливі різноаспектні проблеми навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних закладах освіти висвітлювалася у працях вітчизняних авторів таких як Е. Данілавичутє, А. Колупаєва, Л. Коваль, С. Кульбіда, С. Литовченко, Т. Сак, Т. Скрипник, О. Таранченко, А. Шевцов та ін. Особливостями організації навчально-виховного процесу для дітей з РАС розглядалися в науковому доробку Н. Базими, К. Островської, Л. Прядко, Д. Супрун, Т. Скрипник, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.

Асистент учителя – це кваліфікований педагогічний працівник, який працює в освітньому закладі і відповідає за організацію індивідуально орієнтованого навчального процесу. Як учасник інклюзивної освіти, асистент учителя надає соціально-педагогічну підтримку дітям з особливими освітніми потребами. Він спільно з учителем проводить навчальні, виховні та соціально-адаптаційні заходи, застосовуючи ефективні методи навчання і розвитку. Асистент учителя допомагає учню виконувати навчальні завдання, залучаючи його до різних видів навчальної діяльності [5].

Про те є особливості, які має врахувати асистент вчителя при роботі з дітьми з розладами аутистичного спектру, тому він повинен знати та розуміти специфіку кожного учня. Це включає врахування інтересів, рівня розвитку, сильних та слабких сторін дитини. Індивідуальний підхід дозволяє ефективніше адаптувати навчальний матеріал та методи викладання до потреб конкретної дитини.

Зрозуміло, що загадані особливості дітей з РАС будуть впроваджуватись у тому випадку, коли асистент налагодить керівний контроль з дитиною з РАС, налагодить вербальний контакт з нею.

Особливо асистенту в роботі з дітьми з РАС слід звертати увагу на сильні сторони дітей з РАС: їх захоплення, схильність до впорядкованості, завершеності, структурованості; кмітливість, переважання невербального інтелекту; високорозвинена механічна пам'ять; запам'ятовування знакових систем; здатність бездоганно та без відволікань виконувати ті дії, яких навчені;• високорозвинена здатність орієнтуватись у просторі й часі; тонке відчуття емоційного стану іншої людини, розуміння того, з ким і як можна поводитись; деякі діти мають навіть абсолютний музичний слух [2].

Метою асистентського супроводу є створення умов для успішної інтеграції дитини з РАС в шкільне середовище. Асистент учителя не є основною особою, відповідальною за організацію освітнього простору, проте він відіграє активну роль у цьому процесі. Його підтримка може носити тимчасовий чи постійний характер, цілеспрямованою та різнобічною, інтенсивнішою з боку асистента. Асистент учителя виступає посередником між дитиною, іншими учнями та дорослими в школі. Щоб умови перебування такої дитини в школі були комфортними та мотивуючими для її розвитку, робота асистента педагога має бути відповідним чином організована. Тобто асистент вчителя – це асистент вчителя, а не асистент конкретної дитини, він працює не з однією дитиною, а працює з усім класом [5, с. 23]. Такі особливості щорічно видаються Міністерством освіти і науки України як методичні рекомендації щодо роботи асистента вчителя та асистента дитини в умовах інклюзивного навчання [3].

Асистент вчителя разом з педагогічним колективом та фахівцями бере участь у розробці індивідуальної програми розвитку для кожної дитини з РАС. ІПР враховує освітні цілі, методи викладання, адаптації та модифікації навчального матеріалу, а також специфічні потреби в соціальній та поведінковій підтримці.

У навчальному процесі асистент вчителя забезпечує безпосередню підтримку дитини під час уроків. Це може включати пояснення завдань, допомогу в організації роботи, підтримку уваги, надання емоційної підтримки та допомогу у вирішенні конфліктних ситуацій. Важливо, щоб асистент був поряд з дитиною, надаючи необхідну допомогу, але водночас стимулював її самостійність.

Діти з РАС часто мають труднощі у спілкуванні та взаємодії з однолітками. Асистент вчителя допомагає дітям розвивати соціальні навички, включаючи вміння встановлювати контакт, вести бесіду, розуміти невербальні сигнали та взаємодіяти в групі. Це може включати рольові ігри, моделювання ситуацій, групові вправи та інші методи [2].

Асистент вчителя застосовує позитивні підкріплення та стратегії поведінкової корекції для підтримки бажаної поведінки та зменшення

небажаної. Важливо використовувати методи, що базуються на розумінні причин поведінки дитини, і сприяти розвитку саморегуляції та самоконтролю [6]

Також важливо в роботі з дітьми з розладами аутистичного спектру – це співпраця з батьками та іншими фахівцями, такими як психологи, логопеди, лікарі та соціальні працівники. Спільна робота дозволяє краще зрозуміти потреби дитини, розробити ефективні стратегії підтримки та забезпечити узгодженість дій у процесі навчання та розвитку. Наприклад якщо дитина може слухати вчителя й виконувати завдання, то робота асистента може спрямовуватися на соціальну взаємодію дитини, на поведінкові особливості [5].

Звичайно, що асистент вчителя повинен постійно вдосконалювати свої знання та навички, відвідувати семінари, тренінги та курси підвищення кваліфікації. Знання нових методів та підходів у роботі з дітьми з РАС є важливим елементом успішної роботи.

Таким чином, можемо зазначити, що робота асистента вчителя з дітьми з РАС є надзвичайно важливою та відповідальною. Вона вимагає глибокого розуміння специфіки розладів аутистичного спектру, індивідуального підходу до кожної дитини, співпраці з батьками та фахівцями, а також постійного професійного розвитку. Ефективна підтримка дітей з РАС сприяє їхній успішній соціалізації, навчанні та розвитку, що є важливим кроком до їхнього щасливого та повноцінного життя.

Список використаних джерел

1. *Асистент учителя в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник* / Н. М. Дятленко, Н. З. Софій., О. В. Мартинчук, Ю. М. Найда, під заг. ред. М. Ф. Войцехівського. К.: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 172 с.
2. *Діти з аутизмом в закладах освіти: метод. рекомендації* / авт. Скрипник Т., Супрун Г. Київ, 2015. 20 с.
3. *Лист Міністерства освіти і науки України від 31 серпня 2023 р. № 1/13094-23 Про організацію освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2023/2024 навчальному році.* URL: <http://surl.li/uikjo> (дата звернення 29.05.2024 р.)
4. *Скрипник Т.В. Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху : монографія.* Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 208 с.
5. *Співпраця учителя та асистента вчителя в інклюзивному освітньому середовищі: метод. рекомендації* / уклад. Литвяк Д.М., Зленко Л.О. Чернігів, 2023. 66 с.
6. *Як навчати дітей з аутизмом в інклюзивних класах.* URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-navchaty-ditej-z-autyzmom-v-inklyuzyvnyh-klasah-chastyna-2/> (дата звернення 29.05.2024 р.)

Петрович В. С.,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи,
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Оскільки інформаційно-проблемне поле соціальної сфери постійно розширюється, приймаються нові нормативно-законодавчі акти, виникають нові соціальні виклики та потреби, з'являються нові групи клієнтів, користувачів соціальних сервісів, то, природно, виникає суперечність між усе зростаючими очікуваннями з боку отримувачів соціальних послуг та не завжди задовільною якістю їх надання, неспроможністю фахівців соціальних служб відповідно реагувати на потреби та очікування клієнтів, задовольняти їхні запити стосовно якісної соціальної допомоги та підтримки. Саме тому додаткова професійна підготовка є необхідною для оволодіння соціальним працівником-практиком нормативно-правовою базою, сучасними технологіями, методами та інструментарієм, які дозволять більш кваліфіковано виконувати професійні обов'язки, що, в свою чергу, забезпечить також і соціальну захищеність та затребуваність працівника протягом всього періоду його професійної діяльності.

Центральна мотиваційна тенденція соціального працівника/фахівця із соціальної роботи, що підвищує свою кваліфікацію, – це тенденція до особистісного і професійного зростання. Її психологічну основу утворює глибинна загальнолюдська потреба в самореалізації особистістю себе в житті, в спілкуванні, в праці. Основоположник андрагогіки як науки М. Ш. Ноулз підкреслював, що для дорослої людини важливе відчуття власної участі в будь-якому рішенні стосовно неї, а не пасивне сприйняття рішення інших. Звідси необхідність здійснювати освітній процес із урахуванням індивідуальних особливостей і запитів осіб, які навчаються. Важливо зробити дорослого співтворцем, а не просто споживачем його освіти [1; 3].

Професійне вдосконалення фахівців соціальних агенцій територіальної громади (ЦСС/ЦНСП), які працюють із вразливими категоріями населення, базується, в основному, на трьох підходах: фрагментарному, який не пов'язаний із цілями конкретних установ і соціальних служб; формалізованому, згідно з яким підвищення кваліфікації розглядається як частина кар'єри та узгоджується із ресурсними потребами соціальної служби й особистими потребами й інтересами соціального працівника-практика; цільовому, котрий передбачає, що підвищення кваліфікації (ПК), неперервна освіта тісно пов'язані зі стратегією організації, коли відбувається співставлення цілей тих, хто навчається і установи (соціальної служби), яка, хоч і

зацікавлена в результатах їх праці, не нав'язує своїх жорстких директив, проявляючи толерантність та надаючи своїм працівникам свободу вибору змісту й форм підвищення власної фахової майстерності [3, с. 47].

Зміст фахового вдосконалення, звичайно ж, залежить від відомчої приналежності соціальної агенції, але в умовах децентралізації та деінституалізації саме територіальні громади мають узяти на себе відповідальність за безпеку, благополуччя, добробут дітей, своєчасну підтримку вразливих сімей із дітьми, осіб з інвалідністю, людей похилого віку, внутрішньо переміщених осіб, родин військовослужбовців та представників ветеранської спільноти. Професійне вдосконалення соціальних працівників/ФСР територіальної громади, на нашу думку, має сприяти, в першу чергу, засвоєнню ними сутності основних принципів функціонування сучасної моделі надання соціальних послуг в громаді, а саме: сімейно орієнтований підхід, партнерство, інтеграція та взаємодія, командна робота; координація та професійна відповідальність; максимальна спрямованість на розвиток сильних сторін та позитивних ресурсів отримувачів послуг, сімей з дітьми; їхня активна участь у всіх процесах [6, с. 215].

Андрагогічна модель навчання дозволяє повною мірою враховувати такі об'єктивні чинники й обставини: великий запас життєвого, соціального, професійного досвіду стає важливим джерелом навчання як самого фахівця соціальної служби, так і його колег; органічний зв'язок навчання з реальними процесами реформування соціальних служб територіальної громади націлює на невідкладну реалізацію отриманих знань, умінь і навиків на практиці; значна, в порівнянні з іншими формами підготовки, частка сучасних активних методів і засобів навчання потребує високопрофесійних викладачів, коучів і тренерів; мотивація навчання визначає прагнення слухача (учасника) за допомогою навчальної діяльності досягти конкретних цілей, звідси його зацікавленість в отриманні значущої інформації тощо [5, с. 38].

Стисло зупинимось на специфіці використання деяких дієвих методів та форм організації підвищення кваліфікації соціальних працівників/ФСР громади.

Особливість тренінгу як методу інтерактивного навчання полягає в тому, що процес навчання відбувається за умов постійної, активної взаємодії усіх слухачів курсів ПК. Це своєрідне співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де ведучий/тренер і учасники є його рівноправними суб'єктами. Тренінг – це, перш за все, навчання, яке спирається на досвід людини, а також передбачає, що присутні на тренінгу люди, крім отримання нової інформації, мають можливість одразу ж використовувати її на практиці, виробляючи нові навички [2, с. 47].

У процесі використання організаційно-ділової гри як методу імітації спільної діяльності фахівців, доцільно активізувати розумову діяльність, яка необхідна соціальним працівникам/ФСР, що перебувають в пошуковому або інноваційному режимі діяльності. Ефект від впровадження цього методу навчання відчутний відразу: учасники займають активну позицію в різних ролях – організатора, керівника, генератора ідей; вони працюють з документами, бланками, активно спілкуються, укладають угоди з партнерами і т. д. [4, с. 180].

Дієвою в процесі підвищення кваліфікації є й технологія проектування. Проектування діяльності вибудовується за певним алгоритмом і включає наступні обов'язкові кроки: постановку мети, формування способу дії, реалізацію цього способу дій «тут і тепер», аналіз рефлексії того, що відбулося, коректування одночасно мети і способу дій на підставі проведеного аналізу, повторну реалізацію задуманого у дії і т.д., і здійснюється як спільно з колегами – працівниками соціальних служб, так і з викладачами курсів. Необхідним компонентом цієї технології є підбиття підсумків, узагальнення, висновки і рекомендації щодо впровадження результатів проектувальної діяльності в практику. Застосування у процесі фахового вдосконалення таких методів як «метод аналізу ситуацій (case-метод)», «моделювання професійних ситуацій» передбачає реалістичне занурення в професійну діяльність.

Реалії сьогодення, пов'язані із нещодавною пандемією COVID-19, нинішнім військовим станом на всій території України, показали величезний потенціал використання інформаційно-комунікаційних технологій, заснованих на використанні комп'ютерів, смартфонів, мультимедійних засобів навчання, інтернет-ресурсів, цифрових інструментів і веб-сервісів у процесі професійної перепідготовки й підвищення кваліфікації, які дозволяють значно розширити можливості взаємодії суб'єктів процесу навчання (асинхронний характер взаємодії організаторів й учасників; інтеграція ресурсів освітніх установ й сервісних громадських організацій, які надають соціальні послуги на базі платформ для дистанційного (онлайн) навчання; залучення тих, хто навчається до вибору індивідуальної програми й траєкторії навчання тощо) за рахунок використання нових сучасних моделей його організації.

Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки протягом 2023-2024 рр. підготувала та реалізувала загальну професійну (сертифікатну) програму підвищення кваліфікації керівників та фахівців соціальної сфери територіальних громад Волинської та Львівської областей «Сучасні стратегії та моделі надання соціальних послуг». Загальна мета програми: розвиток фахових компетентностей, необхідних для професійного розвитку та ефективного виконання посадових обов'язків, здійснення професійної діяльності з організації та

надання соціальних послуг в територіальній громаді в умовах системних реформ, формування у слухачів мотивації потреб у постійному самовдосконаленні. Цільова група учасників – керівники служб у справах дітей, ЦСС/ЦНСП, територіальних центрів, відділів соціального захисту; фахівці із соціальної роботи та спеціалісти, які виконують функції фахівців із соціальної роботи. Тривалість програми – 60 годин (2 кредити ЄКТС). Навчальна програма реалізовується у вигляді тематичних семінарів та вебінарів.

Серед актуальних для сьогодення тем, включених до програми ПК, які були обрані розробниками для розгляду після оцінки запитів представників соціальних служб та узгодження із обласними ЦСС, можна виокремити такі: «Проведення зовнішньої та внутрішньої оцінки якості надання соціальних послуг», «Організація та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей», «Патронат над дитиною в системі підтримки сімей з дітьми та забезпечення прав дитини», «Теоретичні і практичні аспекти надання соціальних послуг (в тому числі паліативного догляду, стаціонарного догляду, підтриманого проживання, соціальної адаптації)», «Техніки та моделі супервізії працівників, які надають соціальні послуги», «Порядок визначення ступеня індивідуальних потреб (в тому числі рухової активності) осіб похилого віку, які потребують соціальної послуги догляду», «Надання соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання відповідно до Державного стандарту», «Організація соціальної роботи та надання психосоціальної підтримки військовослужбовцям і членам їх сімей», «Кризово орієнтована модель надання соціальних послуг в умовах воєнного стану», «Техніки регуляції емоційної стійкості, навичок комунікації».

Завдяки вдалому змістовому наповненню програми ПК її розробники та впроваджувачі свої зусилля спрямували на підвищення рівня таких професійних компетентностей фахівців соціальної сфери як: знання законодавства; лідерство; прийняття ефективних рішень; комунікація та взаємодія; сприйняття і впровадження змін; командна робота та взаємодія; уміння мотивувати до ефективної професійної діяльності; автономність та ініціативність щодо прийняття пропозицій/рішень; уміння оцінювати ефективність змін; уміння управляти проектами; уміння фокусувати зусилля для досягнення результату діяльності; здатність переконувати інших за допомогою аргументів та послідовної комунікації. Навчання у ході впровадження професійної(сертифікатної) програми ПК здійснювалось із використанням охарактеризованих вище переважно інтерактивних методів (дискусії, диспути, дебати, кейс-стаді, робота в малих групах тощо) у формі лекцій, семінарів, тренінгових занять.

Підводячи підсумок, зазначимо, що освітнє середовища фахового вдосконалення працівників соціальних служб громади має

бути спроектоване таким чином, щоб у ньому суб'єкти неперервної освіти стимулювалися до отримання принципово нового досвіду, переосмислення своїх професійних цінностей, формування нової професійної поведінки, активізації саморозвитку.

Список використаних джерел

1. Архипова С. П. Соціально-педагогічні аспекти освіти різних категорій дорослих : монографія. Черкаси: ФОП Пономаренко Р. В. 2013. 354 с.
2. Інтерактивні технології: теорія та методика: посібник для викладачів / Пометун О.І., Побірченко Н.С., Коберник Г.І., Комар О.А., Торчинська Т.А. К.: А.С.К., 2008. 94 с.
3. Марчук А. В. Андрагогіка : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 300 с.
4. Петрович В. Організація фахового вдосконалення працівників соціальних служб територіальних громад. Актуальні проблеми соціальної роботи та соціального забезпечення : європейський та національний вимір : Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (27–29 травня 2021 року) [Текст] / за заг. ред. С. Ю. Чернети. Луцьк : ФОП Іванюк В. П., 2021. с.177-182.
5. Сучасні технології освіти дорослих : посіб. / авт. кол. : Л. Лук'янова, О. Аніщенко, Л. Сігасва, С. Зінченко та ін. Кіровоград : Імекс-ЛТД. 2013. 182 с.
6. Petrowycz W. Nowatorskie podejście do przekwalifikowania i podniesienia kwalifikacji pracowników służb socjalnych na Ukrainie Zamojskie studia i materialy. Roc wydania XI zeszyt 3(30):Seria: Pedagogika. Zamość, 2009. S.213-223.

Файдюк О. В.,
завідувач кабінетом
кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ВЗАЄМОДІЯ ФАХІВЦІВ В ПРОЦЕСІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ УЧАСНИЦЯМ БОЙОВИХ ДІЙ

Соціальна підтримка – система заходів суб'єктів соціально-педагогічної роботи, спрямована на вирішення проблем осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах шляхом надання їм допомоги, чи необхідних видів соціальних послуг; система заходів, спрямована на створення умов, що дозволяють забезпечити соціальну захищеність людей [1, с. 161].

Процес надання соціальної підтримки учасницям бойових дій є тривалим, включає різні етапи та має ряд особливостей. Учасниці бойових дій мають свої специфічні потреби та проблеми, які потребують професійного вирішення. Фахівці з соціальної роботи надають соціальну підтримку різним категоріям населення, в тому числі і учасницям бойових дій, які звертаються з різними запитамі [4]. Саме тому, фахівці з соціальної роботи мають бути добре обізнані з

алгоритмом дій в ситуації, коли учасниця бойових дій потребує будь-якої допомоги (психологічної, медичної, юридичної тощо).

Однією з важливих функцій фахівця з соціальної роботи є посередницька функція, яка передбачає формування зв'язків між клієнтом, групою і громадою та різними організаціями, установами, фондами, різними соціальними інститутами; володіння інформацією про різні види соціальних послуг; виступає у ролі посередника між клієнтом, групою, громадою і командою фахівців соціальної сфери (юристами, медиками, психологами, юристами, соціальними консультантами); погоджує свою діяльність у сфері соціальних послуг і допомоги з установами соціального забезпечення, благодійними фондами, добровільними організаціями [3, с. 225].

Очевидно, що фахівець із соціальної роботи не може бути компетентним абсолютно в усіх питаннях, з якими до нього можуть звернутися клієнти. Тому він має бути готовим надати якісну інформаційну консультацію та побудувати схему взаємодії різних фахівців із метою задоволення запиту клієнта. Перенаправлення учасниць бойових дій до потрібних фахівців та структур, які зможуть надати їй відповідну допомогу, – одне із ключових завдань фахівця із соціальної роботи.

У сучасній соціальній роботі однією з поширених технологій, яка використовується у роботі з клієнтами є ведення випадку. Часто ця технологія має міждисциплінарний підхід, який передбачає комплекс заходів, які проводяться у тісній взаємодії єдиною командою фахівців для досягнення спільної мети з метою поліпшення якості життя клієнта, захисту його прав та інтересів.

Міждисциплінарна взаємодія дає змогу забезпечувати доступ до допомоги найуразливішим соціальним групам клієнтів і організовувати ефективно та злагоджене надання такої допомоги на рівні як окремих організацій, так і цілих систем. Міждисциплінарна команда фахівців із різних галузей освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та соціального обслуговування населення відповідно до узгодженого і скоординованого плану роботи виконують певні завдання, спрямовані на надання соціальних послуг клієнту, подолання його складних життєвих обставин [2, с. 227].

У роботі з учасницями бойових дій важливим є міждисциплінарний підхід, оскільки він забезпечує можливість надати комплексу допомогу у випадку, коли людина має ряд різних проблем та потреб, які потрібно вирішити. Мультидисциплінарний підхід передбачає ведення випадку командою різних спеціалістів, які працюють за окремими, індивідуально створеними разом з клієнтом планами роботи та завданнями.

Таким чином, учасниці бойових дій, як об'єкт соціальної роботи, потребує залучення до надання соціальних послуг відповідній категорії населення, не лише фахівців з соціальної роботи, але й представників усієї територіальної громади, різних спеціалістів з метою задоволення

потреб та проблем учасниць бойових дій, з якими вони звертаються. Посередницька функція фахівця з соціальної роботи є важливою, оскільки забезпечує формування зв'язків між клієнтом, групою і громадою та різними організаціями, установами, фондами, різними соціальними інститутами; дає можливість отримання комплексної допомоги за участю різних спеціалістів. Фахівці з соціальної роботи повинні вміти використовувати низку професійних навичок, включаючи знання із психології; важливим є також розуміння особливостей консультування різних категорій населення та використання в своїй роботі інноваційних та мультидисциплінарних підходів. Саме завдяки злагодженій роботі усіх фахівців, які надають професійну допомогу, ефективній їх взаємодії, можливо задовольнити запити клієнта. Забезпечення якісної та професійної підтримки учасниць бойових дій допомагає їм акумулювати джерела внутрішніх ресурсів та стійкіше проявляти себе в стресових ситуаціях. Також, якісна соціальна підтримка є ефективним способом успішної адаптації та інтеграції учасниць бойових дій до життя в суспільстві, в громаді після повернення додому.

Список використаних джерел

1. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.*
2. *Лях Т., Спіріна Т., Рогожинська В. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Т. 3, № 27. С. 224–228.*
3. *Файдюк О. Учасниці бойових дій як об'єкт соціальної роботи. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2022. № 2 (51). С. 188–191. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.51.188-191> (дата звернення: 31.05.2024).*
4. *Чернета С. Теорія та практика підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. Луцьк, 2023. 546 с.*

Чернета С. Ю.,
*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи,
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

ІНСТИТУЦІЙНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Глобалізаційні та євроінтеграційні процеси в Україні сприяли реформуванню усіх сфер суспільного життя, яке супроводжувалось утвердженням демократичних цінностей, інтенсивним інтересом до проблем прав людини і громадянина, їх захисту у процесі життєдіяльності. Освітня сфера не залишилася поза такою увагою.

Реформування освіти в цілому та вищої освіти зокрема, націлене на європейську освітню традицію, сучасний світовий рівень, перегляд та оновлення змісту, форм і методів навчання, на основі відродження й розвитку національних освітніх, виховних традицій, спрямоване на примноження інтелектуального потенціалу суспільства.

Протягом останніх років державна політика вищої освіти в Україні була спрямована також на оновлення старої та створення нової національно-правової нормативної бази, в основу якої покладено міжнародні документи з питань демократії, гуманізації в галузі освіти і прав людини. Серед яких: Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти, Льовенське, Бухарестське та Паризьке комюніке міністрів освіти країн Європейського простору вищої освіти та інші.

Проблема захисту прав та інтересів учасників освітнього процесу була предметом наукових розвідок таких вчених, як: Т. Ф. Алексєнко, О. М. Грезіної, Т. В. Коваль, В. Г. Кременя, Н. П. Павлик та ін.

Захист прав учасників освітнього процесу є стратегічно важливою складовою освіти, особливо це актуалізується в умовах воєнного стану. Здобувачі освіти, які вступають до закладів вищої освіти потребують гарантування безпеки та захищеності, рівності та індивідуальності кожного з них, впевненості у захисті прав та інтересів.

Захист прав та інтересів учасників освітнього процесу є:

- невід'ємною його складовою та ключовим фактором, що визначає якість та ефективність самого навчання;
- процесом, який сприяє розвитку позитивного освітнього середовища, яке є каталізатором активної навчальної діяльності та творчого мислення;
- стратегічним елементом управління закладом освіти.

На думку О. М. Грезіної, «сучасні підходи (індивідуалізація та персоналізація освіти, інтеграція технологій, плюралізм та інноваційне управління) є важливим фактором у формуванні освітнього простору, де враховуються та забезпечуються права, свободи та потреби кожного учасника. Це створює основу для сталого розвитку суспільства та виховання нового покоління громадян, які будуть готові до викликів сучасності» [1, с. 69].

Майбутні соціальні працівники, яким доведеться працювати у невизначених складних умовах з різними категоріями клієнтів, під час навчання у ЗВО мають сформувати здатність до захисту прав та інтересів як власних, так і громадян, з якими їм доведеться працювати.

За останні роки в Україні напрацьована законодавча база у сфері захисту прав та інтересів здобувачів освіти. Базовими документами є:

- Конституція України (с. 53 Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; ст. 55 Кожен має право будь-якими не забороненими законом

засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань) [4];

- Закон України «Про освіту» (ст. 53 Обов'язки осіб, які навчаються у закладах вищої освіти: поважати гідність, права, свободи та законні інтереси всіх учасників освітнього процесу, дотримуватися етичних норм; відповідально та дбайливо ставитися до власного здоров'я, здоров'я оточуючих, довкілля; повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) стосовно здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком яких вони були особисто або про які отримали достовірну інформацію від інших осіб та ін.) [2];

- «Про вищу освіту» (ст. 63 Обов'язки осіб, які навчаються у закладах вищої освіти: дотримуватися вимог законодавства, статуту та правил внутрішнього розпорядку закладу вищої освіти а також умов договору про надання освітніх послуг (за його наявності) [3];

- локальних нормативних документів ЗВО. До прикладу у Положенні про організацію освітнього процесу на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях у Волинському національному університеті імені Лесі Українки передбачені права та обов'язки усіх учасників освітнього процесу. Пункт 9.2. закріплює право на безпечні і нешкідливі умови навчання, праці та побуту, в тому числі з використанням технологій, що враховують обмеження життєдіяльності, зумовлені станом здоров'я (для осіб з особливими освітніми потребами) [5].

Для захисту прав та інтересів учасників освітнього процесу створено ряд інституцій. Зокрема:

- Міністерство освіти та науки України (гарантує усебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей; формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей; виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору..., впроваджує цінності верховенство права; дотримання прав і свобод людини і громадянина);

- Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (здійснює моніторинг внутрішніх систем забезпечення якості вищої освіти ЗВО та наукових установ; дотримання академічної доброчесності; та ін.);

- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (захист, додержання та повага до прав і свобод людини і громадянин та запобігання їх порушенню);

- Освітній омбудсмен (захист прав у сфері освіти, сприяння реалізації державної політики, спрямованої на забезпечення права людини на здобуття якісної та доступної освіти, здійснення заходів щодо додержання законодавства про освіту та рівного доступу до здобуття освіти).

При ЗВО Законом України «Про вищу освіту» передбачено створення органів студентського самоврядування, яке має забезпечувати захист прав та інтересів студентів (курсантів) та їх участь в управлінні закладом вищої освіти [3].

Таким чином, в Україні закріплено, гарантовано та процесуально забезпечено право на захист прав та інтересів здобувачів освіти в ЗВО, через прийняття належного законодавства, створення організаційних інституцій, їх партнерську взаємодію.

Список використаних джерел

1. Грезіна О.М. *Захист прав учасників освітнього процесу: загальнотеоретичне та компаративне дослідження*. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Одеса, 2021. URL : <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/602aa53f-d965-4a01-85b4-de54ae28d18d/content>
2. Закон України «Про освіту» : прийнятий 5 вересня 2017 року № 2145-VIII, зі змінами станом на 08.12.2023р. № 3505-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Закон України «Про вищу освіту» : прийнятий 1 липня 2014 року № 1556-VII, зі змінами станом на 08.12.2023р. № 3504-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
4. Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року № 2145-VIII, зі змінами станом на 03.09.2019р. № 27-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Положення про організацію освітнього процесу на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях у Волинському національному університеті імені Лесі Українки. URL : <http://surl.li/uguon>

Секція 6

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'Ї ТА ДИТИНИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ КРИЗ

Архипова С. П.,
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет*

Бєлова І. О.,
*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет*

Тарануха Т. П.,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальність 232 Соціальне забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет*

НОВІТНІ ПІДХОДИ ТА СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Особи з інвалідністю стикаються з численними викликами у суспільстві, які можуть обмежувати їхню мобільність, участь у житті громади та доступ до можливостей. Дослідження цієї теми на сьогодні є дуже актуальним питанням, адже соціальна робота відіграє важливу роль у подоланні цих бар'єрів та сприянні інклюзивному суспільству, де люди з інвалідністю мають рівні права та можливості. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, у світі налічується близько 1 мільярда осіб з інвалідністю. В Україні, за даними Мінсоцполітики, близько 2,7 мільйона людей мають інвалідність. Ця цифра постійно зростає через воєнну ситуацію в країні, старіння населення, травми та інші фактори [1].

Мета дослідження: проаналізувати новітні підходи та стратегії соціальної роботи з людьми з інвалідністю та розробити рекомендації щодо покращення цієї сфери.

У останні роки у сфері соціальної роботи з особами з інвалідністю з'явилися нові підходи, які ґрунтуються на принципах інклюзії, емоційності та персоналізації: 1) індивідуальний підхід: важливо враховувати унікальні потреби, обставини та цілі кожної людини з інвалідністю; 2) центрованість на людині: особа з інвалідністю має бути в центрі процесу надання соціальних послуг; 3) системний підхід: важливо враховувати вплив соціальних, економічних та політичних факторів на життя людей з інвалідністю. 4) заснований на доказах

підхід: соціальні працівники використовують найкращі доступні дані та докази при плануванні та наданні соціальних послуг, що може включати дослідження, оцінки та кращі практики; 5) культурно-компетентний підхід: важливо поважати культурні особливості людей з інвалідністю; 6) етичний підхід: соціальні працівники дотримуються етичних принципів соціальної роботи. Це включає конфіденційність, неупередженість та професійну відповідальність [2].

Окрім цих підходів, соціальні працівники використовують різні стратегії, такі як: 1) надання інформації та консультацій: соціальні працівники надають людям з інвалідністю інформацію про їхні права, доступні послуги та ресурси. Вони також надають консультації з питань, пов'язаних з інвалідністю; 2) адвокація та захист прав: соціальні працівники виступають за права людей з інвалідністю та допомагають їм захищати свої інтереси. Це може включати роботу з урядами, організаціями та іншими фахівцями; 3) підтримка та консультування: соціальні працівники надають емоційну та практичну підтримку людям з інвалідністю та їхнім сім'ям. Вони також можуть надавати консультування з питань, пов'язаних з інвалідністю та її впливом на життя людини; 4) сприяння доступу до послуг та ресурсів: соціальні працівники допомагають людям з інвалідністю отримати доступ до послуг та ресурсів, які їм потрібні, наприклад, до медичної допомоги, освіти, транспорту або житла. 5) залучення громад: соціальні працівники працюють з громадами, щоб підвищити їхню обізнаність щодо інвалідності та сприяти створенню більш інклюзивного середовища.

Соціальна робота з людьми з інвалідністю – це складна та багатогранна сфера, яка постійно розвивається. Соціальні працівники повинні мати: глибокі знання про інвалідність, інклюзивність та кращі практики роботи з людьми з інвалідністю; навички налагодження стосунків та вміння працювати з людьми з різними потребами та обставинами; здатність до співпереживання та емпатії; вміння працювати в команді з іншими фахівцями; знання про доступні ресурси та послуги для людей з інвалідністю; прагнення до постійного самовдосконалення та вивчення нових методів роботи. Соціальні працівники, які володіють цими якостями, можуть зробити значний внесок у життя людей з інвалідністю та допомогти їм жити щасливим та повноцінним життям.

Рекомендації щодо покращення соціальної роботи з особами з інвалідністю: 1) підвищення кваліфікації соціальних працівників, 2) збільшення фінансування соціальної роботи з особами з інвалідністю, 3) покращення доступності соціальних послуг для осіб з інвалідністю, 4) підвищення обізнаності суспільства про інвалідність, 5) залучення осіб з інвалідністю до ухвалення рішень [3, с. 6-11; 4].

Отже, можна зробити висновки, що соціальна робота з людьми з інвалідністю на сьогодні є надважливою сферою діяльності. Новітні

підходи та стратегії допомагають соціальним працівникам краще надати необхідну підтримку та послуги людям з інвалідністю. Завдяки співпраці з людьми з інвалідністю, їхніми сім'ями та громадою, соціальні працівники можуть допомогти створити більш інклюзивне суспільство, де всі люди мають рівні права та можливості. Соціальна робота з людьми з інвалідністю є не просто професією, а й місією. Це важливий чинник, який робить життя людей з інвалідністю кращим, допомагає їм жити повноцінним життям та реалізувати свій потенціал. Необхідним є постійний розвиток та дослідження нових методів роботи за цим напрямком.

Список використаних джерел

1. *Особам з інвалідністю*. URL: <http://surl.li/seulik>
2. *Інтеграція людей з особливими потребами у суспільство як прояв ціннісного і толерантного ставлення до людини*. URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/70>
3. *Організація роботи з людьми з особливими потребами в діяльності спеціалізованих соціальних служб*. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfindmkaj/https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/24170>
4. Журба, І., Якушев, О., Тернова, Л., Самара, Н., & Присяжненко, Ю. (2023). Основні напрямки та підходи щодо соціальної реабілітації учасників бойових дій в сучасних збройних конфліктах. *Вісник гуманітарних наук. Humanitas*, (4), 78-86. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.11>

Безкровний В. О.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 232 Соціальне забезпечення,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Іонова І. М.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДОВОЇ ЇХ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Соціальні послуги є фундаментом соціального захисту населення. Вчасно надана соціальна послуга може запобігти виникненню проблемних ситуацій для особи/сім'ї в майбутньому, або допомогти людям подолати труднощі та побудувати успішне майбутнє. Соціальні послуги визначають як дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають.

Особам з інвалідністю в Україні доступним є цілий спектр послуг, серед яких:

- допомога в самообслуговуванні. Цей вид соціальних послуг передбачає надання допомоги особі з інвалідністю у виконанні повсякденних дій, таких як гігієна, одягання, харчування, прибирання тощо;

- допомога у переміщенні. Цей вид соціальних послуг передбачає надання допомоги особі з інвалідністю у пересуванні, наприклад, у вигляді послуг візкового транспорту, асистента чи супроводжуючого;

- допомога у життєзабезпеченні. Цей вид соціальних послуг передбачає надання допомоги особі з інвалідністю у забезпеченні її основних потреб, таких як харчування, одяг, житло, опалення тощо;

- соціальна та психологічна підтримка. Цей вид соціальних послуг передбачає надання допомоги особі з інвалідністю у вирішенні її психологічних проблем, адаптації до життя в суспільстві тощо.

Крім того, особи з інвалідністю можуть скористатися переліком послуг, до яких віднесено: інформування та консультування; підтримане проживання (надання місця для проживання; навчання, розвиток та підтримка навичок самостійного проживання, допомога в організації розпорядку дня, веденні домашнього господарства); організація медичного патронажу; допомога у представництві інтересів; догляд, у тому числі вдома, стаціонарний та денний (для осіб, які частково або повністю втратили/не набули здатності до самообслуговування); переклад жестовою мовою; персональний асистент; соціальна реабілітація (для осіб з інтелектуальними та психічними розладами); соціальна адаптація; тимчасовий відпочинок (для осіб, які доглядають за дітьми/особами з інвалідністю): забезпечення тимчасового догляду для особи з інвалідністю за місцем її проживання на період відсутності осіб, які здійснюють догляд за людьми з інвалідністю); фізичний супровід; транспортні послуги [1].

Надавачами соціальних послуг можуть бути лише заклади або установи, які відповідають встановленим законом критеріям. У своїх установчих та інших документах вони повинні визначити перелік соціальних послуг, які вони надають, та категорії осіб, яким ці послуги надаються. Надавачі соціальних послуг можуть належати до державного, комунального або недержавного секторів. Серед надавачів соціальних послуг (державний та комунальний сектори) може бути: центр надання соціальних послуг; районний, міський, районний у місті, селищний, сільський центр соціальних служб; територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) [2].

Соціальні послуги на професійній основі надають працівники надавачів соціальних послуг, які є фахівцями та професіоналами у галузі соціальної роботи, а також соціальними робітниками.

Залежно від послуг, які надаються надавачем, до нього можуть застосовуватися спеціальні критерії. Так, для надання послуг, що передбачають цілодобове перебування/проживання, нічне перебування у приміщенні надавача обов'язково є:

- наявність власного чи орендованого приміщення, яке повністю пристосоване для маломобільних груп жінок і чоловіків, а також відповідає санітарним та протипожежним нормам;
- наявність матеріально-технічної бази, необхідної для забезпечення санітарно-гігієнічних норм, гарячого та холодного водопостачання й водовідведення, каналізації, припливно-втяжної вентиляції, відповідно до вимог ДБН В.2.2-9:2018 «Громадські будинки та споруди. Основні положення» [2].

До особливостей надання соціальних послуг особам з інвалідністю в Україні відносять:

- орієнтація на потреби особи з інвалідністю. Соціальні послуги повинні надаватися з урахуванням індивідуальних потреб особи з інвалідністю, її стану здоров'я, рівня функціональних можливостей, віку, сімейного стану тощо;
- інтеграція соціальних послуг. Соціальні послуги повинні надаватися у комплексі, з урахуванням потреб особи з інвалідністю у різних сферах життєдіяльності;
- використання інноваційних технологій. При наданні соціальних послуг особам з інвалідністю можуть використовуватися інноваційні технології, які сприяють підвищенню ефективності та якості надання послуг.

Сучасна система соціальних послуг в Україні, яка впроваджується з 2020 року, є важливим кроком у напрямку забезпечення повноцінного життя осіб з інвалідністю. Безперечно ця система потребує подальшого вдосконалення відповідно до міжнародних вимог і правової моделі. Особливо важливим є забезпечення доступності соціальних послуг для осіб з інвалідністю, незалежно від їхнього місця проживання, рівня доходу та інших факторів. Крім того, актуальним залишається питання забезпечення якості надання соціальних послуг, з урахуванням індивідуальних потреб і можливостей осіб з інвалідністю. Організуючи соціальну роботу для осіб з інвалідністю, фахівцям із соціальної роботи необхідно враховувати наступні аспекти:

- глибоке вивчення ситуації кожної людини та її проблем;
- тісна співпраця з особою з інвалідністю, залучення її до вирішення власних проблем;
- робота на договірних відносинах з особою з інвалідністю, з врахуванням її прав, можливостей та ресурсів.

Важливим аспектом впровадження соціальних послуг є їх спрямування на покращення якості життя, стану здоров'я осіб з інвалідністю та розвиток особи з інвалідністю в різних сферах життя й

нормалізацію функціонування сім'ї, в якій проживає особа з інвалідністю. Реалізація цих заходів сприятиме покращенню якості життя осіб з інвалідністю та їхній соціальній інтеграції в суспільство.

Список використаних джерел

1. *Порядок надання соціальних послуг особам з інвалідністю та особам похилого віку, які страждають на психічні розлади.*
URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index>.
2. *Соціальні послуги: хто може залучатися до їх надання.*
URL: <https://socsprava.com.ua/soczialni-poslugy-hto-mozhe-zaluchatysya-do-yih-nadannya>

Бикова О. Р.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 232 Соціальне забезпечення,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Іонова І. М.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ СІМЕЙ З ДІТЬМИ В УКРАЇНІ

Малозабезпечені сім'ї з дітьми є однією з найуразливіших груп населення. Проблеми, з якими стикаються дана категорія родин, є досить складними та багатогранними. Власне одним з важливих питань, з якими стикаються малозабезпечені сім'ї, є обмежений доступ до освіти та доступних медичних послуг. Так, у багатьох країнах, де рівень життя низький, доступність високоякісної освіти та медичних послуг є проблематичною. Іншою важливою проблемою є нестабільність життя в малозабезпечених сім'ях. Часто такі родини змушені змінювати місце проживання, шукати нову роботу або жити у непридатних умовах. Це може впливати на психологічний стан дітей та важкість їх адаптації до нових умов [5].

Зазначимо, що воєнний стан в Україні має значний вплив на стан малозабезпечених сімей з дітьми і може призвести до серйозних наслідків для їхнього благополуччя. Однією з головних проблем, які виникають в умовах війни, є зростання кількості безробітних громадян, що може призвести до збільшення кількості малозабезпечених сімей. Більшість людей, які втрачають роботу через військові дії, опиняються у складному фінансовому становищі, що ускладнює їхню здатність забезпечити достатній рівень життя для своїх дітей. Крім того, воєнний стан в Україні призвів до руйнування інфраструктури, знищення домівок

та обмеження доступу до основних життєвих потреб, таких як їжа, вода, медична допомога. Це ставить під загрозу життя та здоров'я дітей, зокрема тих, хто вже перебуває у вразливій ситуації через відсутність родинної підтримки або належної опіки.

Власне для того, щоб підтримати малозабезпечені сім'ї з дітьми в умовах воєнного стану в Україні, необхідно вжити комплексних заходів, які забезпечать їм доступ до соціальної підтримки, освіти, медичної допомоги та інших необхідних ресурсів. Держава має приділити особливу увагу цій категорії населення та розвивати програми соціальної підтримки, які сприятимуть підвищенню їхнього добробуту та забезпечать достойні умови для життя дітей.

Соціальний захист є важливою складовою соціальної політики будь якої суспільної системи. Він передбачає комплекс заходів та програм, спрямованих на захист та підтримку найбільш вразливих груп населення, забезпечення їх соціальних потреб та прав. Соціальний захист має на меті забезпечення соціальної справедливості, зменшення соціальних нерівностей та підтримку тих, хто потребує допомоги з боку держави [4]. Однією з основних функцій соціального захисту є забезпечення соціальної безпеки населення. Це означає створення умов для гідного життя кожного громадянина, забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я, житлових умов, працевлаштування та інших соціальних послуг.

Основними принципами соціального захисту є універсальність, інклюзивність та солідарність. Універсальність означає доступ до соціальних послуг для всіх громадян без винятків, незалежно від їхнього стану та соціального статусу. Інклюзивність передбачає врахування потреб найбільш вразливих груп населення та надання спеціальної допомоги тим, хто потребує додаткової уваги. Солідарність є важливим принципом соціального захисту, який підкреслює взаємопідтримку та взаємодопомогу у суспільстві. Важливою частиною соціального захисту є система соціального забезпечення, яка передбачає надання допомоги у формі грошових виплат, медичного обслуговування, житлових субсидій тощо [5].

Система соціального захисту малозабезпечених сімей з дітьми є важливим напрямком державної політики, оскільки забезпечення даної категорії належними умовами життя та можливістю виховання для їх розвитку є одним із пріоритетних завдань суспільства. Одним з основних напрямків державної політики у сфері соціального захисту малозабезпечених сімей з дітьми є надання матеріальної допомоги [3]. Це може бути виплата соціальної допомоги або ж субсидій, надання продуктів харчування, одягу та інших необхідних речей. Крім цього, важливим аспектом системи соціального захисту є надання психологічної підтримки для малозабезпечених сімей з дітьми. Часто дані родини знаходяться у стресових ситуаціях. Тому важливо, щоб держава та громадські організації надавали психологічну допомогу та

консультації для даної категорії громадян, щоб вони могли подолати проблеми та знаходити конструктивні шляхи вирішення власних проблем [4].

Центри соціального захисту малозабезпечених сімей з дітьми є важливим інструментом в боротьбі з бідністю та соціальною вразливістю. Їх завдання полягає у наданні комплексної допомоги, що включає в себе соціальні послуги, консультації, психологічну підтримку та матеріальну допомогу. Крім того, дані центри сприяють залученню родин до програм та проектів, спрямованих на їхню соціальну реінтеграцію та підтримку. Одним з головних завдань центрів соціального захисту малозабезпечених сімей з дітьми є забезпечення дітей якісною освітою та можливістю отримання культурно-розважальних послуг.

Зауважимо, що соціальний захист малозабезпечених сімей з дітьми є важливим аспектом соціальної політики у багатьох країнах світу. Один із найбільш поширених методів соціального захисту малозабезпечених сімей з дітьми – це надання соціальних грошових виплат [5]. У багатьох країнах Європи та світу існують програми соціальної допомоги, що спрямовані на підтримку сімей з низьким рівнем доходу. Дані програми можуть включати різноманітні види виплат, такі як матеріальна допомога, підтримка для одиноких матерів тощо. Такий підхід допомагає забезпечити мінімальний рівень доходу для сімей з дітьми, що знаходяться в складних життєвих обставинах. Крім грошових виплат, існують й інші програми соціального захисту, спрямовані на підтримку малозабезпечених сімей з дітьми. Так, Польща, як країна Європейського Союзу, також займається питанням соціального захисту малозабезпечених сімей з дітьми. Уряд Польщі вживає заходи для підтримки даної категорії громадян, зокрема надає матеріальну допомогу, доступ до медичних послуг та освіти, а також забезпечує можливість працевлаштування.

Одним з ключових інструментів соціального захисту малозабезпечених сімей з дітьми в Польщі є соціальна допомога. Уряд надає фінансову допомогу малозабезпеченим сім'ям у вигляді соціальної допомоги, яка допомагає їм забезпечити необхідні потреби своїх дітей. Одним з інших способів підтримки малозабезпечених сімей в Польщі є програми соціальної реабілітації та професійної перепідготовки. Дані програми дозволяють дорослим з малозабезпечених сімей отримати нові навички та знання, які допоможуть їм знайти роботу та покращити своє фінансове становище.

Зазначимо, що одним із перших кроків удосконалення системи соціального захисту малозабезпечених сімей з дітьми в Україні є підвищення рівня доступності до соціальних послуг. Дефіцит фахівців у галузі соціальної роботи та допомоги ускладнює процес надання підтримки цільовим групам населення. Необхідно також забезпечити належний рівень кваліфікації працівників у соціальній сфері та

забезпечити їхню належну оплату праці. Крім того, важливо розширити спектр соціальних послуг для малозабезпечених сімей. Надати можливість отримання професійних консультацій, психологічної та педагогічної підтримки, юридичної допомоги та інших послуг, які сприяють підвищенню рівня життя сімей та їхньої самодостатності [2].

Власне для ефективного функціонування системи соціального захисту малозабезпечених сімей з дітьми в Україні необхідно також забезпечити прозоре управління та контроль за витратами коштів, які виділяються на дані цільові групи населення. Важливо забезпечити відкритість та прозорість у процесі прийняття рішень щодо надання соціальних послуг та використання бюджетних коштів.

Отже, одним із основних інструментів соціального захисту малозабезпечених сімей з дітьми в Україні є допомога у формі матеріальної допомоги від держави. Уряд України надає допомогу малозабезпеченим сім'ям за різними програмами, такими як допомога на дітей, допомога на дітей з інвалідністю, соціальна допомога сім'ям з дітьми тощо. Дані програми допомагають забезпечити дану категорію громадян необхідними матеріальними благами, які є необхідними для їхнього здоров'я та розвитку. Власне удосконалення системи соціального захисту малозабезпечених сімей з дітьми в Україні потребує комплексного підходу та спільних зусиль владних структур, громадськості та міжнародних партнерів.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>
2. Дубич К. В. Практика соціального забезпечення конкретних категорій населення : навч. посіб. Т.2. Львів : Магнолія. 2021. 429 с.
3. Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. Нормативна база. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Порядок_призначення_і_виплати_державної_соціальної_допомоги_малозабезпеченим_сім%27ям
4. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.
5. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. I. Сучасні орієнтири та ключові технології. З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

Будник М. О.,
учениця 10-В класу,
КУ Сумська спеціалізована школа I-III ступенів № 17,
м. Суми, Сумської області

Могілат Д. О.,
науковий керівник, педагог соціальний
КУ Сумська спеціалізована школа I-III ступенів № 17,
м. Суми, Сумської області

Клочко О. О.,
рецензент, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Діти і дорослі розрізняються безліччю ознак: ростом, фізичною силою, розумовими здібностями й умінням їх застосовувати, відношенням до небезпеки і ризику, співвідношення розумових і емоційних компонентів, здатністю вчитися на власних помилках, умінням приймати рішення в складних ситуаціях, беручи на себе відповідальність. Нестабільна соціальна ситуація в країні: введення воєнного стану, бойові дії, загроза безпеці та життю, постійне емоційне перевантаження мають значний вплив на розвиток, становлення та реалізованість підростаючого покоління.

Темою нашого дослідження є «Особливості соціалізації підлітків в інформаційному середовищі в умовах воєнного стану». В умовах нестабільної соціальної ситуації та поширення інформаційних технологій вивчення процесів соціалізації підростаючого покоління набуває важливості для розробки ефективних стратегій протидії негативному впливу соціального середовища та забезпечення їхнього адаптивного розвитку.

Процес соціалізації в сучасній науці визначається як засвоєння соціальних стандартів поведінки, цінностей та гармонізація взаємозв'язків з новим соціальним середовищем для активного відтворення соціального досвіду у власній діяльності. Цей складний процес взаємодії індивіда і суспільства забезпечує входження людини у соціальні спільноти та формує її як представника певних соціальних груп. Соціалізація є передумовою адаптації та розвитку особистості, а соціальна адаптація – важливим механізмом цього процесу [3].

Важливим етапом в процесі соціальної адаптації є перехідний вік підлітка, що характеризується формуванням нових цінностей, потреб та індивідуальності, активним вивченням світу та встановлення контакту з

ним для розуміння свого місця у суспільстві та власної індивідуальності [2].

Соціальні мережі сьогодні стали важливою складовою життя підлітків і мають значний вплив на їхню соціалізацію. З одного боку, ці мережі надають можливості для розширення соціального кола, обміну думками та інформацією, розвитку творчих навичок та знаходження спільностей з однодумцями. З іншого боку, вони можуть призвести до залежності від онлайн-середовища, порушення приватності, кібербулінгу та соціальних проблем, пов'язаних з психічним здоров'ям.

В умовах воєнного стану соціальні мережі можуть виступати як важливий канал для отримання інформації та збереження зв'язку з родиною та друзями, але водночас можуть сприяти поширенню пропагандистської інформації та створенню розділеності у суспільстві. Воєнний стан та нестабільна соціальна ситуація, разом зі збільшенням часу, проведеним підлітками в інтернеті, низькою стійкістю до емоційних навантажень і імпульсивністю, сприяють підвищенню ризику негативного впливу мережі на їх розвиток і соціалізацію [1].

Дослідження спрямоване на теоретичне обґрунтування впливу воєнного стану на соціалізацію підлітків в інформаційному середовищі та практичне визначення рівня їх соціальної компетентності.

Експериментальне дослідження включало підготовчий етап, проведення тестування та аналіз отриманих результатів. Аналіз показав, що підлітки, особливо у воєнний час, мають певні труднощі у соціалізації в інформаційному середовищі, що відображає рівень їх соціальної компетентності.

Емпіричне дослідження проводилося серед 125 учнів 8-9 класів Сумської спеціалізованої школи №17. Показовим є результат визначення кількості годин, проведених в інтернеті. Понад 12% опитуваних проводять в мережі більше 9 годин на день, що свідчить про можливість надмірного впливу факторів розвитку, зокрема негативних. Для кращого розуміння обізнаності учнів в темі інформаційної безпеки, ми вирішили перевірити їх обізнаність в деяких термінах таких як: претекстинг, фішинг, байтинг, вішинг. На основі отриманих даних можна зробити висновки, що понад половина респондентів не розуміє термінів інтернет-загроз, що може свідчити про загальну низьку обізнаність у цьому питанні та підкреслює необхідність проведення інформаційних кампаній, освітніх заходів з метою підвищення рівня обізнаності щодо інтернет-загроз.

У ході дослідження виявлено, що інформаційна війна впливає на процес соціалізації підлітків. Розробка ефективних стратегій соціальної підтримки та виховання є пріоритетною для забезпечення успішної соціалізації підлітків у воєнний період.

Список використаних джерел

1. Кузнєцова І. В. Розвиток ментальної моделі світу засобами середовища Інтернет в ранній юності.
URL: https://studwood.net/803485/psihologiya/osnovniy_zmist
2. Матюхін Д. Процес соціалізації як умова формування стилю життя та соціальних практик молоді // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики, 2018, Вип. 80.
3. Особливості соціалізації людини в сучасному інформаційному просторі / А. В. Тадаєва // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. - 2013. - Вип. 17(2). - С. 329-337.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17%282%29__38

Губар О. Є.,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет

Клименко О. О.,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 232 Соціальне забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

У період воєнних конфліктів важливість реалізації соціальних програм для молоді стає надзвичайно актуальною та критичною. Війна, як ніщо інше, підкреслює потребу в національній самосвідомості та єдності, особливо серед молодого покоління.

У зламі війни, молодь України переживає непередбачувані та важкі моменти: кожна молода особа зіткнулася з власними емоційними та фізичними випробуваннями, прагнучи вижити та переосмислити нові виклики військового буття. У світлі 2024 року, українська молодь виявила вражаючу перетвореність: дівчата та хлопці активно долучаються до збору коштів на дрони, зброю та всі необхідні ресурси для забезпечення перемоги. Незважаючи на молодий вік, у діапазоні від 18 до 25, молодь виходить на передову в боротьбі за мир та справедливість. Національно усвідомлені добровольці демонструють власну позицію, активно взаємодіючи зі старшим поколінням, що руйнує стереотипи про «втрачене» молоде покоління [1].

Соціальні програми, спрямовані на молодь, мають потенціал стати потужним інструментом формування національної ідентичності та сприяти об'єднанню країни в цей важкий час. За два роки, що триває війна, створено масивну мережу волонтерських центрів з підтримки молоді, започатковано соціальні проекти, які надають молоді психологічну підтримку, що сприяє у протистоянні та подоланні складнощів військових реалій, формуванню нової самоідентичності та

соціальній реалізації. Через соціальні програми молодь отримує доступ до освіти, культурних заходів, спортивних ініціатив та інших можливостей для особистого розвитку та зменшення рівня стресу від війни.

Одним із прикладів міжнародної підтримки молоді в Україні є програма USAID «Мріємо та діємо». Це п'ятирічна програма, спрямована на розвиток та підтримку молоді в Україні, створення сприятливого середовища, в якому молодь матиме можливість реалізувати свої мрії, ідеї та бачення розвитку країни [2].

Програма сприяє молодіжним інноваціям, підприємництву, посиленню участі у прийнятті рішень у громадах та розв'язанні проблем на національному рівні, а також посилює потенціал української молоді бути рушійною силою демократії та поваги до різноманітності. «Мріємо та діємо» залучає молодь до розробки та реалізації проєктів та ініціатив, а також проводить дослідження, щоб на їх основі формувати молодіжну політику та рухатись до ефективних та стійких змін.

Програма втілюється організацією IREX у партнерстві з Будуємо Україну разом (БУР), Центром «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності» (CSRUkraine), MakingCentsInternational (MCI), Міжнародним республіканським інститутом (IRI) та ZincNetwork.

Цілями програми є:

- розширення економічних можливостей через молодіжні інновації, підприємництво та готовність до розвитку кар'єри;
- збільшення замученості молоді до процесів ухвалення рішень і розв'язання проблем на національному та місцевому рівнях;
- посилення потенціалу української молоді бути рушійною силою демократії та поваги до різноманітності.
- проведення досліджень та аналіз уданих, тенденцій та підходів, пов'язаних з молоддю для формування молодіжної політики та програмної діяльності [2].

За перші 2 роки втілення програми більше 70 000 молоді взяли участь у подіях та проєктах та більше 760 000 молодих українців та українок взаємодіяли з освітнім та розвитковим контентом онлайн. 59 % учасників відзначили, що беручи участь у активностях програми та використовуючи її матеріали та інструменти, їм вдалося покращити рівень десяти ключових компетенцій: підприємницьке мислення, навчання впродовж життя, співпраця, лідерство та соціальний вплив, емоційний інтелект, адаптивність, громадянська активність і обізнаність, інклюзивність, комунікація, інформаційна та медійна грамотність. Крім того, їм вдалося сформувати свою нову національну самоідентичність, усвідомити роль в українському суспільстві та підвищити власну самооцінку [3; 4].

Отже, реалізація соціальних програм для молоді в період війни має величезне значення для формування національної самосвідомості та єдності. Дані програми допомагають молоді зрозуміти свою роль у

будівництві країни, сприяють національному єднанню та сприяють створенню майбутнього, яке буде міцним та процвітаючим.

Список використаних джерел

1. Вплив війни на молодь в Україні. URL:<https://cedos.org.ua/researches/vpliv-vijni-na-molod-v-ukrayini/>
2. Програма «Мріємо та діємо» URL: <http://surl.li/jspyi9>
3. Молодь про війну в Україні: висвітлення позицій молоді щодо реконструкції та відновлення України. URL:<https://plan-international.org/uploads/2023/09/Plan-International-Ukraine-Response-Youth-Voices-Policy-Paper-June-2023-Ukrainian.pdf>
4. Журба І.О., Якушев О.В., Губар О.Є., Тернова Л.Ю., Самара Н.С. (2021) Соціальна робота як складова політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб регіону. Зб. наук. праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Вип. 63. Черкаси: ЧДТУ, С.147-156.

Жуков В. І.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА, ЯК ПОЛЕ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПАРТНЕРІВ В УПРАВЛІННІ СОЦІАЛЬНИМ СТРАХУВАННЯМ

Загальна стратегія соціального партнерства у пострадянських країнах складається з того, що в процесі економічного реформування на основі з'ясування й захисту інтересів різних соціальних груп і верств, використовуючи переваги переговорного процесу, виробити єдину узгоджену політику в сфері соціальних відносин на всіх рівнях: національному, регіональному (галузевому), виробничому. Стратегія соціального партнерства базується на принципах добровільності, поваги позицій сторін, врахуванні інтересів учасників, їх економічній зацікавленості в сприянні розвитку соціально-трудових відносин, що адекватні умовам соціально - зорієнтованої ринкової економіки.

Міжнародний досвід соціальних відносин в постіндустріальних суспільствах визначає наступні пріоритетні напрями в управлінні соціальним страхуванням:

- зумовленість соціальної політики країни потребами соціального захисту, зокрема соціального страхування, та забезпечення балансу між потребами та ресурсами ;
- існування балансу в загальнонаціональній політиці між державною системою соціального страхування, індивідуальними й приватними формами, що б крім розширення меж, страхування забезпечувало б перерозподіл доходів;
- забезпечення механізму прийняття та впровадження в практику відповідних законів як підґрунтя реалізації соціальної політики;

- формування інституційних механізмів, що забезпечать існування здійснення програм соціального страхування;
- забезпечити безпосередню участь соціальних партнерів як платників й одержувачів в управлінні соціальним страхуванням;
- створення механізму фінансового контролю за відслідковуванням розподілу ресурсів та забезпечення відповідальності за цільове використання коштів;
- забезпечення збору та обліку страхових внесків з відповідною оперативною сплатою за страховими випадками;
- мінімізація адміністративних витрат при забезпеченні високого рівня здійснення послуг;
- знання своїх прав платниками та одержувачами;
- існування механізму нагляду та громадського контролю за ефективністю управління;
- автономність фінансової системи соціального страхування.

З метою забезпечення демократизації соціальних відносин учасниками соціального страхування виступають зацікавленні представники платників та одержувачів, які тим чи іншим чином повинні приймати участь в управлінні соціальним страхуванням.

До суб'єктів управління соціальним страхуванням відносяться: уряд, установи соціального страхування (державні й приватні), соціальні партнери – роботодавці, наймані працівники (організації, що представляють їх інтереси - профспілки).

Зміст Конвенції МОП № 102 визначає відповідальність уряду країни за управління системою соціального забезпечення та її установами. Уряд повинен забезпечити досягнення головної мети державного соціального страхування – належний рівень життя громадян країни.

Роль уряду полягає у забезпеченні функцій виконавчої та законодавчої гілок влади. Демократично обраний парламент забезпечує законодавчу базу й може слідкувати за фінансовими результатами системи соціального страхування, здійснює вплив на політику уряду й дії міністерств, наприклад, економіки й праці та соціальної політики.

Зобов'язання уряду полягають у формуванні політики, що передбачає наявність засобів контролю за функціонуванням системи соціального страхування. Це потребує певного механізму оцінки важливості й пріоритетності різних реформ як у загальному контексті соціального страхування так і по відношенню до державних витрат. Уряд відповідає за процес впровадження, якість та темпи реформування соціальної політики держави в цілому.

Прийняття законодавства потребує достатньо тривалого часу, це негативно впливає на оперативність реагування виконавчої влади на законодавчі зміни, при цьому виникають ускладнення з делегуванням законодавчих функцій Міністерству соціальної політики та соціального

захисту, наприклад, зміни мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії, вартісної наповненості споживчого кошику, величини тарифів соціального страхування тощо.

У країнах де соціальне страхування базуються на внесках роботодавців й працівників (в деяких випадках держави), управління здійснює автономний або напіваавтономний державний орган, з відповідними законодавчо передбаченими повноваженнями. До складу керівного органу (управління або ради попечителів), які представляють інтереси всіх сторін, що причетні до цієї системи входять – уряд, роботодавці, представники найманих працівників й іноді представники зацікавлених груп. До правління також бувають включені представники банківських установ, лікарі тощо.

Функції керівних органів соціального страхування впливають з головних завдань, що пов'язані з виявленням застрахованих осіб й роботодавців, збиранням й обліком внесків, створенням бази даних та обробкою її змісту, призначенням та сплатою за страховими випадками та управлінням ресурсами. Здатність оптимально виконувати перелічені завдання має значний вплив на оцінку ефективності роботи цих органів.

У межах соціального страхування основна мета роботодавця – сплата страхових внесків за своїх працівників, повідомлення інформації про всіх працюючих та звільнених. Найманні працівники, самозайняте населення, повинні повідомляти роботодавцю або представникам системи соціального страхування інформацію про себе (статус, прибутки), з метою їх реєстрації, сплати внесків та одержання сплат, згідно певних правил, для запобігання зловживань.

Роботодавці зацікавлені в адресних витратах своїх грошей (внесків) в такій же мірі як і наймані працівники. Тому особливу роль в контролі за управлінням (особливо коштами) соціальним страхуванням повинні відігравати організації роботодавців.

Соціальне страхування, це по суті, механізм соціального захисту за основу якого покладені принципи солідарності та взаємної підтримки. Тому дуже важливо, щоб платники та одержувачі приймали участь у розвитку й контролі за ефективністю управління.

Особливою проблемою для країни став соціальний захист самозайнятих, яке за різними джерелами налічує вже більше половини працездатного населення.

До найбільш вразливої групи відносяться одержувачі пенсій, допомог які вже не працюють але вони теж безпосередньо зацікавлені в структурі управління соціальним страхуванням та особливо соціальним забезпеченням.

У багатьох країнах існують профспілкові об'єднання та інші громадські організації, що виконують представництво та захист інтересів найбільш уразливих груп населення.

Таким чином, у разі висновку можна стверджувати, що участь соціальних партнерів в управлінні соціальним страхуванням доцільна:

- за їх фінансовим вкладенням;
- з метою підтримки фінансової й адміністративної самостійності;
- в силу легітимності організацій роботодавців і найманих працівників.

Участь соціальних партнерів в управлінні соціальним страхуванням повинно забезпечити не тільки її оптимізацію але й сформувати розуміння та готовність сплачувати внески, що в свою чергу повинно сприяти більшій прозорості фінансової системи й покращенню виконання її персоналом своїх зобов'язань.

Список використаних джерел

1. Конвенції і рекомендації Міжнародної організації праці. - К.: 2004. 1208с.
2. Бондаренко С. М., Бугас Н. В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. – С. 1–6.
3. Ярошенко А. О., Семигіна Т. В., Сушицька Н. В. Історія та теорія соціальної політики України : навч. посібн. / за ред. А. О. Ярошенко. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. – 289 с.

Клименко В. Г.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Полянничко А. О.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

У складний час військових дій в нашій країні відбувається трансформація соціальної роботи та надання соціальних послуг. Окрема увага приділяється тим групам населення, які потребують додаткової підтримки, зокрема внутрішньо переміщеним особам, постраждалим від війни захисникам та громадянському населенню. Діти військовослужбовців виокремлюються в соціальну групу за ознаками приналежності до родини військовослужбовців, які захищають нашу державу, стали ветеранами війни, або втратили життя під час віроломного нападу ворога на нашу землю. У зв'язку з цим, актуалізується напрям соціальної роботи не тільки в сім'ях військовослужбовців, але й на локальному рівні територіальної громади. Відомо, що серед провідних напрямів соціальної та соціально-

педагогічної роботи в сучасних умовах є діяльність з гармонізації соціальної взаємодії в об'єднаній територіальній громаді (далі ОТГ). В середовищі проживання створюються сприятливі умови для дітей військовослужбовців і вирішуються проблеми їх соціального виховання.

З'ясування можливостей соціальної роботи в територіальній громаді займалися вчені: О. Безпалько, О. Кравченко, Т. Семигіна, Г. Слозанська та ін. Напрацювання вчених та практиків роботи в ОТГ дозволяють ефективно здійснювати роботу в цих територіальних структурах. Діти військовослужбовців як окрема соціальна група стала предметом аналізу О. Логвінова, О. Рассказова, Н. Лунченко, А. Мельник, В. Панок, І. Ткачук та ін. Створення сприятливого середовища в об'єднаній територіальній громаді для дітей військовослужбовців визначали О. Кравченко, Г. Слозанська та ін.

Сприятливе середовище ОТГ складається не тільки з державних служб реалізації соціальних послуг, але й громадських організацій та закладів освіти, оскільки діти молодшого шкільного віку мають продовжувати навчання. Його характеристиками є взаємозв'язок, постійна комунікація, оцінка потреб, соціальне діагностування, розробка і реалізація соціальних послуг, запровадження соціальних проєктів, моніторинг ефективності пропонованої діяльності.

Постановою Кабінету міністрів України «Про організацію діяльності та забезпечення функціонування центрів життєстійкості» зумовлене створення експериментального проєкту із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості. Метою цієї послуги є дотримання ментального здоров'я мешканців громади, зниження рівня стресу та проявів тривожності, пристосування населення, зокрема переселенців з інших громад, до воєнного стану, наслідків примусової окупації, катастроф різного ґенезу, набуття навичок життєздатності. Механізмами реалізації послуги є зокрема бюджетне фінансування, облаштуванням простору, інформування мешканців локальної громади про можливості, виявлення людей і соціальних груп, які потребують підтримки, здійснення моніторингу результатів соціальної послуги. Відтак, сприятливе середовище ОТГ включатиме зокрема й Центр життєстійкості.

На нашу думку, сприятливе середовище для дітей військовослужбовців складається з родинного та інституційного компонентів. Останнє, в свою чергу, поділяється на центри надання соціальних послуг і заклади освіти. Центр життєстійкості громади є основним фактором утворення такого середовища. Допоміжними в розбудові цього простору є громадські організації і заклади культури. Розроблена структура сприятливого середовища ОТГ для дітей військовослужбовців, на нашу думку, сприяє підвищенню якості соціально-педагогічної роботи з ними. Однак, воно буде дієвим за деяких умов: середовище буде працювати як система за принципами взаємодоповнюваності та інтегративності, тобто соціальна

згуртованість громади має значення для здійснення соціально-педагогічної роботи з дітьми; сприятливе середовище ОТГ будується за принципами інклюзивності та доступності; до роботи мають долучатися різні соціальні групи, які цього потребують, без обмежень та заборон. У середовищі надається можливість кожному стати учасником спільної взаємодії. Водночас, неприпустимим є примус та тиск на учасників взаємодії. Акцент робиться на подоланні наслідків військових дій та забезпеченню ментального здоров'я мешканців громади. Спеціальна соціально-педагогічна робота буде здійснюватися з дітьми військовослужбовців, на це будуть спрямовані спеціальні програми діяльності фахівців. Професіонали соціальні працівники мають активізувати потенціал громади для ефективної діяльності цього середовища. Залучені фахівці працюватимуть на громадських засадах, мають додатково залучатися волонтерські ресурси.

Соціально-педагогічна робота з дітьми військовослужбовців в ОТГ здійснюється за трьома напрямками: соціально-педагогічна робота з дітьми, соціально-педагогічна робота в середовищі ОТГ, соціально-педагогічна робота з вчителями, батьками, соціальними працівниками. Моделювання в практиці соціальної роботи має враховувати умови, в яких здійснюється діяльність, ситуація соціальних обставин, в яких відбувається створення моделі, стан життєдіяльності та життєстійкості з підтримки громади загалом та досліджуваної соціальної групи зокрема. Розробка моделі базується на принципах системності, врівноваженості соціальних впливів та активності самих суб'єктів соціуму. Це потрібно для побудови єдиного процесу діяльності з узгодженими складовими, які виконують свою незамінну роль. Регулювання впливів соціуму є провідним в процесі соціально-педагогічної роботи, що втілює сутність цього виду професійної діяльності.

Основним для побудови моделі є визначення мети діяльності. Якщо йдеться про соціально-педагогічну роботу з дітьми військовослужбовців, то, як було визначено раніше, метою є організація соціальної взаємодії для посилення ресурсів громади у напрямі формування ментального здоров'я та життєстійкості дітей. Мета конкретизується на рівні власне групи дітей (формування навичок ментального здоров'я та активної участі у соціальному і культурному житті громади), та на рівні середовища ОТГ (активізація ресурсів та позитивного впливу територіальної громади на підтримку дітей військовослужбовців). Ця конкретизація надає змоги поділити всю роботу на певні напрями, що дозволить здійснювати її структуровано та ефективно.

Наступний важливий елемент моделі – суб'єкт-об'єктний. Об'єктами є школярі, батьки, соціальні працівники як закладів освіти, так і соціальних установ. Суб'єктами соціально-педагогічної роботи виступають співробітники центрів надання соціальних послуг, педагоги

закладів освіти, фахівці закладів культури місцевої громади. Також для підвищення ефективності роботи можуть залучатися залучені фахівці та волонтери. Саме така структура уможлиблює визначення відповідальних за конкретні напрями роботи та ті групи, з якими працюватимуть фахівці.

Також доволі важливо, щоб були реалізовані певні організаційні умови, які нададуть ефективності пропонованій соціально-педагогічній діяльності. Серед них можемо визначити: законодавче забезпечення роботи; принципи здійснення діяльності; умови збалансованості моделі. Соціальне законодавство в нашій країні надає можливість реалізовувати провідні принципи соціальної справедливості (Закон України «Про надання соціальних послуг»). Також важливим є законодавство, яке забезпечує діяльність сфери освіти (Закон України «Про освіту») та сфери культури (Закон України «Про культуру»). Використання законодавчих актів різних сфер життєдіяльності дозволяє розширити можливості соціально-педагогічної роботи в ОТГ, зокрема у напрямі формування ментального здоров'я та життєстійкості дітей.

Серед пропонованих принципів реалізації соціально-педагогічної роботи, на наш погляд, провідними є принцип інтегрованості, який надає можливість спільної діяльності задля досягнення мети, посилення підтримуючого впливу різних соціальних інституцій громади; принцип цілеспрямованості та активності, що уможлиблює підтримку певної динаміки досягнення визначеної мети і залучення різних суб'єктів до взаємодії; принцип диференційованості дозволяє визначити особливості здійснення роботи соціально-педагогічного спрямування в різних обставинах життєдіяльності, в різних соціальних групах і осередках.

Визначення мети, суб'єктів соціально-педагогічної роботи, організаційних умов дозволяє перейти до пропозиції змісту діяльності фахівців. Зміст тісно пов'язаний з напрямками і конкретними завданнями. Пропишемо їх у взаємозв'язку. Зокрема в пропонованій моделі змістом буде: посилення підтримуючого потенціалу суб'єктів, що включені до роботи (додаткове навчання, семінари, тренінги, зустрічі, методичні наради, конференції); забезпечення механізмів функціонування підтримуючого середовища ОТГ (виявлення позитивного ресурсу, консолідація впливів суб'єктів громади, налагодження партнерства тощо); соціально-педагогічна роботи з посилення ментального здоров'я дітей та їх життєстійкості (арт-терапія, розвивальні практики, тренінги, ігрові програми); забезпечення взаємодії з батьками та педагогами (інформаційна робота, залучення до спільних дій тощо).

Велику увагу маємо приділити методам і формам здійснення соціально-педагогічної роботи в межах розробки моделі цієї фахової діяльності. Методи мають бути відповідними до поставлених завдань, віку дітей, поставленої мети соціально-педагогічної роботи. Серед пропонованих методів в моделі можемо зазначити методи залучення до

діяльності (ігрової, мистецької, суспільно корисної), метод змагальності (інтелектуальні вікторини, конкурсні програми, спортивні інтеракції тощо), методи казкотерапії та арт-терапії, а також різних видів естетотерапії, які стабілізують ментальне здоров'я, посилюють життєстійкість; методи інтерактивної взаємодії (взаємодія з фахівцями з організації психологічних практик, інноваційних видів соціальної роботи з посилення стійкості); методи формування свідомості (евристичні бесіди, метод прикладу, метод діалогу). Пошук методів соціально-педагогічної роботи триває і для реалізації програми можуть бути гнучко застосовані фахівцями.

Форми реалізації методів такі: мистецька студія, ігровий майданчик, підтримка соціальних ініціатив в креативному осередку, групова спортивна активність. Форми можуть змінюватися залежно від рівня ментального здоров'я дітей та потреб здійснення соціально-педагогічної роботи.

Провідним завданням нашої роботи є визначення результату пропонованої соціально-педагогічної діяльності з дітьми військовослужбовців молодшого шкільного віку. Результат в загальному вигляді має бути підвищення рівня ментального здоров'я та життєстійкості, а також активізація ресурсів ОТГ, що спрямовані на підтримку цього контингенту. Серед критеріїв – мотивація до участі, якості особистості молодшого школяра, поведінка і діяльність. Показниками, що відповідають критеріям визначено зокрема з боку мотивації зацікавленість у взаємодії, інтерес до соціального життя і навчання, вмотивованість до включення в сприятливе середовище; серед якостей – адаптивність до нових умов, гнучкість у спілкуванні, соціальна довіра, оптимістичність; поведінка дитини оцінюється за ознаками взаємодії з однолітками та членами родини, позитивне спілкування з вчителями та соціальними працівниками, включеність до дій в межах поза навчальної роботи, активна участь у творчій діяльності.

Список використаних джерел

1. *Технології соціальної роботи за місцем проживання : навч. посібник / укладачі Іващенко К. В., Коцур І. В. 2-ге вид., оновл. – Умань : ФОП Жовтий О.О., 2016. – 114 с.*
2. *Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник. — К. : Агентство "Україна". — 2015. - 424 с.*
3. *Слозанська Г.І., Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05, Тернопіль, 2019, 687 с.*
4. *Кравченко О. (2022). Соціальна робота в громаді в умовах війни. Zeszyty Naukowe Collegium. Witelona. № 42 (1), С. 63–70*
5. *Логвінова О., Рассказова О. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України. Соціальна робота та соціальна освіта Вип.2(7). 2021. с.61-71.*

Ключко О. О.,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності*
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Основою нормального функціонування ринку праці визначено чітко установлені соціально-трудова відносини. Загальнонаукове бачення проблеми визначає соціально-трудова відносини як комплексні зв'язки між працівниками, роботодавцями, державою та іншими соціальними інститутами, що формуються на основі трудової діяльності та регулюються законодавчими актами, колективними договорами та іншими соціальними угодами [5]. Соціально-трудова відносини – це комплекс взаємовідносин, що виникають між працівниками, роботодавцями та іншими учасниками процесу праці. Вони охоплюють питання трудового права, умов праці, винагороди за працю, організації праці, соціального захисту працівників та інші аспекти, що впливають на життя працівників та їхніх прав. Такі відносини вивчаються з метою розуміння динаміки взаємодії між роботодавцями та працівниками, а також для вдосконалення умов праці та забезпечення справедливості у сфері праці [2]. Імпонує експертна думка Л. Коваль, що у своїх наукових розвідках розглядає відмінні ключові характеристики соціально-трудова відносин. Визначимо їх.

Необхідність узгодження інтересів сторін: роботодавець зацікавлений в отриманні максимального прибутку, а працівник – у справедливій оплаті праці та гідних умовах праці.

Необхідність державного регулювання: держава втручається в соціально-трудова відносини з метою захисту прав працівників та забезпечення соціальної справедливості.

Динамічний характер так як соціально-трудова відносини постійно змінюються під впливом економічних, соціальних та політичних факторів [3].

У контексті дослідження актуальним видається дослідження соціально-трудова відносин саме як системи сучасного ринку праці. Отже, наукова спільнота досліджує соціально-трудова відносини як комплексну систему, що складається із взаємопов'язаних елементів, які взаємодіють між собою та формують соціально-трудова відносини [4]. Одним із головних завдань нашого дослідження є визначення основних складових системи соціально-трудова відносин. До складових системи соціально-трудова відносин належить:

1. Суб'єкти соціально-трудова відносин: (наймані працівники: фізичні особи, які вступили в трудові відносини з роботодавцем на

основі трудового договору; роботодавці: юридичні або фізичні особи, які використовують працю найманих працівників; держава: органи державної влади та управління, що здійснюють регулювання соціально-трудових відносин; професійні спілки: об'єднання працівників, які захищають їхні соціально-економічні права та інтереси; інші суб'єкти: кадрові агенції, органи місцевого самоврядування, недержавні громадські організації тощо).

2. Об'єкти соціально-трудових відносин: праця як процес цілеспрямованої діяльності людини, спрямований на створення матеріальних та духовних благ; предмет праці, те, на що спрямована праця людини (природні ресурси, сировина, матеріали, інформація тощо); засоби праці (знаряддя та предмети праці, які людина використовує для здійснення трудової діяльності (машини, верстати, інструменти тощо); умови праці як сукупність факторів виробничого середовища, що впливають на здоров'я та працездатність працівників; результати праці (продукти, послуги, створені у процесі трудової діяльності).

3. Принципи соціально-трудових відносин: соціальна справедливість як рівність прав та обов'язків сторін трудових відносин, справедлива оплата праці, захист від дискримінації; соціальне партнерство як співпраця сторін трудових відносин у вирішенні спільних проблем; солідарність як взаємодопомога та підтримка між працівниками; демократія як форма участі працівників в управлінні підприємством, колективні переговори; законність, що передбачає дотримання законодавства про працю.

4. Функції соціально-трудових відносин, а саме: регулювання ринку праці (визначення попиту та пропозиції на робочу силу, встановлення заробітної плати, умов праці тощо); захист прав та інтересів працівників (забезпечення безпечних та здорових умов праці, справедливої оплати праці, соціального страхування тощо); відтворення робочої сили (підготовка кадрів, підвищення кваліфікації працівників); соціальний розвиток (забезпечення соціальної злагоди в суспільстві, подолання бідності, розвиток соціальної інфраструктури).

5. Механізми регулювання соціально-трудових відносин.

Правове регулювання як система соціально-трудових відносин включає в себе комплекс правових норм, що регулюють умови праці, права та обов'язки працівників і роботодавців (законодавство про працю, колективні договори, трудові договори).

Інституційне регулювання (органи державної влади та управління, професійні спілки, роботодавські організації).

Договірне регулювання (колективні договори, трудові договори).

Економічні відносини. Взаємодія між працівниками та роботодавцями має економічні аспекти, такі як заробітна плата, умови праці, трудові відносини у контексті ринкових умов. Соціально-

економічне регулювання (мінімальна заробітна плата, індекс споживчих цін, рівень безробіття).

Соціальний захист, що включає в себе систему соціального захисту працівників, таку як пенсії, медичне страхування, страхування у разі безробіття тощо.

Організаційні аспекти. Відносини між працівниками та роботодавцями також включають в себе організаційні аспекти, такі як система управління працею, колективні домовленості, профспілкова діяльність тощо [1].

Соціально-трудові відносини є елементом соціальної структури сучасного українського суспільства та розвивають значну роль у формуванні соціального ладу. Соціально-трудові відносини мають важливе значення для ринку праці, через що вони впливають на формування та функціонування ринку праці. Важливими аспектами такого впливу є формування й регулювання праці; охорона прав працівників; збереження соціального балансу; підтримка економічного розвитку; підтримка соціальної стабільності; формування соціальних інституцій.

Таким чином, соціально-трудові відносини розглядаються нами як складна система, що функціонує на ринку праці. Соціально-трудові відносини визначені як комплексні зв'язки між працівниками, роботодавцями, державою та іншими соціальними інститутами, що формуються на основі трудової діяльності та регулюються законодавчими актами, колективними договорами та іншими соціальними угодами. Відповідно систему соціально-трудових відносин формують суб'єкти, об'єкти, принципи, функції, механізми регулювання соціально-трудових відносин.

Список використаних джерел

1. Ільїч Л. М., Акіліна О. В. *Економіка праці та соціально-трудові відносини* : підручник. К. 2020. 952 с.
2. Кириченко Т. М. Позитивний зарубіжний досвід правового регулювання трудових правовідносин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. №4. С. 94–99.
3. Коваль Л. А. Особливості розвитку соціально-трудових відносин в сучасних умовах. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2015. №2. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3805>
4. Поторочин С. О. Соціально-трудові відносини в контексті безпечної трудової діяльності. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2014. №4. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2912>
5. Семикіна М. В., Смутчак З. В., Пасека С. Р. *Сучасна теорія соціально-трудових відносин: курс лекцій : навчальний посібник*. Кропивницький. 2020. 236 с.

Кобзар Ю. Б.,
*викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка*

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ЯКИХ ЗАСТОСОВАНО НАГЛЯДОВУ ПРОБАЦІЮ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Ефективність процесу соціалізації особистості передбачає засвоєння індивідом такого рівня культурного процесу, коли ті чи інші форми соціальної поведінки перетворюються в усвідомлену внутрішню потребу, а об'єктивні (суспільні) вимоги та індивідуальні орієнтації гармонійно об'єднуються в діяльності та поведінці людини. Неповнолітні засуджені характеризуються певним розвитком, що відрізняє їх від умовної норми та ускладнює процес ефективної ресоціалізації. Зазначена тенденція формулює відповідні вимоги щодо вдосконалення змісту соціально-педагогічної роботи з дітьми до яких у судовому порядку застосовано наглядову пробацію [3]. У той час, як перспективним напрямком соціально-виховної роботи центрів пробації визнано корекцію поведінки з кримінальної до суспільно безпечної, аналіз чисельних досліджень свідчить, що неповнолітнім засудженим, здебільшого, притаманний низький та незадовільний рівень контролю емоційних станів та поведінки, несформованість рефлексії власних емоційних станів та поведінки, неадекватний прояв емоцій, переважання деструктивних емоційних станів тощо [5]. Зазначене актуалізує проблему розробки нових соціально-виховних підходів спрямованих на розвиток емоційної культури неповнолітніх засуджених як важливого фактору їх ефективної соціалізації.

Використання засобів театралізації у навчально-виховному процесі обґрунтовано у наукових доробках вітчизняних дослідників Шахрай В., Зімакової Л., Татаренко М., Калініної Л., Губи О.

Нами було розроблено комплексну програму з формування емоційної культури неповнолітніх засуджених засобами театральної педагогіки.

Аналіз наукових підходів сучасної психолого-педагогічної думки до розробки досліджуваної нами проблеми, дозволяє визначати нам емоційну культуру неповнолітнього засудженого як динамічне особистісне утворення неповнолітнього засудженого, що інтегрує його мотиваційно-ціннісну спрямованість до узгодження власної емоційної поведінки з суспільними нормами; знання щодо впливів емоційної сфери особистості у процесі налагодження продуктивної міжособистісної взаємодії та засобів її розвитку; уміння й навички, які необхідні для адекватних емоційно унормованих соціальних форм

реагування на зовнішні і внутрішні подразники, спроможність неповнолітнього засудженого до розуміння та оцінки як власної емоційної модальності, так і інших та здатність неповнолітнього засудженого універсально застосовувати знання, уміння та навички щодо налагодження процесу ефективної емоційної та комунікативної міжособистісної взаємодії як з однолітками, так і дорослими на гуманістичних засадах.

Під «засобами театральної педагогіки» ми розуміємо сукупність прийомів, способів, методів, форм, матеріальних об'єктів, що використовуються в театральній педагогіці задля досягнення певної педагогічної мети.

Отже, загальною метою нашої програми є формування емоційної культури неповнолітніх засуджених (у тих загальних аспектах, які визначені нами у формулюванні цього поняття) як чинника їх виправлення.

Програма з формування емоційної культури неповнолітніх засуджених засобами театральної педагогіки складається з п'яти блоків, кожен з яких присвячено розвитку певного компоненту цього особистісного утворення: мотиваційного (наявність у неповнолітніх засуджених мотивів розвитку емоційної культури); когнітивного (наявність у неповнолітніх засуджених системи знань про емоційну культуру); ціннісно-орієнтаційного (усвідомлення необхідності неповнолітніми засудженими узгоджувати власну емоційну поведінку з нормами загальнолюдської моралі); саморегулятивного (наявність у неповнолітніх засуджених комплексу вмінь адекватного виявлення емоцій); емоційно-почуттєвого (розвиненість важливих для формування емоційної культури у неповнолітніх засуджених емоційно-почуттєвих якостей).

Основною формою проведення занять з неповнолітніми правопорушниками нами обрано інтерактивну форму соціального навчання – соціально-педагогічний тренінг [1].

Причиною вибору нами засобів театральної педагогіки як ефективної технології формування емоційної культури неповнолітніх засуджених послугувала ігрова природа театральної педагогіки, яка є привабливою для дітей і виступає дієвим фактором їхньої соціалізації [2; 4].

Отже, основним засобом театральної педагогіки є гра. Важливо звернути увагу на двоплановість гри як засобу театральної педагогіки. По-перше, неповнолітній засуджений грає у реальності – це вимагає від нього виконання конкретних дій та розв'язання поставлених задач, пов'язаних з цим процесом. По-друге, ігрова діяльність має умовний характер: стосується виконання рольової поведінки певного «героя», що дозволяє неповнолітньому засудженому абстрагуватися від реального життя і позбавляє відповідальності за його вчинки в різноманітних обставинах. Зазначена особливість гри як засобу

театральної педагогіки сприяє: зняттю напруги; розвитку уяви, варіативності мислення, вільному емоційному самовираженню та встановленню емоційного контакту, творчій розкутості, можливості випробовувати себе в різноманітних ситуаціях.

Використання гри як основного засобу театральної педагогіки у процесі формування емоційної культури неповнолітніх засуджених нашою програмою передбачає:

- створення у соціально-реабілітаційному просторі моделі реальної ситуації, що відображає істотні ознаки емоційної реальності неповнолітнього (криза в комунікативній, міжособистісній, навчальній, трудовій та ін. сферах життєдіяльності);
- визначення ролей, позицій, взаємодія яких відтворює різноманітні аспекти кризової ситуації, що моделюється;
- створення позитивного емоційного клімату в робочій групі неповнолітніх засуджених, що мотивуватиме до діяльності;
- організацію активної діяльності вихованців по засвоєнню соціально унормованих ролей та позицій;
- рефлексію емоційних станів неповнолітніми;
- неодноразове повторення дії неповнолітніми засудженими в межах спеціально змодельованої емоційної ситуації, що максимально відповідатиме реальності з метою формування вмінь та навичок емоційної саморегуляції поведінки;
- оволодіння неповнолітніми засудженими широким спектром соціальних репертуарів, що сприятиме інтерналізації соціальних норм, позицій і ролей та виробленню ціннісних орієнтацій, настанов;
- розвиток здібності учнів до ідентифікації, здатності розрізняти й розпізнавати як власні емоції і почуття, так іншого, зіставляти їх з еталонами нормативної поведінки, бути хорошим актором соціальної драматургії;
- відтворення та закріплення практичних вмінь просоціально орієнтованої поведінки у ситуаціях реального життєвого простору.

Формування саморегулятивного, ціннісно-орієнтаційного та емоційно-почуттєвого компонентів емоційної культури неповнолітніх засуджених у межах нашого авторського доробку передбачено шляхом широкого використання вправ на розвиток невербальних засобів комунікації, контроль м'язового напруження й розслаблення, зняття психофізичних затисків; методів «фізичних дій», імпровізації, соціодрами, соціально-рольових та ситуаційно-рольових ігор; соціальних мініатюр; сценічних постановок та репетицій до них. Способами розігрування ролей неповнолітніми засудженими, передбаченими нашою програмою є наступні: акваріум, паралель, ротація ролей, обмін ролями, дублювання, відображення, стілець-співбесідник.

Практичний досвід опанування неповнолітніми засудженими до яких застосовано наглядову пробацію засобів театральної педагогіки на

заняттях з формування емоційної культури, на нашу думку сприятиме: усвідомленню вихованцями підконтрольності деструктивних емоційних станів шляхом зосередження уваги на власному психо-фізичному апараті; формуванню вміння застосування відповідних фізичних дій, що сприятимуть активізації продуктивних емоційних станів; використання формули «як би» (як би я був у гарному настрої, я б...; якби я відчував себе впевнено я б... і т.д.) у повсякденному житті з метою саморегуляції емоцій та почуттів; трансформуванню певних педагогічних категорій у глибокі морально-етичні переконання.

Таким чином, комплексний та інтегрований характер застосування засобів театральної педагогіки у програмі з формування емоційної культури неповнолітніх злочинців у системі виховної роботи наглядової пробації здатне стати провідним чинником ефективного формування у підопічних цих установ емоційної культури, що має позитивно позначитись на загальному результаті процесу перевиховання неповнолітніх засуджених.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Тренінг як інноваційна форма соціально-педагогічної роботи / Безпалько О. В. // *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. – 2004. – № 1. – С. 22 – 28.
2. Ершова А. П. *Самодетельный детский театр*. В сб. *Театр и школа*. ВыпЛЧН. - М., 1980. С.12.
3. Закон України "Про пробацію" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/160-19>.].
4. Комаровська О. Театральні технології у вихованні підлітків. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіту Науковопрактичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2013 р., Івано-Франківськ, 2014 р. Івано-Франківськ : НАІР, 2014. Вип. 4. С. 174–176.
5. Низовець О. М. Соціально-психологічна підготовка неповнолітніх засуджених до звільнення: дис. ... канд.псих.наук :19.00.05 / Олена Миколаївна Низовець.– Київ, 2015.– 316с.

Маринич Ю. В.,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 соціальна робота,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя*

Хлєбїк С. Р.,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя*

ГРА ЯК ЗАСІБ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах зростаючих соціальних викликів і криз, особливо під час війни чи військових конфліктів, вразливі категорії дітей потребують особливої уваги та підтримки. Одним із ефективних методів надання такої підтримки є використання гри як засобу соціальної інтеграції, психосоціальної підтримки та соціально-педагогічної реабілітації. Гра не тільки допомагає дітям відволіктися від травмуючих обставин, але й сприяє їхньому соціальному, емоційному та когнітивному розвитку. Таким чином, в сучасних умовах війни, порушення простору дитини, включаючи її соціалізацію, стає особливо очевидним.

Гра є природною діяльністю для дітей, яка дозволяє їм виражати свої емоції, розвивати навички спілкування та співпраці, а також опановувати нові знання і вміння. Через гру діти можуть вивчати навколишній світ, вирішувати проблеми та розвивати критичне мислення. Гра допомагає дітям розвивати фізичну координацію, силу, та гнучкість, а також сприяє розвитку когнітивних навичок, таких як пам'ять, увага та творчість. Наприклад, Т. Поніманська наголошує, що дитяча гра є діяльністю, спрямованою на орієнтування в предметній і соціальній дійсності, у якій дитина відображає свої враження від пізнання навколишнього світу. Мати дитинство означає, перш за все, мати право на розвиток власної ігрової діяльності, яка є важливою складовою дитячої субкультури [4]. Гра задовольняє соціальну потребу людини в пізнанні навколишньої дійсності і водночас дозволяє зануритися в чарівний світ фантазії. Цей світ є надзвичайно привабливим, адже спонукає людей до творення, прийняття та використання ігрових форм для проникнення в навколишнє середовище і розуміння його розмаїття – предметів, діяльності, стосунків, моралі. Незаперечним фактом є те, що гра виступає і інструментом формування соціальної спрямованості особистості, що і стає на сьогодні об'єктом уваги саме соціальної роботи.

Об'єктом уваги для соціальної роботи стали різні можливості використання ігрової діяльності для формування у отримувачів соціальних послуг різноманітних знань, навичок та умінь, а також форми організації гри з метою напрацювання практичних рекомендацій для

педагогів і батьків. З точки зору соціального працівника гра виникає у відповідь на суспільну потребу в підготовці підростаючого покоління до життя та корекції поведінки дорослих. Гра впливає на всі аспекти психосоціального розвитку, що неодноразово підкреслювали як соціальні працівники, так і педагоги та психологи.

У контексті вразливих категорій дітей, гра набуває ще більшого значення як інструмент психосоціальної підтримки, що сприяє подоланню стресу та травматичного досвіду. Гра як засіб підтримки використовується соціальними працівниками, психологами для надання допомоги дітям, які пережили травматичні події, такі як війна, природні катастрофи або насильство. Так терапевтичні ігри допомагають дітям виражати свої почуття, справлятися зі страхами та тривогами, а також відновлювати почуття безпеки та довіри. Ігрові заняття можуть бути як індивідуальними, так і груповими, що сприяє розвитку соціальних навичок та інтеграції в суспільство. Наприклад, рольові ігри дозволяють дітям відтворювати травматичні події в безпечному середовищі, що допомагає їм краще зрозуміти та обробити свої емоції.

Багато міжнародних та місцевих організацій впроваджують ігрові програми для підтримки дітей з вразливих категорій. Наприклад, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) реалізує ініціативу дитячі точки «Спільно», яка включає створення спеціальних ігрових зон та організацію різноманітних заходів для дітей, постраждалих від конфліктів. Такі програми забезпечують дітям безпечне середовище, де вони можуть гратися, навчатися та отримувати психосоціальну підтримку. Ігрові програми часто включають елементи освіти, навчаючи дітей важливим життєвим навичкам, таким як самостійність, взаємодія з іншими та вирішення конфліктів [3].

Наприклад, мультимедійні студії – це центри де діти граючись навчаються створювати мультфільми з пластиліну, піску та лего, займаються вокалом і навіть записують власні музичні хіти. Тим часом батьки та опікуни можуть зачекати в коворкінгу, де психолог може надавати ще й підтримку в окремому кабінеті [3].

Ігрові форми допомагають дітям і в освітньому процесі. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) створює цифрові освітні центри де діти можуть не тільки відвідувати онлайн уроки, але і в ігровій формі отримувати академічні знання, які за умов війни вони пропустили, забули. Під час повітряних тривог разом з дітьми фахівці центрів виконують різноманітні рухові вправи, руханки для психоемоційного розвантаження дітей [6].

Ігрові зони створюють середовище, яке сприяє фізичному та емоційному відновленню дітей. Вони дозволяють дітям забути про труднощі та проблеми, з якими вони стикаються, і просто бути дітьми. Крім того, ігрові зони сприяють зміцненню соціальних зв'язків, адже діти взаємодіють один з одним, навчаються співпраці та вирішенню конфліктів. Такі зони також можуть включати елементи освіти та розвитку, забезпечуючи дітям доступ до різноманітних ресурсів та

матеріалів, які сприяють їхньому розвитку. Наприклад, інтеграція ігор з математикою та наукою може сприяти покращенню академічних навичок дітей у невимушеній атмосфері [3].

Наприклад, фахівцями дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) було створено ряд ігор, зокрема «Джоббі» та «33 Нещастя». Так гра «33 Нещастя» пояснює дітям, що таке воєнний стан, і навчає їх, як діяти у різних небезпечних ситуаціях: що робити, якщо знайшли міну; як евакуюватися з зони хімічного забруднення; як надати собі або іншій людині першу домедичну допомогу; що робити під час пожежі, повені, чи загрози ядерної небезпеки.

Терапія через гру – це спосіб взаємодії з дітьми, де вони можуть відтворювати й переосмислювати свої переживання та емоції. Гра надає їм можливість виражати свої почуття та подолати негативні емоції, завершуючи ситуацію позитивно. У терапії через гру застосовуються різноманітні активності, такі як психологічні вправи для побудови довірливих відносин із психологом та іншими учасниками, групові ігри для коригування емоційних реакцій та зменшення тривоги, а також спеціальні рухливі вправи для групової роботи.

На нашу думку, ігрова діяльність допомагає дітям усвідомлювати свої сильні та слабкі сторони, переживати труднощі та успіхи, стреси, розвивати нові почуття відносно оточуючих дорослих та власної особистості. Гра допомагає дітям налагодити взаємовідносини з близькими та соціальним оточенням, змінити власне відношення до травмуючої ситуації, а також зменшити негативні поведінкові реакції [5]. Спеціалістам, які працюють з дітьми, що пережили складні життєві ситуації внаслідок військових дій, слід рекомендувати використовувати й такі техніки арт-терапії як казкотерапію, театралізацію, малювання та кольоротерапію, фототерапію та інш. Консультативна робота фахівців з дітьми, що переживали складні умови війни, в першу чергу, полягає у подолання негативних емоційних, поведінкових та когнітивних наслідків психотравми. Однак для досягнення кращих результатів, також необхідно сприяти відновленню емоційного зв'язку з батьками та відновленню надійного близького оточення. Важливо відзначити, що ефективним є вирішення травматичних аспектів (якщо вони присутні) у відносинах зі значущими дорослими, оскільки розірвані зв'язки можуть викликати напруженість у дитини та сприяти проявам травматичних симптомів, тоді як їх відновлення сприяє швидкому та успішному подоланню негативних проявів та розвитку стійкості до стресових ситуацій [2, с. 77-80].

Для досягнення максимальної ефективності в ігрових програмах, які реалізовує дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) використовують можливість залучати батьків та опікунів дітей. Надання консультацій батькам щодо значення гри, розвитку дитини та методів підтримки може значно поліпшити результати програм. Підтримка батьків сприяє формуванню сприятливого середовища вдома, що доповнює зусилля

соціальних працівників та психологів. Батьки, які розуміють важливість гри, можуть активно залучати дітей до ігрових заходів, що підтримує їхнє емоційне та психологічне благополуччя. Крім того, отримані знання можуть допомогти батькам покращити свої взаємини з дітьми, зробивши їх більш стійкими та довірчими.

Таким чином, можемо констатувати, що працюючи з вразливими категоріями дітей фахівці дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) використовують гру як найбільш ефективний засіб в соціальній підтримці їх в умовах війни. При цьому фахівці обов'язково враховують в своїй діяльності ряд аспектів, а саме: наявність ігрових програм в роботі з вразливими категоріями дітей; використання тематичних, рольових, символічних ігор; залученість до цього процесу батьків; співпраця з різними фахівцями (педагог, психолог, соціальний працівник, медик та ін.); створення демократичного та безпечного середовища для дітей; обов'язкова рефлексія для дітей, батьків та соціальних працівників.

Список використаних джерел

1. Аносова А., Безпалько О., Цюман Т., Журавель, Т. ін. / За заг. ред.: Т. В. Журавель, Кияниця Т. *Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми. Ч. 2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми)*. К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.
2. Заверико Н. В. Соціально-педагогічна підтримка підлітків у притулку для неповнолітніх. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. Запоріжжя, 2009. No 2. С. 77-80
3. Мультифункціональні центри «Спільно» URL: <https://www.unicef.org/ukraine/child-spaces> (дата звернення 29.05.2024 р.)
4. Поніманська, Т.І. *Дошкільна педагогіка [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів]*. К.: Академвидав, 2006. 456 с.
5. *«Психологічна підтримка та супровід дорослих і дітей у кризових ситуаціях: практикум» / упорядники Браницька Т.Р., Матохнюк Л.О., Шпортун О.М.* Вінниця: Видавництво КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», 2022. 131 с.
6. Цифрові освітні центри. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/child-spaces> (дата звернення 29.05.2024 р.)

Мітрофанова С. В.,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 232 Соціальне забезпечення,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка*

Іонова І. М.,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка*

ВТРАТА БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ ЯК АКТУАЛЬНА СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Втрата батьківського піклування є однією з найважливіших проблем, що досліджується в галузі психології та соціальної роботи. Це складне соціальне явище, що може мати різні причини, серед яких смерть батьків, розлучення, війна, природні катастрофи та інші негативні події. Зокрема, в контексті війни в Україні втрата батьківського піклування стала актуальною проблемою, оскільки багато дітей втратили своїх батьків чи стали біженцями.

На відміну від інших форм стресу, втрата батьківського піклування може мати довгостроковий та глибокий вплив на психічне та емоційне здоров'я дитини. Це може викликати емоційну травму, відчуття втрати, розлад у поведінці, а також вплинути на формування особистості та стосунки з іншими людьми. Без належної підтримки ці діти можуть стикатися з труднощами у подальшому житті.

Дитинство, як період життя людини від народження до досягнення певного віку, характеризується інтенсивним фізичним, психічним та соціальним розвитком. Батьківське піклування, у свою чергу, охоплює комплекс дій та зусиль батьків для забезпечення дітям необхідних умов для їхнього фізичного, емоційного, соціального та інтелектуального розвитку [1].

У контексті втрати батьківського піклування, поняття дитинства набуває особливого значення, оскільки така ситуація ставить перед дитиною значні виклики та перешкоди на шляху до здорового фізичного та психологічного розвитку. Дитинство без батьків потребує від дитини швидкого дорослішання та відповідальності, оскільки вона змушена приймати важкі рішення та брати на себе обов'язки, які зазвичай покладаються на дорослих. Це забезпечення себе їжею, житлом та задоволення інших базових потребам, а також догляд за молодшими братами і сестрами, що може негативно вплинути процес формування особистості та соціальну адаптацію.

Зазнавши втрату батьківського піклування, дитина часто відчуває великий стрес і тривогу, що може викликати ряд психологічних та емоційних проблем. Перед такими дітьми стоїть завдання навчитися

адаптуватися до нових умов та шукати підтримку з інших джерел, щоб забезпечити свій духовний та емоційний розвиток. Цей процес може бути довгим та складним, проте з належною підтримкою та допомогою дитина може знайти внутрішню силу та ресурси для подолання труднощів і побудови щасливого та здорового майбутнього.

Роль батьків у дитинстві є надзвичайно важливою і багатогранною. Батьки виконують різноманітні функції, спрямовані на забезпечення повного розвитку та добробуту своєї дитини. Це і надання матеріальної підтримки, навчання соціальним навичкам, формування системи цінностей, розвиток самостійності та відповідальності [2].

Психологічний вплив батьків на дитинство є надзвичайно важливим і визначальним для формування особистості та емоційного стану дитини. Взаємодія з батьками визначає емоційний фон дитини, формує її відношення до себе та навколишнього світу. Психологічна атмосфера в родині може мати суттєвий вплив на самопочуття дитини, сприяти розвитку внутрішньої впевненості та відчуття безпеки, або ж, навпаки, створювати стресові умови, які негативно впливають на психічне здоров'я та емоційний розвиток дитини. Важливо враховувати, що психологічна підтримка та стабільна емоційна атмосфера в родині можуть відігравати ключову роль у формуванні позитивного самовизначення дитини та сприяти її гармонійному розвитку.

Значення стабільності та безпеки для розвитку дитини важко переоцінити. Дитина потребує не лише матеріального забезпечення, але й безпечного емоційного середовища для оптимального фізичного, морального та інтелектуального розвитку. Наявність стабільних відносин з батьками, відчуття захищеності та впевненості в майбутньому створюють позитивну основу для подальшого розвитку дитини, сприяючи формуванню її самовизначення та внутрішньої міцності. Батьки виступають основним джерелом цієї стабільності та безпеки, і їхня роль у формуванні цих аспектів життя дитини є надзвичайно важливою. Вони відіграють ключову роль у створенні сприятливого емоційного клімату в родині, що є основою для її духовного розвитку та добробуту.

Емоційні та психологічні наслідки для дитини, яка втратила батьківське піклування, можуть бути дуже серйозними. Дитина може відчувати глибоку тугу, втрату, тривогу та страх. Ця ситуація може спричинити психічні розлади, такі як депресія, тривожні розлади, посттравматичний стресовий розлад та інші. Безпека та стабільність, які забезпечують батьки, можуть бути порушені, що призводить до відчуття вразливості та небезпеки [1].

Враховуючи важливість інтегрованого підходу та соціальної відповідальності у вирішенні складних життєвих ситуацій дітей, актуальним є пошук способів підтримки та допомоги дітям, які втратили батьківське піклування, враховуючи психологічні, соціальні, освітні та

менторські аспекти. Основні способи підтримки та допомоги дітям, які втратили батьківське піклування подано у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Способи підтримки та допомоги дітям, які втратили батьківське піклування

Способи підтримки та допомоги	Опис
Психологічна підтримка	Проведення індивідуальних або групових сесій з дитиною під керівництвом психолога чи консультанта для вираження емоцій, подолання стресу та навчання ефективним стратегіям саморегуляції. Це може включати використання технік терапії мистецтвом, когнітивно-поведінкову терапію, групові терапії тощо
Соціальна допомога	Надання допомоги з боку соціальних служб у забезпеченні основних потреб дитини, таких як житло, освіта, медична допомога та інші соціальні послуги. Це може включати допомогу у пошуку нового місця проживання, допомогу у знаходженні школи або університету, забезпечення доступу до програм психосоціальної підтримки та інше
Формування підтримуючого оточення	Створення стабільного та підтримуючого середовища для дитини шляхом включення родичів, друзів, вчителів та інших членів спільноти до життя дитини, що надає їй підтримку, розуміння та заохочення. Це може включати організацію заходів для родини, спільні вихідні, допомогу у відвідуванні лікаря або психолога, створення мережі підтримки для дитини та інше
Подальша освіта та професійний розвиток	Надання можливостей для отримання освіти або професійного навчання дитині, щоб забезпечити їй стабільну майбутню перспективу та навички для самостійного життя. Це може включати стипендії, гранти, програми професійної підготовки та інші форми підтримки
Менторство та підтримка з боку дорослих	Залучення менторів або дорослих рольових моделей для надання підтримки, порад та навчання дитини у різних аспектах життя. Це може включати особисте наставництво, підтримку в навчальних або робочих процесах, а також поради щодо особистого розвитку та кар'єрних перспектив

Отже, втрата батьківського піклування становить серйозну проблему, яка вимагає ретельного вивчення та ефективних заходів підтримки. Дитинство без батьківського впливу може призвести до серйозних емоційних та психологічних труднощів, які впливають на розвиток особистості. Роль батьків у дитинстві надзвичайно важлива, оскільки вони забезпечують стабільність, безпеку та психологічну підтримку. Забезпечення цих дітей ефективною підтримкою вимагає інтегрованого підходу та спільних зусиль громадських організацій, уряду та громади.

Список використаних джерел

1. Золотуха Ю. І. *Зміст та сутність соціального захисту дітей-сиріт в Україні. Актуальні проблеми соціальної сфери: матеріали Всеукраїнського дистанційного конкурсу студентських і учнівських наукових робіт з*

соціальної педагогіки / за заг. ред. Н. П. Павлик. Житомир: Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка. С. 14–18.

2. Мордань О. О. Державна політика щодо соціального захисту дітей, які залишилися без піклування батьків : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 «Механізми державного управління» / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2015. 20 с.

Мумінджанов В. О.,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Гончаренко О. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ВІДДІЛЕННІ ЗАКЛАДУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЯК ВИД СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'І, ЧЛЕНИ ЯКОЇ ОТРИМАЛИ ТРАВМИ В РЕЗУЛЬТАТІ ВОЄННИХ ДІЙ

У наш час важливою та все більш актуальною темою для широкого загалу стає проблема реабілітації людей, які отримали травми в результаті воєнних дій. Значну частину таких осіб становлять військові, які в непростих реаліях сьогодення звикли стійко зустрічати життєві виклики. Суспільство вже дещо адаптувалося до цього та навчилося правильно реагувати, зокрема і в питаннях необхідності соціальної підтримки військовослужбовців під час реабілітації.

Разом з військовими, соціальної підтримки потребують і члени їх сімей, які стикаються із психотравмуючими чинниками, зумовленими фізичними обмеженнями їхніх рідних і близьких. І не поодинокими є випадки, коли для подолання важкої життєвої ситуації їм також потрібна допомога кваліфікованих спеціалістів, іноді термінового порядку. Жодні слова не зможуть описати почуття дружини чи дитини, батька чи матері, коли їх чоловік, тато, син чи донька знаходиться у важкому стані, коли існування, до якого вони звикли, знаходиться під загрозою. Надзвичайно важливою складовою допомоги сім'ям у таких ситуаціях стає підтримка соціальних працівників, зокрема у реабілітаційних відділеннях закладів охорони здоров'я.

Маємо зауважити, що на третій рік війни дана проблема є маловивченою та майже не систематизованою у вигляді рекомендацій для фахівців соціальної і медичної сфер щодо дій у конкретних ситуаціях. Разом з цим, не можна говорити, що не ведеться ніякої роботи у цьому напрямку, але доволі часто вона має локальний

характер, не має широкого резонансу та висвітлення у науковій літературі, законодавстві тощо. Власне саме з цієї причини ми і вважаємо зазначену тему надзвичайно актуальною, а роботу соціального працівника у реабілітаційних відділеннях закладів охорони здоров'я – дуже важливою.

Передовсім варто зауважити на специфіці роботи соціального працівника в медичних установах, яка полягає в необхідності пошуку оптимального рішення проблеми, застосуванні різноманітних напрямів, форм і методів соціальної роботи. Діяльність соціального працівника не обмежується лише стінами медичного закладу, вона передбачає тісну взаємодію з багатьма службами та центрами, що надають психологічну, педагогічну, соціальну та юридичну допомогу. З метою покращення якості життя пацієнтів, соціальним працівником проводиться значна робота з іншими фахівцями, здатними надати конкретну допомогу, а також найближчим соціальним оточенням людини. Зокрема, така робота проводиться з членами родини, що позитивно відображається на загальній стійкості усіх сторін та надає велику психоемоційну підтримку у важких ситуаціях [1].

Останнім часом все більше обраній тематиці приділяється увага з боку держави, зокрема розробляються та покращуються заходи екстреної допомоги, новими нормативними документами, які регламентують підтримку окремих осіб та їх сімей у різних складних ситуаціях, доповнюється вітчизняна законодавча база. Зокрема, особи, які постраждали внаслідок військових дій, та члени їх родин відносяться до категорії «осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах або тих, які належать до групи найвищого ризику потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників» [3]. Для подолання сучасних соціальних криз слід швидко та ефективно реагувати на виклики дійсності всім сторонам, залученим до надання медичних, соціальних, правових та інших послуг.

Залучення соціального працівника до роботи у реабілітаційних відділеннях закладів охорони здоров'я позитивно відобразиться як на пацієнтах, так і на членах їх родин: сприятиме налагодженню взаємодії, нормалізації загального психологічного стану, стійкості перед викликами, полегшить комунікацію, подальшу адаптацію та соціалізацію. Завдяки соціальному працівнику стане можливим надання сім'ї, члени якої отримали травми в результаті воєнних дій, комплексної допомоги: не тільки медичної, а й, шляхом цільового направлення, – соціальної, психологічної, юридичної тощо.

Робота соціальних працівників у складі мультидисциплінарних команд реабілітаційних відділень закладів охорони здоров'я дуже важлива на початковому етапі адаптації, оскільки полегшує подальший процес подолання викликів. Часто така підтримка стає основною опорою для життєдіяльності сім'ї у надважкій ситуації. Адже кількість

питань, які доводиться вирішувати сім'ям через втрату членом родини функціональних, рухових можливостей важко описати. Це і житлово-побутові проблеми, і питання емоційного та психологічного характеру, і брак інформації щодо нового стану, і відсутність практичного досвіду тощо. Проте, вчасна допомога саме на початковому етапі після стабілізації може значно покращити кінцевий результат. Емоційна та інструментальна підтримка, роз'яснювальна робота, консультації спеціалістів значно пришвидшують адаптацію не тільки пацієнтів реабілітаційних відділень, а й їхніх рідних [2].

Підсумовуючи, зазначимо, що сучасні реалії вимагають адекватної реакції суспільства на соціальні виклики, з якими щоденно стикається велика кількість наших співвітчизників. Від швидкості змін та адаптованості всіх ланок державного управління залежить наше майбутнє як демократичної, правової, соціальної держави, рівної серед рівних у сім'ї європейських країн.

Список використаних джерел

1. Данко Д. В. Соціальна робота в медичній сфері. Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота / [редкол.: Козубовська І. В. (гол. ред.) та ін.]. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. Вип. 23. С. 39–41.
2. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2021 р. № 1268 і від 16 грудня 2022 р. № 1462, Постанова Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2023 р. № 1285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1285-2023-%D0%BF#n41>
3. Про організацію надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#n16>

Левченко О. О.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 232 Соціальне забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет
Нагайчук Н. Г.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ ПІДТРИМЦІ СІМ'Ї ТА ДИТИНИ

Організація соціальної підтримки сімей учасників АТО/ООС є важливою складовою соціальної сфери, особливо у сучасних українських реаліях. Повномасштабне вторгнення росії в Україну спричинило критичне зростання кількості учасників АТО/ООС та актуалізувало необхідність соціальної підтримки цієї вразливої верстви

населення та членів їх родин. Учасники АТО/ООС – це особи, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції [1].

Конституція як основний закон держави, визначає права та обов'язки громадян, основні напрями діяльності держави та гарантує життя, здоров'я, честь, гідність і безпеку громадян. Війна росії проти України спочатку у формі антитерористичної операції, потім операції об'єднаних сил призвела до появи такої категорії громадян як учасники АТО/ООС. Набуття громадянами статусу учасника АТО/ООС передбачає обов'язок держави забезпечити соціальний захист учасників та соціальну підтримку їх сімей. Згідно зі статтею 17 Конституції України, держава має обов'язок надавати соціальну підтримку громадянам, які брали участь у захисті України в складі Збройних Сил України, інших військових формувань, а також членам їх сімей.

Дослідження змісту та принципів організації соціального захисту учасників АТО/ООС та членів їх сімей є надзвичайно важливим, оскільки відсутня довершена система соціальної підтримки такої категорії осіб, зокрема, потребує чіткого визначення, хто визнається учасником АТО/ООС, які норми окреслюють їхній правовий статус, які види соціальних послуг доступні, на які пільги мають право учасники АТО/ООС та їхні сім'ї, а також, алгоритмізація процедури їх отримання.

Соціальна підтримка – це поняття, що найчастіше використовується у психології для опису різних форм допомоги та підтримки, які людина отримує від свого соціального оточення. З позиції психології – доступ до соціальної підтримки важливий для психологічного благополуччя та щастя людини. Вона допомагає зменшити вплив стресових подій, підвищити самооцінку та самовизначення, забезпечити відчуття приналежності та соціальної інтеграції.

Важливим аспектом створення ефективних механізмів соціальної підтримки учасників АТО/ООС та їх сімей є розуміння змісту поняття «соціальна підтримка». У національному законодавстві під соціальною підтримкою розуміють «передбачені законодавством види соціальної допомоги, субсидії, пільги, соціальні послуги, місцеві програми соціального захисту населення, виплати соціальної сфери та накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, надання яких забезпечується суб'єктами Єдиної системи за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, Пенсійного фонду України, інших джерел, не заборонених законодавством» [2].

Опираючись на результати наукових розвідок [3-8] пропонуємо розглядати соціальну підтримку дещо ширше, окрім переліченого вище до неї слід включати і діяльність пов'язану з доглядом, охороною здоров'я, забезпечення житлом, послуги з реабілітації, освітні, соціальні

та інші послуги, що надаються місцевими органами влади, державними та недержавними закладами соціального захисту з метою сприяння процесу реінтеграції та забезпечення гідного життя ветеранів і ветеранок та членів їх сімей.

В умовах військової агресії росії та економічної нестабільності, які зараз переживає Україна, з'являються нові форми участі громади у вирішенні соціальних проблем. Традиційно в Україні держава була відповідальною за забезпечення соціального захисту та надання соціальних послуг. Однак, у нинішніх економічних і політичних умовах українська держава часто уникає участі у вирішенні питань, пов'язаних з життям вразливих верств населення, переважно залишаючи за собою лише виконання функцій їхнього соціального захисту. Такий стан речей зумовив появу нових утворень – організацій громадянського суспільства, об'єднань та груп громадян, особливо тих, що об'єднують представників з різних сфер соціальної політики, які мають спроможність і час задовольняти попит на соціальні послуги в громаді. І роль їх у галузі соціального обслуговування, соціального захисту та надання соціальних послуг населенню стає все помітнішою.

Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» громадською організацією є громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи [9]. Особливо важливу роль вони відіграють у забезпеченні соціального захисту учасників антитерористичної операції (АТО/ООС), членів їхніх сімей та родинам, члени, яких загинули під час АТО/ООС і надання їм додаткових соціальних гарантій, особливо в умовах воєнного стану.

Основними напрямками їх діяльності є:

- підтримка та консультації учасників АТО/ООС, а також членів їх сімей з питань соціального захисту та соціального забезпечення;
- розробка та впровадження програм соціальної підтримки, які включають фінансову, соціальну, психологічну та професійну підтримку учасників АТО/ООС та їх сімей;
- захист прав учасників АТО/ООС, в тому числі і їх права на соціальний захист;
- підвищення обізнаності суспільства про потреби та виклики, з якими стикаються учасники АТО/ООС та члени їх сімей та мобілізують підтримку громадськості;
- співпраця/партнерство урядом для забезпечення соціального захисту учасників АТО/ООС та членів їх сімей.

Здійснюючи ці та інші дії громадські організації забезпечують необхідну підтримку та захист учасникам АТО/ООС та членам їх сімей. У своїй роботі ГО керуються інтересам і потребам своїх бенефіціарів, мають великий досвід допомоги їм і користуються довірою місцевих громад. Вони беруть на себе певні завдання, які або державні не можуть виконувати, або їх організація потребує значних

адміністративних і фінансових ресурсів через безпосередню наближеність до учасників АТО/ООС та їх сімей.

Під час криз роль громадських утворень, як правило, зростає, оскільки вони застерігають владу від невиправданих обмежень прав і свобод людей, підтримують вразливі категорії населення та контролюють витрачання бюджетних коштів на підтримку регіонів, що постраждали. Так, відповідно до річного звіту Charities Aid Foundation [10] у 2022 році Україна увійшла до топ-10 країн світу за індексом благодійної допомоги (згідно зі світовим індексом пожертвувань, який включає дані опитування 119 країн (10-те місце у рейтингу). В Україні цей показник становив 49%, за даними опитувань 75% українців допомагали незнайомим людям, 49% – здійснювали пожертви і 24% займалися волонтерством.

Перспективними векторами розбудови системи соціальної підтримки ветеранів та членів їх сімей є проєктна співпраця Міністерства у справах ветеранів з організаціями громадянського суспільства щодо об'єднання зусиль для забезпечення підтримки сім'ям та дітям, які потребують допомоги у важких життєвих обставинах зумовлених військовою агресією росії проти України, шляхом надання психологічної підтримки сім'ям, які переживають кризові ситуації (може включати консультування, групові заняття, психотерапію та інші методи); матеріальної допомоги (продуктові набори, одяг, медичні засоби тощо); правової підтримки (допомога сім'ям у вирішенні юридичних питань, таких як отримання соціальних послуг, правовий захист тощо); соціальна активізація (допомога у пошуку роботи, організація навчання, розвитку навичок тощо); проведення інформаційних кампаній, навчальних семінарів та інших заходів для попередження соціальних криз.

Система соціальної підтримки учасників АТО/ООС та членів їх сімей включає три рівні: державні гарантії та пільги; регіональні програми соціальної підтримки учасників АТО/ООС, Захисників і Захисниць та членів їх сімей та соціальна підтримка неурядовими організаціями. Функціонування даної системи спрямовано на підтримку та допомогу учасникам АТО/ООС та їх родинам, і включають різні види підтримки, такі як фінансова, соціальна, психологічна та професійна допомога.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
2. Постанова КМУ від 14 квітня 2021 р. № 404 «Про затвердження Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-%D0%BF#Text>
3. Слезанська, Г., Горішна, Н., Бибик, Д., Криницька, І. (2023). Соціальна підтримка ветеранів/ветераном російськоукраїнської війни та членів їхніх

- сімей у воєнний та повоєнний час. *Social Work and Education*, Vol. 10, No. 1. pp. 47-62.
4. Прилипко С. М. Предмет права соціального забезпечення : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / С. М. Прилипко ; Нац. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2007. – 382 с
 5. Шумна Л. П. Поняття та види соціальної підтримки / Л. П. Шумна // *Актуальні проблеми держави і права*. – 2012. – Вип. 63. – С. 433-440. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdr_2012_63_69.
 6. Бондаренко Н. Б. Сприйнята соціальна підтримка учасників груп самопомог, які мають проблеми психічного здоров'я: взаємозв'язок із соціально-статусними характеристиками. *Психологія та психосоціальні інтервенції*. 2019. Том 2. – С. 3-12
 7. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. - К.: ЦУЛ, 2008.
 8. Слезанська, Г., Горішна, Н., Бибик, Д., Криницька, І. (2023). Соціальна підтримка ветеранів/ветераном російсько-української війни та членів їхніх сімей у воєнний та повоєнний час. *Social Work and Education*, Vol. 10, No. 1. pp. 47-62.
 9. Закон України «Про громадські об'єднання». [Електронний ресурс] / Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
 10. World Giving Index 2022 A global view of giving trends. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/caf_world_giving_index_2022_210922-final.pdf

Олійник М. О.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Рижанова А. О.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

СУЧАСНИЙ СТАН ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ БЕЗРОБІТНИМ ГРОМАДЯНАМ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Війна в Україні спричинила безпрецедентну гуманітарну кризу – мільйони людей залишилися безробітними. Міжнародна організація праці прогнозує, що за 2024 рік кількість безробітних зросте на 2 мільйони, в результаті чого глобальний рівень безробіття зросте до 5,2% з 5,1% у 2023 році [1]. Ця соціальна проблема особливо гостро відчувається внутрішньо переміщеними особами, які змушені були покинути свої домівки та втратили засоби для існування. Разом з тим, багато з них не мають необхідних навичок та досвіду для роботи в нових умовах, що ускладнює процес їх працевлаштування. У цій складній ситуації важливу роль відіграють технології соціальної роботи, які

допомагають безробітним громадянам у отриманні необхідної підтримки та пошуку нової роботи.

Проблема вдосконалення технологій соціальної допомоги безробітним громадянам в Україні є надзвичайно актуальною з кількох причин: масове безробіття (потребує рішучих заходів та інноваційних підходів до його подолання), внутрішньо переміщені особи (стикаються з особливими труднощами при пошуку роботи, тому їм потрібна спеціальна підтримка та допомога), цифровізація суспільства (створює нові можливості для розвитку та вдосконалення системи соціальної допомоги), потреба в інноваціях (традиційні методи соціальної допомоги не завжди є ефективними в умовах війни та потребують модернізації). Проблеми осучаснення соціальної роботи з безробітними, до того ж вітчизняний та зарубіжний досвід, досліджують Д. Богиня, Е. Лібанова, І. Бондар, О. Чурилова, Л. Ляміна, Л. Фокас, С. Бандура та інші.

Технології соціальної роботи – це сукупність прийомів, методів та впливів, що використовуються соціальними працівниками з метою досягнення успіху у вирішенні соціальних проблем та забезпечення ефективності надання соціально-педагогічної допомоги населенню [2]. Такі технології і більш специфічні використовуються при роботі з вразливими категоріями, зокрема з безробітними.

Технології соціальної допомоги безробітним – це сукупність методів, інструментів та практик, спрямованих на підтримку осіб, які втратили роботу, з метою забезпечення їх базових потреб, сприяння поверненню на ринок праці та покращення їхнього загального добробуту. В умовах війни в Україні ці технології набувають особливої важливості. Перш за все, держава надає фінансову підтримку по безробіттю, яка включає регулярні виплати, що залежать від попереднього заробітку та стажу роботи. Ці виплати, хоч і не завжди покривають усі потреби, стали важливим джерелом доходу для багатьох сімей. Також значну роль відіграють міжнародні гуманітарні організації, які забезпечують продуктові набори, медичну допомогу та інші життєво необхідні ресурси. Іншим важливим аспектом є професійна переорієнтація та навчання. Через державні програми та неурядові організації безробітним надається можливість пройти перекваліфікацію або отримати нові професійні навички, які користуються попитом в умовах воєнного часу. Зокрема, проводяться тренінги та онлайн-курси з інформаційних технологій, менеджменту, мовних навичок та інших сфер. Програми навчання показують позитивні результати, особливо в галузях, де спостерігається підвищений попит на робочу силу. Для стимулювання працевлаштування створюються спеціальні програми підтримки підприємництва, які передбачають надання грантів або безвідсоткових кредитів на започаткування власної справи. Уряд також підтримує соціальні підприємства, що працевлаштовують безробітних та соціально вразливі категорії населення. Важливим напрямом є

психологічна підтримка та консультації (включаючи індивідуальні та групові сесії з психологами, гарячі лінії підтримки та інформаційні кампанії), які допомагають безробітним впоратися зі стресом, пов'язаним з втратою роботи, та адаптуватися до нових умов. Особливу увагу приділяють внутрішньо переміщеним особам, забезпечуючи їх тимчасовим житлом, соціальними послугами та інтеграцією в нові громади. Держава та міжнародні партнери також здійснюють моніторинг ринку праці для виявлення нових тенденцій та потреб, що дозволяє оперативно адаптувати програми підтримки. Усе це спрямовано на те, щоб забезпечити базовий рівень життя для безробітних та сприяти їхній інтеграції в нові економічні умови.

Ці умови також прискорили процес інформатизації суспільства. Це, в свою чергу, суттєво вплинуло на систему соціальної допомоги безробітним, відкриваючи нові можливості та створюючи нові виклики. Інтернет, мобільні технології, електронні сервіси, форуми та Інтернет-спільноти дають безробітним громадянам доступ до широкого спектру інформації, що полегшує процес пошуку роботи та отримання допомоги, дозволяє автоматизувати багато рутинних завдань, що економить час та ресурси, дають можливість безробітним спілкуватися один з одним, ділитися досвідом, шукати підтримку та отримувати цінні поради. Це сприяє їхній соціальній адаптації та інтеграції, а також може допомогти знайти нові можливості для працевлаштування.

Однак, незважаючи на позитивні аспекти, є й певні виклики, які обмежують ефективність цих технологій. По-перше, масштаб кризи перевищує можливості надання допомоги, і не всі безробітні можуть отримати необхідну підтримку вчасно. По-друге, деякі програми можуть бути недостатньо фінансованими або мати бюрократичні перепони, що знижує їхню доступність для найбільш потребуючих. По-третє, не всі безробітні мають доступ до комп'ютера, інтернету та інших цифрових технологій, що може призвести до їхньої дискримінації та обмеження доступу до допомоги.

Перспективи розвитку технологій соціальної допомоги безробітним громадянам під час війни в Україні полягають у подальшій цифровізації та інноваціях, спрямованих на полегшення доступу до послуг, оптимізацію процесів надання допомоги, підвищення якості психологічної підтримки та забезпечення інтеграції безробітних у нові умови. На наш погляд, інтенсифікувати цю діяльність можливо через поширення громадських організацій з надання допомоги безробітним. З громадськими організаціями активніше співпрацюють європейські спільноти та неурядові організації. Оскільки громадські організації гнучкіше, то ефективніше відбуватиметься впровадження цифрових технологій, розробка онлайн-платформ та автоматизація процесів, які допоможуть зробити послуги більш доступними та ефективними, а також зменшать бюрократичні бар'єри. Постійний моніторинг та оцінка результатів у громадських організаціях дозволять адаптувати програми

до потреб населення, а використання аналітичних інструментів допоможе вчасно реагувати на зміни на ринку праці та соціальні запити безробітних громадян. Громадські організації значно демократизують систему соціальної роботи з безробітними в Україні.

Список використаних джерел

1. Павлиш О. Міжнародна організація праці прогнозує зростання безробіття у світі цього року до 5,2%. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/01/10/708614/>.
2. Технології соціальної роботи і соціальної допомоги в умовах трансформаційного періоду/ за заг. ред. А. О. Поляничко, А. В. Кирилюк. Суми : ФОП Цьома, 2020. 336 с.

Тернова Л. Ю.,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет*

Нагайчук Н. Г.,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет*

Лісова Д. М.,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 232 Соціальне забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет*

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття кількість внутрішньо переміщених осіб у світі зросла до 71,1 млн через катастрофи та війни. Україна також стала свідком вимушених міграцій, зокрема через російську агресію з 2014 року. За цей період близько 1,8 млн осіб, включаючи жителів Криму, були вимушено переселені [1]. З 2022 року близько 6,5 млн українців шукали притулок за кордоном, а 3,6 млн переселилися внутрішньо по країні [2]. Це призвело до соціальної напруги та тиску на держбюджет. Держава має гарантувати захист та умови для життя внутрішньо переміщених осіб.

Наразі актуальним стає питання інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) шляхом усунення перешкод у реалізації їх прав та забезпечення повного доступу до послуг [3]. Держава надає допомогу ВПО через фінансові виплати, хоча їх не завжди вистачають на всі потреби. Для аналізу заходів держави у фінансовому та матеріальному забезпеченні ВПО дані про виплати, компенсації та інші грошові інструменти систематизовано у таблиці 1.

**Види та обсяги матеріальної допомоги ВПО
як складова соціальної підтримки**

Вид матеріальної допомоги	Обсяг (грн.)	НПА
Гарантії дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: - створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні		Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України № 1706-VII від 20.10.2014; зі змін. і доп. від 22.10.2022.
Гарантії ВПО у сфері соціального страхування на випадок безробіття: - мінімальний розмір, не може перевищувати 150% мінімальної заробітної плати на 1 січня календарного року	9750	Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття. Закон України № 1533-III від 02.03.2000; зі змін. і доп. від 21.09.2022.
Виплати щомісячної допомоги на проживання ВПО: - для здорових дорослих людей; - на кожну дитину або дорослого з інвалідністю.	2000 3000	Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 332.
Компенсація родинам, які прихистили в своїх домівках вимушених переселенців: - відшкодування комунальних платежів на особу в місяць	450	Про порядок компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.2022 № 333, у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 № 490
Компенсації роботодавцям за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб: - допомога надавалася протягом двох місяців за кожного працівника-переселенця та стала важливою складовою підтримки переселенців.	6700	Про порядок надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. №331 і від 20 березня 2022 о. № 332
Пільги ВПО у сфері освіти: -особа має право на продовження здобуття певного освітнього рівня на території інших регіонів України за рахунок коштів державного бюджету або інших джерел фінансування	Згідно законодавства	Про вищу освіту. Закон України № 37-38, ст.2004, доповнений новою статтею 57-1 «Державні гарантії в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану».

Ці кошти є важливою підтримкою для ВПО, сприяючи їхньому подальшому розвитку та зайнятості. Важливо, щоб ВПО розуміли

важливість використання цих коштів для свого майбутнього та добробуту країни. Тому фінансовий інструмент, що має значний соціальний вплив, слід розглядати як тимчасову опору для внутрішньо переміщених осіб, яка сприяє їхньому розвитку та використанню трудового потенціалу. Важливо, щоб ВПО усвідомлювали, що вони особисто відповідальні за отримання та ефективне використання цього інструменту перед собою, майбутнім країни та тими, хто захищає державу.

Серед інших інструментів підтримки ВПО також є активні заходи, що стимулюють їхню участь у економіці та створенні створення додаткової вартості на робочих місцях [4]. Такі інструменти, як компенсація роботодавцям за їхнє працевлаштування та відшкодування витрат на перепідготовку, сприяють їхньому залученню до корисної праці та зменшенню утриманських витрат. Аналіз законодавства вказує на відсутність єдиної державної програми соціальної підтримки ВПО, що ускладнює ефективність заходів. Натомість існують окремі законодавчі акти, які регулюють питання підтримки ВПО, але потребують систематизації та узгодження. Соціальне обслуговування відіграє ключову роль у підтримці внутрішньо переміщених осіб (ВПО), забезпечуючи їм необхідні послуги для адаптації та виживання.

Важливо аналізувати потреби ВПО для ефективності соціальної підтримки. Програми надання житла та підтримки в пошуку роботи є важливими для їхньої інтеграції. Проте, існують проблеми, такі як недостатність вакансій та низькі заробітні плати, що ускладнюють ситуацію [5].

Надання юридичної підтримки також є важливим аспектом. Аналіз показує, що є проблеми з оцінкою потреб ВПО, недостатня реакція установ на проблеми та обмеженість бюджетних коштів [6;7]. Важливо відзначити, що обмеженість обсягу роботи дозволяє лише навести загальну методику оцінки соціальної підтримки ВПО в Україні та визначити напрями для подальшого дослідження [8].

Отже, результатами дослідження є необхідність ґрунтовного аналізу соціальної підтримки ВПО, зокрема збір та оцінка інформації для наукового підходу до планування та пошуку джерел фінансової та матеріальної підтримки. Також при підготовці роботи було виявлено низку проблем, які потребують особливої уваги.

Список використаних джерел

1. *Верещук назвала кількість зареєстрованих і незареєстрованих переселенців в Україні. [Електронний ресурс] Укрінформ. 2023. 24 черв. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3727098-veresuk-nazvala-kilkist...>*
2. *Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. [Електронний ресурс] Укрінформ. 2023. 22 жовт. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-mig...>*

3. Міжнародна організація з міграції (МОМ), 25 січня 2024 р. ДТМ Україна – базова територіальна оцінка зареєстрованих впо – раунд 31 (грудень 2023). МОМ, Україна.
4. Офіційний веб-сайт Міжнародної організації з міграції – Режим доступу до ресурсу: <https://www.iom.int/>
5. Офіційний сайт Міжнародна асоціація з вивчення вимушеної міграції International Association for the Study of Forced Migration – Режим доступу до ресурсу: <https://iasfm.org/>
6. Журба І.О., Якушев О.В., Губар О.Є., Тернова Л.Ю., Самара Н.С. (2021) Соціальна робота як складова політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб регіону. Зб. наук. праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Вип. 63. Черкаси: ЧДТУ, С.147-156.
7. Журба І.О., Якушев О.В., Тернова Л.Ю., Губар О.Є. (2021) Соціальний захист безробітних учасників АТО/ООС в контексті діяльності державної служби зайнятості України. Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки. Вип. №4, Черкаси: ЧНУ, С.124-132.
8. Журба, І., Якушев, О., Тернова, Л., Самара, Н., & Присяжненко, Ю. (2023). Основні напрямки та підходи щодо соціальної реабілітації учасників бойових дій в сучасних збройних конфліктах. *Взівливість. Humanitas*, (4), 78–86. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.11>

Тернова Л. Ю.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціального забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет
Оліфіренко А. А.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 232 Соціальне забезпечення,
Черкаський державний технологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови воєнного стану створюють особливі виклики для соціального захисту дітей-сиріт. Перш за все, конфлікт призводить до збільшення кількості дітей, які втрачають батьків через поранення, загибель або роз'єднання внаслідок евакуації. У таких умовах необхідно швидко забезпечити цим дітям безпеку, право дитини на сім'ю закріплено на законодавчому рівні і перш за все – в Конвенції ООН про права дитини, Конституції України та Сімейному кодексі України. Бажання взяти на виховання дитину, народжену іншими, є ознакою нашої культури і виникає тільки у небайдужих до чужого горя, душевно щедрих і готових до самопожертви людей. Тільки виховання в сім'ї відповідає інтересам дитини. Сімейними формами виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є усиновлення, опіка, піклування,

прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу. Діти – це найбільша цінність.

Належне виховання дітей-сиріт, та дітей позбавлених батьківського піклування є пріоритетом для будь-якої держави. Держава виконує покладений на неї обов'язок щодо забезпечення виховання дітей, які залишилися без піклування батьків, передбачену Конвенцією ООН «Про права дитини» і Декларацією ООН «Про соціальні і правові принципи», що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх усиновлення на національному і міжнародному рівнях.

Що стосується воєнного стану, то варто зазначити, що в частині 2 статті 3 Конвенції про права дитини держави-учасниці зобов'язуються забезпечити надійний захист та піклування, який необхідний для нормального функціонування та благополуччя дитини. Важливим є те, що дітям-сиротам гарантують реалізацію прав та забезпечення свобод не тільки законодавства України, а також міжнародні нормативно-правові акти. Зокрема до них належить Конвенція про права дитини. У частині 1 статті 2 даної Конвенції зазначається, що Держави-учасниці поважають і забезпечують всі права кожній дитині, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин. Саме тому, одне з головних завдань формування стратегії розвитку держави був і буде захист дитини, особливо в її дитячі роки, коли відбувається моральне, фізичне становлення особистості, засвоєння національних та загальнолюдських цінностей. Тому діяльність усіх відповідних соціальних інститутів має бути спрямована на створення таких форм виховання й утримання дитини-сироти, які б могли певною мірою пом'якшити негативні наслідки діяльності деструктивних сімей. Проте, враховуючи військові події в Україні, необхідно звернути увагу на постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану», де встановлено, що під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану: до дитячого будинку сімейного типу можуть влаштовуватися діти, які залишилися без батьківського піклування, на умовах тимчасового влаштування в межах передбаченої граничної чисельності дітей у дитячому будинку сімейного типу, а також, це стосується прийомних сімей, які можуть тимчасово влаштовувати дітей, які залишилися без батьківського піклування, на умовах тимчасового влаштування в межах передбаченої граничної чисельності дітей у прийомній сім'ї. Також рішення Уряду спрощує процедуру влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, під опіку або піклування родичів [1; 2].

У період воєнного стану розповсюджене таке явище, як виїзд за межі України. В умовах даної ситуації була прийнята постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України». Це було здійснення задля забезпечення і реалізації прав громадян України, зокрема дітей сиріт щодо безпечного та гарантованого права виїзду з держави. Пункт 2-3 даної постанови зазначає, що виїзд за межі України дітей-сиріт, які не досягли 18-річного віку здійснюється у супроводі законного представника або іншої уповноваженої особи. При цьому у дитини повинен бути документи, що містять відомості про особу (зокрема це може бути паспорт громадянина України, свідоцтво про народження); наказ директора закладу, де перебували діти; письмове погодження з підписом голови обласної військової адміністрації, погоджене з Національною службою про дозвіл виїзду, а також потрібне запрошення установ, які будуть гарантувати перебування там дітей-сиріт [1; 2].

Наступними умовами, по прибутті дитини до країни, є обов'язкове звернення до консульської установи, для постановки сиріт на тимчасовий консульський облік. Консульська установа протягом одного робочого дня зобов'язана через МЗС поінформувати Мінсоцполітики та Нацсоцслужбу про взяття дітей на консульській облік. Для виїзду дітей за межі України можуть бути сформовані групи дітей із супроводжуючими особами з розрахунку один супроводжуючий не більш як на 15 дітей/один супроводжуючий не більш як на чотири дитини з інвалідністю. Конвенція про права дитини гарантує статтею 22 надання дитині статусу біженця та забезпечити належний захист та гуманітарне забезпечення [3; 4].

В умовах російського вторгнення на територію України, спостерігається таке явище, як незаконна вимушена депортація дітей, зокрема переважно дітей-сиріт на територію Російської Федерації. Міжнародний документ, а саме Конвенція про права дитини гарантує частиною 1 статтею 11 вжиття заходів державами-учасницями для боротьби з незаконним переміщенням і неповерненням дітей із-за кордону. Також потрібно відзначити співпрацю міжнародної організації а саме ЮНІСЕФ (ООН) з Україною. Дитячий фонд спільно з Офісом президента та Міністерством соціальної політики запустили загальнонаціональну інформаційну кампанію «Дитина не сама: інструкція з турботи». Метою даної кампанії є привернення уваги до порушення прав дітей під час війни. А саме мова йде про права дітей, які залишилися в результаті війни, які залишилися в результаті війни без піклування батьків і потребують турботи та тимчасового дому. Це забезпечить найкращі інтереси дитини до того моменту, поки не буде з'ясовано, що саме сталось з її батьками. Умови воєнного стану створюють виклики для соціального захисту дітей-сиріт. Конфлікт збільшує кількість дітей, які втрачають батьків через поранення, загибель або евакуацію. Необхідно швидко забезпечити їм безпеку,

враховуючи право дитини на сім'ю за законодавством, зокрема в Конвенції ООН про права дитини та законах України. Виховання дітей-сиріт у сім'ї є пріоритетом, включаючи усиновлення, опіку, прийомні сім'ї та дитячі будинки. Держава має обов'язок забезпечити їхнє виховання, враховуючи міжнародні норми. У воєнний час, діти можуть тимчасово влаштовуватися у прийомні сім'ї або дитячі будинки. Необхідно дотримуватися правил виїзду дітей за кордон та забезпечити їхню безпеку та добробут. Співпраця з міжнародними організаціями, такими як ЮНІСЕФ, важлива для захисту прав дітей під час війни.

Узагальнюючи, соціальний захист дітей-сиріт в умовах воєнного стану потребує комплексного підходу, який враховує їхні особливі потреби та забезпечує їхню безпеку, захист та добробут у найскладніші часи.

Список використаних джерел

1. "Особливості влаштування дітей до дитячих будинків та прийомних сімей під час воєнного стану" ["http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/257772/254609"](http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/257772/254609)
2. "Що гарантує держава для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування?" <https://yur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo>
3. Журба І.О., Якушев О.В., Губар О.Є., Тернова Л.Ю., Самара Н.С. (2021) Соціальна робота як складова політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб регіону. Зб. наук. праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Вип. 63. Черкаси: ЧДТУ, С.147-156.
4. Журба І.О., Якушев О.В., Тернова Л.Ю., Губар О.Є. (2021) Соціальний захист безробітних учасників АТО/ООС в контексті діяльності державної служби зайнятості України. Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки. Вип. No4, Черкаси: ЧНУ, С.124-132.

Терновська В. В.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 232 Соціальне забезпечення,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Гончаренко О. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ УПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА У СИСТЕМУ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НАСЕЛЕННЮ

Соціальне партнерство, на сьогодні, є основою формою регулювання взаємовідносин між державними органами, бізнесом та

громадським секторами. Соціальна політика держави пропонує законодавчі, інституційні передумови для ефективного функціонування соціального партнерства. Аналіз наукових розвідок вітчизняних авторів [1; 3; 5] дозволяє сформулювати загальні переваги соціального партнерства у наданні соціальних послуг населенню. Головними із них вбачаємо:

1. Підвищення ефективності та доступності соціальних послуг, а саме: об'єднання ресурсів та зусиль різних суб'єктів; розширення мережі надавачів соціальних послуг; розробка нових та інноваційних форм соціальної допомоги.

2. Підвищення якості соціальних послуг, а саме: упровадження кращих практик та стандартів; залучення до роботи кваліфікованих фахівців; збільшення контролю за якістю надання послуг

3. Збільшення адресного характеру соціальної допомоги, а саме: краще розуміння потреб людей, що потребують допомоги; розробка індивідуальних планів допомоги; забезпечення адресного надання соціальних послуг

4. Підвищення ролі громадськості у вирішенні соціальних проблем, а саме: залучення громадян до прийняття рішень; збільшення прозорості та підзвітності у сфері надання соціальних послуг.

5. Сприяння соціальній інклюзії та згуртованості, а саме: створення умов для повноцінного життя людей, які опинились у складних життєвих обставинах; запобігання соціальній ізоляції; розвиток інклюзивного суспільства.

6. Підвищення ефективності використання ресурсів, а саме: уникнення дублювання; краща координація; зменшення витрат.

7. Підвищення рівня довіри та співпраці між різними секторами суспільства, а саме: розвиток соціальної відповідальності; згуртування громади.

8. Підвищення рівня відповідальності за результати роботи, а саме: завдяки тому, що різні учасники спілкуються та співпрацюють, вони стають більш відповідальними за результати своєї роботи.

9. Збільшення довіри до влади та громадських організацій, а саме: завдяки відкритому та прозорому діалогу між різними учасниками зростає довіра до влади та громадських організацій [1; 3; 5].

Сучасні наукові дослідження визнають, що існують певні виклики, пов'язані із розвитком та упровадженням соціального партнерства у сфері надання соціальних послуг населенню. Науковці В. Мареніченко, Н. Шпортюк, А. Добрянський аналізують виклики, що стоять перед організацією соціального партнерства як механізму надання соціальних послуг населенню: недостатня довіра між різними учасниками; недостатня координація дій різних учасників; недостатнє фінансування; недостатня правова база (legal framework); недосконалість законодавчої бази (існує потреба у вдосконаленні законодавства, що б

регулювало соціальне партнерство); недостатня фінансова та кадрова підтримка (необхідною залишається більша фінансова та кадрова підтримка для розвитку соціального партнерства); низький рівень довіри до влади та профспілок (рівень довіри до влади та профспілок в Україні не є високим, що може ускладнювати співпрацю) [4].

Незважаючи на ці виклики, вчені вважають, що соціальне партнерство як механізм надання соціальних послуг має значний потенціал для покращення їх надання. Тож перспективами удосконалення соціального партнерства у сфері надання соціальних послуг населенню, на думку О. Добрянської, є:

- удосконалення законодавства: розробка та прийняття законів, що стимулюють та підтримують соціальне партнерство;
- підвищення ролі та авторитету профспілок: зміцнення профспілок та підвищення їхньої ролі у соціальному партнерстві;
- розвиток соціального діалогу: створення та підтримка платформ для діалогу та співпраці між різними учасниками; залучення до соціального партнерства нових учасників: залучення до співпраці бізнесу, наукових організацій, засобів масової інформації та інших зацікавлених сторін [2].

Соціальне партнерство повинно стати рушійною силою для здійснення соціальних послуг, оскільки гармонійно поєднує соціально-економічні інтереси держави, бізнесу та громади. Зазначимо, що соціальне партнерство як механізм надання якісних соціальних послуг є складним динамічним процесом, що постійно перебуває у стадії свого розвитку та удосконалення. Визначальною характеристикою та актуальністю саме соціального партнерства як механізму надання соціальних послуг є те, що воно є якісною системою налагодження тісних професійних та соціальних зв'язків між партнерами з метою вирішення нагальних соціальних проблем. Це також й активна соціальна взаємодія усіх учасників (партнерів), що спрямована на досягнення спільної соціальної мети. Важливим аспектом є також розвиток міжсекторальної взаємодії як партнерства різних установ та закладів різного відомчого підпорядкування.

Список використаних джерел

1. Галіцина Н. В. Інститут соціального партнерства: сутність, правові основи та перспективи розвитку в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія. Юриспруденція. 2015. №18. Т. 1. С. 54–58.
2. Добрянська О. Тенденції розвитку соціального партнерства в Україні. Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. 2021. №1(1). С. 6–10.
3. Камашев А. В. Соціальне партнерство як інструмент розвитку інфраструктурного забезпечення територіальних громад. Таврійський науковий вісник. Серія. Публічне управління та адміністрування. 2023. №5. С. 30–38.
4. Мареніченко В.В., Шпортюк Н. Л., Добрянський А. В. Світовий досвід реалізації механізмів соціального партнерства та його застосування в

Ушкалова Є. В.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Клочко О. О.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Важливо відзначити, що до головних механізмів реалізації державної молодіжної політики в Україні належать т.зв. інструменти її здійснення. Інструменти державної молодіжної політики – це сукупність методів, засобів та ресурсів, які використовуються для: реалізації цілей та завдань державної молодіжної політики; підтримки молоді та створення сприятливих умов для її розвитку; залучення молоді до участі у житті суспільства. Державна молодіжна політика використовує різноманітні інструменти для досягнення своїх цілей. Зазначимо, що значна частина вітчизняної наукової спільноти (Т. Стукан; Д. Томенко; С. Цибін та ін.) виокремлює такі інструменти державної молодіжної політики:

1. Фінансові інструменти: (гранти: підтримка молодіжних проєктів, організацій та ініціатив; стипендії як допомога молодим людям у здобутті освіти та розвитку навичок; кредити як доступні фінансові ресурси для започаткування бізнесу або інших проєктів; а також податкові пільги як стимулювання для роботодавців, які наймають молодь.

2. Інформаційні інструменти. Інформаційні інструменти державної молодіжної політики визначаються як сукупність методів та засобів, що використовуються для: поширення інформації про можливості для молоді; підвищення обізнаності про молодіжні питання; заохочення молоді до участі у житті суспільства. Зазначимо, що до основних інформаційних інструментів державної молодіжної політики належать:

- молодіжні інформаційні центри (установи, що надають інформаційні, освітні, культурні та інші послуги для молоді);
- веб-сайти та онлайн-платформи (джерела інформації про молодіжні програми, проєкти, події та можливості);

- соціальні мережі (канали комунікації з молоддю та поширення інформації, соціального досвіду; організації освітнього та дозвілєвого простору);
- друковані та аудіовізуальні матеріали (інформаційні брошури, буклети, плакати, відеоролики);
- заходи з інформування (семінари, тренінги, конференції, фестивалі) [3; 4; 5].

О. Іванова називає переваги інформаційних інструментів, а саме:

- доступність (інформація доступна для молоді з будь-яким рівнем доступу до Інтернету);
- оперативність (інформація може бути оновлена в будь-який момент);
- інтерактивність (молодь може отримати відповіді на свої питання та замовити необхідні їй послуги);
- широке охоплення (інформація може бути донесена до великої кількості молодих людей).

Однак, авторка зауважує, що незважаючи на цілком позитивний вплив інформаційних інструментів молодіжної політики, вони несуть й певні недоліки: не усі молоді люди мають доступ до стабільного тривалого Інтернету; інформація може бути перевантаженою або складною для сприйняття; існує ризик поширення недостовірної інформації тощо [1]. На думку дослідниці ефективність інформаційних інструментів залежатиме від: якості та доступності інформації; використання різних каналів комунікації; залучення молоді до розробки та поширення інформації.

3. Інституційні інструменти. Інституційні інструменти державної молодіжної політики – це система органів, що забезпечують розробку, реалізацію та координацію молодіжної політики на різних рівнях: національному, регіональному та місцевому. Інституційні інструменти державної молодіжної політики – це органи та структури, які створені для: розробки та реалізації молодіжної політики; забезпечення участі молоді у прийнятті рішень; представлення інтересів молоді на різних рівнях. До складу інституційних інструментів дослідники (Т. Стукан; Д. Томенко; С. Цибін та ін.) відносять:

- національні молодіжні ради (консультативно-дорадчі органи при урядах, що складаються із представників молодіжних організацій та експертів);
- молодіжні парламенти (представницькі органи молоді, які формуються на основі виборів або конкурсів);
- місцеві молодіжні ради (координаційні органи з питань молодіжної політики на місцевому рівні);
- молодіжні центри (установи, що надають інформаційні, освітні, культурні та інші послуги для молоді);

– молодіжні організації (об'єднання молодих людей за спільними інтересами та цілями) [3; 4; 5].

О. Карпенко, Н. Романова зазначають, що перевагами інституційних інструментів є: системність та комплексність (забезпечення єдиного підходу до розробки та реалізації молодіжної політики); узгодженість (координація дій різних органів влади та молодіжних організацій); сталий розвиток (гарантування довгострокової перспективи розвитку молодіжної політики); ефективність (раціональне використання ресурсів для досягнення цілей молодіжної політики). У той же час дослідниці указують також й на недоліки таких інструментів молодіжної політики: (бюрократія: ризик затримки та ускладнення прийняття рішень; недостатня координація: можливість дублювання функцій та неефективного використання ресурсів; недостатня участь молоді: ризик неврахування потреб та інтересів молоді; нестача ресурсів; не завжди представляють інтереси усієї молоді тощо [2].

4. Програмні інструменти. За визначенням сучасних наукових джерел програмні інструменти державної молодіжної політики – це комплексні заходи, спрямовані на: реалізацію пріоритетів державної молодіжної політики; вирішення актуальних проблем молоді; підтримку молодіжних ініціатив. До основних програмних інструментів державної молодіжної політики належать:

- національні програми (комплексні заходи, що охоплюють різні аспекти життя молоді (освіта, зайнятість, житло, дозвілля тощо);
- місцеві програми (заходи, що відповідають національним пріоритетам з урахуванням потреб конкретної території);
- міжнародні програми (співпраця з іншими країнами та організаціями з питань молоді).

За визначенням О. Іванової переваги програмних інструментів є: комплексний підхід (вирішення проблем молоді в різних сферах); системність (чітке визначення цілей, завдань, ресурсів та очікуваних результатів); спрямованість (фокус на пріоритетних напрямках молодіжної політики); можливість залучення різних ресурсів (бюджетні кошти, гранти, спонсорська допомога тощо). Разом з тим присутні також й недоліки програмних інструментів, а саме: бюрократія: складність розробки, прийняття та реалізації програм; недостатнє фінансування: обмежені ресурси для реалізації програм; негнучкість: складність внесення змін до програм в ході їх реалізації [1].

Ефективність програмних інструментів залежить від: якості розробки програм: чітке визначення цілей, завдань, ресурсів та очікуваних результатів; забезпечення фінансування: виділення необхідних ресурсів для реалізації програм; ефективного управління: координація дій різних учасників реалізації програм; моніторингу та оцінювання: відстеження результатів та внесення необхідних коректив. Інші інструменти. До числа важливих інструментів науковці Є. Бородін; А. Галовська; Т. Стукан та ін. віднесли: волонтерство як заохочення

молоді до участі у волонтерській діяльності, особливо у військовий час; молодіжні обміни (освітні, професійні, самоосвіта тощо) як розширення кругозору та налагодження зв'язків; неформальна освіта як розвиток особистих та соціальних компетенцій; соціальні послуги, що надаються молодим людям, які потребують підтримки та допомоги; психологічна допомога, що надається молодим людям, які переживають труднощі; юридична допомога, що надається молодим людям, які потребують захисту своїх прав [3; 4].

Таким чином, узагальнимо, що до головних інструментів молодіжної політики сучасна наукова спільнота відносить фінансові, інформаційні, інституційні та програмні інструменти. Доповнюють цей перелік також волонтерська діяльність, соціальна, юридична, психологічна допомоги, можливості соціальної та освітньої мобільності молоді. Такі інструменти молодіжної політики є показником відкритості держави до молоді, важливим механізмом її реалізації та удосконалення. Важливо пам'ятати, що перелік інструментів державної молодіжної політики не є вичерпним. Він може змінюватися залежно від потреб молоді та пріоритетів держави. Важливо зазначити, що жоден інструмент не є універсальним, а ефективність державної молодіжної політики залежить від комплексного та системного підходу, що ураховує потреби молоді як соціальної групи та контекст загальної політики та можливих реформ.

Список використаних джерел

1. Іванова О. Л. *Соціальна політика: теоретичні аспекти : курс лекцій*. К. : «КМ Академія», 2003. 107 с.
2. Карпенко О. Г., Романова Н. Ф. *Теорія та практика соціальної роботи : навчальний посібник*. К. : «Слово», 2015. 408 с.
3. Стукан Т. М. Молодіжна політика: суть, основні принципи та стан реалізації в Україні. *Таверійський науковий вісник. Серія. Економіка*. 2020. №4. С. 125–131.
4. Томенко Д. Молодіжна політика та мобільність молоді в часи війни. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Серія. Політичні науки та публічне управління*. 2022. Вип. 1 (61). С. 78–85.
5. Цибін С. Г. «Молодіжна політика» як предмет наукового осягнення. *Нова парадигма. Серія. Політологія. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2009. Вип. 91. С. 147–156.

Чуприк Н.С.,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка*

Рижанова А.О.,
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ У СЕРЕДОВИЩІ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблеми соціального становлення юнацтва завжди актуальні для майбутнього кожної країни, але особливо вони загострюються під час воєнного стану: коли відбувається ослаблення ролі родини (концентрація на забезпечення виживання); коли неминуче девальвуються моральні норми (тривалий стрес, нервова напруга, втрата близьких та водночас всього благополуччя родини); коли очевидніше стає різке розходження у фінансово-матеріальних статках населення; коли зменшується виховний вплив освітніх закладів (переважно онлайн заняття) тощо. Якщо до цього додаються несприятливі побутові, мікросоціальні обставини, що спричиняють депресивні стани, то юнаки можуть шукати вихід з них у алкоголі. Крім того, нескінченна реклама пива, етнічні традиції пиття, неконтрольований потік інформації – усе це відіграє свою роль у формуванні алкоголізму старшокласників. Регулярне або систематичне вживання алкоголю призводить до «синдрому алкоголізму» [1], тобто алкогольної залежності, якої надзвичайно важко позбутися, проте яка руйнує особистість (що формується) на фізичному та психічному рівні, сприяє соціальній деградації юнаків.

Отже, у боротьбі з алкоголізмом старшокласників вирішальна роль належить профілактиці, тобто запобіганню цієї хвороби соціально-педагогічними засобами, об'єднуючи зусилля батьків, освітян, медичних та правоохоронних представників, соціокультурних закладів, усієї територіальної громади та самої юні. Особливо важлива соціально-педагогічна профілактика алкоголізму учнів в закладах загальної середньої освіти, оскільки їх відвідують всі старшокласники, крім того, там працює фахівець з соціально-педагогічної профілактики – соціальний педагог.

Девіантну поведінку, адикції, зокрема алкоголізм, досліджували В. Лютий, Н. Максимова, К. Мілютіна, О. Песоціка, В. Піскун та інші. Соціально-педагогічну діяльність в ЗЗСО вивчали Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Т. Веретенко, В. Шульга та інші. Профілактику,

соціально-педагогічну профілактику, зокрема алкоголізму, аналізували І. Зверєва, А. Капська, В. Оржеховська, В. Петрович та інші. Проте соціально-педагогічна профілактика алкоголізму в середовищі старшокласників за часів війни досліджено недостатньо.

Старшокласники – це здобувачі освіти в закладах загальної середньої освіти віком 15–18 років. Це вік, коли відбувається національно-громадянська ідентифікація, самоусвідомлення власної системи ціннісних орієнтацій, пошук шляху соціальної самореалізації, тому надзвичайно важливою є поведінка юні стосовно прийняття або неприйняття алкоголю для вирішення будь-яких проблем та врівноваження внутрішніх психічних станів. Проте, згідно з результатами діагностики, вживали алкоголь один-два рази – 13,6% учнів, що означає – «прецедент ознайомлення» з алкоголем відбувся; від трьох до дев'яти разів – 25,8% старшокласників, а це є вже досвід вживання алкоголю. Загалом 46,3% вживали алкоголь десять разів і більше [2]. Отже, проблема вживання алкоголю є актуальною для вітчизняних старшокласників. Про високий ріст статистичних даних із зловживання алкоголем свідчать і закордонні дослідження, наприклад, захоплення алкоголем переживають 90% старшокласників в США, у коледжах Англії діагностовано залежність від алкоголю у 6 % учнів [5]. Зловживання алкоголем молоді є глобальна проблема, але Україна посідає перше місце за рівнем зловживання алкоголем серед дітей та має один з найвищих показників смертності в Європі (обласна газети Києва «Нова доба» за 03.03.2020).

Психологи схарактеризували основні мотиви вживання алкоголю підлітками: нові відчуття, бажання слідувати традиціям; компенсаторна, відволікаюча, демонстративна, розслаблююча, ейфорійна функції [2]. Психовіковими особливостями юні, які можуть частково пояснити, чому вони «сміливо» вживають алкоголь, є відсутність життєвого досвіду та знань, боротьба з нудьгою, емоційний голод, значно знижений або й зовсім втрачений інтерес до пізнавальної діяльності, байдужість до участі у громадських справах, відхилення в організації дозвілля (відсутній інтерес до художньої літератури, театру, серйозної музики, живопису, до театральної самодіяльності. Схильних до вживання алкоголю об'єднує «пусте проведення часу», що робить «нудну» групу сприятливим середовищем для вживання слабоалкогольних напоїв. Профілактика в середовищі старшокласників важлива ще й через те, що основна небезпека для незрілих особистостей полягає у швидкому формуванні адикції у них, оскільки якщо старшокласник відчуває потяг, він або вона майже відразу потрапляє в залежність, навіть не встигнувши зрозуміти, як це з ними сталося [4].

Більшу частину часу підліток проводить в освітній установі. Освітня установа – це другий за значимістю після сім'ї, а часом головний соціальний інститут формування особистості людини. Профілактика в освітніх установах включає три етапи запобігання вживання алкоголю:

первинний – недопущення алкоголізму в загальноприйнятому значенні цього слова; вторинний – активне виявлення хворих та направлення їх на лікування у відповідні соціальні установи; третинний – супровід тверезості - заходи, орієнтовані на період після проведеного протиалкогольного лікування [5]. На наш погляд, суто профілактичною діяльністю є саме недопущення перетворення вживання алкоголю на норму в середовищі старшокласників, оскільки це невиліковна хвороба і навіть за умови позитивної терапії насправді йдеться про можливо тривалу ремісію.

Соціально-педагогічний підхід до профілактичної діяльності зі старшокласниками, які мають схильність до вживання алкогольних речовин, мають об'єднувати зусилля самої юні, родини, ЗЗСО та територіальної громади стосовно нетолерантного ставлення соціального середовища до алкоголізму, зокрема:

- інформаційні заходи: соціальна реклама в громаді, школі, екскурсії до лікарень (де лікується алкоголізм), а також, проведення лекцій-презентацій, семінарів, тренінгів та навчальних курсів, під час яких надається детальна інформація про шкідливі наслідки вживання алкоголю, а також про безпечні альтернативи зняття нервового напруження;

- розвивальні активності: організація групових діалогів, дискусій, рольових ігор та інтерактивних вправ, що сприяють розвитку критичного мислення, самосвідомості та соціальних навичок у старшокласників щодо проведення дозвілля, що розвиває;

- психологічна підтримка: надання індивідуальних консультацій та психологічної підтримки, які допомагають старшокласникам управляти стресом, емоціями та позитивно сприймати своє життя без вживання шкідливих речовин та допомагати іншим;

- розвиток навичок прийняття рішень: тренування підлітків у вирішенні проблемних ситуацій, плануванні мети та постановці пріоритетів, що допомагає їм зробити обґрунтований вибір відмовитися від вживання шкідливих речовин, говорити «ні» в середовищі однолітків;

- медична підтримка: забезпечення доступу до медичної допомоги та консультування лікарів, залежно від потреб кожного юнака, включаючи професійну оцінку та лікування проблем, пов'язаних з вживанням алкоголю та схильністю до алкогольної адикції;

- робота з батьками та родиною: організація сімейних зустрічей, консультації для батьків та надання рідним підтримки, щоб вони могли бути активними учасниками в процесі профілактики та сприяти здоровому способу життя своїх дітей, зокрема їх цікавому та різноманітному дозвіллю;

- співпраця з громадою: залучення місцевих організацій, шкіл, закладів культури та мистецтва, спортивних клубів, парків та інших

установ до проведення спільних заходів, які сприяють підтримці здорового середовища та альтернативних занять для старшокласників;
- залучення старшокласників до волонтерства та підтримання їх ініціатив стосовно допомоги ЗСУ, підготовки до оборони українського народу.

Соціально-педагогічна профілактика вживання алкоголю у середовищі старшокласників – переконання юні у перевагах тверезого життя для саморозвитку, самоактуалізації та соціальної самореалізації; це об'єднання зусиль всієї територіальної громади у запобіганні моди на алкоголь у молодіжному середовищі, у нетолерантності до алкоголізму серед членів громади. Використання різноманітних форм та методів соціально-педагогічної профілактичної діяльності сприяє соціальному здоров'ю старшокласників та їх позитивному соціальному розвитку.

Список використаних джерел

1. *Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді України: куріння, алкоголь та наркотики.* Київ: ДУ «Український інститут соціальних досліджень МОЗ України», 2007. 12 с.
2. *Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні* https://www.uisr.org.ua/img/upload/files/B_Report_ESPAD_2019_Internet.pdf
3. *Профілактика вживання наркотиків серед учнівської і студентської молоді: методичний посібник / Журавель Т. В., Самусь В. В., Сергєєва К. В. та ін.; за ред. Т. В. Журавель.* Київ: ФОП Буря О. Д., 2014. 96 с.
4. *Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин – «ESPAD» [Електронний ресурс] /Український інститутом соціологічних досліджень імені Олександра Яременка– Режим доступу: <http://www.uisr.org.ua/espad>.*
5. *Доля, І. М. Подолання дитячих шкідливих звичок: міжнародна та вітчизняна практика. Стратегічні пріоритети.* 2010. № 1–2 (14–15). С. 55–59.

Шеплякова І. О.,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди*

Рязанова Н. В.,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди*

ЦИФРОВІ ОСВІТНІ ЦЕНТРИ ЯК ІНСТИТУТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ У ГРОМАДАХ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ

Повномасштабне воєнне вторгнення в Україну призвело до тяжких наслідків для суспільства загалом та вітчизняної освітянської галузі зокрема. Мільйони дітей були змушені змінити місце проживання всередині країни або виїхати за кордон. При цьому повномасштабна війна не тільки погіршила доступ до освіти, негативно вплинула на якість освітнього процесу, успішність дітей шкільного віку, але й суттєво ускладнила процес їхньої соціалізації. Особливої гостроти та актуальності набула проблема соціалізації дітей у громадах, що постраждали від війни. Адже через небезпечні (екстремальні) умови проживання та соціальної взаємодії процес соціалізації дітей у таких громадах відбувається зі значними ускладненнями. Безумовно, найкращим вирішенням проблеми є евакуація дітей з цих територій. Проте через низку причин значна кількість дітей постійно проживають у таких громадах. Саме тому необхідним є забезпечити в постраждалих від війни громадах максимально сприятливі умови для соціалізації дітей (зокрема шкільного віку), у тому числі шляхом створення безпечних просторів для взаємодії з однолітками – цифрових освітніх центрів.

Проведений аналіз наукових джерел та практики соціально-педагогічної роботи засвідчив, що проблема соціалізації дітей у постраждалих від війни громадах є відносно новою для вітчизняної науки загалом та галузі соціальної роботи (соціальної педагогіки) зокрема. Адже до початку російсько-української війни окреслена проблематика була предметом дослідження лише окремих науковців (А. Капська, О. Караман, С. Савченко), які вивчали соціалізацію дітей у контексті соціальних потрясінь. У той час, як в умовах воєнного стану (коли суттєво ускладнився процес соціалізації абсолютної більшості дітей, і, насамперед, тих із них, хто проживає в постраждалих від війни громадах) ця проблема, що вимагає негайного вирішення, привернула увагу наукової спільноти та практиків. Зокрема, окремі її аспекти розкриті в працях В. Бойко, В. Бондаренко, І. Пампури, Л. Процик,

С. Харченка. При цьому з'ясовано, що особливостями соціалізації дітей в умовах війни є те, що відбувається цей процес за несприятливих та небезпечних суспільних умов, поступово набуваючи в переважній більшості дітей рис, характерних для абераційної соціалізації (тобто негативної, хибної, спотвореної, викривленої). Водночас встановлено, що соціальними інституціями, на базі яких може бути ефективно вирішена проблема забезпечення сприятливих умов для успішної соціалізації дітей шкільного віку в постраждалих від війни громадах і потенціал яких достатньою мірою не використовується, є цифрові освітні центри.

Ідея створення цифрових освітніх центрів – «безпечних, затишних просторів для навчання й дозвілля школярів від 6 до 18 років» [1] – виникла та реалізовується в межах відповідного проекту міжнародного благодійного фонду «savED» як спроба «швидкої освітньої допомоги» [1] для громад, що постраждали від війни. Адже населені пункти, у яких суттєво пошкоджено освітню інфраструктуру, потребували гнучких та оперативних рішень, аби відновити хоча б базовий доступ дітей до освітніх активностей. Бо, як зазначалося, у багатьох постраждалих від війни громадах живуть сім'ї з дітьми (або ж планують найближчим часом повернутися). Причому саме наявність доступу дітей до освіти для багатьох з батьків є одним із чинників при ухваленні рішення про повернення чи не повернення до своїх домів у таких громадах. Отже, швидке відновлення доступу до освіти має бути одним з пріоритетів напрямів роботи в деокупованих громадах або тих, що потерпають від наслідків активних бойових дій.

Упродовж 2022-2024 років команда міжнародного благодійного фонду «savED» (за підтримки низки міжнародних партнерів) створила та підтримує мережу з кількох десятків цифрових освітніх центрів (зокрема в Харківській області (наприклад, у Печенізькій територіальній громаді, що постраждала (і продовжує потерпати) від війни та її наслідків).

Установлено, що цифровий освітній центр надає можливість швидко облаштувати простір для освітніх активностей, наповнений усім необхідним – від дидактики до цифрових гаджетів, швидкісним інтернетом. Спеціально створена програма з академічних занять і низка найрізноманітніших позашкільних активностей, які проводять тьютори, доповнює створений фізичний простір освітніми рішеннями для повернення дітей до навчання та сприяння їхній успішній соціалізації.

Основними напрямками освітньої діяльності центру є: доступ до матеріалів Всеукраїнської школи онлайн «ВШО» (платформа для дистанційного навчання учнів 5-11 класів та методичної підтримки вчителів); використання простору цифрового освітнього центру для проведення уроків (формальна освіта); надолуження освітніх втрат (у форматі індивідуальних чи групових занять із вчителем, літніх таборів тощо); виконання домашніх завдань, шкільних проєктів тощо; підготовка

до НМТ; доступ до онлайн-навчання (можливість для вчителів проводити уроки в Zoom / Google Classroom тощо; можливість для учнів, які не мають технічної можливості долучитися до уроків); вивчення англійської мови (через доступ до дистанційних матеріалів, заняття з учителем, розмовні клуби тощо); ігри, інтерактивні форми діяльності, читання. Важливим складником освітнього процесу кожного центру є розвиток *life skills* (життєвих навичок), психосоціальна підтримка та соціоемоційне навчання, що може бути забезпечено завдяки: загальному тьюторингу працівниками центру (які повинні пройти навчання на курсі EdCamp Ukraine чи під час спеціально організованих тренінгів); матеріалам PSS і SEL; роботі шкільних психологів, яких можна залучити (і залучають) до діяльності таких центрів; психологічним, профорієнтаційним зустрічам із провідними фахівцями галузі. Центри також можуть бути багатофункціональними хабами, що пропонують курси для вчителів і батьків, усіх зацікавлених (цифрова грамотність, психологічна підтримка тощо).

З метою організації та проведення активностей в умовах цифрового освітнього центру команда міжнародного благодійного фонду «savED» розробила посібник зі створення таких інституцій «Цифрові освітні центри: Handbook» (що «містить покрокову інструкцію про те, як відкрити цифровий освітній центр, а також корисні поради для освітянам, які налагоджують освітні процеси під час війни, планують різноманітні активності» [2]). У посібнику зібрані рухливі, психологічні та розвивальні ігри для дітей, вправи на заспокоєння та концентрацію їхньої уваги; посилання на мобільні застосунки для самостійної роботи дітей; поради щодо вибору та організації різноманітних активностей для них (в очному або дистанційному форматах) (про організацію кіноклубів, читацьких гуртків, майстер-класів, вивчення англійської мови, створення власного подкасту тощо). У ньому також міститься інформація про конкретні ініціативи та проєкти, до яких заклад загальної середньої освіти може долучитися (на постійній основі або як разовий партнер) і організовувати для дітей тренінги на різні теми – від тактичної медицини до мистецтва.

Вважаємо, що на базі цифрових освітніх центрів можуть бути створені умови не тільки для опанування школярами знань з академічних предметів, але й для формування та сприяння розвитку соціальних навичок. Адже аналізовані інституції є платформою (простором) для соціальної взаємодії дітей, що допомагає їм навіть у складних умовах війни відчувати себе частиною спільноти, зберігати, розширювати, поглиблювати соціальні зв'язки. Окрім того, можливість доступу школярів до широкого спектру інформаційних ресурсів сприяє розширенню їхнього кругозору, саморозвитку та подальшій просоціальній самореалізації. Для цього тьютори організовують онлайн-курси, вебінари, форуми та інші онлайн-активності, у межах проведення яких діти взаємодіють, співпрацюють з однолітками (у тому числі з інших

закладів освіти), наставниками, запрошеними фахівцями. Це сприяє розвитку комунікативних навичок, емпатії, толерантності, здатності працювати в команді.

Отже, узагальнення результатів проведеного аналізу дозволило зробити висновок про те, що цифрові освітні центри (у безпечному середовищі яких забезпечується доступ дітей до освітніх ресурсів, необхідних для їхнього соціального розвитку у воєнних умовах) є дієвими інститутами соціалізації школярів у громадах, що постраждали від війни.

Список використаних джерел

1. *Міністерство освіти і науки України створило мапу цифрових освітніх центрів. Міністерство освіти і науки України: вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ministerstvo-osviti-i-nauki-ukrayini-stvorilo-mapu-cifrovih-osvitnih-centriv> (дата звернення: 29.03.2024).*
2. *Цифрові освітні центри: Handbook: посіб. SlideShare: вебсайт. URL: <https://www.slideshare.net/DeponDe/dlchandbook-2023210x210final-onlinepdf> (дата звернення: 24.03.2024).*

Наукове видання

Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції

**СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СІМ'Ї ТА ДИТИНИ
У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ГРОМАДИ**
(04 червня 2024 року, м. Суми)

Друкується в авторській редакції з оригіналів-макетів
Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей
За достовірність викладених фактів відповідальність несе автор

Відповідальний за випуск *А. О. Полянничко*

Комп'ютерна верстка *Є. В. Стеценко*

Підп. до друку 28.10.2024 р.

Електронне видання

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка
(протокол № 3 від 28.10.2024 р.)